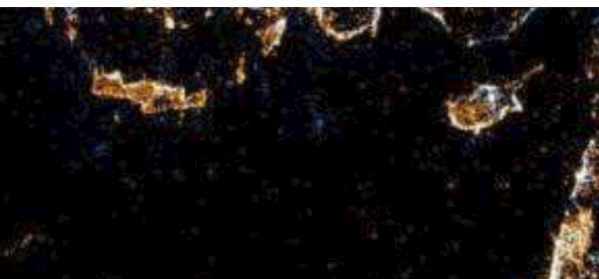

С.ДАВИДЕНКО О.ЄГОРОВА В.ПРИХОДЬКО П.МАТИШАК
Я.ГОЛОНІЧ П.КОПІНЕЦ М.МАЧКІНОВА М.ДОБРОВОЛСКА

ЕКОНОМІКА ТА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ

ЧАСТИНА 1.
МОНОГРАФІЯ 1.

ЧАСТИНА 2.
НАВЧАЛЬНИЙ
ПОСІБНИК-ПРАКТИКУМ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний вищий навчальний заклад
УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Інститут державного управління та регіонального розвитку
Факультет міжнародних відносин

Серія «Кафедральна бібліотека. Міжнародні економічні відносини»
Випуск 4

**С. Давиденко, О. Єгорова, В. Приходько,
П. Матішак, Я. Голоніч, П. Копінець, М. Мачкінова,
М. Доброволска та ін.**

ЕКОНОМІКА ТА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ. ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА

Монографічний навчальний посібник

Частина 1. Монографія
Частина 2. Навчальний посібник

Ужгород 2017

УДК 330-049.5(477)(075.8)

Е-45

Монографічний навчальний посібник містить монографію та навчальний посібник-практикум з актуальних проблем теорії та практики економіки та економічної безпеки. У монографії в логічній послідовності «теоретичні основи – практика – власні оцінки – дискусійні питання» розглянуто управлінський, інституційний, регіональний та інвестиційний аспекти економічної безпеки держави. У додатках наведені інформаційно-статистичні матеріали. У навчальному посібнику-практикумі подані тематики та плани лекцій та семінарських занять, завдання та контрольні запитання та інші матеріали, які дають можливість самостійного освоєння дисципліни «Економіка та економічна безпека».

Для політиків, державних службовців, науковців, фахівців з питань економічної безпеки, а також аспірантів, викладачів та студентів спеціальностей економіка, державне управління та міжнародні економічні відносини та усіх зацікавлених проблематикою економічної безпеки держави.

*Рекомендовано до друку Вченою Радою
ДВНЗ «Ужгородський Національний Університет»
(протокол №14 від 21 листопада 2017 року)*

*Керівник авторського колективу –
доктор економічних наук, професор, **Приходько В. П.***

Рецензенти:

Дацій О. І., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, банківської та страхової справи Міжнародної академії управління персоналом (МАУП), м. Київ

Жовнірчик Я. Ф., доктор наук з державного управління, професор, завідувач кафедри публічного управління та адміністрування Національного університету біоресурсів та природокористування України, м. Київ

Царенко О. В., доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри обліку та оподаткування Таврійського національного університету, м. Київ

Редактори-упорядники:
Приходько В.П., Єгорова О.О.

ISBN 978-617-7404-58-2

© С. Давиденко, О. Єгорова, В. Приходько, П. Матішак (*P. Matyšák*), Я. Голоніч (*J. Holonič*), П. Копінець (*P. Kopinec*), М. Мачкінова (*M. Mačkinová*), М. Доброволська (*M. Dobrovolská*) та ін., 2017
© ТОВ «РІК-У», 2017

MINISTRY OF EDUCATION AND SCIENCE OF UKRAINE
State Higher Education Institution
UZHGOROD NATIONAL UNIVERSITY
Institute for Public Administration and Regional Development
International Economic Relations Faculty

Series «Cathedral Library. International Economic Relations»
Issue 4

**S. Davydenko, O. Yehorova, V. Prykhodko, P. Matyšák,
J. Holonič, P. Kopinec, M. Mačkinová,
M. Dobrovolska and others**

ECONOMY AND ECONOMIC SECURITY OF THE STATE. THEORY AND PRACTICE

Monographic Tutorial

Part 1. Monograph
Part 2. Practical Textbook

Uzhgorod 2017

UDC 330-049.5(477)(075.8)

E-45

Monographic Tutorial includes monograph and textbook on the actual theoretical and practical issues of economy and economic security. The monograph presents managerial, institutional, regional and investment aspects of the economic security of the state in the logical sequence «theoretical bases – practice – own estimations – discussion issues». The annexes contain informational and statistical materials. The textbook provides the topics and plans for lectures and seminars, tasks and control questions and other materials that give the possibility of proper development of the discipline «Economics and economic security of the state».

For the politicians, civil servants, scientists, experts in the field of economic security, as well as postgraduate students, teachers and students of economics, public administration and international economic relations specialties and all interested in the issues of economic security of the state.

*Recommended for publication by the Academic Council
of the State Higher Educational Institution «Uzhgorod National University»
(Protocol №14 from November 21, 2017)*

*The head of the authors team –
Doctor of Economics, Professor, **Prykhodko V. P.***

Reviewers:

Datsiy O. I., *Doctor of Economics, Professor, Head, Department on Finance, Banking and Insurance, International Academy of Personnel Management, Kyiv*

Zhovnirchyk Ya.F., *Doctor of Public Administration, Professor, Head, Department on Public Management and Administration, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv*

Tsarenko O. V., *Doctor of Economics, Professor, Head, Department of Accounting and Taxation, Taurida National V.I. Vernadsky University, Kyiv*

Editors and Compilers:

Prykhodko V. P., Yehorova O. O.

ISBN 978-617-7404-58-2

© S. Davydenko, O. Yehorova, V. Prykhodko, Matyšák Peter, Holonič Ján, Kopinec Pavol, Mačkinová Monica, Dobrovolská Martina and others, 2017

© RIK-U Ltd, 2017

ЗМІСТ

Частина 1. Економіка та економічна безпека держави. Теорія і практика : монографія

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ І АБРЕВІАТУР.....	12
ВСТУП (С. Давиденко, О. Єгорова, В. Приходько, П. Матішак).....	13
РОЗДІЛ 1. ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ КРАЇНИ.....	15
1.1. <i>Теоретико-правові засади економічної безпеки держави (О. Єгорова).....</i>	<i>15</i>
1.2. <i>Структурна модель економічної безпеки держави (С. Давиденко)</i>	<i>27</i>
1.3. <i>Система загроз економічним інтересам держави (В. Приходько).</i>	<i>39</i>
1.4. <i>Методичні підходи до визначення рівня економічної безпеки (С. Давиденко)</i>	<i>49</i>
РОЗДІЛ 2. МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ.....	59
2.1. <i>Механізми забезпечення національних економічних інтересів (В. Приходько).....</i>	<i>59</i>
2.2. <i>Особливості забезпечення економічної безпеки в умовах гібридної агресії (С. Давиденко).....</i>	<i>62</i>
2.3. <i>Стратегії та програми реалізації завдань державної політики у сфері економічної безпеки (О. Єгорова)</i>	<i>70</i>
РОЗДІЛ 3. ІНСТИТУЦІЙНА ІНФРАСТРУКТУРА (АРХІТЕКТУРА) УПРАВЛІННЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ.....	79
3.1. <i>Міжнародна практика інституційної інфраструктури реалізації політики забезпечення економічної безпеки (М. Мачкінова)</i>	<i>79</i>
3.2. <i>Особливості інституційної інфраструктури України в контексті забезпечення економічної безпеки держави (С. Давиденко).....</i>	<i>94</i>

РОЗДІЛ 4. ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ В СТРАТЕГІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКОВОГО ТА СТАЛОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ	100
4.1. Оцінка інвестиційного клімату (О. Єгорова, Л. Кушнір).....	100
4.2. Пріоритети інвестиційної політики держави в умовах загострення конкуренції (В. Приходько, П. Матішак).....	115
4.3. Стимулювання інвестиційної активності зорієнтованої на інноваційне оновлення (С. Давиденко).....	123
РОЗДІЛ 5. РЕГІОНИ ТА РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА В СИСТЕМІ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ	132
5.1. Функція забезпечення економічної безпеки в стратегіях, програмах та прогнозах розвитку регіонів (О. Єгорова)	132
5.2. Потенціал інструментів стимулювання регіонального розвитку у контексті впливу на економічну безпеку держави (О. Єгорова).....	139
5.3. Запровадження та функціонування індустриальних парків в контексті впливу на економічну безпеку держави (О. Єгорова)	155
РОЗДІЛ 6. ПІДПРИЄМНИЦТВО В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ	165
6.1. Економічна безпека підприємництва в системі економічної безпеки держави (П. Копінець).....	165
6.2. Методичні засади оцінки рівня економічної безпеки підприємництва та ефективності державного регулювання підприємництва (М. Доброволска).....	181
6.3. Державне регулювання підприємництва в контексті забезпечення конкурентного та безпекового середовища (П. Матішак).....	197
6.4. Оцінки рівня економічної безпеки підприємництва в Україні (Я. Голоніч)	215
ВИСНОВКИ (С. Давиденко, О. Єгорова, В. Приходько, П. Матішак, Я. Голоніч, П. Копінець, М. Мачкінова, М. Доброволска)	230
ДОДАТКИ.....	236
ЛІТЕРАТУРА І ДЖЕРЕЛА	312

**Частина 2. Економіка та економічна безпека держави.
Теорія і практика : навчальний посібник-практикум
(В. Приходько, О. Єгорова)**

ВСТУП	346
1. Тематика та плани лекційних завдань	347

2. Плани семінарських занять та пошукові завдання	351
3. Питання, що виносяться на самостійне опрацювання студентами	357
4. Зразки тестових завдань	358
5. Перелік контрольних питань	364
6. Рекомендована література	368
Базова	368
Допоміжна	369
7. Термінологічний словник	371
8. Список презентацій та відеоматеріалів	380
ПРО АВТОРІВ	381

CONTENT

Part 1. Economy and economic security of the state. Theory and practice monograph

LIST OF ABBREVIATIONS.....	12
INTRODUCTION (S. Davydenko, O. Yehorova, V. Prykhodko, P. Matishak (P. Matyšák)	13
CHAPTER 1. ECONOMIC SECURITY IN THE SYSTEM OF THE STATE REGULATION OF DEVELOPMENT OF THE COUNTRY.....	15
1.1. <i>Theoretical and Legal Principles of Economic Security of the State (O. Yehorova).....</i>	15
1.2. <i>Structural Model of Economic Security of the State (S. Davydenko)</i>	27
1.3. <i>System of Threats to the National economy in the Conditions of Globalization (V. Prykhodko)</i>	39
1.4. <i>Methodological Approaches to Determining the Level of Economic Security of the State (S. Davydenko)</i>	49
CHAPTER 2. MECHANISMS OF THE STATE REGULATION OF THE ECONOMIC SECURITY OF THE STATE	59
2.1. <i>Mechanisms For Ensuring National Economic Interests (V. Prykhodko)</i>	59
2.2. <i>Features of Ensuring Economic Security of the State in Conditions of Hybrid Aggression (S. Davydenko)</i>	62
2.3. <i>Strategies and Programs for the Realization of the Tasks of State Policy in the Field of Economic Security (O. Yehorova)</i>	70
CHAPTER 3. INSTITUTIONAL INFRASTRUCTURE (ARCHITECTURE) FOR THE MANAGEMENT OF THE ECONOMIC SECURITY OF THE STATE	79
3.1. <i>International Practice of Institutional Infrastructure for Implementing economic security policy (M. Mačkinová)</i>	79
3.2. <i>Features of the Institutional Infrastructure of Ukraine in the Context of Ensuring the Economic Security of the State (S. Davydenko)</i>	94

CHAPTER 4. STATE INVESTMENT POLICY IN THE STRATEGY OF ENSURING THE SECURITY AND SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY ...	100
4.1. <i>Assessment of the Investment Climate and the Potential of the National Economy (O. Yehorova, L. Kushnir)</i>	100
4.2. <i>Priorities of Investment Policy of the State in the Conditions of Intensification of Competition (V. Prykhodko, P. Matyšák)</i>	115
4.3. <i>Investment Activity Stimulation with the Focus on Innovation Upgrade (S. Davydenko)</i>	123
CHAPTER 5. REGIONS AND REGIONAL POLICY IN THE SYSTEM OF FORMATION OF ECONOMIC SECURITY OF THE STATE	132
5.1. <i>Function of Ensuring Economic Security in Strategies, Programs and Forecasts for the Development of Regions (O. Yehorova)</i>	132
5.2. <i>Potential of Tools for Stimulating Regional Development in the Context of the Impact on the Economic Security of the State (O. Yehorova)</i>	139
5.3. <i>Implementation and Functioning of Industrial Parks in the Context of their Impact on the Economic Security of the State (O. Yehorova)</i>	155
CHAPTER 6. ENTREPRENEURSHIP IN THE SYSTEM OF ENSURING ECONOMIC SECURITY OF THE STATE	165
6.1. <i>Economic Security of Entrepreneurship in the System of Economic Security of the State (P. Kopinec)</i>	165
6.2. <i>Methodical Principles of Assessing the Level of Economic Security of Entrepreneurship and the Efficiency of State Regulation of Enterprises (M. Dobrovolská)</i>	181
6.3. <i>State Regulation of Entrepreneurship in the Context of Creating a Competitive and Security Environment (P. Matyšák)</i>	197
6.4. <i>Assessment of the Level of Economic Security of Entrepreneurship in Ukraine (J. Holonič)</i>	215
CONCLUSIONS (S. Davydenko, O. Yehorova, V. Prykhodko, P. Matyšák, J. Holonič, P. Kopinec, M. Mačkinová, M. Dobrovolska)	230
APPENDIX	236
REFERENCES	312

Part 2. Economy and economic security of the state.

Theory and practice practical textbook (V. Prykhodko, O. Yehorova)

INTRODUCTION	346
1. <i>Themes and Plans for Lectures</i>	347

2. Themes and Plans for Workshops and Search Tasks	351
3. Issues and Challenges Submitted to Independent Students Study	357
4. Sample Tests	358
5. Checklist	364
6. Suggested Reading	368
Basic	368
Additional	369
7. Glossary	371
8. List of Video and Presentations	380
INFORMATION ABOUT THE AUTHORS	383

Частина I.

МОНОГРАФІЯ

СПИСОК СКОРОЧЕНЬ І АБРЕВІАТУР

- ВВП – валовий внутрішній продукт;
ВМЗ – вільна митна зона;
ВРП – валовий регіональний продукт;
ВРУ – Верховна Рада України;
ДСРР – Державна стратегія регіонального розвитку;
ДССУ – Державна служба статистики України;
ДФЗУ – Державний фонд зайнятості України;
ДЦФ – державні цільові фонди;
ІП – індустріальний (промисловий) парк;
ІСРР – інструменти стимулювання регіонального розвитку;
КМУ – Кабінет Міністрів України;
Мінекономіки – Міністерство економіки України з 15.12.1999 р. до 21.08.2001 р.,
Міністерство економіки та з питань європейської інтеграції України з
21.08.2001 р. до 20.04.2005 р. у Міністерство економіки України з 20.04.2005
р. до 9.12.2010 р., Міністерство економічного розвитку і торгівлі України з
09.12.2010 р. по сьогодні;
Мінрегіон – Міністерство регіонального розвитку та будівництва України з 01.03.2007
р. до 09.12.2010 р., Міністерство регіонального розвитку, будівництва та
житлово-комунального господарства України з 09.12.2010 р. по 6.04.2011 р.,
Міністерство будівництва та житлово-комунального господарства з 6.04.2011
р. по 12.05.2011 р., Міністерство регіонального розвитку, будівництва та
житлово-комунального господарства України з 12.05.2011 р. по сьогодні.
МОН – Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України з 9.12.2010 р. по
28.02.2013 р., Міністерство освіти і науки України з 28.02.2013 р. по сьогодні;
НП – науковий парк;
ОДА – обласна державна адміністрація;
ПІІ – прямі іноземні інвестиції;
ПДВ – податок на додану вартість;
Прогноз на 2016-2019 рр. - Прогноз економічного і соціального розвитку України на
2016 рік та основних макропоказників економічного і соціального розвитку
України на 2017- 2019 роки.
СЄЗ – спеціальна (вільна) економічна зона;
СМЗ – спеціальна митна зона;
СНБУ – Стратегія національної безпеки України;
СпРЕД – спеціальний режим економічної діяльності;
РСР – регіональна стратегія розвитку;
ССР «Україна-2020» - Стратегія сталого розвитку "Україна - 2020";
ТП – технологічний парк;
ТПР – територія пріоритетного розвитку;
УДІК – Українська державна інноваційна компанія;
УРР – Угода регіонального розвитку між КМУ та обласною радою.

ВСТУП

Загострення проблем сталого розвитку світової економіки через зростання нерівності, нарощення гібридної агресії, посилення конкуренції за ресурси та технології ускладнює умови забезпечення економічної безпеки на національному рівні окремих країн. Це обумовлює переосмислення підходів до формування умов стійкого розвитку національної економіки на горизонтальному (безпеки інвестування, впровадження виробничих та фінансових технологій тощо) та вертикальному (безпеки особисті, підприємництва, регіонів тощо) рівнях.

Дослідження питань економічної безпеки набувають поширення на основі міждисциплінарного підходу та удосконалення теоретико-прикладних методів. Відомими американськими вченими-фундаторами та розробниками проблематики економічної безпеки є Долден Дж., Келлі Р., Кенан Дж., Моргентау Х., Нехтерлейн Д., Олвей Л., Осгоот Р., російськими – Абалкін Л. І., Буторін В. К., Олейніков В. А., Сенчагов В. К., Смірнов В. П., Троїцький М. А., українськими – Базиліук Я. Б., Бінько І. Ф., Бодрук О. С., Варналій З. С., Васильців Т. Г., Венцковський Д. Ю., Власюк О. С., Геєць В. М., Горбулін В. П., Гуменюк А. М., Жаліло Я. А., Качинський А. Б., Молдован О. О., Мунтіян В. І., Сухоруков А. І., Харазішвілі Ю. М., Шаров О. М., Шлемко В. Т. та інші.

В роботах цих та інших авторів висвітлено різні аспекти проблематики забезпечення економічної безпеки держави.

Разом з тим нові економічні реалії, пов'язані із анексією Російською Федерацією АР Крим та гібридною окупацією нею окремих районів Донецької та Луганської областей України, трансформують порядок денний політики забезпечення економічної безпеки не лише для України, а й для Європи. Подолання сучасних викликів та загроз потребує розробки

Тривале економічне зростання і створення промисловістю доданої вартості все більше залежить від рівня економічної безпеки. І саме держава несе відповідальність за стан економічної безпеки.

*(Йоахим Вуермелінг,
німецький політик, державний
секретар Міністерства економіки
Німеччини в 2005-2008 рр.)*

та обґрунтування нових концепції, стратегій та механізмів забезпечення сталого та безпечного розвитку окремих країн, регіонів та світу.

Метою дослідження є систематизація, узагальнення та аналіз інституційного, регіонального та інвестиційного аспектів забезпечення економічної безпеки держави з акцентом на Україні. Окреслена мета визначає зміст і структуру монографії.

Монографія складається з вступу, шести розділів, висновків та додатків з інформаційно-статистичними матеріалами. Перший розділ присвячено узагальненню теоретичних засад дослідження економічної безпеки в системі державного регулювання розвитку країни; другий – аналізу механізмів державного регулювання забезпечення економічної безпеки держави; третій – розгляду інституційної інфраструктури (архітектури) управління та забезпечення економічної безпеки держави; четвертий – аналізу інвестиційної політики держави в стратегії забезпечення безпекового та сталого розвитку національної економіки; п'ятий – з'ясуванню ролі регіонів та регіональної політики в системі формування економічної безпеки держави; шостий – з'ясуванню ролі підприємництва в системі забезпечення економічної безпеки держави.

Загалом, в монографії в логічній послідовності «теоретичні основи – практика – власні оцінки – дискусійні питання» розглянуто актуальні проблеми розвитку економіки та економічної безпеки держави через інституційний, регіональний та інвестиційний аспекти.

При проведенні дослідження використані нормативно-правові акти урядових структур, статистичні, інформаційні та аналітичні матеріали державних та Міжнародних організацій і рейтингових агентств та ін.

Монографія підготовлена українсько-словацьким авторським колективом вчених-дослідників, зокрема з Ужгородського національного університету (м. Ужгород, Україна), Національного інституту стратегічних досліджень (м. Київ, Україна), Університету ім. Коменського (м. Братислава, Словацька Республіка), Університету здоров'я та соціальної роботи Св. Єлизавети (м. Братислава, Словацька Республіка).

Монографія розрахована на політиків, державних службовців, науковців, фахівців з питань економічної безпеки, викладачів, аспірантів та усіх зацікавлених проблематикою економічної безпеки держави.

РОЗДІЛ 1.

ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА В СИСТЕМІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ РОЗВИТКУ КРАЇНИ

1.1. Теоретико-правові засади економічної безпеки держави

Проблематика економічної безпеки з'явилася за часів зародження самих економічних відносин між окремими індивідами та постійно еволюціонувала з їх розвитком та ускладненням. Вважається, що Гоббс Т. був першим, хто із системних позицій проаналізував проблеми безпеки та виживання держави, суспільства й окремого індивіда в контексті їх взаємодії [1]. На його думку, страх перед загрозами власній безпеці змушує людину жити в суспільстві та шукати в ньому засоби колективного захисту від зазначених загроз. Тому, як справедливо зазначають Гончаренко О. М., Джангужин Р. Д., Лисицин Е. М., пошук безпечних умов розвитку і життєдіяльності суспільства за Гобсом Т. зумовлює прогрес цивілізації [2]. Це означає, що потреба в безпеці, а отже, й саме це поняття як категорія, виникли разом із появою людини на землі, а її забезпечення – головна передумова прогресу [3, с. 11].

Справжня особиста свобода неможлива без економічної безпеки і незалежності. Голодні та безробітні люди – це кадри для диктатури.

*(Франклін Рузвельт,
Президент США в 1933-1945 рр.,
реформатор, політика якого
вивела США з "великої депресії")*

Таким чином, на думку вищезазначених вчених і мислителів, безпека – це забезпечення всім громадянам держави належних умов для їх самореалізації, захист їх життя, свободи, власності від посягань з боку будь-якої окремої людини, організації, суспільства чи держави. Безпека – одна з найважливіших потреб на рівні з потребою людини в їжі, одязі, помешканні тощо.

Системне дослідження цієї проблематики розпочалося лише в ХХ ст. через необхідність переосмислення засад розвитку економік країн в

умовах економічної кризи, яка набула масштабу світової в результаті глобалізаційних процесів. З 30-х рр. XX ст. ця проблематика була актуалізована на управлінському та законодавчому рівні в США, з 70-х рр. – в Західній Європі, з кінця 80-х та початку 90-х рр. – в країнах колишнього СРСР тощо.

Сам термін “економічна безпека” вперше був застосований в програмах Президента США Ф. Рузвельта “Новий курс” по виходу з Великої депресії 1933–1937 рр. Наразі цей термін закріплений нормативно-правовими актами багатьох держав, в т.ч. і Україною.

Крім того, велика увага цій проблематиці на міжнародному рівні почала приділятися з середини 1980-х рр., зокрема ООН. У 1985 р. Генеральною Асамблеєю ООН вперше було застосовано термін “міжнародна економічна безпека” у відповідній резолюції [4].

Проблематиці економічної безпеки присвятили свої праці відомі вітчизняні та іноземні вчені, зокрема: Абалкін Л. І, Афонцев С. А., Бінько І. Ф., Варналій З. С., Власюк О. С., Геєць В. М., Гоббс Т., Гончаренко О. М., Гранберг А. Г., Григо’рук М. С., Джангужин Р. Д., Жаліло Я. А., Лисицин Е. М., Мунтіян В. І., Пастернак’ Таранущенко Г. А., Сенчагов В. К., Степаненко А. В., Сухо-руков А. І., Ткачова Н. М., Харазішвілі Ю. М., Хвесик М. А., Чернодід С. І. та інші.

Напрацьовані підходи науковців та дослідників до трактування терміну «економічна безпека» свідчать про його багатогранність (Додаток А., Таблиця А.1). Найбільш поширеними є його трактування як стану економіки; здатності до розвитку; економічних відносин; процесу; комплексу або системи заходів; сукупності умов; системи; категорії.

Щодо самих підходів до трактувань економічної безпеки держави, то їх можна розподілити на вузькі, синтезовані та комплексні.

За вузького підходу економічна безпека держави розглядається за однією окремою характеристикою (властивістю).

Пастернак-Таранущенко Г. А. розглядає економічну безпеку як стан держави, у якому є забезпечення стабільності та найсприятливіших умов для життя, функціонування та розвитку самої держави [5], Ілларіонов А. М. під економічною безпекою розуміє сукупність умов, які забезпечують виробництво максимального обсягу економічних ресурсів на душу населення найбільш ефективним способом [6].

Трактування економічної безпеки як стану розкриває це поняття переважно зі статичного боку, чим не враховує динамічності економічних процесів; трактування її як комплексу (системи) заходів та як сукупності умов і факторів – враховує лише засоби чи механізми забезпечення необхідного рівня економічної безпеки.

Синтезовані підходи розкривають поняття економічної безпеки з декількох сторін, стану захищеності та здатності, стану та сукупності

умов та факторів тощо. Офіційне трактування економічної безпеки держави в Україні спирається на синтезований підхід. Так, економічна безпека держави визначена як стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх та зовнішніх загроз, забезпечувати високу конкурентоспроможність у світовому економічному середовищі і характеризує здатність національної економіки до сталого і збалансованого зростання [7]. Таке визначення в загальному поєднує два базові підходи – стан стійкості та здатність до конкуренції і розвитку. Абалкін Л. І. під поняттям економічна безпека розумів сукупність умов та чинників, які забезпечують незалежність національної економіки, її стабільність і стійкість, здатність до постійного оновлення та самовдосконалення [8]. Таким чином, він поєднує у визначенні сукупність умов, економічну стабільність, незалежність, стійкість. Афонцев С. А. у своїх дослідженнях виділяє три варіанти трактування «національної економічної безпеки», а саме: через поняття «стійкість», «інтереси» та «незалежність» [9]. погоджуючись з Афонцевим С. А., Абалкін Л. І. визначив структуру функцій категорії «економічна безпека», яка складалась з трьох частин: економічної стабільності, незалежності, стійкості національної економіки.

Комплексні підходи до трактування терміну «економічна безпека» як моделі, системи та складної категорії, на нашу думку, є найбільш слушними, оскільки більш повно враховують всю багатогранність цього поняття.

В цьому контексті особливої уваги заслуговує категоріальний підхід трактування і визначення запропоноване Жалілом Я. А., який під економічною безпекою розуміє складну багатофакторну категорію, що характеризує здатність національної економіки до розширеного самовідтворення з метою задоволення на визначеному рівні потреб власного населення і держави, протистояння дестабілізуючій дії чинників, що створюють загрозу нормальному розвитку країни, забезпечення конкурентоспроможності національної економіки у світовій системі господарювання [10, С.77].

В результаті системного дослідження проблематики економічної безпеки сформувалася відповідна нова окрема галузь науки. Українськими «класиками» в розробленні цієї науки є Варналій З. С., Власюк О. С., Гець В. М., Жаліло Я. А, Мунтян В. І. та інші. Зокрема, Власюк О. С. трактує економічну безпеку як складну поліструктурну науку, яка, за аналогією з безпекою екологічних, біологічних, технічних систем тощо, є наукою про безпеку (точніше – „життєздатність”) соціально-економічних систем різних рівнів ієрархії (особа, домашнє господарство, галузь, регіон, сектор економіки, національна економіка, світове господарство) [11, С. 45]. Її предметом є вивчення, з одного боку, об'єктивних захисних властивостей економічної системи, механізмів її протистояння впливу небезпеч-

них сил і факторів, а з іншого – охоронних функцій держави і створюваних нею з цією ціллю спеціальних інститутів [12, с. 13].

Сучасні підходи до розуміння сутності економічної безпеки та формування відповідних управлінських стратегій стосовно неї не вичерпують усієї складності такого системного явища, котрим вона є, оскільки вони, швидше за все, відображають окремі сторони безпеки як комплексного явища й тому можуть розглядатися як різні види економічної безпеки. Це означає, що, при акцентуванні на тих чи інших сторонах економічних процесів у країні, можна виділити цілу низку різновидів економічної безпеки:

- антикризову;
- в умовах мирного часу;
- в умовах військових конфліктів (різного масштабу) з використанням збройних сил;
- в умовах жорсткого економічного протистояння з певною державою;
- в умовах ізоляції або, навпаки, в умовах високого ступеня інтегрування у світову економіку, котра, очевидно, з певними масштабними та сутнісними відмінностями має діяти і на регіональному рівні [13].

Економічна безпека, таким чином, може розглядатися як специфічна «випереджувальна похідна» від економічного та політичного курсу держави, де різні її види реалізуються за допомогою відмінних, а у деяких випадках – протилежних заходів. Прикладом може бути забезпечення функціонування економіки в період тривалого військового конфлікту – завдання, що, як свідчить досвід світових війн, не може бути вирішене без високого ступеня концентрації ресурсів на життєво важливих напрямках економіки. У той самий час історичний досвід демонструє, що за мирних умов найбільшу дієздатність виявляють ринкові децентралізовані економіки, для яких характерні висока організаційна й технологічна гнучкість і відкритість до інновацій [13].

Економічна безпека має власний об'єкт – економічну систему країни, яка взаємопов'язана з іншими підсистемами (сфера) її функціонування держави, зокрема воєнною, політичною, інформаційною та ін.

Не применшуючи важливості вирішення проблеми безпеки у всіх галузях і сферах діяльності, слід ще раз наголосити на базисній ролі економіки, оскільки виробництво, розподіл і споживання матеріальних благ первинні для кожної з них, визначають життєдіяльність та життєздатність суспільства.

Економічна безпека забезпечується як суто економічними методами, так і засобами неекономічного характеру: політичними, юридичними, правовими, спеціальними військовими й іншими, включаючи захист

державних таємниць. У свою чергу, слід підкреслити, що безпека в суміжних позаекономічних сферах забезпечується не тільки специфічними для них методами, але значною мірою й економічними засобами, у тому числі завжди із залученням грошових та інших ресурсів економічного характеру. Крім того, економічна оцінка наслідків загроз безпеці в будь-яких сферах, як правило, забезпечує універсальний підхід, даючи можливість кількісно оцінити збиток і на цій основі визначити систему пріоритетів [14].

Але разом з тим економічна безпека є базою для суверенного розвитку. Втрата економічної стабільності майже завжди посилює загрози послаблення чи навіть втрати суверенності та державності.

Економічна безпека «може бути забезпечена тільки за умови економічної рівноваги як у самій державі, так і в її економічному становищі щодо зовнішніх обставин. Під рівновагою розуміється таке становище населення в країні, при якому забезпечуються нормальні умови буття і праці – як для громадян, так і для підприємств, установ і організацій» [15, с. 51].

Поняття економічної безпеки можна розглядати за двома напрямками: з одного боку, це забезпечення державою економічної безпеки залежним від неї суб'єктам, а з іншого – забезпечення економічної безпеки держави цими суб'єктами. І ці два напрями є взаємопов'язаними та доповнюють один одного. Історичний досвід свідчить, що приватний бізнес, підприємці та громадяни стають більш зацікавленими у зміцненні держави (крім диктаторських та тоталітарних режимів) та захисті її інтересів, якщо ефективніше розвивається економіка країни. Що впевненіше держава створює оптимальні умови для реалізації приватних інтересів, для стабільності, «то кожне наступне покоління виявляється більш захищеним від насильства, хижацтва шляхом досконалішої системи судочинства і дій поліції, покликаних силою придушувати злочинність. Прогрес цивілізованого суспільства полягає в постійному зростанні безпеки особистості і власності» [16].

У розвинутій ринковій економіці держава не тільки гарантує суспільству дотримання принципів свободи підприємництва, свободи конкуренції та особистої свободи – вона є водночас і надійною опорою у світовій інтеграції. І з таким твердженням можна погодитися, зважаючи на те, що питання економічної безпеки стає найбільш популярним саме в складні для економіки держави періоди, коли посилюється диференціація суб'єктів господарювання за фінансовою складовою.

Якщо ж розглядати поняття економічної безпеки в контексті нашої держави, то проблеми економічної безпеки особливо актуальні для молодих держав, серед яких і Україна. Такі держави, які не мають великих коштів, іноді діють без достатньо обгрунтованого передбачення, втрачаючи державність через те, що потрапляють у тенета фінансових боргів. Тому вони не можуть проводити незалежну зовнішню та внутрішню по-

літику, яка відповідала б їх власним інтересам, стають сателітами, віддають свої ресурси за низькими цінами, які визначають держави кредитори. Такі дії, як правило, пов'язані зі слабкою економікою молодих держав та з відсутністю відповідної підготовленості їх державного апарату.

Світовий досвід показує, що економічній безпеці загрожує як економічна залежність від інших країн, так і політика господарського відокремлення країни. На сучасному етапі розвитку ринкових відносин в Україні надзвичайно важливо визначити саме поняття, суть та цілі економічної безпеки, які мають усвідомити управлінці.

Економічна безпека держави та її регіонів – як певне завдання та функція антикризового управління – інституалізується в національній економічній безпеці – механізмі (комплексі заходів), що передбачає створення стійкої сукупності умов, котрі є важливими якісними характеристиками стану економічної системи та гарантують:

- незалежність національної економіки;
- стабільність;
- стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз;
- спроможність до постійного оновлення й самовдосконалення;
- спроможність підтримання нормальних умов життєдіяльності населення;
- надійне постачання ресурсів;
- реалізацію національних державних інтересів;
- ефективне задоволення потреб на національному та міжнародному рівнях [13].

Безпосередньо, з тими чи іншими відмінностями національна економічна безпека України має діяти через суб'єктів різних форм власності (державних, приватних, кооперативних, змішаних тощо), різних рівнів управління (державна, підприємства, галузеві асоціації експортерів та імпортерів), різних регіональних утворень (області, міста, райони тощо). Інтереси національної економічної безпеки та функціональні завдання антикризового управління потребують координації їх діяльності зі спрямуванням її в русло загальнонаціональних економічних інтересів, тобто регулюючого впливу держави. Це означає, що держава має визначити критерії національної економічної безпеки із формуванням відповідного набору її індикаторів поточної економічної діяльності, відслідковувати їх у зіставленні з гранично припустимими для них значеннями показників, мати інструментарій узгодження суперечливих інтересів суб'єктів економічної – у тому числі – і зовнішньоекономічної діяльності.

Отже, можна зробити висновок: економічна безпека держави – це сукупність умов і чинників, що гарантують незалежність національної економіки, її стабільність і стійкість, здатність до постійного оновлення та вдосконалення.

Якщо ж розглядати безпеку як стан економіки і держави в цілому, а економічну безпеку як ідеальну точку, то тлумачення терміна можна сформулювати таким чином: економічна безпека – це такий стан національної економіки, який дає змогу зберігати стійкість до внутрішніх і зовнішніх загроз і здатний задовольнити потреби особи, сім'ї, суспільства, держави.

Виходячи з цього визначення, держава має розробляти та стежити за показниками (індикаторами) відповідності сучасного стану національної економіки прийнятому як базовий стан економічної безпеки.

Але, враховуючи постійне зростання та розвиток економіки, потрібно розглядати поняття економічної безпеки не тільки як сталу величину, але і як механізм, що прогресує.

До структурних компонентів безпеки, на яких ґрунтуються методологічні підходи до гарантування національної економічної безпеки, належать:

- характеристика національних економічних інтересів, що відповідає стану національної економічної безпеки;
- визначення та класифікація загроз національним інтересам та економічній безпеці;
- визначення кількісних та якісних параметрів (індикаторів), що характеризують стан національної економічної безпеки/небезпеки;
- формування механізму запобігання виникненню та загостренню загроз національній економічній безпеці із створенням системи, що усувала би або пом'якшувала дію чинників, які підривають стійкість системи забезпечення економічної безпеки.

Деякі науковці ототожнюють поняття “економічна безпека” та “економічна безпека держави”.

Економічна безпека держави є одночасно, як самостійною системою зі своєю внутрішньою структурою, так і важливою частиною вертикально багаторівневої системи забезпечення економічної безпеки до якої також включають глобальну або міжнародну економічну безпеку, економічну безпеку галузі, економічну безпеку регіону, економічну безпеку сектору економіки, економічну безпеку підприємництва, економічну безпеку підприємства (суб'єкта господарювання), економічну безпеку особи, а також є однією з складових частин національної безпеки держави. Додамо, що національна безпека держави також є частиною вертикальної багаторівневої системи, до якої включають міжнародну безпеку, регіональну безпеку та інші.

Суб'єктами забезпечення економічної безпеки є держава, окремі суб'єкти господарювання і громадяни, які в межах визначених функцій, завдань та компетенції приймають участь у формуванні та реалізації політики забезпечення економічної безпеки держави.

Держава виступає основним суб'єктом забезпечення своєї економічної безпеки в особі уповноважених державних органів законодавчої, виконавчої та судової гілок влади та інших державних інституцій, які розробляють відповідне нормативно-правове підґрунтя, забезпечують його реалізацію із залученням необхідних для цього ресурсів та здійснюють відповідний моніторинг та аналіз.

В Україні такими уповноваженими державними органами влади є Верховна Рада України (до компетенції якої входить формування належної законодавчої бази реалізації політики забезпечення економічної безпеки держави); Президент України (гарантування додержання Конституції, прав і свобод громадян); Кабмін України та його окремі функціональні та галузеві міністерства (здійснення заходів щодо забезпечення економічної безпеки держави); Рада національної безпеки та оборони України (координування діяльності органів виконавчої влади щодо економічної безпеки) та інші.

Серед державних інституцій слід виділити Національний інститут стратегічних досліджень, на який покладено функції науково-експертного забезпечення координації та контролю діяльності у сфері національної безпеки і оборони [17, 18]. Доробок колективу Інституту представлений у відкритому доступі на його офіційному сайті.

Ефективність політики економічної безпеки держави багато в чому залежить від якості та оперативності взаємозв'язку, взаємодії, координації її основних суб'єктів забезпечення та адекватності прийнятих ними рішень і вжитих заходів. У разі зволікання з прийняттям рішень та їх впровадженням суб'єкти забезпечення економічної безпеки, зокрема, органи законодавчої та виконавчої влади самі можуть стати джерелом загроз. До прикладу, у випадку допущення ними економічних дефолтів, знецінення національної валюти тощо.

Відповідно до Конституції України, забезпечення економічної безпеки є однією з найважливіших функцій держави поряд із захистом суверенітету й територіальної цілісності країни і справою всього українського народу [19].

Об'єктом економічної безпеки держави у найбільш загальному розумінні є економічна система держави. Поширеними є також підходи, за яких деталізується об'єкт економічної безпеки держави за внутрішньою структурою. До прикладу, держава, стан її економіки, природні ресурси і територія, суб'єкти господарювання, суспільство, сім'ї, громадяни, та ін. При цьому, акцентується, що деякі основні суб'єкти можуть виступати одночасно і об'єктами економічної безпеки держави. Таким чином, до об'єктів економічної безпеки України належать не тільки держава, її економічна система і всі її природні багатства, але й суспільство з усіма його інститутами, й особистість.

Нормативно-правові засади забезпечення економічної безпеки держави – це сукупність нормативно-правових актів, які можна поділити на наступні основні групи:

1. Нормативно-правові акти, які визначають компетенцію та регламентують діяльність суб'єктів забезпечення економічної безпеки. До прикладу, в Україні до них відносяться Конституція України [19], Закони України “Про регламент Верховної Ради України” [20], “Про Кабінет Міністрів України” [21], “Про Раду національної безпеки і оборони України” [22] та інші.

2. Нормативно-правові акти, які регламентують діяльність об'єктів економічної безпеки. До прикладу, в Україні до них відносять кодифіковані, законодавчі та підзаконні акти ВРУ, укази та розпорядження Президента України, акти КМУ та його міністерств, інших відомств та служб, зокрема Земельний кодекс України [23], Водний кодекс України [24], Господарський кодекс України [25], Податковий кодекс України [26], Сімейний кодекс України [27] та інші.

3. Нормативно-правові акти, які визначають стратегію та механізми економічного розвитку країни та забезпечення економічної безпеки держави. До прикладу, в Україні до них відносять Указ Президента України «Про стратегію національної безпеки України» [17], Закони України «Про основи національної безпеки України» [28], «Про засади внутрішньої та зовнішньої політики» [29], Наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України» [7], Розпорядження КМУ «Про схвалення Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері» [30].

На думку провідних фахівців з питань економічної безпеки, система нормативно-правових актів щодо забезпечення економічної безпеки держави в Україні є ще не докінця завершеною. Їй бракує Закону України “Про економічну безпеку України”, Стратегії економічної безпеки України та Концепції законодавства у сфері економічної безпеки, які б слугували підґрунтям для розробки та коригування національного законодавства у сфері економічної політики та стратегічним орієнтиром розвитку економіки на середньо та довгострокову перспективи. Це дасть можливість забезпечити якість, обґрунтованість, узгодженість, своєчасне прийняття, виявлення позитивних і негативних наслідків дії таких актів, визначення їх місця в системі чинного законодавства. Крім того, удосконалення потребують чинні нормативно-правові акти, зокрема, в частині врегулювання взаємодії суб'єктів забезпечення економічної безпеки держави. До прикладу, щодо форм та методів співпраці, підпорядкованості та підзвітності.

Сутність економічної безпеки держави розкривається через власний категоріальний апарат, основними з яких є: безпека, небезпека, виклики, загрози, ризики, збитки, інтереси, пріоритети, механізми.

Поняття «безпека» визначається дослідниками також багатоваріантно: – як стан захищеності від загроз та наявність комплексу відповідних заходів для усунення таких загроз [31, С. 50]; – як умови існування, які контролюються; – як умови, які дають змогу суб'єктам зберігати і відтворювати власні цінності. На зазначених підходах базуються напрацьовані вітчизняними та іноземними дослідниками визначення поняття «економічна безпека».

Поняття “небезпека” – відображає протилежні умови та стан, що в тій чи іншій мірі порушує стійку життєздатність і життєдіяльність держави. Небезпека виступає в якості можливості завдання шкоди, загрози зруйнування, появи негативних наслідків для стану розвитку явища чи процесу. Вона несе в собі загрозу для здійснення життєдіяльності або цілісності будь-якого об'єкта і своїм рівнем сигналізує про необхідність розробки протидій, заходів захисту [32, С. 9].

Поняття “загроза” трактується як можлива небезпека [33, С. 1282] у найбільш загальному розумінні, негативні зміни у зовнішньому політичному, економічному або природному середовищі, а також негативні зміни в аналогічних процесах і сферах всередині країни [11]. Основною загрозою економічній безпеці держави є перспектива невідворотного технологічного відставання, скочування країни на задвірки світового економічного розвитку, соціального регресу і дезінтеграції суспільства [33, С. 1282]. Загрози класифікують за різними ознаками, зокрема на внутрішні та зовнішні, реальні і потенційні, безпосередні та опосередковані, цілеспрямовано створені будь-яким суб'єктом або такі, що виникають стихійно, тощо.

Загальний перелік основних загроз національним інтересам і національній безпеці України в економічній сфері визначений законодавчо [28] в 2003 р. Актуальний перелік, на подолання яких спрямована СНБУ [17], включає наступні загрози: агресивні дії Росії, що здійснюються для виснаження української економіки і підризу суспільно-політичної стабільності з метою знищення держави Україна і захоплення її території; економічна криза; виснаження фінансових ресурсів держави; зниження рівня життя населення та ін. Більш детально сучасні загрози економічній безпеці України розглянуто у наступних підрозділах.

Під поняттям “ризик” розуміють можливе настання подій з негативними наслідками в результаті певних рішень або дій [33, С. 1208]. Розрізняють ризики економічні (фінансові, інфляційні, ризики появи економічних криз та ін.), політичні (зумовлені хибною економічною політикою уряду, зміною уряду, впливом політичних змін і військових конфліктів на економічні процеси та ін.), правові (відсутність стабільного законодавства тощо), соціальні (відсутність соціальної стабільності у суспільстві тощо).

Під поняттям “збитки” розуміють небажані зміни та втрати різноманітних складових частин об’єкта економічної безпеки [11].

В загальному розумінні поняття “інтерес” характеризує щось важливе, значуще та потрібне для індивіда, сім’ї, суспільства та держави в цілому, що виступає спонукальним мотивом і стимулом до дій. Економічні інтереси держави є багатокомпонентною категорією, виражають потреби суспільства в цілому та можуть формуватися шляхом субординованого підпорядкування інтересів суб’єктів нижчого рівня вищим (притаманний командно-адміністративним економічним системам) або шляхом координованого узгодження різнобічних інтересів усіх економічних суб’єктів (притаманний ринковій системі). Циганов С. І. слушно зауважує, що практично неможливо забезпечити всю сукупність економічних інтересів через те, що в ринкових умовах постійно протиставляються інтереси конкуруючих між собою суб’єктів, а досягти захисту важливих економічних інтересів складно у зв’язку з перешкодами на шляху досягнення оптимальної рівноваги інтересів особи, суспільства та держави [34]. Окремі суб’єкти або їх групи (на рівні підприємств тощо) вдаються до надання різного роду вигод чиновникам задля отримання т.з. “чиновницького лобізму” у просування власних інтересів. Такі дії слугують одним з джерел загроз при формуванні системи економічної безпеки держави.

Економічні інтереси держави визначають головні цілі та напрями державної політики та стратегії забезпечення економічної безпеки. В ієрархії економічних інтересів держави виокремлюють стратегічні, тактичні та оперативні інтереси.

Пріоритети національних інтересів України, які стосуються економічної сфери та були визначені на законодавчому рівні ще в 2003 р. [28], включають створення конкурентоспроможної, соціально орієнтованої ринкової економіки та забезпечення постійного зростання рівня життя і добробуту населення; збереження та зміцнення науково-технологічного потенціалу, утвердження інноваційної моделі розвитку; інтеграцію України в європейський політичний, економічний, правовий простір з метою набуття членства в ЄС та в євроатлантичний безпековий простір та ін. Відмітимо, що остання позиція щодо інтеграції в ЄС була додана в 2010 р.

Система забезпечення економічної безпеки держави передбачає діяльність її основних суб’єктів задля забезпечення бажаного стану економічної безпеки держави та передбачає:

- визначення національних інтересів в економічній сфері;
- здійснення постійної моніторингово-аналітичної діяльності щодо стану і тенденцій економічної безпеки держави;
- виявлення викликів і загроз економічній безпеці держави та життя заходів з їх попередження, мінімізації або нейтралізації;

- напрацювання політики щодо попередження, нейтралізації або мінімізації загроз та реалізації національних пріоритетів та інтересів в економічній сфері.

Основні актуальні напрями державної політики забезпечення економічної безпеки України були визначені в 2015 р. в рамках оновленої СНБУ [17] і включають низку шляхів, серед яких забезпечення готовності економіки до відбиття Україною збройної агресії, спрощення й оптимізації системи оподаткування, формування сприятливого бізнес-клімату та умов для прискороного інноваційного розвитку, стабілізація банківської системи, системна протидія організованій економічній злочинності та “тінізації” економіки. Геєць В. М. зазначає, що «... забезпечення економічної безпеки – це гарантія незалежності країни, умови стабільності та ефективної життєдіяльності суспільства» [35, с. 14].

Складові системи забезпечення економічної безпеки держави перебувають у щільному взаємозв’язку, взаємовпливають одна на іншу.

Удосконалення механізмів забезпечення економічної безпеки як складової національної безпеки держави це постійний процес, і на сьогодні він лише на стадії формування. Так, Власюк О. С., стверджує, що сьогодні поки що рано говорити про створення в Україні продуманої, концептуально обґрунтованої та ефективної системи забезпечення економічної безпеки держави, яка б, з одного боку, відображала національні інтереси суспільства і держави в економічній сфері, а з іншого – реально захищала б їх від можливих загроз і небезпек, соціальних катаклізмів [11, с. 7 – 8]. Відчуваються недоліки, прогалини і навіть суперечності в низці нормативно-правових актів щодо реалізації економічних механізмів, інструментів та ін.

Вирішення проблемних питань потребує поєднання наукових підходів та практичних напрацювань з питань забезпечення належної безпеки для національної економіки. Наукові центри (школи) з безпекових питань повинні сприяти цьому, адже економічна безпека держави є порівняно молодого наукою, яка наразі активно розвивається, напрацьовуються різні підходи до її базового науково-категоріального та методологічного апарату. Напрацювання науковців впроваджуються в економічну політику України, зокрема, прийнято низку Законів України, Указів Президента та нормативно-правових актів органів виконавчої влади, які визначають засади та стратегію забезпечення економічної безпеки як складової забезпечення національної безпеки України. Наразі актуалізовано питання розроблення концептуальних та стратегічних документів щодо забезпечення економічної безпеки України.

Найбільш суттєвими загрозами національній безпеці України слід вважати: політичну нестабільність, соціальну незахищеність основної частини населення, залежність економіки від експорту та світової

кон'юнктури, нерівномірність економічного розвитку регіонів, екологічну напруженість, низькі темпи впровадження інноваційних технологій і випуску інноваційних продуктів.

1.2. Структурна модель економічної безпеки держави

Структурна модель економічної безпеки держави обумовлюється багатofункціональністю державного регулювання соціально-економічного розвитку країни. Структурування економічної безпеки дає можливість більш детального, спеціалізованого опису властивостей окремих її складових, взаємозв'язку та взаємовпливу на загальний стан та рівень безпеки держави. Оперуючи відповідними параметрами та інструментами державного регулювання досягається більш ефективний вплив на розвиток, конкурентоспроможність та безпеку національної економіки.

Великі держави сьогодні схильні віддавати перевагу нарощуванню економічної могутності як головного засобу зовнішньополітичного впливу, ніж використовувати в цих же цілях військову силу.

*(Дональд Нехтерлейн,
провідний американський
дослідник проблематики
економічної безпеки)*

Роль економічної безпеки полягає у формуванні здатності держави до захисту інтересів держави у всіх інших сферах національної безпеки. Слабка економіка показує низьку спроможність та ймовірність досягнення цілей національної безпеки загалом. Саме ця властивість економічної безпеки пов'язує між собою інші складові національної безпеки.

Принцип структурованості національної безпеки означає, що складові національної безпеки тісно взаємопов'язані між собою, доповнюють та впливають один на одного. Відповідно, дотримання достатнього рівня економічної безпеки держави ґрунтується на належному обґрунтуванні та врахуванні її структурних характеристик.

Економічна безпека відображає захищеність інтересів на різних рівнях вертикальної ієрархії (особи, домогосподарства, підприємство, регіону, сектор економіки, національної та світової економіки) та горизонтальної (за функціональними компонентами національної безпеки – ресурсної, технологічної тощо).

Один з провідних вітчизняних фахівців у сфері економічної безпеки Власюк О.С. зазначає, що структурно-функціональні компоненти національної безпеки (оборонна, інформаційна, економічна, екологічна, енергетична та ін.) мають економічне підґрунтя та економічні виміри наслідків [36, С. 22]. А безпосередньо до складових економічної безпеки ним пропонується включати інвестиційну, зовнішньоекономічну та фінансову безпеку.

На законодавчому рівні в Україні існує певна класифікаційна неузгодженість стосовно структурування складових безпеки, що проявляється у їх різнорівневому розподілі. Так, у законах про національну безпеку та її стратегію як самостійні складові національної безпеки виділяються політична, економічна, енергетична, екологічна, інформаційна, соціально-гуманітарна, науково-технічна. В той же час, у методиці оцінки рівня економічної безпеки такі складові як соціальна, енергетична, науково-технічна розглядаються як компоненти економічної безпеки.

Низка дослідників розглядають структурну модель економічної безпеки як сукупність складових, виокремлених за функціональною ознакою (структурно-функціональний підхід). Узгодженої позиції між експертами не досягнуто, проте, розкриття сутності та проведення аналізу рівня безпеки більшістю вітчизняних дослідників проводять за складовими, закріпленими у методичних рекомендаціях Мінекономрозвитку: макроекономічна, виробнича, демографічна, енергетична, зовнішньоекономічна, інвестиційно-інноваційна, продовольча, соціальна, фінансова безпеки.

Одні вітчизняні дослідники серед основних складових економічної безпеки виділяють сировинно-ресурсну, енергетичну, фінансову, воєнно-економічну, технологічну, продовольчу, зовнішньоекономічну, а додатково розглядають окремі її аспекти – соціальний, демографічний, екологічний [37]. Інші ж навпаки акцентують увагу на економічних аспектах соціальної, демографічної безпеки.

Так, досліджуючи питання соціальної безпеки [38] О. Коваль зазначає, що її суть розкривається через соціально-економічну, соціально-політичну, соціально-біологічну та інші підвиди соціальної безпеки. Тобто, економічна природа частини ризиків для соціальної безпеки визначає взаємозв'язок між соціальною та економічними безпеками.

Те ж стосується і демографічної безпеки, параметри якої (відтворення населення, розміщення та переміщення (міграції), сімейного стану, статеві-вікового складу, здоров'я, дивіантної поведінки) [39] залежать від економічних чинників. Стан економічного розвитку країни, особливо у порівнянні з іншими країнами, а не лише прийнятими у державі стандартами життя, визначає ризики та загрози для демографічної безпеки.

Економічна природа для більшості ризиків і загроз усіх складових національної безпеки вимагає від держави проведення послідовної політики реалізації потенціалу національної економіки відповідно до критеріїв безпеки. Причому йдеться не лише про економічну природу таких загроз, а й про домінуючу роль економічних механізмів та інструментів протидії таким загрозам та подоланню їх наслідків для національної безпеки.

Як базис для складових національної безпеки система економічної безпеки держави має дворівневу структуру. До першого рівня відносять-

ся макроекономічна, фінансова, зовнішньоекономічна та інвестиційна безпеки, які мають виключно економічну природу загроз, критеріїв оцінки рівня безпеки та інструментів державного регулювання. На другому рівні – економічні аспекти (чинники), які формують та впливають на складові національної безпеки.

Макроекономічна безпека – це стан економіки, за якого досягається збалансованість макроекономічних відтворювальних пропорцій. Попри дискусійність виокремлення макроекономічної безпеки як самостійної складової, дотримання макропараметрів розвитку є базовим принципом економічної політики, а відповідно і політики забезпечення економічної безпеки. Так, акцентуючи увагу на необхідності регулювання макроекономічних пропорцій, до них відносились перш за все – рівень перерозподілу ВВП державою, співвідношення між кінцевим споживанням та інвестиціями, частка оплати праці у структурі ВВП) [40].

До макропропорцій включають також співвідношення між: матеріальним та нематеріальним виробництвом, платоспроможним попитом та пропозицією на внутрішньому ринку; доходами та видатками бюджетів різних рівнів; попитом і пропозицією на ринку праці та ін.

Інформаційною базою для визначення макроекономічної безпеки є перш за все національні рахунки, бюджетна та грошово-кредитна статистика.

Відповідно до методики Мінекономрозвитку, відслідковуються такі макрохарактеристики національної економіки як: співвідношення індексів продуктивністю праці та реальної заробітної плати, рівень тінізації економіки, стан поточного рахунку платіжного балансу, рівень та тривалість безробіття, рівень інфляції, частка доходів населення у ВВП та схильність населення до заощаджень, співставність заробітної плати та інших видів доходів, рівень відповідності продуктивності та темпів росту в Україні та в інших країнах [7].

Згідно ССР “Україна-2020”, стратегічними макроекономічними індикатори (цілями) визначено: рівень ВВП за паритетом купівельної спроможності (ПКС) на одну особу – 16 тис.дол.США; гранична межа дефіциту бюджету відносно ВВП – не більше 3%; гранична межа державного та гарантованого державою боргу – не більш 60% ВВП (відповідно до Маастрихтських критеріїв конвергенції); питома вага місцевих бюджетів – не менше 65% доходів зведеного бюджету; чисті надходження прямих іноземних інвестицій за період 2015-2020 рр. – понад 40 млрд до.США.

Моніторинг міжнародної позиції національної економіки критично важливий в умовах поширення глобалізаційних процесів та високого рівня відкритості економіки України. Так, в Україні щорічні обсяги зовнішнього обороту товарів і послуг співставний з ВВП, що обумовлює високу чутливість до зовнішніх чинників впливу на економічний розвиток.

В країнах ЄС все більшої ваги набувають процедури регулювання макроекономічних дисбалансів (macroeconomic imbalance procedure (MIP) [41]. Відповідно до запровадженого в ЄС підходу, стан макрозбаланованості характеризують дві групи індикаторів – основні та допоміжні. До основних відносяться: – сальдо поточного рахунку, % до ВВП, середнє за 3 роки; – міжнародна інвестиційна позиція, % до ВВП; – реальний ефективний обмінний курс, % зміни в середньому за 3 роки; – частка у світовому експорті, % зміни в середньому за 5 років; – трудомісткість, % зміни в середньому за 3 роки; – зниження цін на житло, % зміни за рік; – приватні кредити, % до ВВП; – борг приватного сектору, % до ВВП; – валовий державний борг, % до ВВП; – рівень безробіття, % середній за 3 роки; – загальна відкритість фінансового сектору, % зміни за рік. Серед 28 допоміжних індикаторів – динаміка прямих іноземних інвестицій, зовнішньої торгівлі, продуктивності праці, трудової активності різних вікових груп.

В результаті застосування оцінок макродисбалансів в окремих країнах ЄС визначаються країни з підвищеним ризиком нестабільності та їх проблемні сфери. Щодо таких країн застосовується більш детальний, посиленний моніторинг та розробляються відповідні рекомендації з подолання (пом'якшення) дисбалансів. Результати проведених оцінок публікуються у відповідних щорічних звітах, які містять детальний аналіз стану та динаміки макроекономічної стабільності досліджуваних країн.

Зовнішньоекономічна безпека – це стан відповідності зовнішньоекономічної діяльності національним економічним інтересам, що забезпечує мінімізацію збитків держави від дії негативних зовнішніх економічних чинників та створення сприятливих умов для розвитку економіки завдяки її активній участі у світовому розподілі праці.

Основними чинниками впливу на зовнішньоекономічну безпеку держави є: – економічні проблеми та загрози глобалізації; – форми та способи інтеграції національної економіки у світову; – ефективність імпортно-експортних відносин через відповідну товарну та регіональну спеціалізацію та концентрацію; – диверсифікація ринків збуту; – науково-технічні та виробничо-структурні пріоритети розвитку експортного потенціалу; – критичний імпорт та імпортозаміщення; – міжнародні потоки капіталів, зокрема – пряме іноземне інвестування; – проблеми конкурентоспроможності вітчизняної продукції та її забезпечення.

Серед ключових критеріїв, що характеризують стан зовнішньоекономічної безпеки, виділяються: – відкритість економіки (загальна, за експортом і за імпортом); – збалансованість зовнішньої торгівлі (рівень покриття імпорту експортом та сальдо торгівлі відносно ВВП); – рівень товарної спеціалізації (за експортом та імпортом); рівень товарної та географічної концентрації (за експортом та імпортом); – рівень технологічності товарної торгівлі (за експортом та імпортом); – рівень імпорто-

залежності внутрішнього ринку (частка імпортованих товарів у загальному обсязі споживання на внутрішньому ринку країни); – рівень умов міжнародної торгівлі; – завантаженість транзитних потужностей; – рівень залучення іноземного капіталу в країну та залежності стратегічно важливих секторів економіки від іноземного капіталу.

Фінансова безпека – це стан фінансової системи країни, за якого створюються необхідні фінансові умови для стабільного соціально-економічного розвитку країни, забезпечується її стійкість до фінансових шоків та дисбалансів, створюються умови для збереження цілісності та єдності фінансової системи країни.

Дотримання безпекових критеріїв фінансової безпеки виступає необхідною умовою економічної стабільності, платоспроможності, цінової конкурентоспроможності, інвестиційної привабливості внутрішнього ринку.

Відповідно до програми розвитку фінансового сектору, основними напрямками державної політики визначено (i) забезпечення стабільності та динамічного розвитку фінансового сектору; (ii) розбудова інституційної спроможності регуляторів фінансового сектору (iii) захист прав споживачів фінансових послуг та інвесторів [42].

До фінансової безпеки включають такі підрівні як: банківська, боргова, бюджетна, грошово-кредитна, валютна.

Банківська безпека – стан розвитку банківського сектору, за якого досягається достатній рівень фінансової стійкості банківських установ, забезпечується ефективність всього банківського сектору та його захищеність від зовнішніх і внутрішніх загроз. Зміцнення банківської безпеки передбачає усунення низки системних проблем розвитку банківського сектору країни, серед яких: низька кредитна активність та незорієнтованість банків на кредитування інвестицій в реальний сектор та модернізацію економіки; висока залежність від іноземного банківського капіталу; недосконалість корпоративного управління та банківського нагляду; різке згорання банківського сектору та виведення з ринку багатьох банків як дрібних так і великих банків; – критичне зростання ролі державних банків на ринку. Забезпечення стабільного розвитку банківського сектору потребує дотримання монетарного суверенітету банківської системи; запровадження ефективних стимулів та механізмів відновлення кредитування підприємницького сектору, особливо малого та середнього; реалізації стратегії реформування державних банків та зміцнення комерційного сегменту банківської системи; – удосконалення механізмів виведення банків з ринку та процесів злиття і поглинання на банківському ринку.

Боргова безпека – відповідний рівень внутрішньої та зовнішньої заборгованості з урахуванням вартості її обслуговування та ефективності

використання внутрішніх і зовнішніх запозичень та оптимального співвідношення між ними, достатній для задоволення нагальних соціально-економічних потреб, що не загрожує суверенітету держави та її фінансовій системі.

Загрози для національної економіки, викликані проблемами з обслуговуванням та поверненням державою боргів, особливо зовнішніх, критично знижують загальну стабільність та перспективи економічного розвитку держави. Негативні тенденції, такі як стрімке зростання державного та гарантованого державою боргу і як наслідок зростання боргового навантаження на економіку та бюджет, домінування зовнішньої боргової залежності та переважання боргу, номінованого в іноземній валюті, нерівномірність у часі зобов'язань по обслуговуванню боргів, самовідтворювальний характер нарощення боргів (коли залучення нових боргів проводиться заради обслуговування попередніх, а не на розвиток) тощо значною мірою блокують можливості реалізації економічної політики прискореного економічного відновлення української економіки. А відтак критично обмежують можливості утримання належного рівня безпеки національної економіки.

Забезпечення боргової безпеки в сучасних умовах повинно передбачати: проведення поглибленого аналізу боргових ризиків; запровадження сучасних методи стрес-тестування боргової стійкості держави; узгодження боргової політики з бюджетною та грошово-кредитною політикою; запровадження моніторингу індикаторів боргової безпеки; оптимізації та збалансування боргового навантаження за джерелами та вартістю обслуговування; підвищення ефективності здійснення запозичень; посилення боргової стійкості; реформування систем надання державних гарантій тощо.

Бюджетна безпека – це стан забезпечення платоспроможності та фінансової стійкості державних фінансів, що надає можливість органам державної влади максимально ефективно виконувати покладені на них функції. Стабільність державних фінансів залежить від збалансованості бюджетів усіх рівнів (місцеві, державний, зведений), обґрунтованості та адекватності податкового навантаження на суб'єктів господарювання та споживачів, а також цільового використання видатків бюджету.

Відповідно інструментами впливу держави на бюджету безпеку виступає податкова політика з оптимальним дотриманням стимулюючої та фіскальної функцій оподаткування, бюджетна децентралізація як доходної бази бюджетів так і фінансування загальнодержавних та місцевих функцій, система державних закупівель та ефективно цільове використання бюджетних видатків. Важливим завданням виступає приведення у відповідність до сучасних реалій державних соціальних стандартів та оцінка вартості послуг, що фінансуються за рахунок бюджетів. Це потре-

бує розробки та постійного удосконалення методик розрахунку вартості державних освітніх, медичних, управлінських та інших послуг, які слугуватимуть основою для бюджетного планування, оптимізації та цільового використання бюджетних ресурсів.

Серед сучасних пріоритетів бюджетної політики, яка сприятиме зміцненню бюджетної безпеки експерти виділяють [43]: модернізацію податкового адміністрування для зниження витрат платників податків на дотримання вимог законодавства; посилення боротьби з митними правопорушеннями з метою захисту фінансових інтересів держави; подолання зловживань у сфері публічних закупівель, широкий перехід на середньострокове бюджетне планування, послідовна бюджетна децентралізація, зміцнення інформаційної політики та прозорості діяльності державних та місцевих органів з питань формування та виконання бюджетів.

Грошово-кредитна безпека – це стан грошово-кредитної системи, що забезпечує всіх суб'єктів національної економіки якісними та доступними кредитними ресурсами в обсягах та на умовах, сприятливих для досягнення економічного зростання національної економіки.

Належний рівень грошово-кредитної безпеки передбачає дотримання низки параметрів, серед яких: контрольованість та обґрунтованість емісійної політики держави та дотримання монетарних нормативів; забезпечення та захист платоспроможності бізнесу та купівельної спроможності населення; виконання суб'єктами фінансового ринку основних фінансово-посередницьких функцій – кредитування та страхування; забезпечення доступності фінансових ресурсів для розвитку бізнесу та активної інвестиційної політики тощо.

Валютна безпека – це стан курсоутворення, який характеризується високою довірою суспільства до національної грошової одиниці, її стійкістю, створює оптимальні умови для поступального розвитку вітчизняної економіки, залучення в країну іноземних інвестицій, інтеграції України до світової економічної системи, а також максимально захищає від потрясінь на міжнародних валютних ринках.

В умовах відкритості внутрішнього ринку товарів і послуг, який характеризується значною імпортозалежністю, а в окремих сегментах – її критичним рівнем, курсова стабільність є основою цінової стабільності, а звідси і економічної безпеки загалом. Відповідно, валютна безпека має відповідати не лише інтересам експортерів, а й національних виробників та споживачів на внутрішньому ринку.

Проблеми валютної стабільності в Україні лежать в площині також і критично високого рівня недооціненості національної валюти. Загальним індикатором розбалансованості між номінальною та реальною купівельною спроможністю національної валюти є співвідношення ВВП країн за номінальним курсом та за паритетом купівельної спроможності. В Украї-

ні з періоду запровадження гривні утримується 2-4 кратне перевищення курсу за ПКС відносно її номінального курсу, що ускладнює проведення не лише ефективної курсової політики, а й зовнішньоекономічної політики загалом. Такий диспаритет обмежує формування конкурентних переваг для національних виробників, скорочує привабливість зайнятості на виробництвах, зорієнтованих на внутрішній ринок, а відтак, формує загрози для різних складових як економічної, так і національної безпеки.

Заходи курсової політики спрямовують на забезпечення збалансованої валютної структури банківських кредитів і депозитів (через обмеження та контроль за рівнем валютної структури кредитів та депозитів, доларизація пасивів українських банків не повинна перевищувати 40% [42]), стимулювання повернення в країну валютних коштів через поетапне зниження норм обов'язкового продажу валютної виручки експортерами; формування достатніх міжнародних резервів для зміцнення довіри до гривні; удосконалення регулювання валютних деривативів та застосування інструментів валютного ринку для розбудови відповідної інфраструктури; забезпечення відновлення капіталізації банківського сектору та інших суб'єктів; протидію виведенню капіталу з країни; наروщення безготівкових розрахунків та зниження тіньового обігу готівки тощо.

Інвестиційна безпека – це стан економічного середовища у державі, що стимулює вітчизняних та іноземних інвесторів вкладати кошти в розширення виробництва в країні, сприяє розвитку високотехнологічного виробництва, інтеграції науково-дослідної та виробничої сфери з метою зростання ефективності, поглиблення спеціалізації національної економіки на створенні продукції з високою часткою доданої вартості.

Інвестиційна безпека досягається за умови високої інвестиційної активності в усіх сферах економіки, яка забезпечує розширене відтворення на інноваційній основі. Ключовим параметром оцінки інвестиційної спрямованості національної економіки є обсяги валового нагромадження основного капіталу та його частка у ВВП країни. Низький рівень (менше 20%) валового нагромадження основного капіталу у ВВП призводить до інтенсивної експлуатації та «проїдання» національного багатства. Саме такий тренд домінує у вітчизняній практиці. Це засвідчує переважне зосередження економічної активності в Україні на експлуатації наявної виробничої бази без її належної модернізації (ключовим принципом тут має бути створення нових виробничих потужностей, а не капітальний ремонт старих). За інших рівних умов та економічної активності, це посилює технологічну відсталість та наближує виробничу кризу.

Негативно впливає на інвестиційну безпеку традиційний для країни інвестиційний ресурсний дисбаланс, що полягає у домінуванні власних джерел фінансування капітальних інвестицій при високій закредитованості

суб'єктів господарювання. Це обмежує можливості інвестиційного прориву та технологічної модернізації економіки країни. Для більшості підприємств власними коштами фінансується лівова частка капітальних інвестицій в основний капітал. Закредитованість же великих та середніх підприємств за усіма видами економічної діяльності (частка позичкового капіталу у балансі) досягла критичного для фінансової стійкості рівня у 70 %, а у промисловості – до 80 %. Такий високий рівень фінансової залежності суттєво обмежує інвестиційні можливості суб'єктів господарювання [44].

Інвестиційна безпека забезпечується через запровадження в країні стимулюючого режиму інвестиційної діяльності з відповідними законодавчими, фінансовими, соціальними умовами. Для проблемних сфер економіки та окремих регіонів, а також для пріоритетних напрямів державою застосовуються інструменти державної (бюджетно-податкової, регуляторної, кредитної та ін.) підтримки.

Світова практика підтверджує ефективність розширення сфер державно-приватного партнерства для реалізації широкого кола суспільно значущих інвестиційних проектів. Активне запровадження державно-приватного партнерства на місцевому та регіональному рівнях стає все більш актуальним інструментом зміцнення інвестиційної безпеки держави. Маючи значні успіхи імплементації в національне законодавство відповідної нормативної бази щодо такого партнерства [45], важливо посилити роботу над практичними спільними інвестиційними проектами.

Забезпечення належного рівня безпеки за іншими складовими національної безпеки прямо та опосередковано залежать від економічних чинників.

Зокрема, соціальна безпека – це стан розвитку держави, за якого держава здатна забезпечити гідний і якісний рівень життя населення незалежно від віку, статі, рівня доходів, сприяти розвитку людського капіталу як найважливішої складової економічного потенціалу країни.

Вплив на забезпечення належного рівня соціальної безпеки здійснюється через політику доходів, реформування заробітної плати, пенсійну реформу, зменшення диференціації грошових доходів та подолання бідності, реформування «середнього класу», відтворення та розвиток соціальної сфери, політику на ринку праці та зниження безробіття [46].

Забезпечення належного рівня соціальної безпеки потребує врахування змін у сфері зайнятості, формування доходів та ролі праці як джерела фінансування потреб людей. Так, технологічні зміни об'єктивно трансформують соціальні моделі та соціальний розвиток. Все більш чітко проявляються такі тенденції як: зниження ролі праці у формуванні національного доходу та ВВП; скорочення участі робочої сили у процесах виробництва товарів і послуг, посилення нерівності, що характерно не лише для менш розвинених, а й високорозвинених країн; поширен-

ня довгострокового безробіття та ускладнення створення нових конкурентних робочих місць; зростання неповної зайнятості, особливо серед молоді та представників середнього класу. Такі тенденції гостро відчутні та проявляються в Україні, для якої характерна як фіктивна, так і прихована зайнятість. Країна входить до кола країн з надвисокою трудовою міграцією. Трансформація зайнятості та моделей фінансового забезпечення громадян вимагає сучасної політики доходів та соціального забезпечення і захисту, які враховуватимуть сучасні умови.

Необхідними економічними умовами забезпечення соціальної безпеки є гарантування достатності доходів для усіх категорій громадян країни – дітей, людей похилого віку, працездатного населення як у період зайнятості так і при тимчасовій втраті працездатності.

Важливими напрямками впливу держави на соціальну безпеку є демографічна політика, політика внутрішньої та зовнішньої трудової міграції, структура політики зайнятості за різними секторами економіки, професійної підготовки та спеціалізації трудових ресурсів, стимулювання нарощення продуктивності праці. Тісна взаємозалежність чинників, що визначають різні складові економічної безпеки визначає певну умовність їх автономності. Зокрема, в частині соціальної безпеки, демографічні питання можуть розглядатися саме у контексті формування соціальної безпеки. В той же час демографічна криза в Україні гостро вимагає політики подолання негативного тренду втрати головного ресурсу країни – її людей.

Демографічна безпека – це стан захищеності держави, суспільства та ринку праці від демографічних загроз, за якого забезпечується розвиток України з урахуванням сукупності збалансованих демографічних інтересів держави, суспільства й особистості відповідно до конституційних прав громадян України.

Ключовими критеріями оцінки відповідності поточного демографічного стану в контексті безпеки є: – чисельність наявного населення та очікувана тривалість життя; – рівень природного приросту населення та рівень дитячої смертності; – вікова структура, зокрема, частка осіб похилого віку у загальній чисельності населення; – демографічне навантаження непрацездатного населення на працездатне населення; – рівень міграційного приросту.

Економічні чинники впливу на демографічну безпеку проявляються через ключову роль рівня благополуччя на мотивацію та модель демографічної поведінки в країні: стосовно можливостей зміцнення здоров'я та продовження тривалості життя, сімейних відносин та народження дітей, трудової та постійної міграції, локалізації проживання тощо. Світовий досвід підтверджує пряму залежність між рівнем економічного розвитку країни та демографічними трендами та рівнем демографічної безпеки.

Окремі складові національної безпеки характеризують ресурсну забезпеченість та незалежність країни. Зокрема, стан та проблеми забезпечення ресурсної безпеки визначаються через відповідне забезпечення продовольчої, енергетичної та екологічної безпеки держави.

Продовольча безпека – це стан виробництва продуктів харчування в країні, що здатний повною мірою забезпечити потреби кожного члена суспільства в продовольстві належної якості за умови його збалансованості та доступності для кожного члена суспільства.

Продовольча безпека – це коли всі люди постійно мають фізичний та економічний доступ до достатніх, безпечних і поживних харчових продуктів, які забезпечують їхні харчові потреби і уподобання для активного і здорового життя». Продовольча безпека включає аспекти наявності, доступу, використання та стабільності.

Аналізуючи продовольчу небезпеку, недостатньо знати лише тривалість існування проблеми, необхідно також розуміти інтенсивність або серйозність впливу виявленої проблеми на загальний рівень продовольчої безпеки та харчовий статус [47].

Головними безпековими критеріями забезпечення країни продуктами харчування та напоями є: – середній добовий рівень калорійності харчування одної особи; – співвідношення виробництва та споживання основних продуктів в розрахунку на одну особу – м'ясних, молочних, яєць, олії, цукру, овочів, зернових; – запасів зернових культур; – імпортозалежності продовольчого ринку.

Відповідно до методики КМУ, основним індикаторами продовольчої безпеки, які мають економічну природу, є: – достатність запасів зерна у державних ресурсах (визначається як співвідношення між обсягами продовольчого зерна у державному продовольчому резерві та обсягам внутрішнього споживання населенням хліба та хлібопродуктів у перерахунку на зерно – пороговий критерій становить 17%, що відповідає 60-денному обсягу споживання); – економічна доступність продуктів (визначається як частка витрат на харчування у загальному підсумку сукупних витрат домогосподарств – граничний рівень 60%); – диференціація вартості харчування за соціальними групами в динаміці (розраховується як співвідношення між вартістю харчування 20% домогосподарств з найбільшими доходами та вартістю харчування домогосподарств з найменшими доходами – чим менше співвідношення тим кращий рівень продовольчої безпеки); – ємність внутрішнього ринку окремих продуктів в динаміці (визначається у натуральному виразі як добуток споживання певного продукту на середньорічну чисельність населення); – продовольча незалежність за окремим продуктом (визначається як співвідношення між обсягами імпорту окремого продукту у натуральному виразі та ємністю його внутрішнього ринку – граничним є 30%-вий рівень) [48].

Важливе значення має дотримання кількісних та якісних стандартів забезпечення продуктами харчування з одного боку та безпековий рівень доступності харчування для усіх верств населення.

Забезпечення продовольчої безпеки посідає особливе місце в економічній політиці і залежить як від внутрішніх, так і зовнішніх чинників. Так, за даними ФАО, ризики посилення продовольчої небезпеки у світі посилюються через такі тренди розвитку світової економіки як: – швидке зростання населення світу, його урбанізація та старіння; – загострення конкуренції за природні ресурси; – зростання частоти конфліктів, криз та стихійних лих; – зміна раціону харчування; – посилення нерівності та бідності; – структурні зміни у сільському господарстві, сфері зайнятості; – нарощення масштабів продовольчих втрат та харчових відходів та ін. [49].

Проблеми забезпечення продовольчої безпеки в Україні носять системний характер, і в умовах криз та агресії лише посилюються. Серед таких проблем слід відзначити: – збереження незбалансованого харчування широких верств населення; – низький рівень споживання якісних продуктів харчування, особливо тваринного походження та високий рівень імпортозалежності за такими товарними групами; – низька ємність внутрішнього ринку значного кола продовольчих товарів через низький платоспроможний попит; – дестимулююча цінова політики і на сільськогосподарську сировину і на готові продукти харчування; – близька до критичного рівня частка споживчих витрат, що спрямовуються на харчування за низкою товарів харчової промисловості; – нерівномірність доступу до продуктів харчування різних верств населення та ін.

Енергетична безпека – це стан економіки, що сприяє ефективному використанню енергетичних ресурсів країни, наявності на енергетичному ринку достатньої кількості виробників та постачальників енергії, а також доступності, диференційованості та екологічності енергетичних ресурсів.

Серед критеріїв оцінки енергетичної безпеки, які формуються на основі економічних характеристик, є: рівень енергетичної незалежності (визначається як частка власних джерел у балансі енергетичних ресурсів країни); – рівень імпортозалежності за домінуючим джерелом енергії (визначається як відношення імпорту за домінуючим ресурсом до загального постачання первинної енергії); – рівень концентрації імпорту енергетичних ресурсів (визначається як частка однієї країни у загальному обсязі імпорту такого ресурсу); – рівень зношеності фондів паливно-енергетичного комплексу; – рівень інвестицій у паливно-енергетичний комплекс (визначається як відношення інвестицій до ВВП); – енергоємність ВВП (у 2015 р. енергоємність кінцевого енергоспоживання склала 0,159 тон нафтового еквіваленту на 1 тис. міжнародних доларів, та 0,281 т н.е./тис.міжн.дол. за загальним постачанням первинної енергії) [50]; – рівень запасів основних

енергоресурсів (природний газ, вугілля) (визначена у місяцях споживання); – рівень відновлюваних джерел (визначених як частка відновлюваних енергоресурсів у загальному первинному постачанні енергоресурсів); – масштабність втрат при транспортуванні та розподіленні енергії.

Екологічна безпека – такий стан навколишнього середовища, при якому стає неможливим погіршення екологічного стану і виникнення небезпеки для здоров'я людей. Дослідження проблематики екологічної безпеки потребує обґрунтування систем екологічного моніторингу за станом навколишнього середовища, оцінок екологічного ризику, ступеня відповідності наявних або прогнозованих екологічних умов завданням збереження здоров'я людини, забезпечення сталого соціально-екологічного розвитку та потенціалу держави; збереження та відновлення навколишнього середовища.

Масштабність та всеохопність цілей, які вирішуються в рамках забезпечення екологічної безпеки, потребують відповідного економічного та фінансового забезпечення. Розробка та запровадження сучасних технологій, здатних протистояти екологічним загрозам як природного так і техногенного характеру, можливі лише в розвиненій та стійкій економіці.

Економічні чинники визначають природу загроз, трендів та рівня й інших складових національної безпеки – політичної, військової, інформаційної та ін. Завданням економічної політики є забезпечення узгодженості та взаємопідпорядкованості цілей та критеріїв для кожного рівня безпеки. Це має створювати достатні умови зростання добробуту особистості, соціальної, військово-політичної стабільності суспільства, збереження цілісності держави, підтримання здатності протистояти впливу зовнішніх та внутрішніх загроз на усіх рівнях.

1.3. Система загроз економічним інтересам держави

Розгляд системи загроз економічним інтересам держави базується на таких ключових поняттях як “безпека”, “загроза”, “небезпека” та “інтереси”. Крім того, у теорії та практиці використовують і такі поняття, як “ризик” та “виклик”, які часто ототожнюють із поняттям “загроза”. Загалом, існують різні погляди щодо тлумачення всіх вище зазначених понять, що зумовлює необхідність розгляду їх трактувань та визначення найбільш влучних з них.

Поняття “**безпека**” в Економічному енциклопедичному словнику трактується як стан захищеності від загроз та наявність комплексу від-

У найбільшій безпеці той, хто напоготові, навіть коли немає небезпеки.

*(Сайрус Венс Робертс,
Державний секретар США
в 1977-1979 рр.).*

повідних заходів для усунення таких загроз [31, С. 50]. Слушною вважаємо позицію Бодрук О. С. [51, с. 16], відповідно до якої безпека – це неповна відсутність загроз, які існували, існують та існуватимуть протягом усієї історії людства, яка характеризує певну стабільність, можливість людей, суспільства, держави, світового співтовариства внаслідок своїх дій виявляти, запобігати, послаблювати, ліквідовувати виклики й загрози, які здатні негативно впливати або унеможливити взагалі їх життя та розвиток.

Поняття “**загроза**” у Великому економічному словнику трактується у найбільш загальному розумінні як можлива небезпека [33, С. 1282]. При цьому, Бодрук О. С. наголошує на тому, що загроза являє собою реальну ознаку небезпеки [51, с. 16]. Досить близькою до позиції Бодрука О. С. є точка зору на поняття “загроза” Манілова В. Л. [52, с. 25-26]. Мунтіян В. І. [53, с. 8] вважає, що під поняттям “**загроза**” слід розуміти практично реальну, але не фатальну “можливість заподіяння шкоди, майнових, фізичних або моральних (духовних) збитків особистості, суспільству чи державі”, але критерію класифікації загроз на потенційні чи реальні не наводить. Качинський А. Б. [54] переконаний, що “**загроза**” – це явище з прогнозованими, але неконтрольованими небажаними подіями, що можуть у певний момент часу в межах даної території завдати шкоди здоров’ю людей, спричинити матеріальні збитки тощо. На його думку, поняття “загроза” відображає можливість виникнення певних умов технічного, природного, економічного або соціального характеру, за наявності яких можуть виникнути несприятливі події та процеси. Таким чином, визначальним при розкритті поняття “загроза” він вважає в тому, що передбачається наявність певної можливості виникнення несприятливих умов, які можуть призвести до заподіяння якоїсь шкоди (збитку), а також те, що ці умови можуть бути прогнозованими, але неконтрольованими.

У Законі України “Про основи національної безпеки України” під **загрозами національній безпеці** розуміються як наявні, так і потенційно можливі явища та чинники [28], які створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам України, тобто поняття “**небезпека**” є ключовим у визначенні поняття “загроза”.

Поняття “**небезпека**” Дарнопих Г. Ю. трактує як певний негативний вплив, що в тій чи іншій мірі порушує життєздатність і життєдіяльність держави. Небезпека виступає в якості можливості завдання шкоди, загрози зруйнування, появи небажаних негативних наслідків для стану розвитку явища чи процесу. Вона несе в собі загрозу для здійснення життєдіяльності або цілісності будь-якого об’єкта і своїм рівнем сигналізує про необхідність розробки протидій, заходів захисту [32, С. 9]. В російських джерелах [55] під поняттям “небезпека” розуміється можливість загрози, біди, нещастя, катастрофи, тобто в них поняття “загроза” і “не-

безпека” семантично не розрізняються, а в енциклопедичних виданнях з геополітики, міжнародної і національної безпеки наводиться тлумачення поняття “небезпека” як цілком усвідомленої, однак не фатальної можливості завдання шкоди, майнового матеріального, фізичного або морального (духовного) збитку особистості, суспільству, державі, яка займає проміжне становище між викликом та загрозою [52, с. 205]. Різник Н. С. пояснює небезпеку як альтернативне поняття до безпеки: «якщо безпека є найбільш сприятливим станом об’єкта досліджень, то небезпека – найбільш несприятливим, кризовим» [56, с. 122]. Інші дослідники [57; 58] вважають, що одним із напрямів державної політики в галузі безпеки має бути виявлення небезпек та прогнозування надзвичайних ситуацій (вони розглядають насамперед природну і техногенну безпеку), а також зменшення ризику та підвищення ефективності захисту населення і територій. Тобто в їх розумінні має йтися про певну сукупність небезпек, а також про те, що небезпека є об’єктивною реальністю будь-якого виду людської діяльності, а її рівень (міра) характеризується ризиком.

У великому економічному словнику під поняттям “**ризик**” в найбільш загальному значенні розуміють “можливе настання подій з негативними наслідками в результаті певних рішень або дій” [33, С. 1208]. Влучним вважаємо трактування ризику Цікановською Н. А., під яким розуміється “ситуація невизначеності кінцевого результату вибору серед існуючих альтернатив, яка може призвести як до позитивних, так і до негативних наслідків, ймовірність настання яких може бути оцінена” [59, с. 113].

У Великому тлумачному словнику сучасної української мови “**виклик**” в найбільш загальному розумінні трактується як «вимога, спонукання до будь-яких дій, відносин; заклик до змагання, до участі в чому-небудь; категорична, різка пропозиція вступити в боротьбу, поєдинок» [60, с. 136]. Логічною деталізацією є трактування цього поняття Сергуніним О. А, а саме як «сукупність обставин не обов’язково загрожуючого характеру, але, безумовно таких, що вимагають реагування на них» [61, с. 27]. Брега О. В. визначає поняття “виклик” як “зачатковий ступінь формування загрози” [62, с. 738], що слушно відзеркалює взаємоз’язок двох понять “виклик-загроза” з часових позицій їх виникнення.

В загальному розумінні поняття “**інтерес**” характеризує щось важливе, значуще та потрібне для індивіда, сім’ї, суспільства та держави в цілому, що виступає спонукальним мотивом і стимулом до дій. Економічні інтереси держави є багатокомпонентною категорією, виражають потреби суспільства в цілому та можуть формуватися шляхом субординованого підпорядкування інтересів суб’єктів нижчого рівня вищим (притаманний командно-адміністративним економічним ситемам) або шляхом координованого узгодження різнобічних інтересів усіх економічних суб’єктів (притаманний ринковій системі).

Під **національними інтересами** в Законі України “Про основи національної безпеки України” розуміються – життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності Українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток [28].

Загрози прийнято класифікувати за різними критеріальним ознаками, зокрема за:

- місцем виникнення (зовнішні (екзогенні), внутрішні (ендогенні);
- природою виникнення (політичні, кримінальні, конкурентні, контрагентні тощо);
- сферою виникнення або спрямування (економічні, фізичні, психологічні, інформаційні, експортно-імпортні тощо);
- розвитком у часі (безпосередні, близькі (до 1 року), далекі (більше 1 року));
- розвитком у просторі (загальні, локальні);
- характером дії (явні, приховані);
- характером спрямування (прямі, непрямі);
- надслідком дії (катастрофічні, значні, незначні);
- масштабом дії (підприємство, регіон, галузь, держава, група країн, всі країни);
- можливістю прогнозування (прогнозовані (передбачувані), не прогнозовані);
- ступенем ймовірності (потенційні, реальні);
- об’єктом посягань (інформація, матеріальні або нематеріальні активи, репутація);
- можливістю контролю (контрольовані, неконтрольовані);
- тривалістю (тимчасові, постійні).

У відповідності до Закону України “Про основи національної безпеки України” [28], національна безпека визначається в термінах реальних та потенційних загроз національним інтересам. Тому в процесі державного управління економічною безпекою важливою є ідентифікація загроз національним і регіональним інтересам, потенційні вони чи реальні.

Існують різні підходи щодо визначення загроз економічній безпеці. На наш погляд, **загрозами економічній безпеці України** слід вважати наявні чи потенційні дії, що ускладнюють або унеможливають реалізацію національних економічних інтересів і створюють небезпеку для соціально економічної та політичної систем, національних цінностей, життєзабезпечення нації та окремої особи.

Економічні інтереси держави визначають головні цілі та напрями державної політики та стратегії забезпечення економічної безпеки.

Економічні інтереси прийнято класифікувати за:

- за місцем дії (внутрішні, зовнішні);
- рівнями (національно-державні, групові, блокові інтереси тощо);
- за ступенем важливості (стратегічні, тактичні та оперативні інтереси);
- за тривалістю дії (довгострокові, середньострокові, короткострокові);
- за сферами розповсюдження (виробничі, фінансові, експортно-імпортні, технологічні, соціально-економічні тощо);
- за ступенем реалізації (не реалізовані, частково реалізовані, реалізовані).

Досягнення балансу інтересів включає в себе ряд етапів, які необхідно враховувати при вирішенні питання про забезпечення економічної безпеки. При цьому слід розмежовувати блоки дій:

- з протидії загрозам;
- по створенню умов для реалізації інтересів;
- щодо безпосереднього здійснення економічних інтересів.

З наведеної вище законодавчо визначеної дефініції національних інтересів випливає, що визначення національних економічних інтересів має першочергове значення при створенні системи економічної безпеки, яка є складовою цілісної системи національної безпеки. Національні економічні інтереси невіддільні від історії і традицій народу-нації, системи господарювання, менталітету, культурних і духовних цінностей. У ролі виразника та гаранта захисту національних економічних інтересів має виступати держава. Однак у правовій та науковій царині досі не сформовано комплексного уявлення про цілісну систему визначення національних економічних інтересів.

Це дає змогу урядовцям різних рівнів виправдовувати будь-які свої дії, запевняючи, що вони повністю відповідають національним економічним інтересам. Така ситуація (скільки чиновників – стільки ж трактувань національних економічних інтересів) містить у собі значну загрозу економічній безпеці України. Розгляд системи загроз національним економічним інтересам України зумовлює виділення пріоритетних економічних інтересів та ключових загроз економічній безпеці України.

Для проведення аналітичної та прогнозної діяльності відповідні державні органи повинні визначити національні економічні інтереси, досліджувати їх взаємодію, співвідношення пріоритетності тощо.

Для створення цілісної системи національних економічних інтересів та її ефективного функціонування насамперед необхідно:

- створити відповідну нормативну базу;
- проводити моніторинг національних економічних інтересів та їх моделювання;
- створити банк даних щодо національних економічних інтересів;

- забезпечити баланс національних економічних інтересів та їх гармонійне поєднання.

Розгляд системи загроз національним економічним інтересам України зумовлює виділення економічних інтересів та загроз економічній безпеці України.

Для протидії загрозам національній економіці необхідно визначити систему національних інтересів, на основі якої будуть базуватися дії держави. Серед них виділимо такі:

- формування єдиного ринкового та інформаційного простору;
- інвестиційна привабливість;
- здійснення структурної перебудови економіки;
- створення достатніх запасів державних золотовалютних резервів;
- подолання інфляції;
- захист національного ринку від несприятливої дії світової та іноземної конкуренції;
- прискорення відтворювального процесу;
- покриття дефіциту бюджету;
- збереження нагромаджень громадян;
- стабілізація курсу національної валюти;
- реалізація регіональних соціально-економічних програм;
- пожвавлення підприємницької активності;
- підвищення зайнятості населення;
- доступ на міжнародні ринки капіталу;
- зміцнення міжнародного авторитету фінансової системи держави та її окремих інститутів;
- раціоналізація ринку;
- прогнозованість соціально-економічного розвитку.

Пріоритетними національними економічними інтересами є:

- створення самодостатньої, конкурентоспроможної, соціально спрямованої економіки;
- розбудова розвинутої інституціональної ринкової інфраструктури, ефективного господарського механізму та правового їх забезпечення;
- забезпечення альтернативних джерел надходження енергоресурсів, перш за все, нафти та газу;
- створення ефективного військово промислового комплексу;
- збереження й розвиток інтелектуального та науково – технічного потенціалів України;
- вирішення державою соціальних проблем;
- створення надійної системи економічної безпеки України;
- побудова економічних відносин з іншими країнами на засадах рівноправності та взаємовигоди тощо.

На сучасному етапі основними реальними та потенційними загрозами національній безпеці України в економічній сфері законодавчо [28] визначені наступні:

- * істотне скорочення внутрішнього валового продукту, зниження інвестиційної та інноваційної активності і науково-технічного та технологічного потенціалу, скорочення досліджень на стратегічно важливих напрямках інноваційного розвитку;
- * ослаблення системи державного регулювання і контролю у сфері економіки;
- * нестабільність у правовому регулюванні відносин у сфері економіки, в тому числі фінансової (фіскальної) політики держави; відсутність ефективної програми запобігання фінансовим кризам; зростання кредитних ризиків;
- * критичний стан основних виробничих фондів у провідних галузях промисловості, агропромислового комплексу, системах життєзабезпечення;
- * недостатні темпи відтворювальних процесів та подолання структурної деформації в економіці;
- * критична залежність національної економіки від кон'юнктури зовнішніх ринків, низькі темпи розширення внутрішнього ринку;
- * нераціональна структура експорту з переважно сировинним характером та низькою питомою вагою продукції з високою часткою доданої вартості;
- * велика боргова залежність держави, критичні обсяги державних зовнішнього і внутрішнього боргів;
- * небезпечне для економічної незалежності України зростання частки іноземного капіталу у стратегічних галузях економіки;
- * неефективність антимонопольної політики та механізмів державного регулювання природних монополій, що ускладнює створення конкурентного середовища в економіці;
- * критичний стан з продовольчим забезпеченням населення.

Вчені до зазначеного списку основних загроз економічній безпеці України включають також наступне:

- тенденція до перетворення України на паливно-сировинну периферію розвинутих країн;
- посилення залежності від імпорту;
- вплив з країни валютних ресурсів;
- поглиблення майнового розшарування суспільства;
- відсутність гармонійного поєднання підтримки пріоритетних галузей економіки та відкритості економіки;
- криміналізація економічних відносин.

На думку ряду дослідників [13], загрози національної економічної безпеки України можна поділити на два блоки:

- 1) загрози, що очікувано будуть визначати стан соціально-економічного буття країни (їх можна умовно охарактеризувати як «перформатування» ресурсного забезпечення від сировинно-енергетичних до інтелектуальних);
- 2) загрози, що можливо будуть визначати стан фінансово-економічного буття країни (їх можна умовно охарактеризувати як “перформатування” системи фінансових ресурсів).

Природа сучасних загроз економічній безпеці держави така, що визначається процесами, котрі спостерігаються в глобальному світі (екзогенні загрози), та внутрішніми тенденціями (ендогенні загрози). Екзогенні і ендогенні загрози не є ізольованими, в багатьох випадках вони переплітаються, створюючи своєрідний синергетичний ефект.

Найбільш узагальнена характеристика екзогенних загроз включає:

- зростання в Україні і в усьому світі дефіциту стратегічних ресурсів (насамперед енергетичних та водних) із усе більшим зосередженням їх в руках країн, які стають лідерами монопольних та олігопольних угруповань, що відкриває останнім нові можливості для здійснення міжнародного політичного, економічного і ресурсного диктату, шантажу та “апартеїду” [63];
- прискорене погіршення екологічної ситуації та зростання ймовірності природних і техногенних катастроф та епідемій;
- збільшення кількості країн, які залишилися на узбіччі глобалізації та ресурсного забезпечення, що робить їх психологічно ворожими до навколишнього світу;
- посилення глобальної конкуренції за інтелектуальні ресурси та зростання деструктивного інформаційного впливу;
- збільшення силових акцій в міжнародній політиці стосовно перерозподілу стратегічних ресурсів, зростання міжнародної злочинності та тероризму як “несиметричного” тиску на перерозподіл ресурсів;
- відсутність загальносвітових авторитетних наднаціональних структур із вирішення проблем глобалізації.

Найбільш узагальнена характеристика ендогенних загроз включає:

- поглибленням прірви між метою і результатами державотворчих зусиль;
- моральним, культурним, інтелектуальним, управлінським зубожінням і деградацією правлячого і підприємницького класів, демонстративним, цинічним зневаженням ними правових і моральних норм та вимог суспільства;

- деградацією системи державного управління через масштабну корупцію та некомпетентність, перетворенням корупції на базовий соціальний механізм вирішення суспільних справ, виконанням багатьма урядовцями (у т.ч. високопосадовими) і політиками функцій агентів зовнішнього впливу, наслідком чого є масова недовіра до існуючих державних інститутів;
- відсутністю кореспондування між зовнішньою і внутрішньою політикою держави, підміною прагматичних мотивів зовнішньополітичної діяльності ідеологічними, підпорядкуванням економічної складової зовнішньої діяльності геополітичним доктринам, невизначеністю геополітичного місця України, ерозією вітчизняної системи національної безпеки.

Особливості можливого майбутнього переформатування системи фінансових ресурсів виокремлюють їх у специфічний другий блок – блок фінансових загроз, де національним інтересам України в області фінансових відносин становлять значну небезпеку як внутрішні, так і зовнішні загрози.

Щодо другого блоку загроз, то національним інтересам України в області фінансових відносин становлять значну небезпеку як внутрішні, так і зовнішні загрози.

Основними внутрішніми загрозами цього блоку є:

- набуття економічною (фінансовою) кризою затяжного характеру із збереженням тенденції гальмування виходу з неї, виникнення незворотних або важко зворотних наслідків для прогресивного розвитку країни в загальній структурі економіки й цілому ряді її галузей та регіонів, наявність передумов для подальших сплесків у розвитку кризи;
- скорочення використовуваної ресурсної основи у фінансово-кредитній сфері для виходу з економічної кризи й успішного проведення подальших реформ;
- дезорганізація фінансово-кредитної системи з ослабленням її регулюючих функцій у сфері формування й виконання бюджету, цілеспрямованого інвестування пріоритетних галузей економіки, боротьби з інфляцією, запобігання витоку капіталів за кордон і створення передумов для розвитку українського підприємництва;
- низький рівень соціальної орієнтованості економіки, падіння платоспроможності населення, звуження внутрішнього фінансового ринку, скорочення ролі внутрішніх соціально-економічних стимуляторів економічного росту;
- криміналізація економічних відносин, зростання економічної злочинності та корупції;

- зростання фінансових втрат у результаті збільшення масштабів і поглиблення соціальної напруженості в сфері економічних відносин.

Основними зовнішніми загрозами другого блоку є:

- втрата Україною частини своїх валового внутрішнього продукту та зовнішньоекономічних позицій у результаті анексії частини національної території та її витискування іноземними конкурентами із закордонних ринків;
- порушення національних пріоритетів України у фінансовій області через просування іноземними партнерами вигідних для них економічних проектів і фінансових програм;
- формування іноземними партнерами такої структури зовнішньоекономічних зв'язків з Україною, коли остання поступово перетворюється в їх сировинний придаток;
- протидія рівноправній участі України в міжнародних структурах кредитно- фінансового регулювання;
- зростання зовнішньої фінансової заборгованості України при паралельному посиленні її залежності від іноземних кредитів та перевищенні критичного рівня зовнішнього боргу, припустимого для суверенної держави;
- криміналізація деяких видів зовнішньоекономічних зв'язків з Україною (у тому числі – торгівлі зброєю), неконтрольований вивіз капіталів з України;
- активізація економічної розвідки в кредитно фінансовій сфері країни [13].

Отже, оскільки абсолютна економічна безпека є абстракцією, важливим є визначення внутрішніх і зовнішніх загроз, формування комплексів засобів, форм і методів протидії їм та реалізації національних економічних інтересів. Становлення України як незалежної, демократичної, економічно розвинутої країни відбувається в умовах складної геополітичної ситуації, подолання наслідків глобальної фінансової кризи, які характеризуються нестабільністю процесів, що відбуваються у сфері безпеки на глобальному, національному та регіональному рівнях. Крім того, особливістю України є безпосереднє поєднання впливу на національні економічні інтереси внутрішніх та зовнішніх загроз. Тому, визначення національних економічних інтересів і виділення ключових загроз національної економічної безпеки України має першочергове значення.

1.4. Методичні підходи до визначення рівня економічної безпеки

Рівень економічної безпеки держави – це характеристика, що відображає ступінь дотримання визначених вимог безпечного функціонування сукупності складових економічної безпеки держави.

Оцінка рівня економічної безпеки є важливою складовою інформаційно-аналітичного забезпечення процесу підготовки економічних та безпекових рішень у системі державного регулювання економікою.

Проведення такої оцінки потребує вирішення низки цілей, зокрема, (i) визначення поточного стану економічної безпеки на основі фінансово-економічних результатів; (ii) оцінювання ймовірності настання ризиків та загроз для економічної безпеки держави; (iii) оцінювання масштабів понесених чи потенційних втрат під дією загроз економічній безпеці; (iv) визначення можливого впливу заходів економічної політики стосовно розвитку чи протидії загрозам на складові та рівень економічної безпеки.

Головним підходом до оцінки поточного стану (рівня) економічної безпеки держави є індикативний аналіз. На його основі визначаються відповідні індикатори, рівень яких дозволяє характеризувати рівень загроз для економічної безпеки, їх кількісно оцінити, визначити критичні сфери та складові. Показник економічної безпеки – це виражена числом характеристика відповідної властивості економічного об'єкта чи процесу. Такі показники виступають вихідними даними для формування та розрахунку індикаторів рівня економічної безпеки держави.

Індикатор є критеріальним показником розвитку економіки, її підсистем та об'єктів, що детально характеризує масштаб та межі реалізації загроз економічній безпеці держави. При цьому базовим підходом є порівняння фактичних значень застосовуваних індикаторів рівня економічної безпеки з їх пороговими (критичними) значеннями.

Порогове значення – таке значення індикативного показника, досягнення якого розглядається як наявність чи зростання ймовірності реалізації загроз та порушення нормального (безпекового) функціонування економіки держави.

Основними методами визначення порогових значень: метод загальноприйнятих стандартів та затверджених нормативів на національному чи міжнародному рівні; експертних оцінок, коваріаційного аналізу, ана-

Економісти зобов'язані вносити свій вклад в розуміння того, як розвивається людське суспільство, і тут представники економічної науки повинні співпрацювати з антропологами і іншими вченими.

(Василь Леонт'єв, американський економіст російського походження, лауреат Нобелівської премії з економіки (1973 р.)).

логовий підхід (орієнтація на показники країн-аналогів); використання аналітичних чи статистичних функціональних залежностей.

Зауважимо, що визначення таких порогових значень є надзвичайно важливим аспектом та чинником забезпечення якісної оцінки рівня економічної безпеки держави.

Загалом існує два основних способи визначення порогових рівнів індикаторів економічної безпеки. За першим по кожному індикатору визначається один пороговий (критичний) рівень, що визначає два можливі варіанти – безпечного та небезпечного рівня. За іншим передбачається визначення діапазону безпекового рівня для індикаторів, що розширює варіативність оцінки стану безпеки. Причому стосовно останнього підходу, який застосований у офіційній методиці оцінки рівня економічної безпеки, також передбачено спрощена градація порогових значень (встановлення верхнього та нижнього порогових рівнів) та багаторівнева градація (встановлення декількох рівнів безпечності).

Для оцінки рівня економічної безпеки держави використовуються: методи інтегральної оцінки; співставлення або порівняння; методи експертних оцінок. При цьому перші два методи більше придатні для оцінки рівня економічної безпеки на відповідний період часу та в динаміці. Методи широко застосовуються для оцінок ризиків та можливих наслідків для економіки загроз, пов'язаних з такими ризиками.

У методичних рекомендаціях [7] **оцінка рівня економічної безпеки проводиться на основі розрахунку системи інтегральних індикаторів**, інтерпретація якого проводиться відповідно до оптимального, задовільного, незадовільного, небезпечного та критичного рівнів показників/індикаторів економічної безпеки.

Алгоритм розрахунку його рівня передбачає наступні етапи:

- 1) формування множини (переліку) індикаторів;
- 2) визначення характеристичних значень індикаторів;
- 3) нормування індикаторів;
- 4) визначення вагових коефіцієнтів;
- 5) розрахунок інтегральних індексів за окремими сферами економіки та інтегрального індексу економічної безпеки в цілому.

Формування множини (переліку) індикаторів здійснюється за принципами репрезентативності (включені найбільш суттєві показники, що впливають на рівень економічної безпеки держави), достовірності (адекватно відображають стан складової безпеки) та інформаційної доступності (під час розрахунку використовуються офіційні статистичні дані та публічні експертні оцінки). Додатковими принципами відбору таких індикаторів експертами пропонуються також принципи системності, комплексності, ієрархічності, адекватності, однозначності, безперервності [64].

Формування переліку індикаторів здійснюється на основі відбору показників, які найбільш повно характеризують кожен із субіндексів, з урахуванням попередньо накопиченого досвіду оцінювання, напрацьованих українських та міжнародних вчених у сфері економічної безпеки, показників економічної безпеки, визначених профільними міжнародними організаціями (Міжнародним валютним фондом, ООН, Продовольчою і сільськогосподарською організацією ООН (ФАО), нормативними документами ЄС тощо), цільових орієнтирів, установлених у національних програмах розвитку.

Сформована множина індикаторів за допомогою коефіцієнтів кореляції перевіряється на ступінь щільності статистичних зв'язків між їх числовими рядами з метою уникнення посиленого ефекту під час розрахунку інтегрального показника. Разом з тим найбільш важливим індикаторам (без яких оцінювання рівня безпеки було б неповним) у разі виявлення значної парної кореляції числових рядів надається менша вага.

Під час розрахунку інтегрального показника за певний період у разі застосування індикаторів, які мають періодичність оприлюднення лише один раз на рік або публікуються із значною часовою затримкою, використовуються останні наявні значення цих індикаторів.

Визначення характеристичних значень індикаторів. Для кожного індикатора складових стану економічної безпеки України розроблені характеристичні значення, які визначають рівень економічної безпеки. Діапазон характеристичних значень кожного показника (індикатора) вимірюється від 0 до 1 (або від 0 до 100 відсотків) та ділиться на п'ять інтервалів.

Множина індикаторів залежно від економічного змісту поділена на три типи: стимулятори – наявний прямий зв'язок між показником-стимулятором та інтегральною оцінкою; дестимулятори – коли між показником-дестимулятором та інтегральною оцінкою наявний зворотній зв'язок; змішаний тип – коли до певного значення показника є стимулятором, а в разі подальшого збільшення перетворюється на дестимулятор складової/субіндексу стану економічної безпеки.

Приведення індикаторів, які є різними за типами (стимулятори, дестимулятори, змішаний тип), до інформаційної односпрямованості та розмірності тлумачень характеристичних значень відбувається шляхом нормування.

Присвоєння характеристичних значень певній величині індикатора складової економічної безпеки здійснюється за допомогою таких методів:

- аналогового методу (оптимальними вважаються значення індикатора в країнах, які визнані еталоном у цій сфері);
- визначення середніх значень, а саме «задовільного рівня» та «незадовільного рівня», здійснюється шляхом групування та узагальнення значень індикатора, які досягнуті в інших країнах світу);

- законодавчо-нормативного (критичний або оптимальний рівень визначається відповідно до граничного рівня, закріпленого в національному законодавстві чи профільними міжнародними організаціями); експертної оцінки.

Нормування індикаторів. Нормування індикаторів здійснюється за допомогою лінійної функції таким чином, щоб характеристичні значення індикаторів потрапляли в зіставні за величиною інтервали. Перехід від абсолютних до нормованих значень індикаторів дозволяє вимірювати індикатори за шкалою від 0 до 1 або у відсотках: 0 відповідає 0 %, 1 – 100 %. Таким чином, отримане нормоване значення індикатора характеризує своєю величиною ступінь наближення до оптимального значення 1.

Визначення вагових коефіцієнтів. Розрахунок інтегрального індексу в цілому та інтегральних індексів за окремими сферами економіки здійснюється за допомогою вагових коефіцієнтів, які визначено шляхом експертного оцінювання.

Вагові коефіцієнти для розрахунку субіндексів економічної безпеки та інтегрального показника економічної безпеки зафіксовані у відповідному додатку до методичних рекомендації. У порядку зниження вагомості складових економічної безпеки такі коефіцієнти становлять: фінансова (12,94%), макроекономічна (12,24%), виробнича безпека (12,18%), енергетична безпека (11,48%), зовнішньоекономічна (10,95%), інвестиційно-інноваційна (10,89%), соціальна безпека (10,13%), продовольча безпека (10,07%), демографічна безпека (9,13%).

Розрахунок інтегральних індексів за окремими сферами економіки та інтегрального індексу економічної безпеки в цілому. Інтегральний індекс економічної безпеки визначається ієрархічно: на нижньому рівні – індекси за окремими сферами економіки (зокрема фінансової безпеки, складовими якої є бюджетна, валютна, боргова безпеки тощо); на верхньому – узагальнений індекс.

Наступний методом до оцінки рівня економічної безпеки держави в рамках індикативного аналізу є **співставлення та порівняння застосування самостійних чи інтегральних показників**. Низка індикаторів відображають відповідні сфери економічної безпеки та дозволяють за їх рівнем визначати масштаб загроз чи проблем, що потребують реагування та вирішення з боку суб'єктів забезпечення економічної безпеки на загальнонаціональному, регіональному та місцевому рівнях.

До основних узагальнюючих самостійних індикаторів оцінки стану та рівня економічної безпеки держави відносяться: – індикатор співставності економічного розвитку; – індикатор порівняльної платоспроможності населення; – індикатор покриття соціальних видатків заробітної платою; – рівень тінізації економіки; – експортна залежність економіки; імпортна залежність економіки; – відношення сальдо ЗТО до ВВП; – вагомість країни

у світовому експорті; – концентрація товарного експорту; – концентрація товарного імпорту; – географічна концентрація товарного експорту; – географічна концентрація товарного імпорту; – тривалість експортних операцій; – привабливість інвестування; захищеність інтересів інвесторів.

Індикатор співставності економічного розвитку характеризує відхилення результативності економіки відносно інших країн. Призначенням розрахунку індикатора є діагностування масштабу відставання країни від країн-партнерів. Розраховується як:

$$\frac{\text{ВВП на 1 особу в Україні, дол. США}}{\text{ВВП на 1 особу в середньому в обраних країнах дол. США.}} \quad (1.1)$$

Прийнятною тенденцією є збільшення рівня індикатора. Значення індикатора менше 0,5 характеризує наявність фінансово-економічних загроз внаслідок низької результативності економіки.

Індикатор порівняльної платоспроможності населення – характеризує відхилення середнього рівня оплати праці в Україні від середнього рівня в обраних країнах. Дозволяє оцінити критичність дисбалансу платоспроможності населення в умовах реалізації міжнародного співробітництва. Розраховується як:

$$\frac{\text{середньорічна заробітна плата в Україні, грн.}}{\text{середньорічна заробітна плата в обраних країнах, дол. США.}} \quad (1.2)$$

Прийнятною тенденцією є збільшення рівня індикатора. Значення індикатора менше 0,5 характеризують наявність фінансово-економічних загроз внаслідок низької результативності економіки.

Індикатор покриття соціальних видатків заробітної платою характеризує дисбаланс у структурі доходів населення. Дозволяє оцінити характер формування купівельної спроможності, як чинника економічного зростання. Розраховується як:

$$\frac{\text{заробітна плата, млн грн.}}{\text{соціальні допомоги та інші одержані поточні трансферти, млн грн.}} \quad (1.3)$$

Прийнятною тенденцією є збільшення рівня індикатора.

Значення індикатора менше 1,2 характеризують наявність фінансово-економічних загроз внаслідок зниження економічної активності населення.

Індикатор рівня тінізації економіки характеризує дисбаланси функціонування офіційної економіки, обумовлені непривабливістю ведення

господарської діяльності в легальних рамках фіскальної та регуляторної політики. Дозволяє оцінити масштаб ресурсів економіки, виведених з офіційного обороту, як чинника утворення загроз економічній безпеці країни
Розраховується як:

$$\frac{\text{обсяг «тіньового» ВВП, млрд грн.}}{\text{офіційний ВВП, млрд грн.}} * 100\% \quad (1.4)$$

Прийнятною тенденцією є зменшення рівня індикатора.

Значення індикатора понад 10 % характеризують наявність фінансово-економічних загроз в наслідок масштабного виведення ресурсів економіки з офіційного обороту

Індикатор експортної залежності економіки характеризує рівень відкритості економіки та її залежності від зовнішньоекономічної кон'юнктури. Призначенням розрахунку є діагностування загроз посилення впливу зовнішньої кон'юнктури на динаміку та стійкість національної економіки до негативних зовнішніх впливів.

Розраховується як:

$$\frac{\text{обсяг експорту товарів та послуг, млн дол. США) x}}{\text{середній курс гривні до долара США}} * 100\% \quad (1.5)$$

номінальний ВВП, млрд грн.

Діапазон значень – від 0 до 100%.

Оптимальне значення експортної залежності 20 – 30 %,

задовільне – 30 – 40 %,

незадовільне – 40 – 50 %,

небезпечне – 50 – 60%,

критичне – понад 60 %.

Значення показника вище 40 % характеризують наявність фінансово-економічних загроз внаслідок надмірної залежності.

Індикатор імпоротної залежності економіки характеризує рівень відкритості економіки та залежність її розвитку від імпорту. Призначенням розрахунку є діагностування загроз посилення імпортозалежності національної економіки

Розраховується як:

$$\frac{\text{обсяг імпорту товарів та послуг, млн дол. США) x}}{\text{середній курс гривні до долара США}} * 100\% \quad (1.6)$$

номінальний ВВП, млрд грн.

Діапазон значень – від 0 до 100%. Оптимальне значення 20-30%, задовільне – 30-40%, незадовільне – 40-50%, небезпечне – 50-60%, кри-

тичне – понад 60%. Значення показника вище 40% характеризують наявність фінансово-економічних загроз внаслідок надмірної імпортозалежності

Індикатор розбалансування зовнішньої торгівлі характеризує рівень та масштаб розбалансованості зовнішньої торгівлі у процесі розвитку національної економіки та створення ВВП. Призначенням розрахунку є діагностування загроз розбалансування зовнішніх та внутрішніх чинників економічного розвитку.

Розраховується як:

$$\frac{\text{Сальдо ЗТО, млн дол. США) x середній курс гривні до долара США}}{\text{номінальний ВВП, млрд грн.}} * 100\% \quad (1.7)$$

Оптимальне значення 0 – +7%, задовільне 0 – -2,5%, небезпечне -2,5 – -7%, критичне понад -7%.

Значення показника нижче 2,5 % характеризують наявність фінансово-економічних загроз розбалансування зовнішніх та внутрішніх чинників економічного розвитку

Індикатор міжнародної експортної вагомості характеризує вагомість країни у формуванні та розвитку світового товарного ринку. Призначенням розрахунку є діагностування загроз витіснення країни з світового товарного ринку.

Розраховується як:

$$\frac{\text{обсяг експорту товарів України, млн дол. США}}{\text{обсяг експорту товарів в світі, млн дол. США}} * 100\% \quad (1.8)$$

Прийнятною тенденцією є збільшення рівня індикатора. Значення індикатора менше 0,1% характеризують наявність фінансово-економічних загроз внаслідок витіснення з світового ринку

Індикатор концентрації товарного експорту характеризує товарну спеціалізацію експорту. Призначенням розрахунку є діагностування загроз високої товарної концентрації для розвитку економіки.

Розраховується як:

$$\frac{\text{обсяги експорту 5 найбільших товарних груп за 4-значним кодом УКТ ЗЕД, млн дол. США}}{\text{загальний обсяг експорту товарів, млн дол. США}} * 100\% \quad (1.9)$$

Оптимальне значення 20-30%,
> 30% обумовлює ризики для розвитку економіки в залежності від попиту та цін на відповідні товарні позиції,

< 20% – вказує на низький рівень спеціалізації країни.

Індикатор концентрації товарного імпорту характеризує товарну спеціалізацію імпорту. Призначенням розрахунку є діагностування загроз високої товарної концентрації для розвитку економіки.

Розраховується як:

$$\frac{\text{обсяги імпорту 5 найбільших товарних груп за 4-значним кодом УКТ ЗЕД, млн дол. США}}{\text{загальний обсяг імпорту товарів, млн дол. США}} * 100\% \quad (1.10)$$

Оптимальне значення 20-30%, > 30% обумовлює ризики для розвитку економіки

Індикатор концентрації товарного експорту характеризує географічну диверсифікацію експорту. Призначенням розрахунку є діагностування загроз високої географічної концентрації для розвитку економіки

Розраховується як:

$$\frac{\text{обсяги експорту до 5 найбільших країн, млн дол. США}}{\text{загальний обсяг експорту товарів, млн дол. США}} * 100\% \quad (1.11)$$

Оптимальне значення 20-40%, > 40% обумовлює ризики для розвитку економіки

Індикатор концентрації товарного імпорту характеризує географічну диверсифікацію імпорту. Призначенням розрахунку є діагностування загроз високої географічної концентрації для розвитку економіки

Розраховується як:

$$\frac{\text{обсяги імпорту до 5 найбільших країн, млн дол. США}}{\text{загальний обсяг імпорту товарів, млн дол. США}} * 100\% \quad (1.12)$$

Оптимальне значення 20-40%, > 40% обумовлює ризики для розвитку економіки

Індикатор тривалості експортних операцій вказує на існування технічних бар'єрів здійснення експортних операцій у країні та швидкість виходу на зовнішні ринки національних виробників. Дозволяє діагностувати обтяження експорту документарними операціями (банківський супровід, митне очищення), проведення перевалки (порт, термінал тощо)

Сума календарних днів для здійснення експортної операції. Оптимальним терміном є не більше 10 днів (середнє значення для країн ОЕСР)

Індикатор привабливості інвестування характеризує інтенсивність залучення іноземного інвестування.

Розрахунок діагностує загрози втрати привабливості національної економіки для залучення ресурсів розвитку

Розраховується як:

$$\frac{\text{чистий приріст ПІІ, млн дол. США} \times \text{середній курс гривні до долара США}}{\text{номінальний ВВП, млн гривень}} * 100\% \quad (1.13)$$

Прийнятною тенденцією є збільшення рівня індикатора. Значення індикатора менше 6% характеризують наявність фінансово-економічних загроз, погіршення очікувань щодо перспектив розвитку економіки

Індикатор захищеності інтересів характеризує наявність бар'єрів для інвестування на внутрішньому ринку країни. Дозволяє оцінити середній рівень наближення до параметрів найуспішнішої економіки по кожному з компонентів оцінки (низки індикаторів) ефективності захисту прав інвесторів.

Розраховується за методологією Doing Business. Прийнятною тенденцією є збільшення рівня індикатора. Діапазон значень від 0 до 100.

За загальним підходом до визначення інтегрального індикатора економічної безпеки, його розрахунок здійснюється на основі оцінки понад 130 окремих індикаторів, які базуються як на статистичних даних, так і даних, отриманих шляхом опитування респондентів.

Методи експертних оцінок. Ці методи базуються на експертних оцінках (судженнях експертів чи експертних груп) про поточні події та умови розвитку та їх перспективи. Відповідно в основі цих методів лежить суб'єктивна інформація, яка через її опрацювання та узагальнення дозволяє формувати оцінки стосовно відповідних аспектів економічної безпеки держави.

Загальний алгоритм методу містить стадії: вибору експертів та формування експертних груп – формування питань стосовно завдань оцінювання – визначення критеріїв рангування оціночних суджень експертів – обробка і аналіз експертних оцінок. Перевагами методів є: можливості залучення та використання досвіду широкого кола спеціалістів, використання меншої кількості даних статистики; можливості автоматизації процедур обробки та аналізу оцінок експертів; дистанційне проведення обговорень; різна форматність проведення (з обговореннями та без, відкрита чи закрита) та ін..

Серед методів оцінки ризиків слід виділити: метод рангової кореляції; колективної генерації ідей (мозкового штурму), закритого обговорення проблем (метод Дельфі) та ін.

Застосування методу рангової кореляції передбачає зокрема, визначення експертами ризиків економічної безпеки та ймовірності їх реалі-

зації, а обробка таких оцінок дозволяє визначити перелік ризиків з найвищою ймовірністю.

Ефективність методу мозкового штурму досягається через розмежування стадій інтенсивного генерування ідей та суджень стосовно ризиків чи їх наслідків для економічної безпеки та стадії аналізу отриманих оцінок.

Застосування методу Дельфі передбачає відсутність обговорень з досліджуваних питань економічної безпеки та формування оціночних суджень незалежними експертами та може проводитись анонімно. Це дозволяє уникати тиску лідера чи більшості в групі обговорення на індивідуальні оцінки експертів.

Результатами застосування методів експертних оцінок може бути формування інтегральних оцінок ризиків чи їх наслідків для економічної безпеки та формування діапазону ймовірності настання таких ризиків. Методи математичної обробки та графічного представлення результатів дозволяють формувати відповідну інформаційно-аналітичну базу для прийняття рішень стосовно оцінок рівня економічної безпеки держави.

Сучасні технічні та програмні ресурси дозволяють формувати ґрунтовну інформаційну базу та методики оцінки практично усіх аспектів економічного розвитку держави та впливу різних чинників, викликів та загроз на рівень її економічної та національної безпеки.

РОЗДІЛ 2.

МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ КРАЇНИ

2.1. Механізми забезпечення національних економічних інтересів

Становлення загально визнаної теорії національної безпеки, теоретико-методологічних засад регулювання розвитку економічної безпеки України включає фундаментальне обґрунтування державної політики та аналіз ефективних напрямків та механізмів її державного регулювання, спрямованих на захист інтересів регіонів та країни. Є всі підстави

стверджувати, що накопичений потенціал загроз внутрішнього й зовнішнього характеру досяг такого рівня, за якого без розробки та впровадження цілеспрямованої системної політики захисту національних економічних інтересів на порядку денному може постати питання про існування України не як цілісної, суверенної держави, а як «failed state».

Розгляд механізму державного регулювання та управління економічною безпекою обумовлює необхідність уточнення змісту поняття “механізм”, розкриття його структури в контексті економічної безпеки.

Дослідженню й розвитку загальної теорії та практики формування й функціонування механізмів державного регулювання економічної безпеки відводилось значне місце в працях багатьох відомих українських та зарубіжних учених, зокрема: В. М. Геєця, В. А. Ільяшенко, В. І. Мунтіяна, О. Ф. Новікової, В. Л. Пілюшенко, О. С. Поважного, Г. П. Ситника, В. Т. Шлемко. Значним внеском у розвиток науки державного регулювання й забезпечення економічної безпеки є праці сучасних українських учених

Це вже більше не уряд, обраний народом, з народу і в інтересах народу. Це уряд, створений корпораціями і діє на користь корпорацій.

(Ратерфорд Берчард Хейс, 19-й Президент США в 1877-1881 рр.).

В. Ю. Богдановича, О. С. Власюка, В. О. Косевцова, В. А. Ліпкана, В. А. Предборського та ін.

Державне регулювання економіки в умовах ринкового господарства – це система комплексних та взаємопов'язаних заходів законодавчого, виконавчого та контрольного характеру, здійснюваних державними органами та громадськими організаціями з метою стабілізації та пристосування існуючої соціально-економічної системи до змінних умов.

У науковій літературі терміни “механізм управління” та “механізм регулювання” є досить широко вживаними, однак їх зміст і структуру науковці і практики трактують по-різному. Базовим елементом термінів “механізм державного управління” та “механізм державного регулювання” є поняття самого механізму. Механізми бувають різні за конструкцією і призначенням, становлять основу більшості машин, приладів та пристроїв.

В економічній науці поняття “механізм” вживається у переносному значенні і означає “внутрішню будову, систему”. Найімовірніше, цей термін запозичено із природничих і технічних наук. “Механізм” із грецької мови перекладається як “зброя, машина” і сьогодні має такі основні значення:

- пристрій для передачі й перетворення рухів, у якому рух одного або декількох елементів викликає певні рухи решти;
- внутрішній пристрій, внутрішня будова машини, устаткування;
- сукупність станів і процесів, із яких складається будь-яке фізичне, хімічне, фізіологічне, економічне, психологічне явище;
- система, пристрій, спосіб, що визначають порядок певного виду діяльності [65].

Уточнити зміст поняття “механізм” допомагає упорядкування механізмів регулювання та управління як взаємопов'язаних елементів, що забезпечують діяльність організаційної системи (Додаток А, Таблиця А.2).

З Таблиці А.2. видно, що в системі управління **механізм державного регулювання** – це сукупність функцій, етапів і послідовних процедур регуляторного впливу на організаційну систему, що супроводжується досягненням певного результату цього впливу, який може бути зіставлений з індикаторами-показниками для визначення рівня досягнення управлінських (програмних) цілей функціонування системи. Механізм управління можна подати тепер як сукупність функціонально-процесних складових організаційної системи, що визначають комплекс управлінських (адміністративних) дій стосовно планування досягнення цілі або взагалі ряду стратегічних і програмних цілей (“дерева цілей”), організації самої системи для прямого або непрямого регулювання, визначення за результативністю досягнення поставлених завдань. Механізм управління – це складна управлінська категорія. Аналіз літератури стосовно

трактування цього терміна різними авторами подано у Додатку А, Таблиця А.3.

Аналіз наведених у Таблиці А.3 визначень дає змогу зробити висновок проте, що **механізм державного управління** – це система, що призначена для практичного здійснення державного управління та досягнення поставлених цілей, яка має певну структуру, методи, важелі, інструменти впливу на об'єкт управління з відповідним правовим, нормативним та інформаційним забезпеченням.

Загалом, усі наявні механізми управління можна поділити на три типи: механізми-зряддя (інструменти), механізми-системи (набір взаємопов'язаних елементів) та механізми-процеси (послідовність певних перетворень). Залежно від того, які саме проблеми і як вирішуються із застосуванням конкретного державного механізму управління, він може бути складним (комплексним) і включати в себе декілька самостійних механізмів.

Комплексний механізм державного управління може складатися із таких видів механізмів:

- економічного (механізми державного управління банківською, грошово-валютною, інвестиційною, інноваційною, кредитною, податковою, страховою діяльністю тощо);
- мотиваційного (сукупність командно-адміністративних та соціально-економічних стимулів, що спонукають державних службовців до високоефективної роботи та організаційні структури, а також результати їх функціонування);
- політичного (механізми формування економічної, соціальної, фінансової, промислової політики тощо);
- правового (нормативно-правове забезпечення: закони і постанови Верховної Ради України, укази Президента, постанови і розпорядження Кабінету Міністрів України, а також методичні рекомендації та інструкції тощо) [66].

Механізми державного регулювання економічної безпеки включає механізм формування та реалізації економічної безпеки.

Механізм формування економічної безпеки передбачає виявлення сукупності структурних елементів системи безпеки (інтересів, загроз безпеці та їх причин); визначення їхнього місця в системах національної безпеки державного та регіонального управління; створення теоретичних основ управління економічною безпекою; оцінку стану й можливостей державного та регіонального регулювання щодо забезпечення безпеки.

Механізм реалізації економічної безпеки окреслює процес формування комплексу організаційно-управлінських заходів щодо створення умов реалізації основних положень Стратегії національної безпеки; передбачає розробку напрямів удосконалення концептуальної, законодав-

чої, нормативно-правової бази щодо забезпечення економічної безпеки, запровадження науково обгрунтованої системи оцінки та виміру економічної безпеки, формування ефективної державної та регіональної політики щодо скасування загроз національній безпеці, створення механізмів саморегуляції досягнення економічної безпеки [67].

Можна відзначити те, що механізми, які сьогодні використовуються державою для вирішення проблем забезпечення економічної безпеки, є недостатньо ефективними, що призводить до поглиблення структурних деформацій і диспропорцій у соціально-економічного розвитку.

Розглядаючи структуру механізму державного регулювання економічної безпеки, можна виділити такі головні елементи: методи, важелі, інструменти, політика, правове, нормативне та інформаційне забезпечення.

Залежно від суб'єктів механізми державного регулювання економічної безпеки поділяються на такі, які здійснюються органами управління:

- вищого рівня (Верховною Радою України, Президентом, Кабінетом Міністрів України);
- обласного рівня (обласними радами, обласними державними адміністраціями).

Прагнення до реалізації ефективного регулювання економічних процесів в Україні та забезпечення економічної безпеки зумовлюють здійснення послідовної, чітко структурованої діяльності органів державної влади й місцевого самоврядування, визначають високу потребу вдосконалення та практичного впровадження механізму регулювання та управління економічної безпеки, який надав би логічне та цілісне уявлення про кожний елемент системи регулювання та управління, комплекс форм, методів і засобів впливу на економічні процеси з метою забезпечення безпеки.

2.2. Особливості забезпечення економічної безпеки в умовах гібридної агресії

Де б не був порушений мир, мир повсюди буде під загрозою.

*Франклін Рузвельт,
Президент США в 1933-1945 рр.)*

Внутрішні та зовнішні умови економічного розвитку держави визначають можливості та пріоритети забезпечення її економічної безпеки. Достатньо тривалий період поширення глобалізації та посилення взаємозалежностей міжнародного співробітництва з одного боку послаблює мотивації до агресивної політики одних країн проти інших. Оскільки рівень інтеграції у фінансовій, технологічній, інфраструктурній та інших сферах між країнами

обумовлює економічну не вигідність для самого агресора. З іншого боку, глибока інтегрованість у економічну систему іншої країни дозволяє використовувати наявні залежності такої країни від інвестицій, ринків збуту, включеності у технологічні ланцюги як економічні важелі реалізації агресії.

Світовий, і зокрема європейський досвід, засвідчують, що зорієнтованість на формування єдиного економічного простору та уніфікація взаємодії та державного регулювання соціально-економічних процесів не гарантує зниження напруги та зміцнення безпеки як на національному, так і регіональному (глобальному) рівнях.

Особливості забезпечення економічної безпеки в умовах гібридної агресії:

- розширення можливостей тиску на самостійну економічну політику та економічний розвиток держави через глибоку інтегрованість та взаємозалежність між країною-ціллю агресії та агресором;
- зниження можливостей протистояти глобальним викликам та загрозам на національному рівні без належного співробітництва та інтеграції з іншими країнами;
- посилення розмитості (гібридності) економічних інструментів, що застосовуються з боку агресора щодо тиску та розмивання потенціалу захисту національних економічних інтересів, а звідси і економічної безпеки держави;
- розширення локалізації формування осередків дестабілізації та розхитування інституційної та економічної інфраструктури, що знижує їх потенціал своєчасно виявляти та нейтралізувати виклики та загрози для економічної безпеки держави.

Гібридна загроза – це явище, що виникає через зближення та взаємозв'язок різних складових, які разом формують більш складну та багатомірну загрозу. В економічній сфері це проявляється перш за все через експлуатацію економічної вразливості від країни-агресора.

Оцінка ризиків для економіки в умовах агресії ускладнюється гібридним характером її прояву. Загалом оцінка ризиків спрямована на вирішення таких ключових завдань як ідентифікації загроз для економічної безпеки, визначення вірогідності їх прояву, прогнозування відповідних негативних наслідків, обґрунтування їх пріоритетності для подальшого управління такими ризиками з метою пом'якшення їх негативного впливу на рівень економічної безпеки держави.

Гібридність загроз проявляється через поєднання політичних, військових, економічних, правових та інших ресурсів для досягнення цілей агресії. Такі загрози та конфлікти посилюють їх неоднозначність та ідентифікацію, ускладнюють процеси прийняття управлінських рішень,

ускладнюють скоординованість та ефективність дій різних державних та недержавних інституцій.

Варто відмітити більш рельєфний прояв дуальності впливу на економічну безпеку практично усіх процесів економічної діяльності.

Гібридний характер конфлікту створює можливості для здешевлення економічного забезпечення агресії як за рахунок використання ресурсів країни-цілі, так і через застосування порівняно недорогих технологій для дестабілізації країни. Йдеться, зокрема, про кібершпигунство, широкомасштабні пропагандистські кампанії, корумпування силових та цивільних державних інституцій та ін.

Гібридність агресії має вищий потенціал нанесення шкоди порівняно з традиційними формами агресії, наприклад окремих терористичних атак чи акцій. Комбінування методів гібридної агресії в економіці спроможне завдавати значних збитків за короткий проміжок часу. В Україні наслідком такої агресії стала втрата частини економічного простору країни (АР Крим та окремі регіони Донецької та Луганської областей) та наявні на цих територіях інфраструктура, виробничі потужності, природні ресурси, трудовий та інтелектуальний потенціал.

Економічна стратегія в сучасних умовах має опиратися на нелінійний характер та форму загроз економіці та передбачати більш гнучкі та комбіновані механізми їх ідентифікації за пом'якшення негативного впливу.

Влада повинна постійно розробляти та удосконалювати інструменти економічної політики, що протидіятимуть прямим та непрямим формам економічної агресії проти держави.

Децентралізація економічних та фінансових процесів також набуває все більшого гібридного характеру. З одного боку, значно посилилась самостійність та мобільність організації локальних осередків дестабілізації. З іншого боку, такі самостійні осередки є результатом реалізації жорстко інтегрованої та централізованої системи управління. Успішність діяльності псевдо децентралізованих каналів впливу на економічну діяльність, а звідси і безпеку країни визначається саме жорстким управлінням та застосуванням сучасних технологій впливу на широкі верстви населення та сектори економіки. Зокрема, інформаційні технології (big data), потребують підготовку та використання високопрофесійних кадрів, технічних та фінансових ресурсів, які практично неможливо формувати на локальному рівні. Як зазначають вітчизняні дослідники, гібридна агресія підтверджує широкі можливості використання сучасних технологій для порушення економічного суверенітету держави – від фрагментації економічної та митної території до утворення гібридної економіки на непідконтрольних територіях.

Очевидним висновком тут є те, що потрібно не лише шукати адекватні економічні механізми стримування агресії, а й напрацьовувати

нові підходи до визначення економічних ризиків дво- та багатостороннього співробітництва, мінімізації економічних залежностей, підготовки спільних рішень та ін. І, відповідно, консервація усталених зовнішньоекономічних виробничих та торговельних зав'язків, знижуватиме формування інноваційно-технологічних відповідей на гібридну агресію проти країни. [68, С.101-102].

Наступним аспектом, який потребує врахування при реалізації стратегії забезпечення економічної безпеки в умовах агресії є **об'єктивність оцінки потенціалу внутрішніх ресурсів протидії гібридним загрозам**. Послаблення потенціалу протидії гібридним загрозам не є виключно внутрішньоукраїнською проблемою, і стосується усіх країн не залежно від їх масштабу та рівня соціально-економічного розвитку. Високий рівень усвідомлення цього більшістю країн сприяє виробленню спільних позицій та механізмів захисту спільних інтересів.

З одного боку **національний економічний егоїзм** глобальних гравців, особливо тих, що опираються на ринкові моделі, є об'єктивною складовою та принципом забезпечення їх економічного розвитку та процвітання. Достатньо детально це розкрито у праці британського дослідника Христора Сноудона (Christopher Snowden) [69], який акцентує увагу як на позитивних так і проблемних питаннях залежності від економічного егоїзму.

Економічний егоїзм має місце тоді, коли інтереси одних учасників економічних відносин ставляться вище інтересів інших. На наднаціональному рівні часто під економічним егоїзмом розуміється політика протекціонізму стосовно доступу на внутрішній ринок країни а також дискримінаційні механізми підтримки національних виробників товарів та послуг. Зростаюче застосування гібридних загроз провокує до більш активного протекціонізму як реакції на загрози та прагнення мінімізувати їх негативні економічні наслідки. Зокрема, посилення міграційної кризи в багатьох європейських країнах спонукає владу та політиків фокусуватись перш за все на інтересах власних громадян, які працюються та сплачують податки, а не громадян інших країн.

Питання національного економічного егоїзму актуалізує також і завдання адекватної оцінки ризиків не лише для країни, що до якої здійснюється активна гібридна агресія, а й країн-сусідів, регіональних та глобальних гравців.

Попри очевидні негативні аспекти та впливи гібридної агресії на національну економіку та можливості держави підтримувати на належному рівні її безпеку, така агресія спонукує як владні, бізнесові так і громадські інституції до якісних трансформацій економічних відносин. Посилення ризиків для держави може виступати відповідним каталізатором запровадження нових підходів та інструментів до реалізації стра-

тегії економічного розвитку та забезпечення економічної безпеки та суверенності.

Економічний егоїзм є одним з інструментів гібридної загрози, який застосовується для підготовки та реалізації локальних осередків дестабілізації. Серед ключових аргументів більшості сепаратистських рухів та проектів є саме економічний егоїзм, що використовується як мотиватор та гарант спроможності окремих територій забезпечувати самостійний розвиток та відповідно свою економічну безпеку. Вітчизняний досвід з окремими районами Донецької та Луганської областей, та зарубіжний досвід (зокрема, в Іспанії та Сполученому Королівстві) є сучасним підтвердженням цього.

Офіційні дані щодо стану економіки України та глибини її падіння з моменту активної фази гібридної агресії засвідчують критичний рівень неготовності країни до сучасних гібридних загроз.

Аналіз стану та тенденцій забезпечення економічної безпеки в сучасних умовах характеризується:

- згортанням масштабу економіки та втратою конкурентних позицій. За масштабами падіння реального ВВП країна знаходиться у списку країн, що найбільше економічно деградують. Наслідком цього є різке послаблення позицій країни у світовій економіці та торгівлі.
- обмеженістю потенціалу відновлення економіки на основі моделі «виживання»;
- низькою інвестиційною активністю внутрішніх та зовнішніх інвесторів;
- нарощуванням боргового тиску та обмеженням внутрішніх ресурсів фінансування розвитку;
- закріпленням низько технологічної структури економіки в умовах поглиблення деіндустріалізації;
- недостатністю джерел відновлення купівельної спроможності широких верств населення;
- низьким рівнем фінансової стійкості бізнесу;
- збереженням високого інфляційного тиску;
- розбалансованістю розвитку внутрішнього ринку.

Чергова рецесія в Україні відбувається у період зростання світової економіки та нарощення інтенсивності переведення реального сектору на нові стандарти, підготовки та впровадження четвертої промислової революції.

Однією з перших цілей та сфер, через яку просувається гібридна агресія, є зовнішня торгівля. За останнє десятиліття практика застосування дискримінаційних заходів щодо українських поставок на російський ринок в умовах активної стадії агресії переросла у повномасштаб-

ну торговельну війну. Арсенал інструментів економічного тиску у цій сфері надзвичайно широкий – від тарифних та нетарифних бар'єрів доступу на ринок, активного імпортозаміщення, отримання контролю над бізнесом, що експорт орієнтований на ринок РФ – до транзитних блокад та дискримінації українських експортерів на ринках третіх країн.

Ефективність зовнішньоторговельного каналу тиску на країн тим сильніший, чим більше взаємозалежностей між країнами. Для України економічні наслідки торговельного протистояння характеризуються багаторазовим згортанням товарообороту між країнами. Так, за підсумками 2015 р. зовнішній товарооборот між Україною та РФ склав 11 млрд дол. США, майже вдвічі менше ніж у попередньому 2014 р. та майже в'ятеро нижче, ніж у 2011 р.

При цьому втрати від торговельної війни значно диференційована у галузево-секторальному розрізі. Галузі, що традиційно орієнтувались чи були залежними від російського ринку – машинобудування, хімічна промисловість – найбільше обмежили свій потенціал та можливості конкурувати не лише на російському, а й на інших ринках.

Реалізовувана політика зовнішньоторговельного співробітництва за останні 20 років була переважно імпортостимулюючою, що призвело до катастрофічних наслідків для вітчизняного виробничо-промислового потенціалу та імпортозалежності внутрішнього ринку. Серед обмежень протидії тиску імпорту на внутрішній ринок слід визначити:

- неадекватну потребам ринків виробничу базу промислових підприємств;
- домінування застарілих технологій та виробничих потужностей на промислових підприємствах;
- узяті зобов'язані як члена СОТ що обмежують інструменти захисту внутрішнього ринку та підтримки імпортозамінних виробництв; – нарощення концентрації іноземного капіталу у сфері торгівлі, що сприяє торговельному а не технологічно-коопераційному співробітництву;
- хронічно низький платоспроможний попит населення країни, що більше орієнтується на більш конкурентний імпорт;
- нарощення дефіциту робочої сили, особливо кваліфікованої, яка тисне і на виробників, і на споживачів;
- неефективний механізм цінового регулювання на внутрішньому ринку;
- значні контрабандні товаропотоки при непрозорості митного контролю;
- нестабільність валютного курсу та валютні спекуляції, які провокують цінові коливання та шоки [70]. Ці та інші обмеження послаблюють конкурентоспроможність а звідси і економічну безпеку

за нормальних «мирних» умов конкуренції. А в умовах гібридних загроз негативний ефект та залежність кратно посилюється.

Чинниками закріплення імпортозалежної моделі внутрішнього ринку, в умовах агресії є:

- низька якість державного стратегічного планування розвитку;
- низька прогнозованість умов функціонування та конкуренції в внутрішньому ринку,
- фінансова слабкість при недоступності довгострокових фінансових ресурсів,
- низький рівень інвестування у реальний сектор,
- пригніченість економічної активності,
- неефективна система оподаткування,
- технологічна залежність,
- циклічність інфляційного тиску на ринок, критичний рівень проникнення корупції у сферу державного регулювання, тінізація [71].

В умовах агресії такі чинники вже зумовили різке зниження зовнішньоекономічної, а звідси і економічної безпеки. Зазначимо, що такі чинники циклічно продукують та посилюють один одного, що вимагає системного та комплексного підходу до їх усунення. Фрагментарність економічної політики, реалізована у форматі «латання прогалин» на жаль не дає відчутного ефекту, оскільки успіхи у подолання одних чинників нівелюється іншими.

Політика економічної конфронтації, що реалізується РФ відносно РФ суперечить як фундаментальним принципам двосторонніх міжнародних договорів, а й узятим РФ зобов'язанням у рамках Світової організації торгівлі (СОТ).

На сьогодні у контексті реалізації державної політики протидії торговельній війні з боку РФ належать: – формування комплексу контрзаходів у межах міжнародних зобов'язань, насамперед СОТ; – посилення моніторингу імпорту товарів в Україну з метою виявлення та упередження неконкурентних дій, здатних заподіяти шкоду національним товаровиробникам; – поступове розширення ніш на світових ринках за традиційною та новою висококонкурентною номенклатурою продукції та активізації роботи закордонних торговельних місій у відповідних країнах та регіонах світу; – прискорення гармонізації національної системи технічного регулювання та стандартів до європейських та міжнародних норм [68, С.290].

Наступним аспектом політики впливу на економічну безпеку гібридної агресії є посилення тінізації економічної діяльності. Вже згадана вище посилена дуальність різних економічних процесів на економічний розвиток та безпеку характерна і для проблеми тінізації. З одного боку, тінізації виступає реакцією на пряму загрозу діяльності економічних суб'єктів, тобто є своєрідним гібридним захистом від агресії.

Значною мірою це дозволяє зберігати економічні активи, пом'якшувати соціально-економічну та екологічну напругу в суспільстві, «розвантажити» певні державні (бюджетні) зобов'язання.

З іншого боку, надмірна тінізація економічної діяльності викривлює економічну реальність та деформує базу для реалізації адекватної економічної політики та зміцнення потенціалу протистояння агресії.

Тінізація економічної діяльності стає вагомим джерелом фінансування антидержавницьких, сепаратистських сил. Значні масштаби такої діяльності є важливим чинником продовження тривалості конфлікту та масштабізації збитків для національної економіки.

Український досвід наявності невідконтрольованих офіційній владі територій показує, що тінізація є об'єктивним наслідком гібридної агресії. Так, вітчизняні фахівці до об'єктивних підстав тінізації фінансових потоків на окупованих територіях відносять:

- відсутність нормативно-розпорядчого базису ведення бізнесу при домінуванні «ручного» режиму державного управління;
- застосування примусу щодо бізнесу для здійснення діяльності на таких територіях, обмеження його перенесення у легальне правове поле в інших регіонах України;
- руйнування фізичної інфраструктури економіки;
- необхідність здійснення операцій в умовах призупинення функціонування банківської системи;
- технологічна потреба промислових підприємств у закупівлі природних ресурсів і сировини по дві сторони лінії розмежування конфлікту;
- необхідність легалізації обсягів реалізації продукції виробленої на невідконтрольованих територіях на внутрішньому ринку країни, а також для її подальшого експорту на зовнішні ринки;
- відсутність обмежень стосовно незаконного експорту обладнання до РФ з подальшим руйнуванням або припиненням діяльності окремих українських підприємств [68, С.302-303].

Загалом деструктивний вплив тінізації економічної діяльності не лише безпосередньо у зонах активного конфлікту потребує ретельного вивчення та запровадження комплексної системи протидії.

Зміцнення економічної безпеки в умовах гібридної агресії є критично важливим завданням [44]. На сьогодні це потребує проведення ревізії санкційної політики та економічного співробітництва з агресором; визначення і обґрунтування сценарних стратегій забезпечення стійкого економічного зростання; підвищення дієздатності інформаційно-консультаційних механізмів підтримки вітчизняного експорту та забезпечення належного стану зовнішньоекономічної безпеки; – якісного підвищення інвестиційної привабливості країни в першу чергу для національного

бізнесу; зміцнення внутрішнього ринку на основі оптимізації імпортозалежності; – підвищення результативності використання тарифних квот у рамках асоціації з ЄС; – зміцнення підприємницького потенціалу.

Трансформації моделі зміцнення економічної безпеки в умовах гібридної нормальності повинна призвести до досягнення економічної успішності на новій технологічній, конкурентній та соціально відповідальній основі. Захист національних економічних інтересів, що сьогодні ґрунтується на ціннісному підході, має бути підсилений через активізацію економічних чинників протидії гібридній агресії та використання гібридних загроз як мотиватора та каталізатора успішного реформування національної економіки та країни в цілому.

2.3. Стратегії та програми реалізації завдань держаної політики у сфері економічної безпеки

Китай почав економічну реформу виходячи з власних інтересів, а не тому, що так хотіли США.

(Цічєнь Цянь, китайський державний діяч, дипломат, 7-й міністр закордонних справ КНР)

Система документів **державного стратегічного планування** у сфері економічної безпеки включає **стратегії, програми, плани** та інші нормативно-правові акти, розраховані відповідно на довго-, середньо- та короткострокові періоди реалізації.

Стратегія економічної безпеки держави – це доктринальний декларативний нормативно-правовий акт, який розробляється на довгостроковий період і визначає стратегічні цілі забезпечення економічної безпеки та економічного розвитку країни.

Програма та план забезпечення економічної безпеки держави – це нормативно-правові акти, які розробляються на середньостроковий та короткостроковий періоди відповідно на виконання Стратегії економічної безпеки держави та деталізують її положення в частині заходів, джерел та обсягів необхідних ресурсів, термінів, відповідальних виконавців та ін.

Розробці всіх державних стратегічних, програмних та планових документів має передувати **державне прогнозування економічного і соціального розвитку** на довгостроковий та середньостроковий період, а також може передувати розроблення відповідних **концепцій** стратегічно-програмних документів.

До участі у розробленні державних стратегічних та програмних документів можуть залучаються крім представників органів державної влади і науковців також і представники ділових кіл, громадськості та ін.

Основними принципами **розроблення документів державного стратегічного планування** економічного спрямування є:

- цілісність (формування “логічних ланцюгів” щодо системи документів – від **прогнозних** до звітних; системи стратегічних цілей та тактичних заходів їх досягнення; тощо);
- індикативність (представлення стратегічних цілей та результатів їх реалізації у вигляді конкретних прогнозних та планових значень);
- конкурентність (врахування глобалізаційних процесів та стратегічних цілей інших країн в аналогічних або дотичних напрямках економічної політики);
- відповідальність (забезпечення відповідальності учасників за ефективність розроблення та виконання завдань та заходів, спрямованих на досягнення стратегічних цілей).

Залежно від часу реагування на потенційні та реальні ризики і загрози державна політика у сфері забезпечення економічної безпеки може реалізовуватися на їх випередження або по мірі їх виникнення. В першому випадку ризики та загрози нейтралізують заздалегідь або ж їх негативний вплив мінімізується шляхом вжиття системних заходів, що дозволяє утримувати індикатори системи економічної безпеки в збалансованому (оптимальному) або прогнозованому стані, В разі непрогнозованого виникнення ризиків і загроз та розбалансування індикаторів (їх виходу за порогові та критичні точки) плануються та реалізуються додаткові компенсаційні заходи.

Ефективність державного стратегічного планування в сфері економічної безпеки визначається ступенем досягнення запланованих цілей та/або оптимальних значень індикаторів.

Відповідно до світового досвіду, економічна безпека розглядається як складова частина національної безпеки держави. В більшості країн на рівні стратегічного планування це проявляється у прийнятті стратегічних та програмних документів щодо забезпечення національної безпеки держави в цілому, окремі положення яких стосуються її економічної безпеки. Наприклад, перша Стратегія національної безпеки [72] в США була розроблена в 1947 р., а з 1986 р. вона регулярно оновлюється, зокрема в 2010 р. [73] та 2015 р. [74].

В РФ спершу було розроблено окремий стратегічний документ щодо забезпечення економічного розвитку та прийнято низку рішень щодо здійснення системного планування економічного розвитку через призму економічної безпеки, але все ж наразі питання економічної безпеки обумовлюються стратегією національної безпеки. Так, Стратегія економічної безпеки РФ була затверджена в 1996 р. [75] та була розрахована на короткостроковий період (3-5 років). Фактично актуальним документом, яким визначається забезпечення економічної безпеки є Стратегія національної безпеки РФ [76]. Крім того, для здійснення системного

планування економічного розвитку через призму економічної безпеки в 1996 р. Радою Федерації було прийнято рішення [77], яким Уряду РФ було запропоновано, зокрема, розробити проект федерального закону “Про основи економічної безпеки Російської Федерації”, систему критеріїв оцінки та методологію проведення експертизи законопроектів в частині їх відповідності Державній стратегії економічної безпеки РФ, перелік показників індикаторів економічної безпеки з урахуванням якого формувати федеральний бюджет.

В Україні за період незалежності сформувалася система документів державного стратегічного планування, яка включає державні стратегії, секторально-галузеві стратегії, регіональні стратегії, **державні цільові програми** і плани їх реалізації. Відмітимо, що, відповідно до законодавства [78, 79], державні цільові програми включають **загальнодержавні програми** та інші цільові програми (метою останніх є розв’язання окремих проблем розвитку галузей економіки, адміністративно-територіальних одиниць).

В цій системі відсутній як окремий документ Державна стратегія забезпечення економічної безпеки України з підпорядкованими їй відповідними програмними та плановими документами, а також рамковий закон щодо економічної безпеки. Проекти деяких з цих документів почали розроблятися з ініціативи як управлінців, так і науковців, ще в кінці 1990-х років, але остаточного схвалення не отримали. Так, відповідно до рішень КМУ в 1998 р. [80, 81] під керівництвом заступника Міністра економіки за участі держслужбовців та науковців була створена робоча група з розроблення проектів Стратегії забезпечення економічної безпеки України та Національної програми забезпечення економічної безпеки України на період до 2005 року. Розроблений цією групою проект Указу Президента України “Про затвердження Стратегії забезпечення економічної безпеки України” вносився декілька разів на порядок денний засідань КМУ, зокрема Урядового комітету з питань економічної політики в квітні [82] та липні [83] 2001 р., однак так і не був прийнятий. Через це роботу над розробкою зазначеної Програми так і не було розпочато. В 2005 р. сама робоча група була ліквідована разом з низкою інших робочих груп комісій та рад [84] і розроблені нею документи більше не опрацьовувалися в КМУ та інших органах. Крім того, окремими групами науковців були розроблені в 1999 р. Концепція економічної безпеки України [85], в 2003 р. – Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України [86] та ін. Зазначені та інші напрацювання слугували основою затверджених Міністерством економіки України Методики оцінки рівня економічної безпеки України (2007 р.) [87] та на її зміну Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України (2013 р.) [7].

Наразі забезпечення економічної безпеки розглядається як один із складових напрямів забезпечення національної безпеки і визначається СНБУ [17], затвердженою в 2015 р. на період до 2020 р. В ній визначені цілі та загрози національній безпеці, в т. ч. в економічній сфері, а також напрями державної політики національної безпеки, одним із яких є забезпечення економічної безпеки.

Основними цілями цієї Стратегії є:

- Δ мінімізація загроз державному суверенітету та створення умов для відновлення територіальної цілісності України у межах міжнародно-визнаного державного кордону України, гарантування мирного майбутнього України як суверенної і незалежної, демократичної, соціальної, правової держави;
- Δ утвердження прав і свобод людини і громадянина, забезпечення нової якості економічного, соціального і гуманітарного розвитку, забезпечення інтеграції України до Європейського Союзу та формування умов для вступу в НАТО [17].

В цій Стратегії визначені загрози національній безпеці, зокрема:

- o агресивні дії Росії, що здійснюються для виснаження української економіки і підриву суспільно-політичної стабільності;
- o корупція та неефективна система державного управління;
- o економічна криза, виснаження фінансових ресурсів держави, зниження рівня життя населення [17].

Відповідно до цієї Стратегії економічна безпека України впродовж 2015-2020 рр. забезпечуватиметься, зокрема, такими шляхами:

- деолігархізація, демонополізація і дерегуляція економіки, захист економічної конкуренції, спрощення й оптимізації системи оподаткування, формування сприятливого бізнес-клімату та умов для прискореного інноваційного розвитку;
- створення найкращих у Центральній і Східній Європі умов для інвесторів, залучення іноземних інвестицій у ключові галузі економіки, зокрема в енергетичний і транспортний сектори, як інструменту забезпечення національної безпеки;
- забезпечення готовності економіки до відбиття Україною збройної агресії;
- розвиток оборонно-промислового комплексу як потужного високотехнологічного сектору економіки, здатного відігравати ключову роль у її прискореній інноваційній модернізації;
- ефективного використання бюджетних коштів, міжнародної економічної допомоги та ресурсів міжнародних фінансових організацій, дієвого контролю за станом державного боргу (Додаток А, Таблиця А.4) [17].

Аналіз виконання цієї стратегії здійснює Рада національної безпеки і оборони України.

В свою чергу, СНБУ підпорядковується та спрямована на реалізацію ССР "Україна – 2020" [88], як основного стратегічного документу розвитку країни до на період 2015-2020 рр.

Загалом, державна політика в економічній сфері в Україні визначається зазначеними стратегіями, а також низкою інших стратегій загальнодержавного [89, 90, 91], регіонального [92] та секторально-галузевого спрямування (стратегіями розвитку вітчизняної авіаційної промисловості [93], суднобудування [94], залізничного транспорту [95], туризму і курортів [96]) та іншими (Додаток А, Таблиця А.5). Планом пріоритетних дій Уряду на 2016 р. [97] було передбачено розроблення та прийняття ще низки стратегій економічного спрямування: нової Енергетичної стратегії (до 2035 р.), Стратегії розвитку високотехнологічних галузей (до 2025 р.), Стратегії розвитку промислового комплексу (до 2025 р.), Середньострокової стратегії управління державним боргом, Стратегії протидії незаконному виробництву та обігу тютюнових виробів на період до 2021 р., Стратегії розвитку малого та середнього підприємництва, Національної експортної стратегії.

Виходячи з очікуваних результатів реалізації деяких із зазначених актуальних стратегій [88, 92, 89, 98] Україна до 2020 р. має досягнути наступних результатів, зокрема:

- увійти в ТОП-30 країн світу за Індексом легкості ведення бізнесу, в ТОП-40 – за Глобальним індексом конкурентоспроможності, ТОП-50 – за Індексом сприйняття корупції;
- ВВП за паритетом купівельної спроможності у розрахунку на одну особу – 16 тис. дол. США;
- відношення дефіциту державного бюджету до ВВП – не більше 3 %;
- рівень безробіття населення у віці 15-70 років (за методологією МОП) – 6,8-9 % економічно активного населення відповідного віку;
- обсяг залучених ПІІ за період 2015-2020 рр. – 40 млрд дол. США, обсяг залучених ПІІ у розрахунку на одну особу – 1750 дол. США;
- частка реалізованої інноваційної продукції від загального обсягу реалізованої промислової продукції – 7 %; питома вага місцевих бюджетів у зведеному бюджеті держави – не менше 65 %;
- обсяг валової сільськогосподарської продукції – 282 млрд грн;
- рівень бідності за абсолютним критерієм – 0,5 % (Додаток Б, Таблиця Б.1).

З огляду на низькі поточні значення цих індикаторів та короткі терміни, визначені для виходу на такі високі планові значення, економіка країни має розвиватися галопуючим темпом, чого наразі не спостерігається.

Очікувані результати реалізації стратегій економічного спрямування, в т.ч. і наведені вище, можуть слугувати очікуваними індикаторами реалізації політики забезпечення економічної безпеки України на найближчі роки. В чинній Стратегії національної безпеки України спеціальна система відповідних індикаторів відсутня.

Зазначені стратегії різною мірою деталізують шлях досягнення визначених стратегічних цілей та індикаторів. Положення більшості стратегій, крім, зокрема, Стратегії національної безпеки України, повніше розкриті в програмних та/або планових нормативно-правових актах, прийнятих для їх виконання та реалізації. Співставлення положень СНБУ з низкою інших держаних стратегій економічного спрямування, зокрема зі ССР “Україна-2020”, якій вона підпорядкована, та ДСРР на період до 2020 року [99], дають підстави стверджувати, що вони певним чином корелюють між собою. Тому логіку її реалізації можна прослідкувати з програмно-планових документів реалізації цих та інших стратегій.

Так, План заходів з виконання ССР “Україна -2020” у 2015 р. [100] містив перелік із понад 60 заходів з виконання її положень (завдань) із зазначенням строків їх виконання та відповідальних виконавців. До заходів економічного спрямування цієї стратегії, які корелюють з названими вище шляхами забезпечення економічної безпеки в СНБУ [17], можна віднести наступні:

- о в частині дерегуляції економіки: розроблення та прийняття законів щодо скорочення кількості документів дозвільного характеру (не менше ніж на 25 %) та дозвільних процедур у сфері зовнішньоекономічної діяльності (скасування 10 видів ліцензій) та ін.;
- о в частині формування сприятливого бізнес-клімату та умов для прискореного інноваційного розвитку – розроблення та прийняття змін до Закону України “Про інноваційну діяльність” щодо венчурного фінансування інноваційної діяльності, визначення нових типів інноваційних структур тощо, а також затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції реформування державної політики в інноваційній сфері та ін.;
- о в частині створення найкращих у Центральній і Східній Європі умов для інвесторів, залучення іноземних інвестицій у ключові галузі економіки, зокрема в енергетичний і транспортний сектори, як інструменту забезпечення національної безпеки – розроблення проєктів нормативно-правових актів щодо залучення іноземних інвестицій в енергетичний сектор України та щодо умов та порядку проведення конкурсу для залучення інвесторів;
- о в частині розвитку оборонно-промислового комплексу – розроблення нормативно-правових актів у сфері оборонно-промислового комплексу з метою забезпечення створення умов для його сталого розвитку.

План заходів на 2015-2017 рр. з реалізації ДСРР на період до 2020 року [99] містить перелік із 17 заходів із зазначенням джерел їх фінансування, строків виконання, відповідальних виконавців, а також індикатори оцінки результативності їх виконання. Деякі заходи цього Плану також корелюють з визначеними шляхами забезпечення економічної безпеки України, зокрема в частині формування сприятливого бізнес-клімату та умов для прискореного інноваційного розвитку – підвищення рівня інноваційної та інвестиційної спроможності регіонів; узгодженість політики стимулювання розвитку “точок зростання” та підтримки економічно менш розвинутих та депресивних територій; відновлення безпеки життєдіяльності та економічна ребаїлітація Донецької та Луганської областей; розвиток підприємницького середовища та конкуренції на регіональних товарних ринках.

Для реалізації стратегій економічного спрямування також прийнято і низку програм. Загалом, у 2015 р. в Україні передбачалась реалізація 44 державних цільових програм. З їх числа передбачалася реалізація 11 програм економічної спрямованості, фінансування яких передбачалося в обсязі 181,6 млрд грн, а фактично реалізація здійснювалася тільки по 7 програмах, які було профінансовано в обсязі 42,2 млрд грн (23,2 % від планового обсягу). Основним джерелом фінансування державних цільових програм досі є державний бюджет, хоча більш ніж на 70 % вони повинні фінансуватися з інших джерел. Загалом частка фінансування програм економічного спрямування склала 81,3 % в загальному обсязі фактичного фінансування державних цільових програм (51,9 млрд грн) [101]. Актуальні державні програми економічного спрямування наведені в Додатку А, Таблиця А.6.

Наразі при підготовці державних програмних та планових документів орієнтиром служить Прогноз економічного і соціального розвитку та основних макроекономічних показників України на 2016-2019 рр. [102], який розробило МЕРТ за двома сценаріями, узгодженими з МВФ (Додаток Б, Таблиця Б.2). Успішний сценарій (сценарій 1) передбачає, зокрема, зростання ВВП на рівні 2 % у 2016 р. і в середньому на 3,8 % щороку протягом 2017–2019 рр. та інфляцію на рівні 12 % (грудень до грудня), а більш песимістичний сценарій (сценарій 2) – падіння ВВП на 0,3% в 2016 р. та зростання на 2,3 % щороку впродовж 2017-2019 рр. та інфляцію на рівні 14,7 %. Основними факторами росту за обома сценаріями слугуватимуть активізація експорту за рахунок використання девальваційних переваг, відкриття для України європейських ринків, наближення вітчизняного законодавства до норм ЄС, а також отримання міжнародної допомоги для реалізації інфраструктурних проектів та відбудови постраждалих територій на сході країни.

Таким чином, стратегічне планування реалізації державної політики у сфері економічної безпеки в Україні фактично здійсню-

ється з порушенням основних принципів цього процесу, про що свідчить:

- ❖ відсутність цілісної системи нормативно-правових актів щодо забезпечення економічної безпеки держави, хоча проекти деяких з них розроблялися, однак не були прийняті;
- ❖ відсутність системи індикаторів результативності реалізації СНБУ;
- ❖ відсутність врахування впливу глобалізаційних процесів та стратегічних планів інших країн на економічну безпеку України.

Порушення основних принципів зумовлене проблемами самої системи стратегічного планування в Україні.

Наразі відсутній загальний рамковий підхід до державного стратегічного планування. Відповідний законопроект [103] був зареєстрований у Верховній Раді України ще в 2011 р., однак досі не прийнятий. Поки що системні підходи прослідковуються у розробленні ДСРР України і плану заходів з її реалізації та оцінки їх результативності [104], державного прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України, окремих галузей економіки та адміністративно-територіальних одиниць [105], а також розроблення державних цільових програм [106]. Щодо цілей реалізації стратегій, то деякі з них, зокрема, Стратегія розвитку залізничного транспорту на період до 2020 р. [95], Стратегії залучення, використання та моніторингу міжнародної технічної допомоги і співробітництва з міжнародними фінансовими організаціями на 2013-2016 рр. [91] не містять конкретних значень стратегічних індикаторів результатів їх реалізації. До прикладу, результати реалізації визначаються загальними формулюваннями як, зокрема, “збільшення обсягу надходжень до державного бюджету”.

Реалізація частини прогнозних документів та державних стратегій галузево-секторального рівня розраховані на відмінні періоди порівняно з періодами реалізації загальнодержавних стратегій (актуальні державні стратегії галузево-секторального рівня розраховані на періоди реалізації з 2009-2016 рр. по 2019-2037 рр., а загальнодержавного – на період 2015-2020 рр.), що призводить до моральної застарілості деяких з них.

На рівні програмно-планового забезпечення реалізації стратегій очевидними є дублювання цілей та заходів, неузгодженість прогнозних та реальних обсягів фінансового забезпечення їх реалізації з різних джерел, відсутність методики оцінки ефективності їх виконання, що суперечить вимогам визначеного порядку їх розроблення та виконання [106, п. 29], незадовільне звітування державних замовників та виконавців (недотримання строків подання, неповнота подання інформації) та відсутність відповідальності за невиконання завдань.

Для усунення вад стратегічного планування було заплановано (планом уряду на 2016 р.) встановити єдині вимоги і методи підготовки стратегічних документів державної політики.

Спеціальні окремі стратегічні та програмні документи реалізації завдань державної політики у сфері економічної безпеки в Україні відсутні, хоча їх проекти неодноразово розроблялися. Економічна безпека в Україні реалізується в рамках стратегії забезпечення національної безпеки України, як її складова, а також опосередковано через низку інших стратегічних та програмних документів в економічній сфері загальнодержавного, регіонального та галузево-секторального спрямування. Загалом, система стратегічних документів сформована з порушенням основних принципів щодо розроблення таких документів і в результаті не є цілісною, не містить чіткої підпорядкованості документів за рівнями по вертикалі та по часу їх розроблення та періоду реалізації та ін. Наразі відсутня цілісна система державного стратегічного планування з визначеним порядком розроблення, схвалення, моніторингу та оцінки виконання відповідних документів розвитку країни, галузей, секторів тощо. Реалізація програмних документів визнана нефективною, зокрема, через дублювання заходів, недофінансування, нижчі від планових результати. Вважається доцільним відмовитися від існуючої практики розпорошення ресурсів між численними пріоритетами розвитку та великою кількістю державних і регіональних програм та перейти до концентрації фінансових ресурсів на декількох пріоритетах розвитку України, які забезпечать випереджальний її розвиток.

РОЗДІЛ 3.

ІНСТИТУЦІЙНА ІНФРАСТРУКТУРА (АРХІТЕКТУРА) УПРАВЛІННЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

3.1. Міжнародна практика інституційної інфраструктури реалізації політики забезпечення економічної безпеки

Інституційна інфраструктура реалізації державної політики забезпечення економічної безпеки – багаторівнева по вертикалі та розгалужена по горизонталі система **інститутів**, діяльність яких в цілому спрямована на визначення і забезпечення досягнення оптимальних значень всього комплексу індикаторів економічної безпеки, захист національних інтересів, нівелювання та нейтралізацію внутрішніх та зовнішніх загроз економічній безпеці держави.

Ця система інститутів включає державні органи влади, незалежні науково-аналітичні центри та неурядові організації, засоби масової інформації, політичні партії та ін., діяльність яких в межах визначених повноважень торкається економічної політики та безпеки. Ефективність функціонування самої системи багато в чому обумовлюється цілісністю її внутрішньої організаційної структури, обґрунтованістю розподілу повноважень та рівнем взаємодії, координації і взаємодоповнення між її елементами, компетентністю їх особового складу.

Свідченням побудови ефективної системи забезпечення економічної безпеки є її спроможність завчасно виявляти ризики і загрози, приймати оперативні та адекватні заходи по їх мінімізації і нейтралізації та в

Наші вороги винахідливі і кмітливі, і ми – також. Вони ніколи не припиняють думати щодо нових шляхів нашкодити нашій країні і нашим людям, і ми – також.

*(Джордж Уокер Буш,
43-й президент США
в 2001–2009 рр.)*

цілому забезпечувати оптимальний стан відповідних індикаторів. При цьому, державні інститути виступають ключовими елементами інституційної інфраструктури політики забезпечення економічної безпеки держави, виконуючи низку функцій, зокрема:

- нормотворчу (розробка та регулярна корекція нормативно-правової бази, зокрема, стратегій, програм, планів, законів щодо забезпечення економічної безпеки держави та економічного розвитку);
- моніторингово-прогнозу (моніторингова, розвідувальна, аналітична та прогнозна діяльності щодо стану економіки економічної безпеки, впливу на нього внутрішніх та зовнішніх ризиків, загроз, процесів, тенденцій та ін.);
- регуляторно-контролюючу (регулювання та контроль взаємовідносин між суб'єктами економічної безпеки з метою забезпечення національних інтересів, дотриманням встановлених норм і правил та ін.).

Головною функцією інших елементів інституційної інфраструктури є додатковий та незалежний інформаційно-аналітичний супровід політики держави по забезпеченню економічної безпеки.

Інфраструктура має бути максимально гнучкою та дієздатною.

В цій системі задачі кожного елемента інституційної інфраструктури визначаються законодавством і не повинні дублюватися.

Інституційні системи реалізації політики забезпечення економічної безпеки функціонують в багатьох країнах світу, зокрема в США, Великобританії, Німеччині, Франції, Польщі, Китаї, Росії, Україні. Розглянемо їх основні елементи в країнах, які цікаві з точки зору їх впливу на формування цієї системи в Україні – в США, Великобританії, Росії, Японії та Словаччині.

США. Основи економічної безпеки в теоретичному, нормативному та інституційному планах були закладені в США в 1930-х рр. Першими елементами інституційної інфраструктури забезпечення економічної безпеки в США стали Федеральний комітет з економічної безпеки (створений в 1934 р.), Управління по соціальному забезпеченню (1935 р.), яке було трансформовано в Адміністрацію соціальної безпеки та Рада національної безпеки США (1947 р.) [72]. З тих часів економічна безпека розглядається як складова частина національної безпеки, а інституційна система її забезпечення поступово розвивалася та ускладнювалася як по вертикалі так і по горизонталі. Наразі основними елементами цієї системи є наступні.

- **Президент США** [107] – голова виконавчої влади США з функціями глави держави та головнокомандуючий Збройними силами США. Ця посада була введена в 1787 р. з прийняттям Конституції США. В рамках

наразі наділений йому повноважень, він є основним елементом системи забезпечення економічної безпеки, оскільки особисто очолює два структурних підрозділи своєї Адміністрації, які безпосередньо займаються питаннями забезпечення безпеки, а саме Раду національної безпеки США та Раду внутрішньої безпеки США, про які йтиметься нижче; має право видавати та укладати деякі нормативно-правові акти – підписувати або накладати вето на прийняті Конгресом США законопроекти (білли), укладати міжнародні договори за згодою Сенату; назначати керівників низки державних структур; тощо. Супровід його діяльності в економічних та безпекових питаннях забезпечується низкою помічників та радників, зокрема, помічником з економічної політики, помічником з питань внутрішньої безпеки та контртероризму.

Зазначимо, що відповідно до конституційної системи США, Президент визначає національні інтереси з урахуванням думки і за наявності згоди Сенату та за фінансової підтримки Палати представників і Сенату.

Деякі з документів, виданих Президентом, стосуються України, серед них декілька [108, 109, 110, 111], прийнятих у 2014 р. відповідь на порушення Росією її територіальної цілісності, миру та безпеки. Цими актами запроваджено економічні санкції, серед яких блокування на території США власності низки причетних до протиправних дій високопосадовців Росії, надання підтримки українському народу та Уряду. До санкційного списку увійшли і ті, які є членами органів забезпечення національної безпеки РФ (заступники голови уряду, перший заступник керівника Адміністрації Президента, помічник Президента РФ з питань ЗМІ та електронного уряду, глава комітету Державної Думи з міжнародних справ та ін.).

• **Рада національної безпеки США (National Security Council) [112]** – орган виконавчого офісу Президента США, який слугує основним форумом з питань національної безпеки і зовнішньої політики, до компетенції якого входить інформаційно-консультаційний супровід діяльності Президента та координаційно-контролююча діяльність між різними державними установами щодо реалізації внутрішньої та зовнішньої політики. До складу РНБ входять: голова (Президент США), постійні члени – віце-президент, державний секретар, міністр фінансів, міністр оборони, помічник президента з питань національної безпеки та деякі радники, зокрема, голова Об'єднаного комітету начальників штабів (військовий радник), директор Національної розвідки (радник з питань розвідки). До участі в засіданнях можуть запрошуватися й інші посадовці за необхідності. РНБ розробляє, погоджує і схвалює рішення Президента щодо національної безпеки (National Security Presidential Directives).

• **Рада внутрішньої безпеки США (Homeland Security Council) [113]** – орган Виконавчого апарату Президента США, який здійснює кон-

сультування глави держави в питаннях забезпечення внутрішньої безпеки, а також забезпечує координацію діяльності різних департаментів та агенцій, пов'язану із забезпеченням внутрішньої безпеки, виробленням та імплементацією політики внутрішньої безпеки. Створення ради було ініційовано в 2001 р. [114], одразу після серії терористичних атак 11 вересня 2001 р. на Всесвітній торговий центр в Нью-Йорку та Пентагон у штаті Вірджінія.

До її складу входить президент, віце-президент, секретар казначейства, міністри (the Secretary) оборони, охорони здоров'я і соціальних служб та транспорту, генеральний прокурор, директор Федерального агентства з надзвичайних ситуацій, директор Федерального бюро розслідувань, директор Центрального розвідувального управління та помічник президента з національної безпеки. До цього складу можуть залучатися також інші посадові особи виконавчої влади в разі необхідності. Засідання Ради внутрішньої безпеки відбуваються за вказівкою Президента США. До її роботи також залучаються очільники з інших виконавчих структур – Державний секретар, секретарі з енергетики, праці, торгівлі і т.д.

• **Рада економічних радників** (Council of Economic Advisers) [115] – орган Виконавчого офісу Президента, який здійснює інформаційно-дорадчу діяльність з питань внутрішньої і міжнародної економіки та розвитку. Рада була утворена в 1946 р. [116]. До її складу входить голова (призначається Президентом за погодження Сенату США), два члени (призначаються Президентом) та працівники (економісти, дослідники, науковці та статисти, загалом в 2015 р. таких працівників нараховувалося 33). Рада працює у взаємодії з різними державними органами, зокрема, з Національною економічною радою США, Координаційним комітетом зі сприяння торгівлі США (on the Trade Promotion Coordinating Committee), Комітетом з іноземних інвестицій у США (Committee on Foreign Investment in the United States), та міжнародними інституціями, зокрема, Організацією економічного співробітництва та розвитку, регулярно готує низку інформаційно-аналітичних документів, зокрема щоденний економічний аналіз подій в економічній сфері, щомісячний аналіз економічних даних, щорічний “Економічний звіт” Президента з оглядом результатів внутрішньої та зовнішньої економічної політики та економічного прогресу країни. У щорічних “Економічних звітах” головна увага приділяється стану економік країн G-20 та деяким іншим, стан економіки та економічна політика яких становить інтерес для США. В цих звітах Україна тільки згадується. До прикладу, в Звіті за 2016 р. [117, С. 405] представлений тільки один узагальнений показник ВВП групи країн, до якої включено Україну, Грузію, Туркменістан та СНД, що аргументується спільністю географічних факторів та схожістю економічних структур.

- **Національна економічна рада (National Economic Council)** [118] – орган Офісу Білого дому, який консультує Президента США, координує розробку його політики з питань з внутрішніх і міжнародних економічних питань, забезпечує відповідність політичних рішень та програм загальнодержавним економічним цілям, та здійснює моніторинг їх реалізації. Рада була утворена в 1993 р. Вона складається з керівників низки відділів і відомств Адміністрації Президента, діяльність яких впливає на економіку країни, а також штату фахівців з питань економічної політики в різних сферах, включаючи сільське господарство, торгівлю, енергетику, фінанси тощо. До прикладу, представники Національної економічної ради США супроводжували заступника Держсекретаря США під час його візиту в Україну в лютому 2014 р., на якому обговорювали питання фінансової допомоги для реформування економіки України. Доробок Ради публікується у формі звітів.

- **Конгрес США (United States Congress)** [119] – федеральний законодавчий орган США, до функцій якого за Конституцією [120] входить прийняття законодавства, регулювання міжурядових відносин та ін. Конгрес складається з Палати представників та Сенату, а також містить розгалужену внутрішню систему допоміжних органів та комітетів (зокрема, об'єднаний економічний комітет). Законодавча діяльність Конгресу визначається, головним чином, посланнями Президента.

Основними нормативно-правовими актами, прийнятими Конгресом щодо забезпечення національної та економічної безпеки є Закон «Про національну безпеку» прийнятий ще в 1947 р. зі змінами та доповненнями [72], Стратегія національної безпеки США [121].

Серед документів Конгресу, які безпосередньо стосуються України, слід виділити акт прийнятий в 2014 р. щодо підтримки свободи України в умовах військової окупації частини її території Росією [122]. В Стратегії національної безпеки США [121] згадується Україна також у контексті порушення її суверенітету і територіальної цілісності Росією, що ставить під загрозу норми міжнародного права та створює загрози безпеці США.

- **Міністерство торгівлі США (The United States Department of Commerce)** – орган Кабінету Уряду, відповідальний за формування та реалізації економічної політики держави. Був утворений в 1903 р. Один з його підрозділів – **Бюро з промисловості та безпеки (Bureau of Industry and Security)** [123] безпосередньо займається питаннями національної та економічної безпеки. Його діяльність націлена, головним чином, на забезпечення конкурентоспроможності промисловості США на основі потужної оборонно-промислової бази для підтримання технологічної та військової переваги США.

Великобританія. Економічна безпека у Великобританії теж розглядається як складова частина національної безпеки, інституційна інфраструктура реалізації якої включає нижче наведені основні елементи.

→ **Національна рада безпеки Великобританії** (National Security Council) [124] – є головним урядовим органом з питань забезпечення національної безпеки. Була створена в 2010 р. для забезпечення максимальної гнучкості, дієздатності та кращої координації інфраструктури інститутів державної влади, підвищення ефективності вироблення та реалізації політики забезпечення безпеки Великобританії на національному та міжнародному рівнях. В додатку А (Рисунок А.1) наведено схеми координацій дій органів влади при виникненні загрози до і за періоду функціонування Національної ради безпеки. До складу Ради входять – голова (Прем'єр-міністр Великобританії), секретар (радник Прем'єр-міністра з питань національної безпеки) та постійні члени, серед яких віце-прем'єр, Державний секретар з зовнішніх та справ та справ співдружності, канцлер Казначейства, Державний секретар з міжнародного розвитку, Секретар з внутрішніх справ, Державний секретар з оборони, Державний секретар з енергетики та кліматичних змін, Головний секретар Міністерства фінансів, Міністер Офісу Уряду, Міністер безпеки [125, С. 71]. Керівники інших мінстерств та відомств залучаються до участі залежно від включення питань їх компетенції до порядку денного засідань Національної ради безпеки. Таким чином, весь Уряд залучається до забезпечення національної безпеки. Засідання Ради відбувається щотижнево або по мірі необхідності. На порядок денний засідань виносилися питання і щодо України, зокрема 3.03.2014 р. [126].

Рада розробляє стратегію національної безпеки, здійснює контроль за її виконанням, регулярно готує огляди щодо стану національної безпеки тощо. В 2010 р. нею було розроблено Національну стратегію безпеки [127], Стратегічний огляд сектору оборони і безпеки Великої Британії за 2015 рік [128], який визначає стратегію національної безпеки на найближчі 5 років, та щорічно публікується звіт про її виконання.

Зазначимо, що в Стратегічному огляді сектору оборони і безпеки Великої Британії за 2015 рік підриє міжнародних стандартів співробітництва Росією розглядається як загроза державній безпеці Великобританії [128, Ст. 3.18-3.19], та виклик європейській безпеці загалом [128, Ст. 5.45]. В цьому контексті згадується незаконна анексія Росією АР Крим, підтримка нею сепаратистів в східних регіонах України, російська інформаційна маніпуляція та гібридна тактика. Для протидії Росії та підтримки суверенітету України Великобританія співпрацює з НАТО, ЄС та ООН, зокрема підтримує санкції проти Росії, надає гуманітарну допомогу та консультативну підтримку Україні щодо боротьби з корупцією та реформ в сфері безпеки.

→ **Парламент Великобританії** [129] – законодавчий орган, який, головним чином, займається нормотворчою діяльністю, зокрема, приймає розроблені НРБ стратегії національної безпеки. В складі Парламен-

ту функціонує **Об'єднаний парламентський комітет з питань національної стратегії** (Joint Parliamentary Committee on the National Security Strategy) [130], який безпосередньо опікується питаннями стратегії національної безпеки з точки зору прогресу її виконання. До його складу входить 22 члени, які призначаються з Палати громад і Палати лордів. Також функціонує **Парламентський Комітет з розвідки та безпеки** (The Intelligence and Security Committee of Parliament), який здійснює контроль за британськими спецслужбами згідно закону "Про розвідувальні служби" (1994) (Секретною службою (MI5), розвідкою SIS і центром урядового зв'язку GCHQ). До комітету входить 9 парламентарів (8 із палати обшин та один з палати лордів). Комітет звітує безпосередньо прем'єр-міністру.

Управління реалізації фінансових санкцій (Office of Financial Sanctions Implementation) [131] – структура Міністерства економіки та фінансів, до компетенції якого входить роз'яснення, застосування та виконання фінансових санкцій у Великобританії.

Російська Федерація (РФ). Система інституційної інфраструктури економічної безпеки РФ, як незалежної держави, почала формуватися на початку 90-х років ХХ ст. і частина її елементів була побудована на основі успадкованих інститутів від системи безпеки СРСР. Наразі основними інституційними елементами реалізації політики забезпечення економічної безпеки в РФ є наступні.

* **Президент РФ** – голова держави, наділений функціями координації діяльності всіх гілок влади, верховний головнокомандуючий Збройними силами РФ, гарант Конституції РФ та ін. Посада введена Конституцією РФ в 1991 р. Основними його повноваженнями [132] є визначення основних напрямів внутрішньої та зовнішньої політики держави, видання указів та розпоряджень, в т.ч. з економічних питань, виступ зі щорічними посланнями перед Федеральним зібранням, призначення керівників Уряду, Національного банку РФ, дипломатичних представників РФ в інших країнах та інших; формування складу та головування в Раді безпеки РФ; тощо. Помічники Президента з економічних питань та національної безпеки здійснюють супровід його діяльності із зазначених питань.

Основними актами Президента РФ щодо економічної безпеки є Стратегія національної безпеки РФ [76], окремі положення якої, регулюють питання забезпечення безпеки економічних відносин, а також Державна стратегія економічної безпеки РФ [133].

Відмітимо, що в Стратегії національної безпеки РФ Україна розглядається як довгостроковий осередок нестабільності в Європі та безпосередньо у кордонів РФ і зазначається, що до глибокого розколу в українському суспільстві і виникненню збройного конфлікту призвела підтримка США і ЄС антиконституційного державного перевороту в Україні [76, Ст. 17].

* **Рада безпеки РФ** – конституційний дорадчий орган, який здійснює підготовку рішень Президента РФ з широкого кола питань забезпечення безпеки [132, Ст. 83; 134]. Серед основних задач її діяльності – формування державної політики забезпечення національної безпеки і контроль за її виконанням; прогнозування, виявлення і оцінка загроз національній безпеці; підготовка Президенту РФ пропозицій щодо застосування спеціальних економічних заходів з метою забезпечення національної безпеки, реформування існуючих або утворення нових державних органів і організацій, здійснюючих функції в сфері забезпечення національної безпеки тощо; координація діяльності федеральних органів виконавчої влади і органів виконавчої влади суб'єктів РФ по реалізації прийнятих Президентом РФ рішень щодо забезпечення національної безпеки; та інші [134]].

До складу Ради безпеки РФ входять: голова (Президент РФ відповідно до Конституції), секретар, постійні члени (голова Уряду, міністри оборони та закордонних справ, голова Федеральної служби безпеки РФ) та члени (представники обох палат Федерального Зібрання, керівник Адміністрації Президента РФ, міністри внутрішніх справ, юстиції, з питань громадської оборони, директор Служби зовнішньої розвідки РФ, Генеральний прокурор РФ, президент Російської академії наук та ін.). Органами Ради безпеки є Управління економічної та промислової безпеки, а також тимчасові та/або постійні міжвідомчі комісії, які створюються за функціональною та регіональною ознакою відповідно до задач Ради безпеки РФ за участі представників органів виконавчої влади [134]], зокрема, Міжвідомча комісія Ради Безпеки РФ з безпеки в економічній та соціальній сфері [135], Наукова рада, яка здійснює науково-методичне забезпечення діяльності Ради безпеки та її органів [136], а також Апарат Ради безпеки РФ, який спільно з органами виконавчої влади здійснює інформаційно-аналітичний та організаційно-технічний супровід діяльності Ради.

Засідання Ради безпеки відбувається регулярно (що найменше 1 раз на квартал). Секретар Ради Безпеки РФ щорічно звітує Президенту РФ про стан національної безпеки та про вжиті заходи щодо її посилення.

* **Федеральне зібрання** [137] (складається з двох палат – Державної Думи РФ та Рада Федерації) – основний законодавчий орган, який за поданням Президента та Уряду формує законодавчу базу, в т.ч. в сфері забезпечення національної та економічної безпеки. В структурі Державної Думи різними аспектами економіки та економічної безпеки займаються низка комітетів, зокрема, з економічної політики, інноваційного розвитку та підприємництва [138]; безпеки та протидії корупції [139]; бюджету та податків [140]; науки та наукоємних технологій [141], а також можуть створюватися комісії.

Основними чинними нормативно-правовими документами щодо забезпечення економічної безпеки в РФ, прийнятими Державною Думою

РФ, є, зокрема: Конституція РФ [132] та Федеральний Закон РФ “Про безпеку” [142]. Відзначимо, що серед ухвалених нормативно-правових актів, зокрема, прийняті в березні 2014 р. за зверненням Президента РФ Постанова Ради Федерації [143] узаконила використання збройних сил Росією на території України, аргументуючи ці дії забезпеченням інтересів безпеки громадян, у тому числі російських, і військового контингенту Росії, що дислокується на території України (в червні того ж року за новим зверненням Президента РФ відповідну постанову було відмінено [144]), а також закони щодо приєднання АР Крим і Севастополя до РФ [145, 146], підписані одразу ж Президентом.

Ці та деякі інші заходи РФ призвели до порушення суверенітету та територіальної цілісності України.

* **Уряд РФ** [147] – головний виконавчий орган, який здійснює діяльність щодо забезпечення державної безпеки [132, Ст. 114], яка серед іншого включає координацію діяльності всіх органів виконавчої влади на федеральному рівні та рівні суб’єктів РФ щодо широкого кола питань, в т. ч. і щодо економічної безпеки, та підготовку та видачу наказів та розпоряджень. Економічної безпеки торкається низка документів виданих Урядом РФ, зокрема, це Першочергові заходи з реалізації Стратегії економічної безпеки ФР [148].

Міністерство економічного розвитку РФ [149] є головною структурою Уряду, яка безпосередньо відповідає за політику в сфері економіки та економічної безпеки. В складі низки міністерств функціонують підрозділи, які охоплюють різні аспекти забезпечення економічної безпеки. До прикладу, в Апараті Міністерства внутрішніх справ РФ є самостійний структурний підрозділ – Головне управління економічної безпеки та протидії корупції [150], яке забезпечує та здійснює функції з вироблення і реалізації державної політики та нормативно-правового регулювання повноважень в галузі забезпечення економічної безпеки держави та протидії злочинам економічної і корупційної спрямованості; в Міністерстві юстиції РФ – відділ з оборони, безпеки та інформації Департаменту кримінального, адміністративного і процесуального законодавства [151; 152], серед основних задач якого є забезпечення відповідності нормативно-правових актів щодо державної безпеки актам більш високої юридичної сили, відсутності у них внутрішніх протиріч та корупційного фактору тощо; в Федеральній службі фінансового моніторингу РФ – Фінансово-економічне управління, Управління протидії відмиванню доходів та ін., діяльність яких спрямована на протидію легалізації (відмиванню) доходів, отриманих злочинним шляхом, оцінці загроз національній безпеці від здійснення операцій з грошовими засобами або іншим майном та вироблення мір з протидії їм і т.п. [153]; в Федеральній службі безпеки РФ функціонують Служба економічної розвідки та Служба економічної безпеки.

Японія. Економічні, міжнародно-політичні, військові та технологічні зміни початку другого десятиліття XXI ст. розглядаються Японією як нові можливості, виклики або загрози національним інтересам та спонукали її до перегляду політики в сфері національної та економічної безпеки, модифікації її правових, інституційних та кадрових основ. Наразі основними інституційними елементами в системі органів влади по забезпеченню економічної безпеки в Японію є наступні.

Δ Парламент Японії [154] – єдиний законодавчий орган Японії з 1989 р., а з 1947 р. також і вищий орган державної влади в країні. Складається з двох палат: нижня – Палата представників, верхня – Палата радників. Обидві палати обираються на загальних виборах, методом паралельного голосування. Парламент формально несе відповідальність за вибори прем'єр-міністра. Серед прийнятих законодавчих актів слід виділити Закони “Про міри протидії піратству” (2009 р.), “Про захист державної таємниці” (2013 р., який суттєво полегшив правоохронним органам процедуру притягнення громадян до відповідальності за розголошення державних секретів). Найбільші дискусії точаться щодо законопроектів, які торкаються перетворення Японії в повноцінну військову державу.

Δ Кабінет міністрів Японії [155] – вищий орган в системі органів виконавчої влади, який спрямовує і координує роботу міністерств та інших органів виконавчої влади. Кабінет міністрів очолює Прем'єр-міністр Японії. Кабінет Міністрів підзвітний Парламенту Японії, який має право висловлювати йому недовіру, автоматично відсилаючи всіх його членів у відставку.

Основними функціями Кабінету Міністрів Японії є наступні:

- реалізація законів, видання урядових наказів для виконання положень Конституції і законів Японії;
- складання бюджету і подання його на розгляд Парламенту;
- здійснення зовнішньої політики Японії;
- номінування Голови Верховного Суду Японії на затвердження Імператору;

призначення суддів Верховного суду Японії і судів нижчих рівнів.

Урядом на чолі з Прем'єр-міністром С. Абе ведеться розробка нової моделі і стратегії довгострокового зростання та забезпечення національної та економічної безпеки Японії. В грудні 2013 р. урядом Японії було прийнято низку важливих програмних документів, що визначають державну стратегію в галузі забезпечення національної безпеки на найближчу перспективу, зокрема Стратегію національної безпеки, Основні напрями програми національної оборони і Середньострокову програму розвитку оборонного потенціалу.

Стратегія національної безпеки містить концептуальне бачення проблем національної безпеки і підходів до їх вирішення на найближчі десять

років. Заходи щодо забезпечення національної безпеки ґрунтуються на сукупній могутності держави, охоплюючи сфери дипломатії, економічної і технологічної політики. Ключовим поняттям Стратегії є «активний пацифізм», тобто активне втілення в життя найрізноманітніших кроків по досягненню миру і процвітанню світової спільноти. Завдяки цьому Японія у співпраці з іншими союзниками під егідою ООН очікує чинити ефективний тиск на країни, що порушують світовий порядок і легітимізувати своє право на колективну самооборону. Збереження глобальної політичної та економічної стабільності, підтримка системи вільної торгівлі та забезпечення дружніх відносин зі своїми основними торговими контрагентами, розглядається Японією як головна умова забезпечення економічної безпеки держави. Функціонування економіки та промисловості повністю залежить від імпорту паливно-ресурсних матеріалів, основним джерелом оплати яких є доходи від експорту продукції японської обробної промисловості. Відповідно, Японія зацікавлена у безперешкодному доступі до іноземних первинних сировинних ринків, в їх диверсифікації, в зниженні залежності від імпорту шляхом створення стратегічних запасів і розвитку імпортозамінних технологій, в збільшенні вартості експорту товарів і послуг шляхом підвищення їх якості та конкурентоспроможності і формування сприятливих умов їх збуту за кордоном. Тому під економічною безпекою в Японії розуміється стан економіки, при якому країна захищена насамперед економічними засобами від серйозних загроз безпеці, що виникають під впливом міжнародних факторів.

Прийняття нових концептуальних документів знаменує собою якісний поворот в курсі країни в сфері національної безпеки. Це курс на створення сучасного військового потенціалу при опорі на досягнуту країною економічну і технологічну міць, метою якого є перетворення Японії в «нормальну державу». Під поняттям «нормальна Японія», яке було введено в обіг на початку 1990-х рр., маються на увазі держава з повноцінними збройними силами, які при необхідності можна було б використувати для вирішення будь-яких зовнішньополітичних завдань.

Д Рада національної безпеки [156] – міжвідомчий орган, діяльність якого спрямована на напрацювання політики в сфері дипломатії та національної безпеки. Рада була створена в 2013 р. До складу Ради входить понад 60 чиновників, зокрема з міністерств оборони, закордонних справ.

Відмітимо, що донедавна державна політика Японії в сфері забезпечення національної безпеки практично не мала цілісної та послідовної основи. Основними викликами національній безпеці Японії розглядається провокаційна політика Північної Кореї, спрямована на розвиток її військового та ракетно-ядерного потенціалу, зростання військової потужності Китаю, який претендує на острови Сенкаку, загрози, пов'язані з міжнародним тероризмом та кіберзлочинністю.

Δ Міністерство економіки, торгівлі і промисловості Японії [157] – центральний орган виконавчої влади країни, якому відведена головна роль в розробці та реалізації науково-технічної політики внутрішньої і зовнішньої економіки.

Серед основних функцій Міністерства слід виділити:

- координацію досліджень між державними науковими установами та приватними промисловими компаніями;
- моніторинг світових та японських новітніх розробок та відкриттів в галузі науки і техніки;
- відбір та співфінансування найбільш перспективних науково-дослідних і дослідно-конструкторських проектів;
- визначення перспективних напрямів розвитку промисловості.

Внутрішня структура Міністерства є розгалуженою і до роботи його підрозділів залучаються також і провідні науковці та підприємці. На політику Японії в галузі експорту озброєнь все сильніше впливають не тільки завдання забезпечення безпеки, а й економічний бік справи, що диктує необхідність лібералізації регулюючих норм і обмежень, досягнення економічної ефективності, зниження собівартості продукції, в тому числі шляхом нарощування масового виробництва озброєнь. Також застосовуються різні міри державної підтримки малого й середнього бізнесу поряд з використанням як інноваційних, так і традиційних методів управління.

Δ Міністерство освіти, культури, науки і технологій Японії [158] – центральний орган виконавчої влади країни, однією з функцій якого є фінансування державних університетів та підпорядкованих йому науково-дослідних інститутів. При Міністерстві функціонує дорадчий орган, метою діяльності якого є напрацювання рекомендацій щодо ефективної реалізації науково-технологічної політики.

Δ Агентство з науки і технологій Японії [159] – передовий мережевий науково-дослідний інститут, який відповідає за проведення фундаментальних досліджень, передачу технологій, розроблених в державних лабораторіях, приватному сектору та науково-технічне співробітництво.

Зазначимо, що діяльність Міністерства зовнішньої торгівлі і промисловості, Міністерства освіти та Агентства з науки і технологій Японії підпорядковується реалізації загальної мети – реалізація науково-технологічної політики і координація науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, передачі наукових результатів, отриманих в державних дослідних установах, приватному сектору. Стимулюються спільні дослідження державних наукових центрів і приватних компаній. Останні отримують доступ до робіт, які здійснюються в державних наукових установах, а їх співробітники можуть проводити дослідження в лабораторіях приватних фірм. В Японії 50% фундаментальних досліджень проводять-

ся в університетах і країна займає перше місце за кількістю патентних заявок і є технологічним лідером в деяких галузях промисловості. Особливо сильні позиції Японії в областях електроніки та електротехніки, хімії і фармацевтики.

Δ Рада з економічної та фінансової політики Японії [160] – дорадчий орган в структурі офісу Кабінету Міністрів Японії, який проводить дослідження, обговорення важливих питань економічної та фінансової політики та надає консультації Прем'єр-міністру з відповідних питань. Радою було розроблено документ під назвою «Japan's 21-st Century Vision», в якому були визначені основні фактори та напрямки розвитку Японії на найближчу чверть століття, а також окреслене подальше реформування економіки і соціальної сфери країни. Радою з економічної та фінансової політики спільно з Радою з комплексної фінансової та економічних реформи та іншими міністерствами та відомствами розробили Нову стратегію економічного зростання (New Economic Growth Strategy), яка націлена на досягнення стійкого економічного розвитку в умовах довгострокової тенденції скорочення населення.

Якісні зрушення в політиці Японії в сфері національної та економічної безпеки будуть мати довгострокові наслідки для всієї системи міжнародних відносин у Східній Азії. Очевидно, що реалізація обраного курсу Японією багато в чому залежить від позиції США. Наразі США в цілому підтримують відповідний курс на забезпечення національної безпеки, схвально відгукуються про створення Ради національної безпеки, а також про першу підготовлену ним стратегію, яка проголошує більш «активний» вклад Японії в регіональну та глобальну безпеку.

Словацька Республіка. Основними інституційними елементами в системі органів влади по забезпеченню економічної безпеки в Словаччині є наступні.

§ Президент Словацької Республіки [161] – глава держави і головнокомандувач Збройних Сил Словацької Республіки. Президент має обмежені повноваження. Згідно конституції, він є вищим представником держави як у Словацькій Республіці, так і за її межами, має право вето на будь-який законопроект або пропозицію Національної ради, за винятком конституційних поправок, призначає прем'єр-міністра, міністрів за рекомендацією прем'єр-міністра, та деяких інших державних посадових осіб та ін. Загалом, інститут президентства Словацької Республіки в значній мірі є церемоніальним.

Щодо діяльності Президента Словаччини в контексті словацько-українських відносин, то 20-21 травня 2015 р. відбувся офіційний візит Президента Словацької Республіки А. Кіска до України, в ході якого відбулися зустрічі з Президентом України, Прем'єр-міністром України, Головою Верховної ради, основними темами обговорення на яких стали ситуація

в Україні, стан виконання Мінських домовленостей, надання Словаччиною допомоги Україні, співпраця в галузі енергетики та ін. Загалом, словацька делегація підтвердила солідарність з Україною в захисті суверенітету і територіальної цілісності, готовність продовжувати надавати допомогу Україні продемонструвала свою послідовну підтримку України на шляху європейської інтеграції.

Уряд Словацької Республіки (Úrad vlády) [162] – головний виконавчий орган влади, до компетенції якого належить розроблення державної політики в виконання завдань державної програми в рамках прийнятого національного бюджету, формулювання та управління зовнішньою політикою нації, розроблення законопроектів та подання їх на розгляд до Національної ради. Уряд очолює Прем'єр-міністр, разом зі своїми заступниками та міністрами. Уряд призначається Президентом Словацької Республіки за рекомендацією Прем'єр-міністра. За свою політику та адміністрацію Уряд несе відповідальність перед Національною радою Словацької Республіки.

Щодо законодавчих ініціатив Уряду, то слід виокремити Стратегії безпеки Словацької Республіки, про які більш детально йтиметься нижче.

§ Національна рада Словацької Республіки (Národná rada) [163] – національний законодавчий орган Словацької Республіки, до компетенції якого належить затвердження національного законодавства, конституційні закони та річний бюджет, ратифікація міжнародних договорів, обирає кандидатів та окремі посади виконавчої та судової влади, схвалення відправлення військових сил за межами території країни та на присутність іноземних військових частин на її території та ін. Національна рада є однопалатною і складається з 150 членів, які обираються загальним голосуванням під пропорційним представництвом кожні чотири роки.

Основними нормативно-правовими актами, прийнятими Національною Радою є Основні принципи та цілі національної безпеки Словацької Республіки (1996 р.), Стратегія безпеки Словацької Республіки (27.03.2001 р. – замінила Основні принципи та цілі національної безпеки), Стратегія безпеки Словацької Республіки (2005 р. – замінила відповідну Стратегію 2001 р.); Доктрина оборони Словацької Республіки (1994 р.), Стратегія оборони Словацької Республіки (2001 р. – вона замінила названу Доктрину), Військова стратегія Словацької Республіки (2001), Стратегія оборони Словацької Республіки (2005 р. – замінила Стратегію оборони 2001 р. та Військову стратегію 2001 р.); Концепція кібербезпеки Словацької Республіки на роки 2015-2020 рр. (2015 р.), План дій щодо реалізації концепції кіберзахисту Словацької Республіки на період 2015-2020 рр. (2016 р.).

Зазначимо, що Стратегія безпеки Словацької Республіки 2001 р. стала першим “парасольковим” документом, який був доповнений оборон-

ною та військовою стратегіями. Загалом, цей ключовий документ став базисом для розробки інших стратегій, концепцій та законодавчих заходів. Стратегією вперше було визначено політику безпеки Словацької Республіки та вимоги до її системи безпеки задля реалізації активного підходу до формування середовища безпеки та формування здатності реагувати на ризики та загрози. Членство в НАТО та ЄС було визначене як основні життєво важливі інтереси. Відповідно, підхід до оцінки середовища безпеки, безпекових ризиків, загроз та викликів базувався на підході Стратегічної концепції НАТО. Додамо, що в 2017 р. було розроблено проект нової Стратегію безпеки Словацької Республіки. Цей проект базується на Конституції Словацької Республіки та на зобов'язаннях, що випливають із її членства в ЄС, НАТО, ООН та інших міжнародних організаціях, визначає інтереси безпеки, характеризує середовище безпеки та визначає політику безпеки.

§ Міністерство економіки Словацької Республіки (Ministerstvo hospodárstva) [164] – орган Уряду, до компетенції якого входять реалізація політики щодо промисловості, малого та середнього бізнесу, бізнес-середовища, внутрішньої торгівлі, приватизації, енергетики, включаючи управління ядерним паливом та зберігання радіоактивних відходів, та ін.

Відзначимо, що важливою складовою концепції безпеки в країнах ЄС є забезпечення соціальної безпеки [165], зокрема в розрізі окремих соціальних та вікових груп [166], в умовах глобалізаційних впливів на індивід та соціум [167] тощо.

Інституційна інфраструктура політики забезпечення економічної безпеки почала розвиватися в США в першій половині ХХ ст. і в подальшому її модель була перейнята іншими країнами. Ця модель включає систему інституційних елементів основних органів влади, неурядових організацій та аналітичних центрів, серед яких базову та координуючу ролі відіграє Рада національної безпеки. Наразі ці системи в США та Великобританії націлені на забезпечення економічної та національної безпеки шляхом випередження і нейтралізації загроз, в т.ч. і шляхом застосування санкцій по відношенню до джерел їх виникнення. Низка таких санкцій торкнулася і РФ, а саме деяких вищих посадових осіб, до компетенції яких входять питання національної та економічної безпеки в результаті анексії АР Крим та окупації частини території України, що в цілому створює загрозу міжнародній безпеці. При цьому, захоплення Росією частини території України було унормовано нормативно-правовими актами Президента та Парламенту. Тому важливу роль в усіх моделях відіграє нормативно-правова база, яка напрацьовується та реалізується її елементами. Великобританія вивела свою модель на якісно новий рівень шляхом запровадження спрощеного алгоритму дій між її елементами в процесі забезпечення національної безпеки.

3.2. Особливості інституційної інфраструктури України в контексті забезпечення економічної безпеки держави

Інститути змінюються у часі. І саме тому історія має значення.

(Дуглас Сесіл Норт, провідний американський економіст, лауреат Нобелівської премії з економіки «за відродження досліджень в галузі економічної історії, завдяки додатку до них економічної теорії та кількісних методів, що дозволяють пояснювати економічні та інституційні зміни», 1993 р.)

Поняття інституту, інституційної структури загалом є одним з найбільш широко та різнопланово тлумачною категорією. При цьому економічна теорія, загалом, і теоретичні аспекти економічної безпеки тісно пов'язані із розвитком інституціоналізму. Низка дослідників стверджують, що саме інституційний підхід визначає сучасний розвиток економічної науки.

Термін «інститут» походить від латині *institutio* (звичай, установка), а англій-

ське дієслово *to institute* означає установлювати, засновувати (у вигляді законів, установ, об'єднань).

За визначенням Д. Норта, інституції – це правила гри у суспільстві, або ж обмеження, що формують взаємодію між людьми. Відповідно, ключовими характеристиками інститутів є те, що (i) вони формуються людьми, і відповідно їх функціонування контролюється, (ii) в їх основі обмеження на поведінку людей у різних сферах, (iii) їх основний вплив на людей та суспільство реалізується через стимули.

Існують різноманітні підходи до наукового трактування інститутів, серед яких нормативний (як зовнішня регламентуюча норма), етичний (внутрішня етична норма) інформаційний (як знання, що містять зразок поведінки), еволюційний (як норма ділової поведінки), ігровий (як правила гри господарюючих суб'єктів), трансакційний (як обмеження, обумовлені трансакційними витратами), контрактний (як суспільний договір), соціологічний (як форма соціальних взаємодій) та організаційний (як погодженість окремих елементів соціального середовища) [168].

При цьому поняття інституту щонайкраще розкривається через його функції, серед яких: регулююча, комунікаційна, організаційна, обмежувальна, розподільча, координаційна. Через реалізацію таких функцій формується структура спонукальних мотивів людської взаємодії й зменшують невизначеність інституціонального середовища, передають інформацію й навчають, регулюють та організують повсякденне життя людей, впливають на результати функціонування економіки.

Аналіз інститутів проводиться з урахуванням їх розподілу на два рівні – інституціональні угоди та інституціональне середовище. Інституціональні угоди – це договори між індивідами та господарськими одиницями, що визначають способи їхньої взаємодії (кооперації чи конкуренції).

А інституційне середовище – це сукупність формальних і неформальних інститутів країни, що утворюють базис для процесів виробництва, обміну й розподілу, тобто умови, у яких здійснюється будь-яка, в тому числі й економічна діяльність [168]. Відповідно, саме через інституційне середовище забезпечується й економічна безпека в державі.

Інститути безпосередньо впливають на економічний розвиток країни і діють на усіх рівнях, оскільки вони визначають середовище та рамки здійснення економічної діяльності. Такий вплив обумовлюється взаємозв'язком між такими ключовими інституціональними характеристиками як економічні інститути, політична влада, політичні інститути.

Економічні інститути мають важливе значення для економічного зростання, оскільки вони формують стимули основних економічних суб'єктів у суспільстві, зокрема вони впливають на інвестиції у матеріальний та людський капітал, технології та організацію виробництва. Відповідно економічні інститути забезпечують розподіл ресурсів та економічні результати. Економічні інститути відповідно відображають колективний вибір у суспільстві, який генерує відповідні економічні наслідки для такого суспільства. Неоднорідність суспільства впливає на характер економічних інститутів та моделі розподілу ресурсів, а вплив людей на такі процеси реалізується через політичні інститути та політичну владу.

Політичні інститути також формують свою систему правил та обмежень використання політичної влади. Відповідно, політичні інститути також відображають колективний вибір, а розподіл політичної влади в суспільстві є ключовим чинником їх еволюції.

До передумов вивчення впливу інституціональних чинників на економічну безпеку Д. Буркальцева [169] відносить потребу виявлення як їх позитивного характеру, так і ймовірності прояву внутрішніх та зовнішніх загроз. Зазначимо, що у багатьох вітчизняних та іноземних публікаціях питання розвитку інституцій розглядається саме у контексті їх впливу на економічне зростання. До інституційних чинників відносять загальноцивілізаційні, соціальні та психологічні, політичні, економічні.

У сфері забезпечення національної економічної безпеки ефективна інституційна структура, тобто сукупність різноманітних суб'єктів, їх функцій та повноважень, виступає необхідним безпековим чинником.

Прискорення прогресивних структурних та інституціональних змін в економіці є одним з пріоритетних напрямів державної політики забезпечення безпеки в економічній сфері. Загалом інституційною основою забезпечення національної безпеки є усі гілки влади країни: інститут Президентства, законодавча, судова та виконавча влада, а також безпосередньо громадяни та громадські об'єднання.

Так, згідно закону про основи національної безпеки [28], суб'єктами її забезпечення є:

Президент України;

Верховна Рада України;

Кабінет Міністрів України;

Рада національної безпеки і оборони України;

міністерства та інші центральні органи виконавчої влади;

Національний банк України;

суди загальної юрисдикції;

прокуратура України;

Національне антикорупційне бюро України;

місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування;

Збройні Сили України, Служба безпеки України, Служба зовнішньої розвідки України, Державна прикордонна служба України та інші військові формування, утворені відповідно до законів України;

органи і підрозділи цивільного захисту;

громадяни України, об'єднання громадян.

Відповідно до Конституції і законів України зазначені суб'єкти забезпечують національну безпеку в рамках визначених повноважень.

Так, Президент України як глава держави, гарант державного суверенітету, територіальної цілісності України, додержання Конституції України, прав і свобод людини і громадянина, Верховний Головнокомандувач Збройних Сил України і Голова Ради національної безпеки і оборони України здійснює загальне керівництво у сферах національної безпеки та оборони України.

Верховна Рада України визначає засади внутрішньої та зовнішньої політики, основи національної безпеки, формує законодавчу базу в цій сфері, схвалює рішення з питань введення надзвичайного і воєнного стану, мобілізації, визначення загальної структури, чисельності, функцій Збройних Сил України та інших військових формувань, створених відповідно до законів України.

Рада національної безпеки і оборони України координує та контролює діяльність органів виконавчої влади у сферах національної безпеки і оборони; з урахуванням змін у геополітичній обстановці вносить Президенту України пропозиції щодо уточнення СНБУ та Воєнної доктрини України.

Головною владною інституцією, відповідальною за економічну безпеку є Кабінет Міністрів України, який як вищий орган у системі органів виконавчої влади забезпечує державний суверенітет і економічну самостійність України, вживає заходів щодо забезпечення прав і свобод людини і громадянина, обороноздатності, національної безпеки України, громадського порядку і боротьби із злочинністю.

Крім того, Національний банк України відповідно до основних засад грошово-кредитної політики визначає та проводить грошово-кредитну політику в інтересах національної безпеки України.

Міністерства, інші центральні органи виконавчої влади, Служба безпеки України та Служба зовнішньої розвідки України в межах своїх повноважень забезпечують виконання передбачених Конституцією і законами України, актами Президента України, Кабінету Міністрів України завдань, здійснюють реалізацію концепцій, програм у сфері національної безпеки, підтримують у стані готовності до застосування сили та засоби забезпечення національної безпеки.

Місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування забезпечують вирішення питань у сфері національної безпеки, віднесених законодавством до їхньої компетенції.

Особливу увагу слід звернути на повноваження безпосередньо громадян України. Громадяни України через участь у виборах, референдумах та через інші форми безпосередньої демократії, а також через органи державної влади та органи місцевого самоврядування, які вони обирають, реалізують національні інтереси, добровільно і в порядку виконання конституційних обов'язків здійснюють заходи, визначені законодавством України щодо забезпечення її національної безпеки; як безпосередньо, так і через об'єднання громадян привертають увагу суспільних і державних інститутів до небезпечних явищ і процесів у різних сферах життєдіяльності країни; у законний спосіб і законними засобами захищають власні права та інтереси, а також власну безпеку.

У своїй діяльності державні владні інститути реалізують наступні функції:

- вироблення і періодичне уточнення СНБУ і Воєнної доктрини України, доктрин, концепцій, стратегій і програм у сфері національної безпеки, планування і здійснення конкретних заходів щодо протидії і нейтралізації загроз національним інтересам України;
- створення нормативно-правової бази, необхідної для ефективного функціонування системи національної безпеки;
- удосконалення її організаційної структури;
- комплексне кадрове, фінансове, матеріальне, технічне, інформаційне та інше забезпечення життєдіяльності складових (структурних елементів) системи;
- підготовка сил та засобів суб'єктів системи до їх застосування згідно з призначенням;
- постійний моніторинг впливу на національну безпеку процесів, що відбуваються в політичній, соціальній, економічній, екологічній, науково-технологічній, інформаційній, воєнній та інших

- сферах, релігійному середовищі, міжетнічних стосунках; прогнозування змін, що відбуваються в них, та потенційних загроз національній безпеці;
- систематичне спостереження за станом і проявами міжнародного та інших видів тероризму;
 - прогнозування, виявлення та оцінка можливих загроз, дестабілізуючих чинників і конфліктів, причин їх виникнення та наслідків прояву;
 - розроблення науково обґрунтованих пропозицій і рекомендацій щодо прийняття управлінських рішень з метою захисту національних інтересів України;
 - запобігання та усунення впливу загроз і дестабілізуючих чинників на національні інтереси;
 - локалізація, деескалація та врегулювання конфліктів і ліквідація їх наслідків або впливу дестабілізуючих чинників;
 - оцінка результативності дій щодо забезпечення національної безпеки та визначення витрат на ці цілі;
 - участь у двосторонньому і багатосторонньому співробітництві в галузі безпеки, якщо це відповідає національним інтересам України;
 - спільне проведення планових та оперативних заходів у рамках міжнародних організацій та договорів у галузі безпеки.

Реалізація зазначених функцій потребує дотримання ключових принципів, що забезпечуватимуть позитивний вплив державних інституцій на стан економічної безпеки в державі. Серед таких принципів – забезпечення дотримання законності використання повноважень; сприяння збалансованості економічних інтересів суб'єктів усіх рівнів (особа, домогосподарство, підприємство, регіон); своєчасність та адекватність застосування повноважень для попередження загроз економічній безпеці та усунення їх наслідків.

Інституційна природа економічного розвитку лежить в основі формування сприятливого середовища для реалізації потенціалу та конкурентоспроможності країн. А відповідно, конкурентоспроможність країн є необхідною умовою забезпечення її економічної безпеки на перспективу. Експертами Світового економічного форуму (World Economic Forum) головною складовою індексу глобальної конкурентоспроможності (з 12 інтегрованих характеристик) розглядається саме якість інститутів, які функціонують у кожній країні світу.

Оцінка проводиться за якістю державних та приватних інституцій [170]. Розвиненість державних інституцій розкривається через складові: права власності (оцінюється гарантування та захищеність прав власності, зокрема, інтелектуальної); етики та корупції (розподіл державних коштів, та довіра до політиків); зловживання впливом (незалежність

судової влади, рівень фаворитизму при прийнятті рішень державними чиновниками); ефективності уряду (обґрунтованість державних видатків, обсяг державного регулювання, ефективність правової системи при вирішенні спорів та в суперечливих випадках, прозорість державної політики); безпеки (втрати бізнесу через терористичні акти, злочинність та насильницькі дії, організована злочинність, надійність роботи правоохоронних органів).

Якість приватних інституцій визначається за такими складовими як корпоративна етика (рівень відповідальності) та звітність (рівень стандартів аудиту та звітності, ефективність корпоративного керівництва, захист інтересів міноритарних акціонерів, рівень захищеності інвесторів).

Інституційна складова впливає на усі інші складові формування економічної потужності та ефективності національної економіки. Це підтверджується порівняльним аналізом різних країн світу, який показує що висока якість як державних так і приватних інституцій забезпечує сильні конкурентні позиції та ефективність економічної діяльності.

Низька якість інституційного розвитку України визначає слабкі позиції країни в економічному середовищі. Зокрема, згідно рейтингових оцінок на 2017-2018 рр. Україна за якістю інституцій займала 118 місце серед 137 країн, а за економічними складовими індексу позиції країни були ще нижчими. Так, за якістю макроекономічного середовища (3 складова індексу) Україна входить до 20 найслабших країн і займає 121 місце, за рівнем розвитку фінансового ринку – 118 місце, за рівнем розвитку товарного ринку 101 місце [171]. До основних проблемних чинників ведення бізнесу та економічного розвитку в Україні відносяться інфляція, корупція, нестабільність політики, ставки податків та податкове регулювання, нестабільність уряду, недоступність до фінансування, неефективна державна бюрократія, курсова нестабільність, низька якість робочої сили, недостатній інноваційний потенціал, зарегульованість ринку праці, низька якість інфраструктури.

Це підтверджує необхідність реформування національних політичних та економічних інституцій, низька якість та непрозорість яких формує системні ризики для економічної безпеки. Саме проблеми інституційного характеру обмежують можливості протидіяти ризикам і загрозам в сфері економічної безпеки та національної безпеки загалом.

РОЗДІЛ 4.

ІНВЕСТИЦІЙНА ПОЛІТИКА ДЕРЖАВИ В СТРАТЕГІЇ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БЕЗПЕКОВОГО ТА СТАЛОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

4.1. Оцінка інвестиційного клімату

Хороший інвестор – все одно що старанний студент. Кожен день я витрачаю години на читання фінансової преси.

(Дональд Трамп, американський підприємець-мільярдер)

Термін “інвестиційний клімат” набув широкого використання в результаті глобалізації інвестиційних процесів та необхідності формування системи орієнтирів, на які зважають інвестори при виборі країни, галузі, регіону та об’єкту інвестування. Впродовж останніх декількох десятиріч праці численних окремих науковців, науково-експертних і урядових та міжнародних інституцій регулярно торкаються проблематики дослідження інвестиційного клімату на рівні держав, регіонів тощо. Незважаючи на достатньо глибоку розробленість цієї проблематики, на сьогоднішній день й досі не напрацьовано загально прийнятного тлумачення зазначеного терміну, найбільш точної системи показників-індикаторів та методології оцінки інвестиційного клімату.

Термін “інвестиційний клімат” трактується як:

- комплекс політичних, соціальних, інноваційних, інфраструктурних елементів, які наявні на певній території та дають у своєму сумарному прояві синергетичний ефект [172];
- сукупність політичних, правових, економічних і соціальних умов, що забезпечують і сприяють інвестиційній діяльності вітчизняних та зарубіжних інвесторів [173, с. 189];

- ступінь сприятливості ситуації, що складається в тій чи іншій країні (галузі, регіоні, підприємстві), стосовно інвестицій, що могли б бути зроблені в країну (галузь, регіон, підприємство) [174];
- сукупність об'єктивних і суб'єктивних умов, що характеризують привабливість даного економічного середовища для вітчизняних та зарубіжних інвесторів [175].
- узагальнена характеристика сукупності соціальних, економічних, організаційних, правових, політичних, соціокультурних передумов, що визначають привабливість держави для інвестування [176].

Багато науковців подають аналогічні трактування “інвестиційного клімату”. Таким чином, в найбільш загальному розумінні, **інвестиційний клімат** – це узагальнююча багатофакторна категорія, яка характеризує сукупність внутрішніх і зовнішніх факторів, що визначають привабливість інвестування в економіку держави. Іваненко–Свинцицька І. Є. наголошує, що інвестиційний клімат формується під впливом економічних, політичних, технічних та соціальних чинників, найвагомішу роль серед яких відіграють економічні параметри приймаючої країни [177]. Таким чином, в основі економічного клімату лежить економічна безпека інвестицій та інвестування.

Оцінка інвестиційного клімату на рівні країн та регіонів здійснюється як урядовими, так і різними науково-аналітичними, громадськими, приватними та іншими структурами за різними методиками – від визначення значень окремих **показників-індикаторів** до значень **інтегральних індексів** на базі систем взаємопов'язаних і взаємодоповнюючих показників-індикаторів, які, як правило, ґрунтуються на офіційних статистичних даних або на результатах соціологічно-експертних опитувань. Методики визначення інтегральних індексів наразі є найбільш популярними та використовуються при формуванні рейтингу країн, регіонів або об'єктів іншого рівня.

Методики розрізняють за способами визначення інтегральних індексів. Поширеними є формульні методики, в основі яких лежать сума значень або балів всіх показників-індикаторів, сума добутків значень або балів всіх показників-індикаторів і їх вагових коефіцієнтів, а також інтегральна формула.

При цьому, виживими є не тільки значення індикаторів, інтегральних індексів та рейтингові позиції країни за ними, але і їх динаміка.

Серед міжнародних оцінок, які беруться до уваги інвесторами при виборі країни інвестування, слід виділити **Глобальний індекс аутсорсингової привабливості** (The Global Services Location Index), **Індекс легкості ведення бізнесу** (The Easy of Doing Business Index), **Індекс інвестиційної привабливості** (The Index of the International Business Compass),

Індекс економічної свободи (The Index of Economic Freedom), **Індекс глобальної конкурентоспроможності** (The Global Competitiveness Index), **Глобальний індекс інновацій** (The Global Innovation Index), **Глобальний індекс миру** (The Global Peace Index). Серед національних оцінок слід виділити **Індекс інвестиційної привабливості України** та **Рейтинг соціально-економічного розвитку регіонів**. В Додатку А, Таблиця А.7 наведені загальні відомості щодо відповідних індексів (основна спрямованість оцінки, структура-розробник, початок оцінювання, загальна кількість індикаторів та шкала вимірювання).

Кожна із зазначених оцінок має свою головну спрямованість, зокрема щодо відзеркалення стану справ щодо прав власності і управління ними, легкості відкриття і ведення бізнесу, аутсорсингової привабливості, інвестиційного потенціалу, загальної конкурентоспроможності тощо. Тому, кожен з них сам по собі не розкриває в повній мірі інвестиційний клімат країни, але доповнюючи один одного вони дають комплексне уявлення про нього як про багатofакторну категорію.

Головна спрямованість тої чи іншої оцінки визначає і перелік показників-індикаторів в кількісному та якісному їх виразах, які в свою чергу, в певній мірі розкривають економічну безпеку інвестицій та інвестування на рівні країн чи регіонів.

Показники-індикатори **Глобального індексу аутсорсингової привабливості** згруповані в три категорії – фінансова привабливість, людські ресурси та бізнес середовище, вага яких у загальному індексі становить 40 %, 30 % та 30 % відповідно до їх важливості з точки зору прийняття рішення щодо розміщення інвестицій.

Показники-індикатори **Індексу легкості ведення бізнесу** згруповані в 10 категорій щодо реєстрації підприємств, отримання дозволу на будівництво, підключення до електромереж, реєстрації власності, кредитування, захисту міноритарних інвесторів, оподаткування, міжнародної торгівлі, забезпечення виконання контрактів та вирішення питань по неплатоспроможності. За середнім підрахунком експертів Світового банку один рейтинговий пункт за Індексом легкості ведення бізнесу приносить державі близько 500-600 млн дол. інвестицій.

Індекс економічної свободи зосереджується на чотирьох ключових аспектах економічного середовища і вимірює 12 специфічних компонентів економічної свободи, а саме: верховенство права (права власності, ефективність судової діяльності, свобода від корупції), обмежений уряд (фіскальна свобода, державні витрати, фінансове здоров'я), регуляторна ефективність (свобода бізнесу, свобода ринку праці, монетарна свобода) і відкритість ринків (свобода торгівлі, свобода інвестицій, фінансова свобода).

Індекс Інвестиційної привабливості зосереджується на трьох ключових вимірах: економічному, політично-правовому та соціаль-

но-культурному, кожен з яких охоплює 6-8 індикаторів. Значення окремих індикаторів нормалізуються і за ними вираховується індекс по кожному виміру та загальний як їх середнє арифметичне значення. Частина індикаторів використовується також для розрахунку 2 субіндексів – “привабливість ринку” і “привабливість території для виробництва”.

Перелік індикаторів **Індексу глобальної конкурентоспроможності** розподілений за трьома групами-субіндексами, які включають 12 підгруп-складових:

- основні вимоги (інституції, інфраструктура, макроекономічне середовище, охорона здоров'я);
- підсилювачі продуктивності (початкова освіта, вища освіта і професійна підготовка, ефективність ринку товарів і послуг, ефективність ринку праці, розвиненість фінансового ринку, технологічна готовність, розмір ринку);
- інновації та фактори розвитку (відповідність бізнесу сучасним вимогам, інновації).

Показники-індикатори Глобального індексу інновацій розподілені на дві групи-субіндекси, які включають 7 підгруп-складових:

- наявність інноваційного потенціалу (Innovation Input Sub-Index) дозволяє оцінити елементи національної економіки, в яких протікають інноваційні процеси (інституції, людський капітал та дослідження, інфраструктура, розвиненість ринку, розвиненість бізнесу);
- використання інноваційного потенціалу (Innovation Output Sub-Index) відображає фактичні результати таких зусиль (технології та знання і креативна діяльність).

Індекс глобальних інновацій є простим середнім двох зазначених субіндексів. Також розраховується коефіцієнт ефективності інновацій як співвідношення двох субіндексів (використання інноваційного потенціалу до наявності інноваційного потенціалу).

Показники-індикатори **Глобального індексу миру** розподілені на 2 груп:

- стан внутрішнього миру, який охоплює 14 індикаторів (сприйняття злочинності, доступ до стрілецької зброї, насильницькі демонстрації, політична нестабільність, терористичний вплив, смерть від внутрішнього конфлікту та інші);
- вплив на зовнішній мир, який охоплює 9 індикаторів (військові витрати, фінансування ООН з підтримання миру, експорт зброї та інші).

Їх вага у загальному індексі становить 60% та 40 % відповідно. Кожному з індикаторів присвоєний максимальний бал за 5-ти бальною шкалою, який відображає відносну його важливість у відповідній групі та в загальному індексу.

Індикатори **Рейтингу соціально-економічного розвитку регіонів України** розподілені за 12 напрямками – економічна та соціальна згуртованість, економічна ефективність, інвестиційно-інноваційний розвиток та зовнішньоекономічна співпраця, фінасова самодостатність, розвиток малого та середнього підприємництва, ефективність ринку праці, розвиток інфраструктури, відновлювана енергетика та енерго-ефективність, доступність та якість послуг у сфері освіти, доступність та якість послуг у сфері охорони здоров'я, соціальний захист та безпека, раціональне природокористування та якість довкілля. До складу індикаторів за напрямом “інвестиційно-інноваційний розвиток та зовнішньоекономічна співпраця” включено наступні:

індекс капітальних інвестицій (% до відповідного періоду попереднього року),

обсяг капітальних інвестицій (крім інвестицій з державного бюджету) у розрахунку на одну особу наростаючим підсумком (грн),

темпи зростання (зменшення) обсягу ПІІ (акціонерного капіталу) (% до обсягу на початок року),

обсяг ПІІ (акціонерного капіталу) у розрахунку на одну особу наростаючим підсумком з початку інвестування (дол. США),

частка реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої продукції (%).

Відмітимо, що індикатори зазначеного напрямку Рейтингу є індикаторами-результату інвестиційного клімату, в той час, як до міжнародних оцінок включені також і індикатори умов інвестиційного клімату.

Щодо індикаторів результату, то ми акцентуватимемо увагу на декількох основних з огляду на визначені їх граничні значення в контексті впливу на економічну безпеку держави:

1) Валове нагромадження основного капіталу (грошовий вираз, відсоток від ВВП, темпи росту). Цей індикатор відображає рівень формування фондів розвитку та оновлення виробничої бази та інфраструктури як потенціалу країни. Оптимальним для цього індикатора вважається значення більше 30 % від ВВП. Джерелом інформації є експрес-випуски Державної служби статистики України “Валовий внутрішній продукт України”.

2) Капітальні інвестиції (грошовий вираз, % росту, структура за галузями, джерелами). Відображають витрати підприємств на основні засоби, які в результаті експлуатації зношуються і потребують періодичного оновлення. Цей індикатор відображає прогрес у всіх галузях господарства. Джерелом інформації служить статистичний збірник Державної служби статистики України “Капітальні інвестиції України”.

3) Відношення вартості нововведених основних засобів до обсягу капітальних інвестицій (відсотки) відзеркалює оновлення матеріаль-

но-технічної бази та підвищення здатності вітчизняних підприємств виготовляти конкурентоспроможну продукцію. Оптимальним вважається значення більше 85 %. Вихідні дані наводяться в статистичних бюлетенях Державної служби статистики України “Баланс основних засобів України” та “Капітальні інвестиції України”.

4) ПІІ (грошовий вираз (дол. США), % росту, відношення чистого приросту до ВВП, структура за країнами, сферами). ПІІ є довгостроковими капіталовкладеннями у матеріальні чи фінансові активи в країну з-за кордону і таким чином їх обсяг відображає конкурентність поточних інвестиційних умов, впевненість інвестора на довгу перспективу тощо. Попри всі позитиви, які несуть з собою ПІІ, є низка ризиків, зокрема витіснення з ринку національних виробників, в т. ч. з найбільш прибуткових галузей, розміщення на території приймаючої країни екологічно шкідливих виробництв, закріплення нераціональної (переважно сировинної) структури економіки тощо. Відповідні ризики є вирішальними для кожної країни при визначенні оптимальних значень щодо обсягів ПІІ. Щодо відношення чистого приросту ПІІ до ВВП, то оптимальним вважається значення більше 7 %. Джерелом вихідної інформації є видання Національного банку України “Платіжний баланс і зовнішній борг України” та експрес-випуски Державної служби статистики України “Валовий внутрішній продукт України”.

5) Ступінь оновлення, зносу основних засобів (% та темпи за видами економічної діяльності, регіонами). Знос, який відбувається в результаті експлуатації основних засобів, характеризує погіршення їх технічного стану, зменшення рівня придатності та втрату вартості. Оптимальні значення рівня зносу основних засобів прийнято розрізняти за видами економічної діяльності. До прикладу, для промисловості, будівництва, транспорту та зв'язку – 30-40 %, а для сільського господарства – 25-35 %. Відповідні дані наводяться в статистичному бюлетені “Баланс основних засобів України”.

Закладені в основу кожної оцінки переліки показників-індикаторів дають можливість визначити тісноту їх зв'язку з економічною безпекою держави загалом та в розрізі окремих її сфер. В Таблиці А.8 Додатку А представлено відповідний зв'язок на базі деяких основних індикаторів розглянутих міжнародних індексів та основних складових сфер економічної безпеки держави. Як бачимо, показники-індикатори розглянутих міжнародних оцінок відображають такі основні складові економічної безпеки як макроекономічна, фінансова, зовнішньоекономічна, інвестиційна.

Відзначимо, що індикатори умов інвестиційного клімату наразі не мають напрацьованих загальноприйнятих оптимальних значень. Для їх визначення для України будемо спиратися на стратегічні індикатори

ССР “Україна-2020” щодо входження в групи країн-лідерів за Індексом легкості ведення базнесу (ТОП-30) та Індексом глобальної конкурентоспроможності (ТОП-40). Для цього розглянемо актуальні індикатори у країнах відповідної ТОП групи з притаманними їм базовими одиницями виміру (Додаток Б, Таблиці Б.3–Б.4), а діапазон їх значень візьмемо за основу визначення оптимального значення для України в контексті реалізації її стратегічних цілей.

Аналіз значень індикаторів засвідчує про широкий числовий ряд за деякими з них через так звані “викиди” значень, зумовлені досить значиними розбіжностями навіть в середині цієї ТОП групи. До прикладу, кількість податкових платежів за Індексом легкості ведення бізнесу коливаються від 3 до 21, хоча в 28 країнах відповідне значення не перевищує 10. Тому варто звертати увагу також і на частоту повторюваності значень індикаторів, яку можна вирахувати за рахунок моди і таким чином уникнути викривлення ситуації в результаті згаданих “викидів”. Мода діапазону значень розглянутого індикатора складає 8, що більш коректно відображає більшість значень у відповідній ТОП-групі. Також доречним виглядає визначення медіани з діапазону значень, яка в наведеному прикладі також дорівнює 8.

Щодо індикаторів умов, то інвестиційна діяльність в Україні визначається положеннями нормативно-правовими документами міжнародного, двостороннього та національного рівнів: Конвенцією про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами [178], Угодою про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [179], міжурядовими угодами про сприяння (заохочення) та взаємний захист інвестицій з більше ніж 70 країнами світу, Податковим кодексом України [26], Законами України щодо інвестиційної діяльності [180], особливостей режиму іноземного інвестування [181] та в окремих окупованих районах Донецької та Луганської областей [182], стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки [183], в рамках індустриальних парків [184] та інститутах спільного інвестування [185], реалізацію інвестиційних проектів за принципом «єдиного вікна» [186] тощо. Однак, незважаючи на вцілому сформовану нормативну базу, умови діяльності інвесторів є недостатньо кокурентними порівняно з іншими країнами, зокрема країнами-сусідами, про що свідчать низькі значення низки складових індикаторів щодо інвестиційної діяльності за розглянутими вище індексами, порівняльний аналіз умов діяльності інвесторів в рамках спеціальних економічних зон, індустриальних, наукових та технологічних парках в Україні та країнах сусідах, про що йтиметься детальніше в Розділі 5, тощо.

Розглянемо стан інвестиційного клімату України, спираючись на міжнародні оцінки розглянутих найбільш авторитетних рейтингових агенцій та інших структур міжнародні оцінки (Додаток Б, Таблиця Б.5) та офіційні статистичні дані (Додаток Б, Таблиця Б.6).

Так, за результатами міжнародних оцінок рейтингові позиції України та значення індексів є наступними:

- § 24 місце (між Російською Федерацією та Естонією) за Глобальним індексом аутсорсингової привабливості 2017 (5,29) [187, с. 10];
- § 50 місце (між Катаром та Тайландом) за Глобальним індексом інновацій України 2017 (37,62) [188, с. XVIII], що відповідає групі країн з рівнем доходів нижче середнього;
- § 76 місце (між Бутаном та Киргизією) за Індексом легкості ведення бізнесу України 2018 (65,75) [189, с. 4].
- § 81 місце (між Бразилією та Бутаном) за Індексом глобальної конкурентоспроможності 2017-2018 р. (4,11) [190, с. IX].
- § 134 місце (між Свaziлендом та Буркіна Фасо) за Індексом інвестиційної привабливості України 2017 (42,68) [191, с. 48].
- § 154 місце (між Суданом та ЦАР) за Глобальним індексом миру України 2017 (3,184) [192, с. 11], що відповідає групі країн з дуже низьким рівнем миру.
- § 166 місце (між Анголою та Сурінамом) за Індексом економічної свободи 2017 (48,1) [193, с. 2], що відповідає найнижчій класифікаційній групі “деспотичні країни”.

Результати України є нижчими порівняно з більшістю країн-сусідів. Крім того, їх динаміка є позитивною або негативною, при цьому по деяких з них за останніми дослідженнями досягнуто історичних максимумів або мінімумів.

Так, динаміка рейтингових позицій та значень індексів є в цілому позитивною з досягнутим історичним максимумом за:

- Δ Глобальним індексом аутсорсингової привабливості (+23 позиції та +0,48 балів з 2007 р. [194, с. 2; 188, с. 10]);
- Δ Глобальним індексом інновацій (+14 позицій та +0,82 бали впродовж 2007-2010 рр. за першою версією методології [195, с. 27; 196, с. 13]. та +10 позицій та +2,61 бали з 2011 р. за оновленою методологією [197, с. 237; 198, с. 292]);
- Δ Індексом легкості ведення бізнесу (+48 пунктів з 2006 р. та +4,23 з 2011 р. (значення індексу до 2011 р. відсутні) [199, с. 157; 200, с. 201; 189, с. 4]).

В той же час, за Індексом глобальної конкурентоспроможності динаміка хоч і є в цілому позитивною (+5 позицій та +0,84 бали з 2004 р. [201, с. xiii; 190, с. IX]), все ж поточне значення є нижчим історичного максимуму за оцінками 2008-2009 рр.

Вцілому погіршилися та досягли історичного мінімуму рейтингові позиції та значення Індексу інвестиційної привабливості (-19 позицій та 1,12 балів з 2012 р. [192, с. 48]. За Індексом економічної свободи погіршено рейтингові (-60 позицій) при зростанні балів (+8,2 балів з 1995 р.), що зумовлене низкою факторів, зокрема, нерозвиненістю інвестиційних умов, стриманням торгових та інвестиційних потоків через конфлікт з Росією, мораторієм на продаж сільськогосподарських земель іноземцям [202, с. 435-436]. За Індексом миру погіршено позиції та значення (-33 позиції та -1,034 балів з 2007 р. [203, с. 9; 193, с. 11]), що зумовлено військовою агресією Росії на Сході України.

До узагальненої групи країн-лідерів за розглянутими міжнародними оцінками входить Сінгапур, Нова Зеландія, Гонконг, Швейцарія, Швеція, США, Індія, Китай та Ісландія. Основні умови в цих країнах також варто враховувати в рамках політики удосконалення інвестиційного клімату України.

З огляду на те, що входження в ТОП-30 та ТОП-40 за Індексом легкості ведення бізнесу та Індексом глобальної конкурентоспроможності є стратегічними цілями України, про що зазначалося вже вище, розглянемо їх результати більш детально.

В розрізі складових індикаторів Індексу легкості ведення бізнесу (Додаток Б, Таблиця Б.3) Україна порівняно з 2014 р. [204, с. 232; 189, с. 201] покращила значення низки показників, зокрема зменшено кількість днів та вартість реєстрації підприємств (з 21 до 6,5 та з 1,3 % до 0,8 % від доходу на душу населення відповідно); знижено вартість отримання дозволу на будівництво (з 607,1 % до 3,1 % від вартості об'єкта будівництва); зменшено кількість днів на реєстрацію власності (з 45 до 17); знижено загальне податкове навантаження (з 45,9 % до 37,8 %) В той же час збільшилася кількість днів та вартість підключення до електромереж (з 277 до 281 дня та з 178 % до 525,2 % від доходу на душу населення). Для порівняння, реєстрація підприємства в країні-лідері – Новій Зеландії займає пів дня, а її вартість складає 0,3 % від доходу на душу населення, вартість дозволу на будівництво – 2,3 % від вартості об'єкта будівництва, тривалість реєстрації власності – 1 день, загальне податкове навантаження 34,5 %, підключення до електромереж – 58 днів, а вартість – 72,4 % від доходу на душу населення [197, С. 182].

Для досягнення стратегічних цілей та входження до групи ТОП-30 за відповідним індексом Україні варто орієнтуватися хоча б на наступні значення показників, які ми визначили як оптимальні з діапазону значень цієї групи за допомогою моди та медіани:

- щодо підключення до електромереж: 4 процедури тривалістю 22-62 дні та вартістю 38 % від доходу на душу населення;
- щодо реєстрації власності: 3-4 процедури тривалістю 1-10 днів;

- щодо податкових платежів: тривалість 135,5-140 годин;
- щодо експортних операцій: 1-2 год. і до 40 дол. США на підготовку документів та до 11,5 год. та 180 дол. США на проходження кордону;
- щодо імпортних операцій: 1 год. і до 13,5 дол. США на підготовку документів та 2,5 год. та 161 дол. США на проходження кордону.

Додамо, що впродовж останніх декількох років в Україні здійснено низку заходів щодо покращення умов ведення бізнесу, про які детальніше йтиметься нижче, і деякі показники України відповідають визначеними нами оптимальним значенням, зокрема щодо кількості процедур та днів отримання дозволу на будівництво (10 і 76 відповідно), кількості податкових платежів (5) та загального податкового навантаження (37,8 %), індексом кредитної інформації (7).

В розрізі складових індикаторів Індексу глобальної конкурентоспроможності, Україна покращила свої значення 2017-2018 рр. порівняно з 2013-2014 рр., за такими індикаторами як, зокрема, кількість днів для започаткування бізнесу з 22 до 5, кількість патентних заяв на 1 млн чол. – з 2,9 до 3,6. Загалом, бали індикаторів, які характеризують інвестиційний клімат України, переважно є низькими, зокрема наявність новітніх технологій – 4,1 (107 місце), освоєння технологій на рівні фірм – 4,3 (84 місце), ПІІ та передача технологій – 3,5 (118 місце), вплив регулювання на ПІІ – 3,6 (122 місце), тягар митних процедур – 3,0 (126 місце), частка іноземної власності – 3,3 (127 місце), державні закупівлі високотехнологічної продукції, закупівля високотехнологічної продукції за державний кошт – 3,0 (96 місце), вплив оподаткування на бажання інвестувати – 2,6 (129 місце), наявність венчурного капіталу – 2,3 (118 місце), загальне податкове навантаження – 51,9 % від прибутку (115 місце). Разом з цим, значення складових індикаторів щодо інновацій є порівняно високими, зокрема, якість науково-дослідних закладів – 3,9 (60 місце) здатність здійснювати інноваційну діяльність – 4,3 (51 місце), кількість патентів на винаходи – 3,6 (52 місце), що свідчать про те, що потенціалом для зростання економіки є саме інновації [190, С. 297].

Для входження до групи ТОП-40 за цим індексом варто зокрема, знизити загальне податкове навантаження (хоча б до рівня 38,8 % – 40,4 %), митні тарифи (до рівня 1,1-1,75), підвищити патентну активність (до рівня 89,35 патентів на 1 млн чоловік).

Зазначимо, що Україна не представлена в низці відомих міжнародних рейтингових досліджень, зокрема в щорічному дослідженні провідної консалтингової компанії А.Т. Kearney по розрахунку **Індексу довіри з точки зору прямих іноземних інвестицій** (Foreign Direct Investment Confidence Index), яке проводиться з 1998 р. Цей Індекс розраховується як середньозважений показник із відповідей респондентів (керівники понад 300 компаній) щодо високої, середньої або низької ймовірності

інвестування в певну країну впродовж наступних трьох років. Групу 25 найбільш успішних країн в залученні ПІІ в 2017 р. очолили США, Німеччина та Китай. Серед країн-сусідів України в 2015 р. до ТОП-25 увійшла тільки Польща (23 місце) [205], в 2017 р. неувійшла жодна країна-сусід.

За результатами національних оцінок інвестиційного клімату, Індекс інвестиційної привабливості України в першому кварталі 2017 р. склав 3,15, що відповідає “нейтральній зоні” та є найкращим результатом за останні 6 років. До того “нейтральної зони” було досягнуто в 2010 р. та I та II кварталах 2011 р. В решті періодів значення Індексу перебувало в “негативній зоні”. Серед позитивних змін – відкритість державних даних, дерегуляція, розвиток електронних сервісів, спрощення процедури отримання дозвільних документів на будівництво, запровадження мораторію на перевірки, послаблення валютного контролю, введення інституту приватних виконавців, прийняття закону про squeeze-out тощо. Від Уряду бізнес очікує на боротьбу з корупцією, судову та земельну реформи.

Стан інвестиційної діяльності в Україні в 2016 р. (Додаток Б, Таблиця Б.6-Б.7) характеризувався наступними основними результатами:

- валове нагромадження основного капіталу склало 361,0 млрд грн, що становить 15 % від ВВП і відповідає критичній зоні;
- обсяг освоєних капітальних інвестицій в 2016 р. склав 359,2 млрд грн, що у розрахунку на одну особу склало 8451,6 грн;
- відношення вартості нововведених основних засобів до обсягу капітальних інвестицій склало 56 %, що відповідає критичній зоні;
- загальний обсяг залучених в Україну ПІІ (акціонерного капіталу) наростаючим підсумком з початку інвестування станом на 01.07.2017 р. склав 38,9 млрд дол. США, що у розрахунку на одну особу становить 917,1 дол. США;
- відношення чистого приросту ПІІ до ВВП склало 3,5 %, що відповідає критичній зоні;
- рівень зносу основних засобів склав 58,1 %, при цьому оптимальне значення досягнуто тільки в будівниці (36 %), задовільне – в сільському господарстві (37,3 %), незадовільне – в транспорті та зв'язку (50,6 %), небезпечне – в промисловості (69,4 %).

Впродовж 1996-2013 рр. загальний щорічний приріст ПІІ в Україні складав 0,7–7,9 млрд дол. США, однак 2014-2015 рр. в результаті зростання ризикованості інвестування в Україну через збройну агресію Росії на Сході України та анексії нею АР Крим відбувався відтік ПІІ, який перевищив їх надходження, що зменшило загальний їх обсяг на 13,7 млрд дол. США.

За даними Конференції ООН з торгівлі і розвитку (UNCTAD) за період 1992-2015 рр. діапазон щорічних обсягів притоку ПІІ в Україну складав

0,2-10,9 млрд. дол. США (Додаток Б, Таблиця Б.8). В 2014 р. було залучено всього 410 млн дол. США ПІІ, що є найменшим значенням з 1995 р., а частка України у світовому потоку ПІІ склала всього 0,03 % [206, с. А6], а в 2015 р. – 3 млрд дол. США (0,2 % від світового потоку) [207, с. 199], 80 % з яких були спрямовані в банківський сектор через нові нормативні вимоги НБУ в рамках політики рекапіталізації банків.

Річні обсяги залучення ПІІ в останні роки в Україну менші, ніж внутрішні інвестиції низки ТНК, зокрема впродовж 2013-2015 рр. Bosch щорічно вкладає на дослідження та розвиток 4,5-6,4 млрд дол. США [208].

З огляду на незначні обсяги ПІІ та їх відтік, Україна не була представлена на «Карті країн світу за обсягами ПІІ» [209], хоча до неї включені країни, які залучили більше 2 млрд дол. США в 2015 р. Карта сформована американськими аналітиками за принципом прямої залежності розміру держави від обсягу залучених ПІІ в 2015 р. та з урахуванням Індексу легкості ведення бізнесу. Такі країни як Китай, Гонконг, США, Великобританія, Сінгапур, Канада та Австралія, за рік залучили більше ПІІ, ніж Україна за 23 роки (від 128,5 до 51,9 млрд дол. США відповідно). При цьому, за Індексом легкості ведення бізнесу вони входять до різних груп країн, а саме: Китай до «в основному невольні», Гонконг, Сінгапур, США та Канада – «в основному вільні», Австралія – «вільні». Щодо країн-сусідів, то на карті представлені Росія, Польща, Угорщина та Румунія.

В розрізі країн-інвесторів, до десятки країн з найбільшими обсягами вкладених ПІІ в Україну входять Кіпр (11,7 млрд дол США), Нідерланди (5,6 млрд дол. США), Німеччина (5,4 млрд дол. США), Росія (3,4 млрд дол. США, Австрія (2,4 млрд дол. США), Велика Британія (1,9 млрд дол. США), Віргінські острови (1,8 млрд дол. США), Франція (1,5 млрд дол. США), Швейцарія (1,4 млрд дол. США), Італія (1 млрд дол. США), (на долю цих країн припадає 83 % залучених ПІІ інвестицій в економіку країни). Порівняно з 1.01.1996 р. з десятки країн з найбільших за обсягами ПІІ в Україні вибули США, Ірландія, Бельгія та Польща (Додаток Б, Таблиця Б.7). Впродовж 2014-2015 рр. всі із зазначених основних країн-інвесторів, крім Нідерландів та Швейцарії, виводили свої капітали з України. Найбільший за обсягами відтік ПІІ спостерігається по основній країні-інвестору України – Кіпру (7,2 млрд дол. США). Експерти відзначають, що основним джерелом інвестицій з Кіпру та інших офшорних зон (Віргінських островів, Белізу, Панами та ін.) є раніше виведені кошти з України. Обсяг інвестицій з України в Кіпр на зазначену вище дату склав 5,8 млрд дол. США ПІІ (92 % від загального обсягу ПІІ з України) (Додаток Б, Таблиця Б.9). Крім того, джерелом інвестицій з офшорних зон є також виведені кошти з допомогою недооцінки експорту з України. Зниження експорту з України відзеркалюється і на зниженні обсягів залучення ПІІ

через офшорні зони. За результатами дослідження американської неурядової організації Global Financial Integrity впродовж 2004-2013 рр. з України нелегально вивели 116,762 млрд дол. США, найбільший обсяг річної суми нелегального відтоку капіталу зафіксовано в 2012 р. – 21 млрд дол США [210].

В розрізі видів економічної діяльності ПІІ спрямовані, головним чином, в промисловість (9,5 млрд дол. США) та фінансову і страхову діяльність (9,9 млрд дол. США) (Додаток Б, Таблиці Б.10) і впродовж 2014-2016 рр. найбільший за обсягами вивід капіталу відбувся саме з цих видів економічної діяльності (9,7 млрд дол. США та 5,1 млрд дол. США відповідно).

Загалом за результатами Рейтингу соціально-економічного розвитку регіонів України за 2016 р. [211] (Додаток Б, Таблиця Б.11), регіонами-лідерами є м. Київ, Харківська, Київська, Вінницька, Чернівецька області, а аутсайдерами – Херсонська, Чернігівська, Сумська, Донецька та Луганська області). За напрямом «Інвестиційно-інноваційний розвиток та зовнішньоекономічна співпраця» лідирують м. Київ, Сумська, Чернігівська, Запорізька та Київська області, аутсайтери – Хмельницька, Вінницька, Чернівецька, Івано-Франківська та Рівненська області), решта регіонів увійшли до групи ІІ. В розрізі значень окремих індикаторів цього напрямку лідирують:

за індексом капітальних інвестицій – Одеська (163,4 %), Миколаївська (147,6 %) та Кіровоградська (147,0 %) області;

за обсягом капітальних інвестицій у розрахунку на одну особу – м. Київ (32922,5 грн), Київська (17914,6 грн) та Дніпропетровська (9366,1 грн) області;

за темпами зростання (зменшення) обсягу ПІІ – Чернігівська (261,5 %) і Кіровоградська (112,6 %) області та м. Київ (111,3 %);

за обсягами ПІІ у розрахунку на одну особу – м. Київ (7468,8 дол. США), Дніпропетровська (1074,7 дол. США) та Київська (869,7 дол. США) області.

Слід відзначити, що в регіональному розрізі спостерігаються значні диспропорції в залученні ПІІ, які спрямовуються, головним чином, в м. Київ – 59,3 % (22,1 млрд дол. США), а розрив з Тернопільською областю, в яку вкладено найменше – 0,1 % (48,2 млн дол. США) становить більше ніж в 459 разів (Додаток Б, Таблиця Б.12).

Для покращення інвестиційного клімату в Україні ведеться робота по удосконаленню нормативно-правової бази, зокрема, щодо податкової системи, реєстрації бізнесу; створенню спеціальних інституцій та платформ для стимулювання інвестування; боротьби з корупцією та ін.

Впродовж 2014-2017 рр. здійснено низку кроків, зокрема:

в 2014 р. створено Інтернет-платформу “Реформа регуляторної системи України” (www.easybusiness.in.ua), метою якої є збір та висвітлення

пріоритетних дерегуляційних ініціатив, їх обговорення, оцінка, ранжування та відстеження ходу їх реалізації (станом на серпень 2016 р. налічувалося загалом 202 ініціативи);

в 2014 р. утворено Раду бізнес-омбудсмена як постійно діючий консультативно-дорадчий орган КМУ [212] з метою сприяння прозорості діяльності органів державної влади, суб'єктів господарювання, що належать до сфери їх управління, запобігання корупційним діям та/або іншим порушенням законних інтересів суб'єктів підприємництва (Радою за період з червня 2015 р. по вересень 2017 р. отримано 2362 скарги від українських підприємців, головним чином, зайнятих промисловим виробництвом, оптовою торгівлею, сільським господарством, гірничним видобуванням, з яких успішно закрито 455 [213]; підготовлено низку звітів для Уряду, рекомендації яких реалізовані державними органами на рівні 70 %, зокрема «Зменшення корупційних ризиків та створення умов для залучення інвестицій в будівництві» [214] «Природні монополісти vs. конкурентний бізнес» [215], «Проблеми адміністрування податків для бізнесу в Україні [216], «Проблемні питання регулювання зовнішньо-економічної діяльності в Україні [217], «Вибрані проблеми підприємницької діяльності, які безпосередньо пов'язані з воєнними діями на Сході України та анексією АР Крим» [218]);

в 2015 р. створено Міжвідомчу комісію з питань **державних інвестиційних проектів** та прийнято порядок відбору таких проектів [219] з метою ефективного використання **державних капітальних вкладень** (11.07.2017 р. прийнято перелік державних інвестиційних проектів, які включено до державного бюджету на 2018 р. з фінансуванням в обсязі 6,9 млрд грн);

в 2015 р. створено Робочу групу з просування залучення іноземних інвестицій в Україну при Мінекономіки, яка вивчає і готує пропозиції для втілення кращої світової практики з підтримки інвестиційної діяльності з боку держави (засідання групи відбуваються регулярно);

в 2015 р. створено Деререгуляційний офіс при Міністерстві економічного розвитку та торгівлі України, головною метою діяльності якого є систематичний перегляд регуляторного середовища в країні та оцінка ефективності й доцільності кожного окремого обмежувального заходу;

в 2015 р. Урядом затверджено «Дорожню карту» [220] з покращення бізнес-клімату в Україні та підвищення позицій України у рейтингу за Індексом легкості ведення бізнесу (має вивести Україну до 2018 р. в ТОП-20 країн світу за цим Індексом);

в 2015 р. створено Інтерактивну інвестиційну он-лайн карту України (www.investukrmap.org.ua), яка містить інформацію про конкурентні переваги, інвестиційні можливості регіонів та спрямована на розкриття і реалізацію їх інвестиційного потенціалу;

в 2015 р. прийнято Закони України для посилення захисту інвесторів [221], для усунення бар'єрів у торгівлі промисловими товарами між Україною та ЄС [222], для зняття бар'єрів у залучення приватних інвесторів в рамках державно-приватного партнерства [223].

в 2016 р. (1 серпня) запроваджено єдину електронну інформаційну систему за принципом "єдиного вікна" для органів доходів і зборів та інших державних органів, для здійснення ними різних видів державного контролю (санітарно-епідеміологічного, ветеринарно-санітарного, фітосанітарного, екологічного, радіологічного та ін.) при митному оформленні товарів і транспортних засобів [224], метою якої є спрощення митних процедур та скорочення часу на їх проведення (час на прийняття рішення контролюючим органом щодо здійснення відповідного виду контролю складає 4 години з моменту отримання документів у випадку імпорту та 24 робочих годин у випадку експорту та сам огляд товарів проводиться одночасно всіма контролюючими органами не пізніше, ніж через 24 робочі години від запропонованого підприємством часу, а у випадку, якщо такого рішення не було прийнято у визначений час, то застосовується принцип «мовчазної згоди» і відповідний контроль вважається пройденим);

Значення індексів, які оцінюють різні аспекти інвестиційного та економічного клімату, та рейтингові позиції України за більшістю з них, є низькими, а більшість з них є нижчими ніж у країн-сусідів. Вжиті в останні роки заходи щодо покращення інвестиційного та підприємницького середовища ще не забезпечили створення в Україні суттєвих конкурентних переваг для бізнесу. Наразі Україна класифікується як країна з високим рівнем ризикованості інвестування в результаті чого спостерігається зменшення обсягів та відтік інвестицій з країни, значні територіальні диспропорції в регіональному розрізі за основними інвестиційними індикаторами та переорієнтація інвестиційних потоків зі Східних до Західних регіонів України після анексії АР Крим та окупації частини Луганської та Донецької областей. ПІІ за своїми обсягами є незначим. Третина з них надходить з офшорних зон, а їх джерелом є раніше виведені з України кошти. Інвестиційний інтерес провідних країн-інвесторів, зокрема, США, є порівняно незначним. Реалізація економічного прориву країни потребує значних фінансових та інших ресурсів. Для забезпечення їх припливу слід системно реформувати економічні відносини для підвищення значень індикаторів різних рейтингів, виходити на міжнародний ринок інвестицій з конкретними економічними умовами. Орієнтація на інноваційну спрямованість інвестицій є безальтернативним подальшим шляхом для України.

4.2. Пріоритети інвестиційної політики держави в умовах заострення конкуренції

Українська держава і суспільство здійснюють європейський цивілізаційний транзит. Зрозуміло, що результативне переформатування економіки і соціуму таких масштабів, реальне зростання параметрів якості життя населення неможливі без врахування державою та бізнесом актуальних факторів зовнішньоекономічної кон'юнктури та інвестиційного середовища.

Якщо відбувається експлуатація природних багатств лише для збільшення приватних статків іноземних капіталістів, то це не розвиток, а грабіж.

(Генрі Форд, один з найбагатших американських інженерів і промисловець, якого вважали "батьком" автомобільної індустрії.)

Вітчизняними вченими Я. В. Белінською, Я. А. Бережним, О. С. Власюком, В. П. Горбуліним, І. В. Усом, О. М. Шаровим констатоване різке погіршення інвестиційного клімату, зниження інвестиційно привабливості, відтік іноземних інвестицій, гальмування інноваційних процесів та їх деструктивний вплив на глобальну конкурентоспроможність і економічну безпеку національної економіки [225, с. 74-75].

Вплив зовнішньої та внутрішньої кон'юнктури на безпеку національних економік, є предметом досліджень зарубіжних дослідників Г. Дж. Александера, Дж. Бейлі, Л. Дж. Гітамна, М. Д. Джонка, П. Самуельсона, І. Фішера, Д. Хікса, У. Шарпа, К. Шайовської, в Україні – О. М. Алімова, О. І. Амоші, В. Д. Базилевича, І. А. Бланка, М. П. Бутко, О. Д. Василика, В. М. Гейця, Б. М. Данилишин, О. М. Іваницької, Д. А. Кармишева, М. Х. Корецького, М. І. Крупки, М. А. Латиніна, А. С. Лисецького, А. М. Мартиненка, І. Р. Михасюка, Ю. Є. Пащенко, А. А. Персади, В. Л. Пілющенка, Л. М. Письмаченко, О. С. Поважного, С. Ф. Поважного, А. М. Федоришевої та інших [226, с.7].

Спираючись на попередні напрацювання вітчизняних та зарубіжних авторів варто було б висвітлити і дослідити такі невирішені питання, як узагальнення проявів обмежувальних факторів, систематизація впливу зовнішньої кон'юнктури на пріоритети та інвестиційну безпеку національного підприємництва.

Вирішення цих завдань дозволить здійснити дослідження впливу світового господарського розвитку на подолання економічної кризи та ефективних методів протидії деградації економіки країни і побудови інноваційно-інвестиційної моделі її розвитку.

У 2014-2015 рр. національна економіка скорочувалася внаслідок внутрішніх проблем, перш за все, нагромаджених у попередні роки дисбалансів та втрат ВВП від агресії РФ. Однак поряд з ними дедалі помітнішими стають впливи факторів та обставин зовнішньоекономічної

кон'юнктури, які вимагають адекватної державної інвестиційної та регуляторної політики.

Нинішній стан залучення інвестицій в Україну має виразний глобальний та регіональний контекст, який на думку представників світових фінансових організацій та експертного середовища потребує постійного і комплексного врахування антикризовим менеджментом держави [227].

Світовий досвід показує, що для стабільного економічного зростання країни річний обсяг інвестування за певний період часу повинен перебувати на рівні 19-25 % до ВВП, що є **пороговим значенням інвестиційної безпеки країни** [228, с.74].

Визначення індикатора інвестиційної безпеки здійснюється дотриманням норми інвестування відносно ВВП (GDP):

$$GDP \cdot 100 \geq 19-25\% \quad (4.1)$$

Де :

I іб – рівень інвестиційної безпеки у відсотках;

I – загальний обсяг реальних інвестицій в економіку країни за період, який розглядається у грошовому вимірі.

CI – внутрішні капіталовкладення за даними Держстату України;

FDI- прямі іноземні інвестиції [226, с.7].

Значення індикатора інвестиційної безпеки в національній економіці знижується і вже впало нижче мінімальної порогової межі (у 2012 р. – 20,8 %, у 2013 р. – 18,4 % [225, с. 74], у 2014 р. – 13,0 % [229, с. 286]), що свідчить про недостатній рівень інвестицій для забезпечення економічного розвитку на засадах технологічної модернізації промислового виробництва.

Відбувається **відтік капіталу з економіки** країни, який вимиває ресурс для інвестування, доступний підприємствам та економіці в цілому, і **перетворився на один із головних факторів падіння капіталовкладень**. В 2014-2015 рр. відбулося зменшення загального значення залучених ПІІ в Україну на 14,8 млрд дол. США (з 58,2 млрд дол. США станом на 31.12.2013 р. до 43,4 млрд дол. США станом на 31.12.2015 р.) [230]. Країну залишає валюта, якої й без того мало, а на додаток для купівлі цієї валюти підприємства використовують акумульовану гривню, яка після обміну на певну валюту вилучається з економічного кругообігу і робить свій внесок у падіння економіки. Але якщо раніше Україна мала дефіцит торговельного балансу, витрачаючи золотовалютні резерви і зв'язуючи гривневу масу купівлею валюти під імпортні операції, то зараз дефіциту немає. Обсяг ПІІ у розрахунку на одного жителя в Україні, який впродовж 2010-2014 рр. коливався в діапазоні 900-1328 дол. США [230]), залишається найменшим серед країн Європи і СНД, зокрема в Чехії цей показник

перевищує 7 тис. дол. США, Болгарії – 6 тис. дол. США, Казахстані – 3 тис. дол. США [231].

У 2014 р. українські банки зменшили залишки зовнішніх запозичень на 16,9 %, виплативши тіла боргу на 3,8 млрд дол. США. Не фінансові компанії погасили 17,5 % зовнішньої заборгованості, виплативши 13,4 млрд дол. США [232]. Якщо тренд збережеться, донори та інвестори можуть виймати ці масштабні кошти з української економіки ще принаймні 1-2 роки, що зберігає ризик для розвитку економіки.

Суттєвий і неоднозначний вплив справляє **валютна нестабільність**. Хвиля зростання вартості долара США, яка почалася в останньому кварталі 2015 р. становить суттєвий фактор цінової конкурентоспроможності продукції на глобальному ринку.

З одного боку, у 2014-2015 рр. гривня – національна валюта України, знецінилася щодо долара США майже втричі [232], що певним чином сприяє конкурентоспроможності українських товарів на зовнішніх ринках. З іншого боку, в цей період вартість долара США щодо кошика вільноконвертованих валют світу зросла на 25 %. Це призвело до знецінення відносно нього грошових одиниць багатьох країн, зокрема й основних торговельних партнерів України. У цей період динаміка курсів їхніх валют щодо долара була такою: євро втратив 20 % вартості, російський рубль – майже 49 %, польський злотий – 22 %, турецька ліра – 26 %, угорський форінт – 23 %, білоруський рубль – 45 %, казахський тенге – майже 45 %, китайський юань – понад 3 %, єгипетський фунт -13 %, індійська рупія – 6 % [233].

Вищевказані курсові падіння суперечливо позначаються на вартісних показниках українського експорту. Наприклад, його обсяг до країн ЄС у жовтні 2015 р. становив 1,25 млрд дол. США і зменшився у порівнянні з відповідним періодом 2014 р. – 1,3 млрд дол. США [230]. Але, водночас, впав і курс євро до долара (з 1.36 до 1.12), що в свою чергу призвело до зростання обсягів українського експорту до ЄС, оціненого в євро, з 1,0 млрд в 2014 р. до 1,1 млрд в 2015 р. [230]. За такої ситуації коректний перехід у підрахунках на євро або фізичні обсяги дав би можливість зняти проблему так би мовити «віртуального обвалу» експорту, зберегти цінову конкурентоспроможність української продукції на зовнішніх ринках.

У дусі усталених підходів аналітиків до позиціонування на світовому ринку, Україна могла б розраховувати на інвестиційне стимулювання галузей, які виробляють сировинні матеріали на експорт. Йдеться в першу чергу про продукцію сільського господарства, а також про залізну руду, чорні метали тощо.

Однак **глобальна тенденція до зниження цін на сировинні товари** зберігає свій вплив. Зокрема, за даними МВФ у 2016 р. здешевлення зернових на експорт може становити 6 %, залізної руди 20 % [233], яке в умовах України, за визнанням Міністра фінансів України Н. Ярецько,

все важче компенсувати знеціненням національної валюти і загрожує фінансовому результату таких галузей як АПК, гірнично-металургічний комплекс і металургія [234].

Низькі ціни на сировинні товари у світі створюють значні проблеми для розвитку більшості економік, що розвиваються, у тому числі української. За таких умов ані глобальна торгівля, ані обсяги залучення інвестицій не зростатимуть. Розвивати сировинний бізнес, коли в усьому світі заморожуються проекти розробки нових родовищ та зупиняються нафтові свердловини, – небачена розкіш для інвесторів.

Український бізнес міг би очікувати на зростання інвестицій, якби глобальні економіки (чи принаймні економіки країн-сусідів) стрімко розвивалися, та зростали обсяги міжнародної торгівлі. Але на даному етапі глобальна торгівля досягла певної точки насичення. А коли ринки стагнуть чи скорочуються, зменшується можливість інвестицій у виробництва, орієнтовані на них.

Досягнення глобальною торгівлею точки насичення та прояви стагнації ринків зменшують зацікавленість ділових кіл інвестувати у нові, орієнтовані на експорт ризиковані виробництва.

У економіках розвинутих країн загострилася проблема працевлаштування. Теоретично можна було б сподіватися на інвестиції, якби в світі розвивалися нові галузі, а старі, неекологічні та трудомісткі занепадали б і мігрували в країни третього світу. Але оскільки безробіття у країнах єврозони становить 11,0 %, у ЄС в цілому – 9,5% [235], то сьогодні перед ними стоїть питання, як працевлаштувати своє населення, а не куди перенести надлишок технологій.

Глобальна економіка на сьогодні перебуває в дуже несприятливій для залучення іноземних інвестицій фазі циклу. Завдяки технологічним нововведенням, які збільшують продуктивність праці, економіки розвиваються із мінімальною кількістю додатково зайнятих людей.

Зокрема у 2009-2014-й реальний ВВП Китаю зріс на 51 %, зайнятість – лише на 2 % [236]. У Німеччині приріст економіки становив 10 %, а зайнятості – лише 5% [236]. Технологічне переозброєння створює в потужних країнах надлишок робочої сили й нівелює необхідність інвестувати в країни, які розвиваються.

Низку критичних обмежень для залучення інвестицій в національну економіку генерують регіональні фактори.

Транснаціональні корпорації (ТНК), розміщують виробництва у одній із країн кожного регіону (наприклад, Східної Європи), з відповідним рівнем розвитку і значним внутрішнім ринком. Країни-сусіди мають вищий ступінь розвитку (Польща, Словаччина, Угорщина тощо), помітно більші обсяги внутрішнього ринку (Росія, Туреччина тощо). Усі виробництва традиційних галузей, які могли бути розміщеними в регіоні трансна-

ціональними корпораціями, уже працюють, виробляють продукцію і задовольняють потреби країн регіону, в тому числі України. Переміщувати їх за нинішніх умов в українську економіку ніхто не збирається, будувати нові в умовах недостатньо розвинутого внутрішнього ринку та задоволеності його потреб існуючими виробництвами недоцільно. У цьому контексті конкуренція за інвестиції та підприємства ТНК з боку країн регіону Центральної та Південно-Східної Європи робить перспективи віднайдення іноземних інвестицій в регіональному середовищі примарними.

Стратегічне партнерство Сполучених Штатів Америки, країн G-7 та Європейського Союзу з Україною, як фактор зовнішньої кон'юнктури, несе в собі високий потенціал інтеграції у світогосподарські процеси, підвищення конкурентоздатності національної економіки. Імплементация угоди про асоціацію та всеосяжну і поглиблену зону вільної торгівлі між Україною і ЄС за визначенням покликана прискорити структурну перебудову національної економіки [237, с.118]. За доленосні для економіки України можливості Каха Бенукідзе та Томаш Фіала визначили дію таких двох першорядних факторів Угоди, як відкриття одного з найбільших світових ринків та здійснення масштабної програми структурних реформ усіх сфер економіки та соціуму на базі compliance cost та імпорту інституцій [238, с. 215].

Їх використання, як продуктивного фактору нарощування конкурентоспроможності, потребує інтенсифікації взаємодії і притирання управлінських і регуляторних механізмів національної держави (Україна) та наднаціональної організації (ЄС).

З української сторони необхідне врахування того, що в інституціях ЄС відбувається переосмислення наслідків «грецької» та «мігрантської» криз, а Brexit-референдум 2016 р. в Великобританії загострив вибір між векторами: «поглиблення чи розширення?». За цих умов Захід ще не обрав детальних обрисів та етапів включення України, її держави та економіки у свій формат.

Україна перебуває на самих початках формування реальної проєвропейської держави. Старі інституції держави і суспільства вже не здатні працювати ефективно, нові ще не сформовані. Існує різниця у філософії менеджменту сторін. ЄС вимагає більше дій, розвитку, активної трансформації, а представники України – більше грошей.

За розрахунками Національної Ради реформ на початок квітня 2015 р. українська сторона виконала 3 % зобов'язань, узятих на себе в рамках Угоди про асоціацію, а ще 16 % в процесі виконання [239].

Відсутність ефективних механізмів освоєння міжнародних коштів, зокрема на інфраструктурні проєкти, імітаційний характер державно-приватного партнерства і неререформованість багатьох сфер, зокрема системи автодорожнього будівництва, стримує міжнародних партнерів у

переході до реалізації масштабного «плану Маршалла» для України. Проте, зокрема, свідчить те, що із 40 млрд дол. США зовнішнього фінансування, передбачених донорами на 2015-2018 рр., понад третину становить економія від списання, скасування та реструктуризації.

Нетехнологічність менеджменту, корупція, відсутність гарантій неповернення до владних інституцій представників «ancient regime» тільки підвищують обережність стратегічних партнерів і прагнення до покрокового руху [240].

Спрямовані на підтримку макроекономічної рівноваги економічної системи та структурні секторальні реформи програми фінансової підтримки здійснювані США, Японією, країнами ЄС, G-7 та G-20 є фундаментальним підґрунтям для підтримки інвестиційної привабливості держави і економіки [237, с.118].

Аналіз впливів зовнішньої кон'юнктури неможливий без розуміння того, як виглядають актуальні обриси інноваційно-інвестиційного середовища України у світлі об'єктивних якісних індикаторів.

За даними міжнародних співставлень МВФ на основі обсягу ВВП за ПКС на особу продовжує зростати розрив між Україною та провідними розвиненими країнами (від 3,5 до 7 разів), відставання у розвитку економіки із постсоціалістичними країнами Центральної Європи (від 2 до 3 разів) [241].

Місце економіки України у міжнародних глобальних економічних рейтингах поступається не тільки розвинутим країнам, а й багатьом країнам СНД та постсоціалістичним країнам [242], а за такими критеріями економічної свободи, як свобода права власності, інвестиційна свобода, українська економіка є одним з найбільших аутсайдерів [243].

З огляду на відсутність якісних перетворень у регуляторному полі та прояви податкового тиску національний індекс інвестиційної привабливості, що розраховується Європейською бізнес-асоціацією України та дослідницькою компанією In.Mind, не покращується. Переважна більшість інвесторів не задоволена актуальним станом інвестиційного клімату [244].

Нижче мінімальних порогових значень перебувають рівень витрат на науково технічні розробки, індекси інвестиційної та інноваційної безпеки, а показники інноваційної активності підприємств промисловості у 2 рази нижчі, ніж у постсоціалістичних країнах Східної Європи та в 3,5 – 5 разів менші ніж у найбільш інноваційно активних країнах ЄС. Країна з 39-ти мільйонним населенням, ВВП обсягом 70–80 млрд дол. США, держбюджетом в 15–16 млрд дол. США, державними видатками на всю наукову сферу близько 100 млн дол. США за рік та 5 % – ною часткою високих технологій у промисловому експорті не може конкурувати зі значно розвинутішими й потужнішими економіками в наукомістких та престижних високотехнологічних секторах [225, с.75-76].

Усі вищенаведені «параметри відставання» є підсумком та наслідком попереднього нагромадження дисбалансів соціально-економічного розвитку та свідчать про невдачу і неефективну діяльність держави та ділових кіл по забезпеченню економічної та інвестиційної безпеки країни.

Разом з тим, існують й контртенденції. У економіці та зовнішньоекономічній діяльності продовжує проявлятися роль нових пріоритетних галузей як експортерів та об'єктів інвестування. Рельєфне зростання демонструють ІТ-сектор, економічні та технологічні заходи по скороченню споживання енергоносіїв, посилення компенсуючої ролі АЕС та ГАЕС у виробництві електроенергії. У сенсі нашого дослідження важливим є розвиток АПК. Якщо у 2007 р., перед світовою економічною кризою, частка сільського господарства у ВВП України становила лише 6,6 %, а обробної промисловості – 19,9 %, то у 2015 р. відповідно 13,3 % та 11,4 % [245].

Як буде показано нижче, обсяг створеної в АПК валової доданої вартості мінімум удвічі перевищує її обсяг у решті галузей обробної промисловості і є значно більшим, ніж виробництво в них та добувному секторі разом узятих. Відбувалася зміна питомої ваги основних галузей української економіки в експорті. Якщо у 2008-2015 рр. вивезення продовольчих товарів з України зросло у 1,8 рази – з 7,36 млрд євро (або 16,2 % загального обсягу) до 13,24 млрд євро (або 38,5 %), то поставки продукції чорної металургії за той самий час зменшилися у 2,2 рази – з 18,0 млрд євро (39,6 %) до 8,1 млрд євро (23,6 %), а продукції машинобудування – в 1,7 рази – з 7,4 млрд євро (16,3 %) до 4,3 млрд євро (12,5 %) [230].

Дослідження позитивних трендів українського експорту та структурних змін в економіці дало підставу авторитетному фінансово-економічному рейтингу банку ABN AMRO (Нідерланди) **класифікувати Україну, як країну з перспективним ринком**, яка здатна разом з Мексикою, В'єтнамом та Ганою наздогнати і випередити за динамікою економічного зростання країн членів БРІКС [246].

Здійснюються пілотні інвестиційні проекти, які за сприятливих умов можуть стати плацдармами нового етапу реального інвестування. Компанії «Фуджікура» (Японія, електротехніка), «Джон Дір» (США, машинобудування), «Каргіл», «Монсанто», «Суффле Груп» (США, Франція, агропромислове виробництво) увійшли в стадію контрактації та практичної реалізації інвестиційних проектів загальною заявленою сумою не менше 250 млн доларів, а Фонд Дж. Сороса придбав значний пакет акцій у провідної української ІТ-компанії «Циклум» [247].

Під впливом зовнішньої кон'юнктури і внутрішніх факторів розвитку, потреб вирішення актуальних завдань трансформації економіки відбувається переоцінка системи державного інвестиційного менеджменту. Стратегічними документами розвитку України та її регіонів декларується формування інноваційно орієнтованої економіки. Для

цього сформовано інвестиційну та інноваційну системи, які включають, зокрема, законодавчі, інституційні та інструментальні складові.

Однак кожна із цих систем на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях все ще є недостатньо забалансованою за інституціями, інструментами і механізмами стимулювання інвестицій та інновацій. В інструментах стимулювання інвестиційної та інноваційної діяльності акцент за інерцією робиться на прямій фінансовій підтримці за рахунок бюджетів різних рівнів, що в умовах дефіцитності бюджетів може ускладнювати реалізацію інвестиційних та інноваційних зрушень. **Загалом усі ці системи поки що не створюють цілісної інноваційно орієнтованої моделі розвитку економіки та бізнесу.**

У підсумку основні фактори зовнішньої світогосподарської кон'юнктури створюють для національної економіки низку критичних обмежень у сфері сировинного експорту і торгівлі, стабільності валют, аутсорсингу технологій та виробничих потужностей.

Обсяги зовнішньої торгівлі найбільших економік світу, а також прямих іноземних інвестицій стагнують. З огляду на це, чекати на масштабні грошові вливання та масове відкриття нових, орієнтованих на експорт виробництв в Україні, яка перебуває у вирі жорстокої військово-політичної та економічної кризи поки що не доводиться. Водночас національна економіка переживає руйнування виробничого потенціалу, деградацію старої економічної моделі, відтік інвестицій та капіталу.

За цієї ситуації **слід припинити збереження малоперспективної моделі міжнародної спеціалізації України як виробника і експортера сировинної та низько технологічної продукції, що веде до посилення ризиків залежності національної економіки від коливань зовнішньоекономічної кон'юнктури та економічної політики торговельних партнерів.** Вважаємо за необхідне:

Δ Спрямувати акумульований всередині країни інвестиційний та технологічний ресурс на створення економічних платформ (індустріальних та наукових парків, технопарків, старт-апів та бізнес-інкубаторів, центрів трансферту технологій, тощо), на базі яких могли б сформуватися галузі VI укладу економіки.

Δ На даному етапі зробити ставку на енергійне нарощування обсягів виробництва нескладної продукції та послуг, реальну ефективну зайнятість і збільшення як державного, так і приватного попиту у разі за рахунок порівняно простих галузей, на результати праці яких є запит на світовому ринку й реальні для українського бізнесу.

Δ Враховувати, що принаймні певний період найпрестижніші та найбільш високотехнологічні галузі можуть розвиватися лише у формі кооперації чи виконання підрядних робіт для замовників із розвинутих країн.

У реалізації відповідальної державної політики антикризового інвестиційного менеджменту та забезпечення економічної безпеки держави вважаємо пріоритетним та безальтернативним:

Δ Усунення розриву між реальними показниками економічного розвитку та завищеними очікуваннями суспільства, щодо рівня доходів та параметрів якості життя.

Δ Різке збільшення темпів і результативності реформ інвестиційно-інноваційного середовища, що може привернути увагу глобальних та регіональних інвесторів. Як варіант, забезпечення стабільних правил гри, посилення державних гарантій та спрощення митних і податкових процедур, ухвалення Інвестиційного Кодексу.

Δ Забезпечення нової, більш високої якості держави регулятора зовнішньоекономічної та інвестиційної сфери. З урахуванням військової агресії тільки наочна перевага ефективних і прозорих інституцій, ультранизьке податкове навантаження та інші внутрішні фактори зможуть привернути увагу інвесторів-нерезидентів.

Δ Цілеспрямоване і покрокове повернення до задовільних порогових значень інвестиційної та інноваційної безпеки, фінансування науково-технічних розробок, перш за все у пріоритетних галузях і сферах інвестування та експорту із всебічним урахуванням факторів зовнішньої кон'юнктури [248].

З огляду на вищезазначене вважаємо, що фактична переорієнтація української економіки, уваги іноземних інвесторів, та й вітчизняних підприємців, насамперед на АПК, енергозбереження чи ІТ-технології є закономірною, логічною і такою, що в середньостроковій перспективі може дати оптимальний ефект для бізнесу та країни в цілому.

4.3. Стимулювання інвестиційної активності зорієнтованої на інноваційне оновлення

На сучасному етапі розвитку економіка України суттєво поступається за продуктивністю від більшості країн світу, що обумовлено в першу чергу технологічною відсталістю практично усіх сфер економіки, особливо промисловості. Переважна більшість підприємств працюють на застарілих технологіях та виробничих потужностях. Відсутність умов та ресурсів для активної інвестиційної діяльності демотивують бізнес-середовище та кон-

Ви не досягнете успіху в інвестиціях, якщо не будете мислити незалежно. Ви маєте рацію або не праві не тому, що люди погоджуються або не погоджуються з вами. Ви маєте рацію тоді, коли спираєтесь на правильні факти чи аргументи.

(Уоррен Баффетт, один з найуспішніших та найбагатших американських інвесторів)

сервують технологічну деградацію. Критично високого рівня досягає тіньова економічна діяльність, характерною ознакою якої є низька інноваційна активність. Розвиток інноваційної сфери відбувається без послідовної та системної інвестиційно-інноваційної політики держави, яка не спирається на сучасні та ефективні механізми стимулювання підприємств до розробки та впровадження інновацій.

Характерною особливістю у сфері інвестиційної та інноваційної політики в Україні є слабка реалізація потенціалу при достатньо гармонізованій з міжнародним досвідом нормативно-правовій базі регулювання інвестиційно-інвестиційної діяльності (йдеться про закони України «Про інноваційну діяльність», «Про пріоритетні напрями розвитку науки і техніки», «Про державне регулювання діяльності у сфері трансферу технологій» та інші нормативні акти).

Упродовж періоду незалежності розвиток вітчизняної економіки не супроводжувався інноваційною активністю та насиченням внутрішнього ринку вітчизняними інноваційними розробками. За останні роки тенденція до скорочення частки інноваційно активних промислових підприємств зберігається, що обумовлює до зменшення частки інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої промислової продукції. Це підкреслює те, що економіка країни заглиблюється у пастку низької продуктивності, низьких доходів та зумовлених ними хронічних макроекономічних дисбалансів. Це створює підґрунтя для поглиблення регіональної дезінтеграції всередині країни та посилення трудової міграції. Протидія такому тренду значною мірою залежить від гармонійного розвитку внутрішнього ринку, який має відбуватися на основі розширення товарної пропозиції вітчизняного виробництва, підвищення її конкурентоспроможності й адаптації до сучасних потреб споживачів.

Інвестиційна активність в країні критично недостатня для подолання технологічного відставання та забезпечення конкурентних переваг у світовому економічному середовищі. А подолання інноваційно-технологічного розриву з іншими країнами все ще залишається екзистенційним викликом для економічного розвитку України [43].

Залишаються неефективними стимули до розширеного науково-технологічного розвитку та діяльності, що призводить до: зростання фізичного та морального зношення основних фондів; консервації низько- та середньотехнологічних виробництв з низьким потенціалом позитивних структурних зрушень; втрати кваліфікованих кадрів, здатних та мотивованих до реалізації інноваційного потенціалу у внутрішньому економічному просторі країни; зниженню мотивацій реалізації інтелектуальної власності в країні в умовах слабкості її захисту тощо.

Стимулювання інвестиційного зростання потребує забезпечення стабільності і прозорість процесів формування сприятливого інвести-

ційного клімату в країні. А запровадження податкових, дерегуляторних, бюджетних стимулів для інвесторів має підкріплюватися політичною волею та попередженням політичної дестабілізації. Необхідно визначати механізми забезпечення сприятливого (конкурентного) довгострокового горизонту інвестування. Пріоритетними завданнями є подальша інвестиційна децентралізація і створення додаткових можливостей нарощування фінансування інвестицій ресурсами місцевих бюджетів, розширення проектів публічно-приватного партнерства.

Враховуючи, що вагомим чинником, що обмежує інвестиційно-інвестиційну активність, виступає слабкий внутрішній ринок, реалізація заходів зі стимулювання його розвитку матиме значний інвестиційний імпульс. До таких заходів відносяться:

- забезпечення доступу національних виробників до довгострокових кредитних ресурсів. Грошово-кредитна політика НБУ має бути орієнтована на стимулювання банківської системи до кредитування реального сектору економіки, у т.ч. середнього та малого бізнесу. Кредитування інвестиційних проектів на прийнятних для бізнесу умовах потребує відновлення ринку банківських послуг та завершення процесів очищення банківської системи від неконкурентних банків;
- відновлення купівельної спроможності населення та забезпечення адекватності базових державних соціальних стандартів (прожиткового мінімуму, мінімальної заробітної плати, неоподаткованого мінімуму доходів громадян);
- утримання курсової та цінової стабільності не лише на коротко-, а й на середньостроковий період;
- запровадження стимулюючої системи оподаткування не лише через зміцнення фіскальної дисципліни, а й реального спрощення адміністрування, справедливих податкових правил та зниження податкового навантаження;
- стимулювання економічної активності населення зокрема, через самозайнятність. Трансформація моделі зайнятості у напрямі скорочення найманих працівників, неповного робочого дня тощо є світовим трендом і потребує врахування при реалізації низки напрямів соціально-економічної політики в частині регулювання оплати праці та оподаткування доходів фізичних і юридичних осіб, пенсійного забезпечення та інших форм соціального захисту, діяльності інвестиційних фондів та сучасних платформ співфінансування інвестиційно-інноваційних проектів;
- розширення доступності публічних ресурсів (комунальної та державної власності) і впровадження механізмів її залучення на засадах тимчасового використання для розвитку приватного бізнесу;

- удосконалення антимонопольного регулювання та забезпечення прозорості й обґрунтованості тарифів на товари та послуги монополій, а також посилення відповідальності за зловживання своїм становищем;
- обмеження державних закупівель імпортої продукції, а також нормативно закріпити обов'язок розкриття інформації щодо необхідності та обсягів їх постобслуговування;
- стимулювання розвитку внутрішнього ринку інновацій та високих технологій. Реформування системи забезпечення розвитку внутрішнього ринку інновацій і високих технологій має ґрунтуватися на інтеграції науково-дослідної та інноваційної діяльності, створенні умов для зміцнення зв'язків між учасниками інноваційного процесу, стимулювання розширення мережі й підвищення ефективності наявних об'єктів інноваційної інфраструктури;
- підвищення ефективності захисту внутрішнього ринку (від контрабанди, недобросовісної конкуренції) та підвищення стандартів забезпечення безпеки споживачів відповідно до міжнародних зобов'язань України.

Концепцією реформування державної політики в інноваційній сфері [249] визначено низку напрямів державного регулювання в інноваційній сфері, що носять системний характер, серед яких:

- визначення завдань і функцій органів виконавчої влади та місцевого самоврядування в інноваційній сфері (стосовно формування та реалізації інноваційної політики, державних замовлень фундаментальних та прикладних наукових розробок, критеріїв відбору та фінансування новаторів, тощо);
- створення сприятливих умов для активізації інноваційної діяльності, впровадження інновацій, функціонування інноваційної інфраструктури, ринку інновацій та технологій;
- впровадження результатів наукових досліджень, винаходів та технологій, забезпечення реалізації прав на об'єкти інтелектуальної власності (на основі системи економічного стимулювання до комерціалізації об'єктів права інтелектуальної власності, формування ринку такої власності, підтримки патентування вітчизняних винаходів, стимулювання кооперації та співпраці учасників інноваційної інфраструктури тощо);
- формування інноваційної культури (через популяризацію інноваційної діяльності, інформаційної підтримки, розширення освітніх програм та проектів, що стимулюють до креативної творчості, підтримки проектів з підготовки та перепідготовки кадрів тощо).

На середньострокову перспективу (2017-2019 рр.) передбачено низку заходів [250] на виконання згаданої концепції, серед яких:

- реформування системи державного замовлення на виконання науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт;
- створення сприятливих умов для активізації інноваційної діяльності, впровадження інновацій, функціонування інноваційної інфраструктури (зокрема визначення засад визначення механізму венчурного фінансування інноваційної діяльності, нових типів інноваційних структур, створення та функціонування технологічних платформ і кластерів; уточнення державних стандартів, зокрема “Патентні дослідження” у частині проведення патентно-кон’юнктурних досліджень; підключення системи науково-технічної інформації до європейських мереж інформації з питань кон’юнктури ринку; створення бази даних конкурентоспроможних інноваційних проектів, технологічних та організаційних інновацій, матеріальних та нематеріальних активів суб’єктів господарювання);
- впровадження результатів наукових досліджень, винаходів та технологій, забезпечення реалізації прав на об’єкти інтелектуальної власності (зокрема, шляхом визначення та запровадження неподаткового механізму стимулювання суб’єктів господарювання до впровадження винаходів та технологій).

Досягнення необхідного поєднання потенціалу освіти і науки із виробництвом та впровадженням інновацій у реальний сектор сприятиме насиченню вітчизняними інноваційними товарами і послугами як внутрішнього ринку, так і експортних ринків.

Достатньо системно створювана в країні інноваційна інфраструктура, що включає виробничо-технологічну, фінансову, інформаційно-аналітичну та експертно-консалтингову складові, а також технополіси, технологічні та наукові парки, інноваційні центри та центри трансферу технологій, бізнес-інкубатори, інноваційні структури інших типів; інформаційні мережі науково-технічної інформації, експертно-консалтингові та інжинірингові фірми, державні та приватні інвестори, потребує зрозумілих та довгострокових стимулів та ресурсів для створення нової технологічної бази країни, конкурентної в сучасних умовах та на перспективу.

Питання реформування системи державного регулювання та державного управління в інноваційній сфері, спрямованої на активізацію прискорене відродження інноваційного потенціалу та переходу на сучасні стандарти технологічного розвитку в Україні Perezirili v chasi.

Зусилля економічної політики мають бути спрямовані на максимальне сприяння інтелектуалізації економіки на основі залучення про-

ривних технологій у виробництво товарів та послуг, комерціалізації інновацій на внутрішньому та зовнішньому ринках. Провідні країни світу прискорено реалізують комплексні програми переходу на цифрові стандарти як економічних відносин, так і системи державного регулювання. Дигіталізація максимальної кількості регуляторних процедур спрощує доступ як бізнес-середовища так і широких верств суспільства до публічних сервісів, сприяє більш раціональному використанню бюджетних ресурсів, обмежує бюрократизацію процесів регулювання, а звідси і корупційне навантаження на інвестиційно-інноваційну діяльність. Розвинена електронна інфраструктура сприятиме запровадження привабливих для громадян електронних послуг як у державному так і у комерційному секторах.

Невідкладним завданням стимулювання інвестицій є відповідна підтримка малого та середнього підприємництва. На сьогодні цей напрям економічної політики потребує низки антикорупційних програм та відчутної дерегуляції [251]. Для цього важливо спрямувати зусилля на: 1) досягнення консенсусу між регуляторними органами та бізнес середовищем (особливо на регіональному рівні) при розробці та моніторингу виконання регуляторних процедур. Це дозволить виявляти слабкі сторони регулювання і знайти найбільш дієві інструменти державного втручання, не створюючи напруження у секторі малого та середнього бізнесу; 2) забезпечення узгодженості вимог регуляторних процедур на всіх рівнях нормативно-правових актів; 3) забезпечення порядку коригування регуляторних норм за результатами оцінки досягнення цілей діючих регуляцій; 4) спрощення та здешевлення дотримання регуляторних процедур суб'єктами малого та середнього підприємництва. Ключовим принципом тут є належне обґрунтування вартості регуляторних процедур для різних груп бізнесів ще до введення відповідних регуляцій. А попереднє обговорення регуляцій з представниками бізнесу сприятиме пошуку оптимальних регуляторних норм, що стимулюватиме до легальної підприємницької та інвестиційної діяльності.

Важливим напрямом стимулювання інвестиційно-інноваційної діяльності є реалізація можливостей спеціальних режимів економічної діяльності як на галузевому так і на регіональному рівнях. Такий інструмент економічної політики стимулює як внутрішніх, так і зовнішніх інвесторів.

Серед стимулів для залучення іноземного капіталу в Україну слід відмітити: посилення інституційного забезпечення іноземного інвестування (Мінекономрозвитку, Національної інвестиційної ради, Офісу із залучення та підтримки інвестицій та ін.) для активізації відповідних комунікацій на різних рівнях (місцевий, регіональний, національний); удосконалення правових умов для залучення нових інвестицій; диверси-

фікації географії залучення іноземного капіталу, передусім у виробничу та інноваційну сфери (а не лише у торгівлю та фінансовий сектор).

Пріоритетами науково-інноваційної політики в сучасних умовах розвитку є [43, 251]:

- здійснення пронаукової державної та регіональної політики, пропагування наукових досягнень вітчизняних учених, удосконалення системи державного регулювання розвитку наукової сфери, створення позитивного іміджу науки серед молоді;
- забезпечення організаційно-правових умов для стимулювання фундаментальних і прикладних досліджень;
- інтеграція у світовий науковий простір та поглиблення міжнародної науково-технічної кооперації. Це сприятиме створенню каналів обміну технологій та налагодженню комунікацій між науковими установами та інноваційними підприємствами;
- визначення наукових напрямів, що найбільше потерпають від «відпливу інтелекту» та є особливо значущими з точки зору національних інтересів. З цією метою ініціювати розробку та прийняття Національної програми підтримки фахівців, які одержали вищу освіту за спеціальністю, що визнана пріоритетною, з метою демотивації їх виїзду за кордон або працевлаштування не за здобутим фахом;
- зміцнення матеріально-технічної бази та створення потужних інформаційних ресурсів;
- стимулювання створення програм міждисциплінарних досліджень і розробок, грантова підтримка змішаних наукових команд із залученням студентської молоді;
- встановлення заявочного принципу для реєстрації наукового бізнесу (стартапів, малих наукових підприємств);
- надання податкових і фінансових стимулів для використання та комерціалізації результатів наукових досліджень;
- удосконалення законодавчого поля щодо забезпечення правової охорони інтелектуальної власності у сфері науки і технологій;
- прийняття державної програми підвищення престижу наукової та інтелектуальної праці, інноваційної культури суспільства;
- розширення державної підтримки інноваційного підприємництва, поширення науково-технічних нововведень у спосіб створення міжвідомчих наукових Центрив при академічних інститутах та дослідницьких університетах;
- формування «портфеля замовлень» на наукові та науково-технічні розробки відповідно до визначених пріоритетних напрямів інноваційного розвитку національної економіки. Акцент має бути зроблений на відборі критичних технологій за критеріями

внеску у прискорення зростання ВВП, підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

Актуальним завданням є удосконалення системи управління державними інвестиціями та подолання наявних недоліків, серед яких недосконалість стратегічного планування та визначення пріоритетності державних інвестицій; неефективна процедура розгляду та відбору інвестиційних проектів для фінансування за бюджетні кошти; слабе методологічне забезпечення для проведення оцінок інвестиційних проектів; відсутність єдиної бази проектів та недостатній моніторинг проектів, що реалізують; недостатність ресурсного забезпечення системи координації управління державними інвестиціями; відсутність кадрового резерву професійних менеджерів з реалізації масштабних проектів у системі органів державної влади [252].

Підвищення ефективності управління державними інвестиціями потребує реалізації низки завдань, серед яких:

- запровадження стратегічного планування державних інвестицій (завершення діючих проектів та фінансування нових здійснюватиметься відповідно до середньострокових цілей. План державних інвестицій передбачається затверджувати на рівні Кабінету Міністрів України та щороку уточнювати у складі системи середньострокових бюджетних показників та в процесі підготовки бюджету на наступний рік);
- уніфікація підходів для оцінки та відбору пропозицій щодо фінансування інвестиційних проектів (це передбачатиме застосування єдиних процедур ухвалення рішень до всіх державних інвестиційних проектів. Для забезпечення ефективності цієї роботи передбачається створена система підготовки та підвищення кваліфікації фахівців щодо здійснення економічної оцінки проектів та управління);
- удосконалення організаційних аспектів та підвищення прозорості реалізації проектів (це потребує запровадження централізованої системи моніторингу великомасштабних проектів на основі фінансових та фізичних показників, своєчасного виявлення та відстеження проектів із високим ризиком виникнення проблем під час їх реалізації і передачі на розгляд на більш високий рівень для вжиття заходів);
- ефективна централізована система координації управління державними інвестиціями та швидка і об'єктивна оцінка проектів (зокрема, через утворення окремого підрозділу з управління державними інвестиціями в структурі Мінекономрозвитку для покладення на нього завдань з координації, аналізу та перевірки великомасштабних проектів);

- інституціоналізація управління проектами (яка забезпечуватиме підвищення рівня компетенції та розвиток навичок у сфері управління проектами та формування постійних груп кваліфікованих фахівців для управління реалізацією великомасштабних проектів).

Формування сприятливого середовища для відновлення інвестиційно-інноваційної залежить від узгодженого та швидкого просування реформ в усіх сферах економічної діяльності. Лише за таких умов можливе прискорене інноваційно-технологічне оновлення національної економіки.

РОЗДІЛ 5.

РЕГІОНИ ТА РЕГІОНАЛЬНА ПОЛІТИКА В СИСТЕМІ ФОРМУВАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

5.1. Функція забезпечення економічної безпеки в стратегіях, програмах та прогнозах розвитку регіонів

Подолання кризового стану розвитку регіонів неможливе без послідового державного регулювання соціально-економічної сфери регіонів, а надання регіонам більше прав у рамках децентралізації повинне супроводжуватися контролем над загрозами появи відцентрових тенденцій.

*(Ольга Шевченко,
провідна українська дослідниця
регіонального розвитку)*

Система стратегічних, програмних та прогнозних документів розвитку регіонів – це комплекс взаємопов'язаних та взаємодоповнюючих нормативно-правових актів державного та регіонального рівнів щодо визначення та передбачення спрямованості і темпів соціально-економічного розвитку регіонів на довго-, середньо- і короткострокову перспективи, узгоджених із стратегією розвитку України і забезпечення економічної безпеки держави в цілому.

Наразі основними елементами такої системи в Україні є:

- на державному рівні:
 - на довгострокову перспективу – загальнодержавна стратегія розвитку України, загальнодержавна стратегія забезпечення національної безпеки України, державна стратегія регіонального розвитку (7 років),
 - на середньострокову перспективу – плани реалізації ДСРР (3-4 роки), прогноз економічного і соціального розвитку України з відображенням основних макроекономічних показників розвитку регіонів (5 років),
 - на короткострокову – прогноз економічного і соціального роз-

витку України з відображенням основних макроекономічних показників розвитку регіонів (1 рік);

- на регіональному рівні:
- на довгострокову перспективу – регіональні стратегії розвитку (РСП) (7 років),
- на середньострокову перспективу – прогнози економічного і соціального розвитку регіонів (5 років) і плани реалізації РСП (3-4 роки),
- на короткострокову перспективу – програми економічного і соціального розвитку (1 рік).

Низкою законів та нормативно-правових актів визначені засади розроблення окремих перерахованих елементів. Так, засади розроблення стратегічних документів розвитку регіонів визначені Законами України «Про стимулювання розвитку регіонів» (2005 р.) [253] і «Про засади державної регіональної політики» (2015 р.) [254], Постановами КМУ щодо порядків розроблення, моніторингу та оцінки результативності реалізації ДСРР і плану заходів з її реалізації [104] та РСП і планів заходів з їх реалізації [255] (2015 р.), Наказом Мінрегіону щодо затвердження методики розроблення, проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації РСП та планів їх реалізації [256] (2016 р.), а програмних та прогнозних документів – Законом України «Про державне прогнозування та розроблення програм соціально-економічного розвитку України» (2000 р.) [105] та Постановою КМУ щодо порядку їх розроблення [257] (2003 р.).

На сьогодні бракує нормативних актів, які б визначали засади розроблення загальнодержавних стратегій щодо розвитку України і забезпечення її національної та економічної безпеки, побудови цілісної системи з визначеною послідовністю розроблення та логічною сутнісною підпорядкованістю всіх її елементів різних рівнів. Наразі на законодавчому рівні визначено тільки те, що «реалізація державної регіональної політики здійснюється на основі системи взаємопов'язаних документів, що ґрунтуються на Стратегії розвитку України ...» [254], однак в поточних Порядках розроблення ДСРР і РСП та планів їх реалізації відповідне положення упущено.

Суб'єктами стратегічного планування та прогнозування розвитку регіонів в Україні є:

- на державному рівні – Президент (схвалює загальнодержавні стратегії розвитку України та забезпечення її національної безпеки, затверджує відповідні Закони України), Рада національної безпеки України (розробляє СНБУ), Мінрегіон (розробляє ДСРР, проводить моніторинг та оцінку їх реалізації), Мінекономіки (розробляє державні прогнозні документи), КМУ (затверджує

відповідні ДСРР та прогнозні документи), ВРУ приймає державні програми економічного та соціального розвитку країни та за необхідності деяких регіонів;

- на регіональному рівні – Рада міністрів АР Крим, ОДА, Київська і Севастопольська міські державні адміністрації (розробляють стратегічні та прогнозні документи регіонального рівня), Верховна Рада АР Крим, Київська і Севастопольська міські та інші обласні Ради (приймають відповідні стратегічні та прогнозні документи).

Зауважимо, що в парламентсько-президентській республіці, якою є Україна, головний політичний орган – ВРУ, на сьогодні не приймає участі у плануванні стратегічного розвитку країни на довго- та середньостроковий періоди, хоча приймає програми економічного і соціального розвитку країни, річні бюджети держави та необхідні закони для забезпечення їх виконання, які мають бути складовими порічних кроків держави по вирішенню стратегічних завдань. В структурі ВРУ відсутній комітет по стратегічному плануванню розвитку держави.

На цих суб'єктах, які розробляють і затверджують документи стратегічного планування і прогнозування розвитку України та її регіонів лежить основна функція забезпечення економічної безпеки держави.

За весь період стратегічного планування та прогнозування розвитку України та її регіонів на державному рівні були розроблені і затверджені:

- ✓ Стратегія економічного та соціального розвитку України «Шляхом європейської інтеграції» на 2004-2015 роки [258] (реалізувалася з 16.05.2004 р. до 10.07.2015 р.), ССР «Україна-2020» [88] (почала реалізовуватися з 10.07.2015 р.);
- ✓ стратегії національної безпеки України на два періоди (на перший період реалізувалася з 12.02.2007 р. до 26.05.2015 р. [259]; на поточний період реалізовується з 26.05.2015 р. [17]);
- ✓ ДСРР на період до 2015 р. (ДСРР-2015) [260] (реалізувалася з 21.07.2006 р. до 6.08.2014 р.) та ДСРР на період до 2020 р. (ДСРР-2020) [92] (почала реалізовуватися з 6.08.2014 р.);
- ✓ плани заходів з реалізації ДСРР на 1 рік (на 2008 р. [261], 2009 р. [262], 2010 р. [263], 2011 р. [264], 2012 р. [265], 2013 р. [266]) та ДСРР-2020 на 3 роки (2015-2017 рр. [99]);
- ✓ державні програми економічного і соціального розвитку України на 2010 р. [267] (окремий підрозділ якої стосується регіональної політики; відповідні програми на інші роки не були прийняті), соціально-економічного розвитку м. Київ на період до 2010 р. [268] (реалізувалася з 15.12.1997 р.), сталого соціально-економічного, екологічного і культурного розвитку м. Севастополь

на період до 2015 р. [269] (реалізувалася з 27.07.2006 р.), соціально-економічного розвитку АР Крим на період до 2017 р. [270] (реалізувалася з 30.08.2007 р. до 09.01.2014 р.);

- ✓ прогнози соціально-економічного розвитку України на 1-4 роки (на 2006 р. [271], 2006-2008 рр. [272], 2007 р. [273], 2009-2011 рр. [274], 2011 р. [275], 2011-2013 рр. [276], 2012-2014 рр. [277], 2013 р. [278], 2014 р. [279], 2015-2017 рр. [280], 2016-2019 рр. [102], 2017-2019 рр. [281]) з узагальненими на рівні держави значеннями індикаторів без визначення їх в регіональному розрізі.

На регіональному рівні були розроблені і затверджені:

- ✓ РСР всіма регіонами, крім м. Севастополь, на індивідуальні періоди від 4 до 25 років (Додаток А, Таблиця А.9);
- ✓ плани реалізації РСР всіма регіонами, крім м. Севастополь, на 2 роки (2015-2017 рр. або 2016-2018 рр.) (Додаток А, Таблиця А.10);
- ✓ програми економічного та соціального розвитку всіма регіонами на окремі роки (Додаток А, Таблиця А.10) та на середньострокові періоди.

Зазначимо, що РСР АР Крим на 2011-2020 рр. [282] та залишається чинною в українському правовому полі, однак фактично не реалізується після анексії цього регіону Російською Федерацією в 2014 р. Наразі розвиток цього регіону та м. Севастополь до 2020 р. здійснюється згідно відповідної Постанови Уряду Російської Федерації [283].

Щодо прогнозів економічного і соціального розвитку регіонів на середньостроковий період, то їх на поточний період оприлюднено тільки двома регіонами (Вінницькою [284] та Луганською [285] областями), однак не як окремі документи, а як складові стратегій розвитку цих регіонів на період до 2020 р. Відповідно до законодавчо визначених загальних засад прогнозування [106] вони мали б системно представлятися широкому загалу всіма регіонами як і загальнодержавні прогнози. Крім того, як загальнодержавні, так і регіональні середньострокові прогнози розробляються на коротший від визначеного термін – не на 5 років, як це передбачено [106, Ст. 6-7], а максимально тільки на 4 роки.

У жодному з перерахованих затверджених стратегічних, програмних та прогнозних документів державного та регіонального рівня безпосередньо не вказується врахування при їх розробці положень стратегічних та інших документів щодо національної безпеки держави. Крім того, ДСРР-2020 була прийнята раніше за загальнодержавні стратегії розвитку України та забезпечення її національної безпеки, чим була порушена логічна послідовність розроблення стратегічних документів різної ієрархії, і в подальшому вона не переглядалася і не вносилися відповідні зміни до її положень. Організаційні проблеми щодо порушення строків розроблення прослідковуються і при розробці РСР. Так, всіма регіонами (за виключен-

ням Сумської, Волинської та Вінницької областей, які ще в 2004-2005 рр. затвердили свої стратегії розвитку на відповідний період) було порушено визначений КМУ [260] період часу (з 21.07.2006 р. до 22.10.2006 р.) на розроблення та затвердження своїх стратегій розвитку на період до 2015 р. П'ятьма регіонами їх було прийнято наприкінці 2006 р. (Кіровоградською, Закарпатською, Чернівецькою, Полтавською і Рівненською областями). В решті регіонів (крім м. Севастополь) стратегії були затверджені тільки впродовж 2007-2011 р. У визначений КМУ [92] строк (з 6.08.2014 р. до 07.02.2015 р.) на прийняття нових або приведення наявних РСР на період до 2020 р. у відповідність до ДСРР-2020 вклалися шість регіонів (нові РСР були прийняті в Дніпропетровській, Івано-Франківській, Полтавській, Київській, та Рівненській областях, а в м. Київ було переглянуто та оновлено затверджену раніше стратегію). Однак затверджена в грудні 2011 р. Стратегія розвитку Києва строком до 2025 р. порушила зазначене положення щодо підпорядкованості строків її реалізації ДСРР. Цей строк є довшим як чинної на момент її прийняття ДСРР-2015 р., так і поточної ДСРР-2020 р.). В решті регіонів, крім АР Крим та Хмельницької області, рішення про оновлення затверджених раніше або затвердження нових стратегій розвитку були прийняті впродовж 2015-2016 рр. Враховуючи зазначене вище порушення строків розроблення регіонами своїх стратегій розвитку, частина з них в перший стратегічний період також були середньостроковими.

Такі регіони як Харківська, Черкаська, Чернівецька, Вінницька, Одеська, Запорізька, Львівська області, хоча і прийняли свої РСР [286; 287; 288; 289; 284; 290; 291] із зволіканням, але вони їх розробили з врахуванням прийнятої актуальної стратегії розвитку України [92].

Взаємоузгодженість чинних документів щодо регіонального розвитку та забезпечення національної безпеки можна визначити проаналізувавши їх сутнісне наповнення.

Як видно із наведеної таблиці (Додаток А., Таблиця А.11) положення СНБУ в ДСРР-2020 враховані частково, зокрема, узгоджено:

- о основні цілі (щодо територіальної цілісності та підвищення економічного розвитку та деякі ін.);
- о деякі загрози національній безпеці та проблеми регіонального розвитку (щодо анексії Російською Федерацією АР Крим та окупації частини території Донецької та Луганської областей, моноорієнтованості економіки найбільш розвинутих регіонів, висока енергоємність економіки регіонів та деякі ін.);
- о деякі напрями державної політики забезпечення національної безпеки та розвитку регіонів (щодо відновлення територіальної цілісності України і безпеки життєдіяльності та економічної реабілітації Донецької та Луганської областей, забезпечення економічної безпеки).

В той же час, така проблема регіонального розвитку як зростання регіональних диспропорцій за основними показниками, значимість яких має національний характер, не відображена в СНБУ. До прикладу, диспропорційний розрив між регіоном-лідером та аутсайдером за обсягом залучених ПП у розрахунку на одну особу станом на 01.01.2014 р. склав 159 разів (Додаток Б, Таблиця Б.13), за часткою реалізованої в 2014 р. інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої промислової продукції відповідного року – 52 рази (Додаток Б, Таблиця Б.15). Формування декількох «центрів росту», серед яких м. Київ, відбувається на тлі низького розвитку більшості регіонів України. Про це свідчить те, що в 20 регіонах значення ВРП в 2014 р. було нижчим середнього значення по Україні (Додаток Б, Таблиця Б.13).

Як видно з наведеної таблиці (Додаток А, Таблиця А.12) тільки декілька індикаторів системи розрахунку рівня економічної безпеки України [7], яка загалом нараховує 128 індикаторів, включені до актуальних наразі стратегічних і прогнозних документів розвитку України та її регіонів. Так, з цієї системи тільки 2 індикатори включені до ДСРР-2020, 4 – до ССР «Україна-2020», 5 індикаторів – до Прогнозу на 2016-2019 рр., від 1 до 5 індикаторів до 15 РСР. Жоден індикатор економічної безпеки не включений одночасно до всіх зазначених документів. Найбільша взаємоузгодженість досягнута за індикатором «рівень безробіття за методологією МОП (%)», який включений до ДСРР-2020, Прогнозу на 2016-2019 та 14 РСР.

Додамо, що взаємоузгодженість систем індикаторів в документах стратегічного планування та прогнозування розвитку України та її регіонів між собою також є низькою. Так, ССР «Україна-2020» включає 25 індикаторів, ДСРР-2020 – 22, Прогноз на 2016-2019 рр. – 17, РСР – індивідуальні переліки. Загалом більше 60 різних індикаторів, які характеризують стан економічної, соціальної та інших сфер. Однак жоден індикатор не включений одночасно до РСР «Україна-2020», ДСРР-2020, РСР хоча б одного регіону та Прогнозу на 2016-2017 р. В Додатку А, Таблиця А.13. наведено ті індикатори, які включені одночасно до двох і більше документів стратегічного планування на державному та регіональному рівнях. Тільки два індикатори (середньомісячна номінальна заробітна плата найманих працівників та рівень безробіття за методологією МОП) включені в ДСРР-2020 та Прогноз на 2016-2019 рр. та декількох РСР.

Щодо значень самих індикаторів, то приміром, в результаті реалізації ДСРР-2020 рівень безробіття в Україні за методологією МОП планується вивести з критичної зони, в якій він перебував станом на 2014 р., до рівня незадовільної зони (з 9,3 % до 6,8 %), а питому вагу реалізованої інноваційної продукції в обсязі промисловості – з рівня критичної зони до рівня небезпечної зони (з 2,5 % до 7 %) (Додаток Б, Таблиця Б.16, Таблиця Б.15).

В розрізі регіонів очікується, що значення першого індикатора тільки в м. Київ та Одеській області перебуватимуть в оптимальній зоні (5,1 % та 5,2 % відповідно), а значення другого – в Полтавській (25,6 %). Додамо, що в Прогнозі на 2017-2019 р. (за розрахунками, здійсненими в 2016 р.) [281] загальне значення рівня безробіття покращиться тільки до рівня небезпечної зони, а саме до 8,2 % (Додаток Б, Таблиця Б.16). Крім того, дельта покращення значень рівня безробіття не компенсує дельти падіння значення цього індикатора в попередні роки, зокрема ДСРР-2020 р. заплановано зменшити рівень безробіття на 2,5 % порівняно з 2014 р., в той час як рівень безробіття зріс до 2014 р. на 2,9 % порівняно з 2008 р. Очікувані дельти зростання деяких інших показників в 2014-2020 р. є також незначними порівняно з фактичними в 2008-2014 рр., зокрема щодо ВРП у розрахунку на одну особу (20334 грн і 16409 грн відповідно), номінальної середньомісячної заробітної плати у розрахунку на одного штатного працівника (2034 грн та 1674 грн відповідно), або навіть нижчими, зокрема, щодо обсягу залучених ПІІ у розрахунку на одну особу (422,2 дол. США проти 690,1 дол. США). (Додаток Б, Таблиці Б.14, Б.17, Б.13).

Щодо зазначеної вище такої проблеми регіонального розвитку як диспропорційність, то до 2020 р., порівняно з 2014 р. заплановано зменшити її за обсягами ВВП у розрахунку на одну особу до 5,6 разів (з 8,8 в 2014 р.), за рівнем безробіття (за методологією МОП) – 1,7 разів (з 1,9), за розміром номінальної середньомісячної заробітної плати – 2 рази (з 2,1), за кількістю малих та середніх підприємств у розрахунку на 10 тис. наявного населення – 4,9 разів та 3,6 разів (з 22,4 та з 13) відповідно, за часткою реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої промислової продукції – 11,6 разів (з 52), за обсягом залучених ПІІ у розрахунку станом на 01.01.2021 р. на одну особу – 128,9 разів (з 158,5 станом на 01.01.2014 р.) (Додаток Б, Таблиці Б.16, Б.17, Б.18, Б.15, Б.13).

Таким чином, сутнісно чинні основні документи регіонального розвитку та забезпечення національної безпеки взаємоузгоджені між собою тільки фрагментарно, що проявляється в тому, що деякі важливі складові одних з них не відображені або не враховані в інших. До того ж, ДСРР та РСР передбачають інерційний розвиток та не містять реальних інструментів і механізмів забезпечення випереджаючого інноваційного розвитку регіонів задля реалізації загальнодержавних стратегічних цілей розвитку України (входженню до групи передових країн світу до 2020 р.). В ДСРР на поточний стратегічний період визначені ті самі, що і у ДСРР-2015 основні інструменти їх реалізації – угоди регіонального розвитку і програми подолання депресивності окремих територій, які так і не забезпечили присокренного та інноваційного розвитку регіонів (їх затосування та вплив на економічну безпеку буде детальніше розглянуто в наступному параграфі).

Також слід відмітити, що більшості регіонам-аутсайдерам попередніх років в ДСРР-2020 і надалі відводиться ця роль. Більше того, деякі з них в своїх власних РСР на період до 2020 р. також дублюють відповідні найнижчі показники як цільові орієнтири. Приміром, Тернопільська (щодо обсягу залучених ПІІ на одну особу (аутсайдер з 2007 р.) і номінальної середньомісячної заробітної плати у розрахунку на одного штатного працівника) та Чернівецька (щодо кількості середніх підприємств у розрахунку на 10 тис. наявного населення області (аутсайдер в 2011-2013 рр.) (Додатко Б, Таблиці Б.13, Б.17, Б.18).

Зазначене вище є **основними проблемами сутнісного наповнення документів стратегічного планування державного та регіонального рівнів**. Вони спричинені, головними чином, законодавчими прогалинами у засадах формування усіх елементів стратегічних, програмних та прогнозних документів різних рівнів як цілісної системи з логічною послідовністю у строках розроблення та сутнісною взаємозалежністю і взаємодоповнюваністю.

Система стратегічних документів забезпечення економічної безпеки та розвитку держави і її регіонів розроблена без логічної послідовності та сутнісної підпорядкованості всіх її елементів різних рівнів, оскільки відповідне не передбачено безпосередньо нормативно-правовими засадами їх розроблення. В результаті цього, взаємоузгодженість її елементів є фрагментарною. Це свідчить, що основні суб'єкти стратегічного планування та прогнозування розвитку регіонів України не в повній мірі реалізують функцію забезпечення економічної безпеки держави. Крім того, по суті в стратегічні документи розвитку регіонів до 2020 р. не закладений інноваційний характер розвитку економіки, який необхідний для досягнення визначених на цей період загальнодержавних стратегічних цілей України, зокрема щодо входження до груп країн-лідерів. Для того, щоб стратегічне планування регіонального розвитку було системним і керованим необхідно, щоб система документів стратегічного планування була цілісною і спиралася на однакові або пов'язані між собою певними формулами індикатори, за яким б можна було здійснювати моніторинг застосування кожного інструменту державної та регіональної політики та визначати вплив на економічну безпеку держави.

5.2. Потенціал інструментів стимулювання регіонального розвитку у контексті впливу на економічну безпеку держави

Інструменти стимулювання регіонального розвитку (ІСРР) – сукупність організаційно-економічних умов, які запроваджуються органами влади у визначених регіонах і на певний строк для досягнення

Коли уряд позбавив СЕЗ і ТПР практично всіх пільг, то заявив: «Навіщо нам СЕЗ і ТПР, спеціальні режими інвестиційної діяльності? Ми зробимо так, що вся Україна стане вільною економічною зоною». Що в результаті? Вільної – не вийшло, економічної – теж не вийшло. Бізнес виявився в «зоні» ... компанії виявилися без преференцій, але з усіма обмеженнями, властивими СЕЗ. Від таких дій постраждали не тільки інвестори, постраждала економіка України.

(Володимир Панов, провідний український інвестиційний менеджер)

різноманітних соціально-економічних цілей – від реанімації депресивних територій до формування “точок” економічного зростання та прориву у регіонах. Їх застосування об’єктивно впливає на стан економічної безпеки, а відтак вони можуть бути використані і для цільового впливу на фактори економічної безпеки регіонів і держави вцілому.

До використовуваних в Україні ІСРР можна віднести різні форми спеціальних режимів економічної діяльності (СпРЕД), спеціальні документи (програми, угоди), а також спеціальні інституції (агенства, фонди).

Вплив застосування ІСРР на економічну безпеку держави можна визначити через об’єктивну залежність системи показників, за якими здійснюється моніторинг економічних результатів їх використання в певному регіоні, та системи макроекономічних показників-складових індикаторів економічної безпеки. Концептуально цей зв’язок наведено на Рис. 5.1.

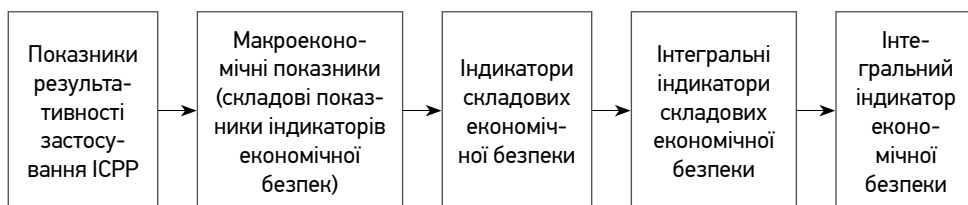

Рис.5.1. Вплив застосування ІСРР на інтегральний індикатор економічної безпеки держави

Спеціальний режим економічної діяльності (СпРЕД) – запроваджений на певний строк відмінний від загальнонаціонального порядок економічної діяльності, який передбачає додаткові заохочення та обмеження для учасників економічної діяльності на конкретній локальній території, або у визначених галузях економіки чи видах економічної діяльності в будь-якому місці території країни з метою досягнення визначених цілей економічного та соціального розвитку регіону (галузі) і країни вцілому.

Цей економічний інструмент найбільш поширений в світовій практиці. При цьому, постійно урізноманітнюються його форми та зростає

кількість чинних функціональних одиниць. Йому відводиться все більша роль, оскільки в досягненні поставлених цілей він вирізняється серед інших своєю високою результативністю, яка обумовлюється системою заохочень для інвесторів організаційно-економічного характеру.

В Україні вперше в 1992 р. були законодавчо унормовані загальні засади застосування **спеціальних економічних зон (СЕЗ)** задля стимулювання інвестиційної та виробничо-експортної діяльності [292]; в 1999 р. **технологічних парків (ТП)** задля стимулювання інноваційно-виробничої діяльності [293]; в 2009 р. – **наукових парків (НП)** для комерціалізації результатів наукових досліджень вищих навчальних установ [294]; в 2012 р. – **індустріальних (промислових) парків (ІП)** задля стимулювання інвестиційно-виробничої діяльності [184]. Запровадження ще однієї форми СпРЕД – **територій пріоритетного розвитку (ТПР)** для стимулювання інвестиційної діяльності та створення нових робочих місць відбулося без унормування загальних засад їх застосування, а шляхом прийняття в 1998-1999 рр. окремих указів Президента, які 1998-2003 рр. були продубльовані відповідними законами про створення кожної функціональної одиниці з індивідуальними умовами [295; 296; 297; 298; 299; 300; 301; 302; 303].

Функціональні одиниці зазначених форм СпРЕД почали створюватися в Україні в наступній хронологічній послідовності: з 1995 р. – СЕЗ, з 1998 р. – ТПР, з 2000 р. – ТП, з 2007 р. – НП та з 2014 р. – ІП (Додаток Б, Таблиці Б.19.-Б.21; Додаток А, Таблиці А.14. – А.15). Проте загальнодержавної стратегії щодо застосування конкретних форм СпРЕД, географії розташування їх функціональних одиниць та очікуваного впливу на розвиток економіки країни не було розроблено.

Розрахунки щодо прогнозної кількості та результативності застосування СпРЕД було оприлюднено тільки щодо ІП. А саме, в 2012 р. прогнозувалося, що ІП будуть створені в усіх регіонах в загальній кількості близько 200 функціональних одиниць, кожна з яких (середньої площі 200 га) залучить від 10 до кількох десятків компаній, інвестиції на суму не менше 200 млн дол. США та створить від 2,5 до 10 тис. нових робочих місць, що дозволить в цілому по країні продовж декількох перших років (3-4 роки) залучити щонайменше 8 млрд дол. США інвестицій та створити не менше 300 тис. нових робочих місць [304].

Однак прогнозування застосування цього економічного інструменту на економічну безпеку держави неможливе через відсутність зазначених показників серед числа тих, за якими здійснювалося державне прогнозування економічного і соціального розвитку України на відповідні роки [277]. Так само прогнозування впливу інших форм СпРЕД на економічну безпеку не здійснювалося, хоча держава виступає активним учасником у створенні функціональних одиниць.

Відповідно до наразі чинного законодавства, основними умовами створення та функціонування розглянутих форм СпРЕД є наступні:

- створення СЕЗ, ТПР та ТП відбувається законами України, а НП та ІП – погоджується відповідними уповноваженими міністерствами та відомствами;
- строк дії СпРЕД застосовується індивідуальний для кожної функціональної одиниці СЕЗ (фактично від 5 до 60 років), ТПР (фактично від 14 до 30 років), не менше, ніж 30 років для ІП (фактично 30-50 років), однаковий для всіх ТП (15 років в ТП, при цьому на кожен їх проект тільки впродовж 5 років), та не обмежений для НП (при цьому на кожен їх проект впродовж 7 років) (Додаток Б, Таблиці Б.19.-Б.21; Додаток А, Таблиці А.14. – А.15);
- заохочення суб'єктів господарювання ТП, ІП та НП здійснюється за індивідуальними системами (Додаток Б., Таблиця Б.21; Додаток А, Таблиці А.14. – А.15);
- звітування за результатами функціонування суб'єктів господарювання всіх форм СпРЕД здійснюється на загальних засадах в Державній службі статистики України, а додатково також ТП щоквартально за індивідуальним порядком в МОН та НП – щорічно (або частіше за вимогою) в вищому навчальному закладі та/або науковій установі, на базі яких створена відповідна функціональна одиниця.

Щодо індивідуальних систем заохочень, то для суб'єктів господарювання СЕЗ і ТПР наразі не передбачено жодних, оскільки в березні 2005 р. було передчасно з порушенням наданих державою гарантій та низки законодавчих актів ліквідовано всі фіскальні пільги для їх суб'єктів господарювання (Додаток Б, Таблиці Б.19-Б.20). Аналогічна доля спіткала преференції для ТП (Додаток Б, Таблиці Б.21). Лише в лютому 2006 р. для ТП система заохочень була відновлена з новим сутнісним наповненням [305]. Так, для ТП наразі передбачене бюджетне фінансування, безвідсоткове кредитування, компенсація вартості кредитів комерційних банків, звільнення від сплати ввізного мита при ввезенні в Україну деякого устаткування, обладнання, комплектуючих і матеріалів, застосування прискореної амортизації (20 %) основних фондів груп 3 і 4 [293]. Для НП – фінансування з державного та місцевого бюджетів, звільнення від сплати ввізного мита при ввезенні деякого наукового, лабораторного і дослідницького обладнання, а також комплектуючих та матеріалів, передбачених проектом НП та для його виконання [294]. Для ІП – можливість отримання коштів з державного чи місцевих бюджетів для фінансування комплексу заходів щодо вибору території ІП та її облаштування, звільнення від пайової участі у розвитку інфраструктури населених пунктів, сплати ввізного мита при ввезенні деякого устаткування, обладнання та комплектуючих до них [184]. (Додаток А, Таблиці А.14-А.15).

Щодо звітування, то суб'єкти господарювання СЕЗ і ТПР з 2001 р. також звітували додатково, щоквартально за індивідуальним порядком, але в червні 2016 р. його було скасовано відповідно до рішення Уряду [306], яке було аргументовано тим, що необхідно зменшити функціональне навантаження на органи виконавчої влади центрального і місцевого рівня щодо подання та проведення щорічного аналізу звітності. Цей порядок включав низку показників і за частиною з яких розраховувалася також економічна ефективність функціонування СЕЗ і ТПР [307], але тільки 4 з них повністю відповідають показникам, закладеним в основу деяких складових індикаторів економічної безпеки [7], а саме інвестиційно-інноваційної, виробничої, соціальної та фінансової (Додаток А., Таблиця А. 16.). Це ж стосується і чинного порядку щодо звітування суб'єктів господарювання ТП, в якому тільки 5 співпадають з складовими показниками індикаторів економічної безпеки. Відсутність відповідного звітування суб'єктів господарювання інших форм СпРЕД унеможлиблює виокремлення результатів їх діяльності із загальноукраїнських показників та ускладнює їх збір та систематизацію за оприлюдненими даними самими суб'єктами господарювання або керуючими органами функціональних одиниць, а відтак і визначення впливу на стан економічної безпеки регіону і країни в цілому.

Впродовж 1995-2016 рр. законами України, було створено 13 СЕЗ в 8 регіонах, 72 ТПР в 9 регіонах і 16 ТП в 8 регіонах, рішеннями уповноважених міністерств та відомств погоджено створення 21 НП в 10 регіонах і 14 ІП в 11 регіонах, загалом, 136 функціональні одиниці в 20 регіонах України (Додаток Б, Таблиці Б.19-Б.21, Додаток А, Таблиці А.14 – А.15). Впродовж зазначеного періоду реалізація інвестиційних або інноваційних проектів здійснювалася тільки в 12 СЕЗ, 63 ТПР, 10 ТП і 1 ІП. Щодо аналогічної діяльності в рамках НП, то відповідна системна інформація МОН не оприлюднювалася.

Враховуючи це, результативність застосування СпРЕД та їх вплив на економічну безпеку України розглянемо за наявними показниками діяльності суб'єктів господарювання СЕЗ, ТПР та ТП.

Загалом за весь період функціонування станом на 01.01.2015 р. результативність зазначених трьох форм СпРЕД була наступною:

- ✓ залучено інвестицій на суму 5,2 млрд дол. США (в рамках СЕЗ майже 1 млрд дол. США, ТПР – 4,2 млрд дол. США, ТП – понад 100 млн дол. США), в т.ч. іноземних на суму 1,1 млрд дол. США (в рамках СЕЗ 145 млн дол. США, ТПР – майже 1 млрд дол. США, ТП – 1 млн дол. США);
- ✓ створено понад 75 тис. нових робочих місць (в рамках СЕЗ – близько 21 тис., ТПР – близько 51 тис., ТП – понад 3,5 тис.);
- ✓ отримано дохід (виручку) від реалізації продукції на суму понад 214,5 млрд грн (без врахування даних СЕЗ і ТПР за 2013 р.,

оскільки відповідні статистичні для їх суб'єктів господарювання спостереження в 2013 р. не були передбачені та не велись Державною службою статистики України) або близько 65 млрд дол. США враховуючи середньорічні курси валют (в рамках СЕЗ – 56,9 млрд грн. або 9 млрд дол. США, ТПР -148,5 млрд грн або 53,4 млрд дол. США, ТП – понад 9 млрд грн або 1,7 млрд дол. США), в т.ч. від реалізації продукції за кордоном на суму 78,8 млрд грн або понад 12 млрд дол США (в рамках СЕЗ – понад 14 млрд грн або понад 2 млрд дол США, ТПР – понад 62 млрд грн або понад 10 млрд дол США, ТП – понад 2 млрд грн або понад 300 млн дол. США);

- ✓ сплачено до бюджетів різних рівнів та ДЦФ понад понад 4 млрд дол США (СЕЗ – понад 1,2 млрд дол. США, ТПР – понад 2 млрд дол. США, ТП – 200 млн дол. США) (Додаток Б, Таблиці Б.19.-Б.21);
- ✓ отримано податкових та митних пільг на суму понад 1,8 млрд дол. США (в рамках СЕЗ – понад 300 млн дол. США, ТПР – 1,4 млрд дол. США, ТП –130 млн дол. США) [230].

Узагальнені основні результати діяльності цих форм СпРЕД свідчать про їх високу економічну ефективність. Зокрема, коефіцієнт виробничої віддачі інвестицій (відношення обсягу реалізованої продукції до обсягу залучених інвестицій) за період з початку реалізації інвестиційних проектів по 2012 р. в СЕЗ склав 9, в ТПР – 6,7, в ТП – 17 (по Україні – 1,7 за період 2001-2012 рр.), коефіцієнт бюджетної віддачі залучених інвестицій (відношення обсягу платежів до бюджетів та ДЦФ до обсягу залучених інвестицій) за період з початку реалізації інвестиційних проектів по 2013 р. в СЕЗ склав 1,1, в ТПР – 0,5, в ТП – 1,9 (по Україні – 0,5 за період 2000-2011 рр.). Заощадження державних коштів на створенні всіх нових робочих місць склало щонайменше 5,2 млрд грн (СЕЗ – 1,4 млрд грн., ТПР – 3,6 млрд грн, ТП – близько 259 млн грн) з огляду на офіційну середню вартість створення одного робочого місця в різних галузях економіки та в науковій галузі згідно з відповідними нормативами вартостей 2004 р. [308], а оскільки зміни до цих нормативів не вносилися впродовж аналізованого періоду, то фактично і заощадження було значно вищим).

Згідно отриманих результатів можна стверджувати, що застосування розглянутих трьох форм СпРЕД в Україні мало вплив на інвестиційну, інвестиційно-інноваційну, соціальну та фінансову складові економічної безпеки держави, зокрема:

- ✓ питома вага платежів СЕЗ і ТПР в доходах зведеного бюджету України була найвищою в період 2002-2014 рр. коливалася в СЕЗ в межах 0,1-0,5 %, в ТПР – 0,01-1,3 %, ТП – 0,0003-0,1 %;
- ✓ рентабельність операційної діяльності промислових підприємств впродовж 2005-2012 рр. в СЕЗ коливалася в межах -1-5,9 %, в ТПР

- -6-12,7 % (по Україні – 1,8-5,8 %) і оптимальні значення цього індикатору (6-9 %) було досягнуто в ТПР – 2005-2007 рр.;
- ✓ відношення середньомісячної номінальної заробітної плати до прожиткового мінімуму на одну працездатну особу впродовж 2005-2014 рр. в СЕЗ коливалося в межах 1,8-3,3 %, в ТПР – 2,2-3,2 % (по Україні – 1,8-2,9 %) і оптимальні значення цього індикатору (≥ 3 %) було досягнуто в СЕЗ в 2014 р. і в ТПР – в 2007 р., 2010 р., 2012 р.

Таким чином, їх вплив можна оцінювати як позитивний. Кореляція значень наведених індикаторів з кількістю суб'єктів господарювання СпРЕД показує, що питома вага суб'єктів господарювання в загальній кількості промислових підприємств є меншою, ніж їх питома вага в досягнутих результатах. Це наглядно видно на прикладі ТП. До прикладу, в 2003 р. 8 ТП разом з 70 їх учасниками (включаючи спільні та дочірні підприємства) реалізували 10 % інноваційної або 0,4 % промислової продукції України. Відсутність моніторингу діяльності СЕЗ і ТПР за приростом ПІІ впродовж 2000-2007 рр., коли були залучені основні обсяги інвестицій, унеможливує визначення такого впливу в повному обсязі. Загалом, визначення впливу СпРЕД в повному обсязі є неможливим з огляду на вказану вище незначну кількість показників, які відповідають складовим показникам економічної безпеки.

Більш відчутним цей вплив був на регіональному рівні, особливо на ті регіони, в яких функціональні одиниці СпРЕД спрацювали найбільш ефективно, зокрема на Закарпатську, Донецьку та Львівську області. Це пояснюється тим, що в цих регіонах було декілька функціональних одиниць різних форм СпРЕД та їх результативність була найвищою.

До прикладу, найвища результативність по ТПР досягнута 8 ТПР – в мм. Донецьк, Маріуполь, Красноармійськ, Артемівськ, Єнакієво Донецької області, м. Харків, Закарпатській області та «Сиваш» АР Крим (їх частка в загальних показниках ТПР складає 79 % за обсягом залучених інвестицій, 69 % – платежів до ДЦФ, 67 % – за кількістю створених нових робочих місць); 2 СЕЗ – «Закарпаття» та «Яворів» (їх частка в загальних показниках СЕЗ складає 64 % за обсягом залучених інвестицій, 79 % – платежів до бюджетів та ДЦФ, 76 % – кількістю створених робочих місць) та 3 ТП – «Інститут електрозварювання імені Є.О. Патона», «Інститут Монокристалів», «Напівпровідникові технології і матеріали, оптоелектроніка та сенсорна техніка» (їх частка в загальних показниках ТП складає 99 % за обсягом залучених інвестицій, 98 % – платежів до бюджетів та ДЦФ, 40 %- реалізації інноваційної продукції, 93 % – кількості створених нових робочих місць).

Однак потенціал їх впливу був розкритий тільки частково, оскільки після ліквідації всієї системи фіскальних пільг для суб'єктів господарювання СЕЗ, ТПР та ТП в березні 2005 р., було втрачено конкурентні переваги цих інструментів порівняно з аналогічними в інших країнах, а також

інвесторів, як вже залучених, так і потенційних. Оновлена система заохочень для ТП в 2006 р. не забезпечила бажаного інтересу з боку інвесторів. Так, станом на 01.10.2015 р. завчасно припинилася інвестиційно-господарська діяльність в 4 СЕЗ, 57 ТПР і 7 ТП, завершився визначений термін дії в 1 СЕЗ та 1 ТПР, вимушено скасовано закони щодо функціонування 1 СЕЗ і 7 ТПР в результаті анексії регіону їх функціонування. Таким чином, на вказану дату інвестиційно-господарська діяльність здійснювалася тільки в 6 СЕЗ, 7 ТПР та 1 ТП) [309].

В цілому, в Україні з 2005 р. і по сьогодні організаційно-економічні умови діяльності суб'єктів господарювання як СЕЗ, ТПР та ТП, так і НП та ІП, відзначаються низьким рівнем преференційності та конкурентності порівняно з аналогічними економічними інструментами інших країн, зокрема сусідніх. В реаліях українського сьогодення економічний інструмент СпРЕД перетворився з дієвого на формальний та безпідставно нехтується державними управліннями.

Угоди регіонального розвитку (УРР) – правовий акт, який укладається на певний строк між органами влади та іншими зацікавленими сторонами і передбачає об'єднання фінансових та інших ресурсів з метою реалізації спільних заходів за пріоритетними напрямками розвитку регіонів та держави.

Цей економічний інструмент застосовується багатьма країнами світу, зокрема, Францією (з 1984 р.) та Польщею (з 1999 р.). В Україні застосування цього економічного інструменту було визначене в 2005 р. Законом України «Про стимулювання розвитку регіонів» [253, Ст. 4-5]. Його практичне застосування розпочалося після затвердження КМУ в 2007 р. Порядку підготовки, укладення та виконання УРР разом з типовою УРР [310]. Відмітимо, що цей економічний інструмент був включений до ДСРР-2015 р. [260] та ДСРР-2020 [92] як один із основних інструментів їх реалізації.

Відповідно до чинного законодавства УРР:

- укладаються між КМУ та Верховною Радою АР Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими радами,
- набирають чинності після їх схвалення відповідними радами,
- передбачають спільне виконання і фінансування заходів з реалізації ДСРР та РСР за рахунок коштів Державного бюджету України, відповідних місцевих бюджетів та інших джерел;
- передбачають спеціальне звітування про хід їх виконання, яке включає стан фінансування та виконання спільних заходів;
- оцінюються на предмет їх ефективності (економічної, бюджетної, соціальної) та рівня впливу на розвиток регіону за спеціальною Методикою [311].

Щодо звітування та оцінювання ефективності здійснення спільних заходів в рамках УРР, то форма звіту передбачає один спільний для всіх

УРР показник (обсяги фінансування) та інші (не визначені) показники досягнення результатів, а Порядок оцінки їх ефективності – 10 показників, і тільки 1 з них – платежі до бюджетів і ДЦФ, – відповідає складовому показнику (доходи зведеного бюджету) індикатора економічної безпеки у фінансовій сфері – рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет. Відповідно, тільки за ним можна здійснити розрахунки впливу виконання УРР на економічну безпеку держави.

Впродовж 2007-2010 рр. були підписані 6 УРР Донецької [312], Львівської [313], Волинської [314], Вінницької [315], Івано-Франківської [316] та Херсонської областей [317]) (Додаток А, Таблиця А.17).

Відмітимо, що на першому етапі реалізації ДСРР-2015 (2006-2008 рр.) передбачалася підготовка та реалізація пілотних проектів УРР для відпрацювання засад застосування цього економічного інструменту і вже потім, на другому етапі (2009-2015 рр.), – системне укладання УРР. Однак, запровадження цього економічного інструменту відбулося без відпрацювання засад його застосування на пілотних проектах та без попередніх розрахунків на рівні держави щодо його загального прогнозованого впливу на економічний розвиток та економічну безпеку держави. Прогнозувати його вплив можна було тільки по мірі розроблення та укладання між КМУ та регіонами кожної окремої УРР з огляду на пріоритетні напрями спільних заходів, очікувані результати, орієнтовні щорічні обсяги співфінансування з державного і місцевого бюджетів та інших джерел, тощо. Такий підхід призвів до того, що вже після укладання зазначених перших УРР очевидно стала неспроможність їх повноцінного співфінансування з державного бюджету, через що КМУ призупинив процес підготовки та укладання відповідних угод з іншими регіонами (Додаток А, Таблиця А.18).

Загалом, в рамках шести УРР в період з 1.1.2008 р. по 31.12.2015 р. було заплановано здійснити 69 спільних заходів за низкою пріоритетних напрямів серед яких, зокрема впровадження ресурсо- та енергозберігаючих технологій, реструктуризація та розвиток галузей, секторів та сфер економіки, розбудова інфраструктури, розвиток транскордонного співробітництва (Додаток А, Таблиця А.17) та профінансувати їх з усіх джерел орієнтовно на суму 14,6 млрд грн, у т. ч. з державного бюджету 9,2 млрд грн, місцевих бюджетів – 2,8 млрд грн та з інших джерел – 2,6 млрд грн (Додаток Б, Таблиця Б.22).

Відмітимо, що ці фактичні загальні результати за вказний період наведені без урахування остаточних даних УРР Вінницької області за 2014 р., Волинської області – за 2014-2015 рр., Івано-Франківської областей – за 2015 р., оскільки Мінекономіки та відповідні ОДА їх так і не оприлюднили.

За нашими підрахунками за наявними даними, тільки 2 заходи були виконані повністю, 1 – не виконаний, а решта – тільки частково. Загалом, спільні заходи були профінансовані тільки на 40 % від орієнтовного

обсягу, у т.ч. з державного бюджету – на 42 %, місцевих бюджетів – 38 %, інших джерел – 34 % (Додаток Б, Таблиця Б.22).

В рамках проведеної в 2012-2013 рр. та оприлюдненої оцінки КМУ ефективності здійснення спільних заходів в рамках УРР Донецької, Львівської та Херсонської областей, розрахунок ефективності (економічної, бюджетної та соціальної) не був здійснений, головним чином через те, що спільні заходи були виконані тільки частково. За цими оцінками, в результаті виконання 3 УРР було сплачено до бюджетів та ДЦВ загалом 22,7 млн грн (Донецької області – 1,3 млн грн, Львівської області – 13,7 млн грн, Херсонської області – 7,7 млн грн). Наведення в оприлюднених оцінках тільки таких узагальнених даних не дає можливість визначити питому вагу цих платежів у доходах зведеного бюджету України в розрізі окремих років.

З огляду на напрями здійснених заходів та обсяги їх фінансування вплив укладених 6 УРР був спрямований, головним чином, на виробничу та фінансову складові економічної безпеки.

Незважаючи на те, що жодна із сторін УРР не виконала свої зобов'язання в повному обсязі, зупинимось більш детально на виконанні своїх зобов'язань державою з огляду на те, що саме необхідність бюджетного співфінансування стало визначальним в припиненні застосуванні цього економічного інструменту.

Так, обсяг річного орієнтовного бюджетного співфінансування в 2008 р. (1 УРР) становив 800,4 млн грн і фактично був виконаний на рівні 87 %, в 2009 р. (2 УРР) – 1,4 млрд грн і виконаний на 27 %, в 2010 р. (4 УРР) – 2,1 млрд грн і виконаний на 29 %, 2011 р. (6 УРР) – 2,3 млрд грн і виконаний на 39 %, в 2012 р. (5 УРР) – 982,5 млн грн і виконаний на 47 %, в 2013 р. (5 УРР) – 1,2 млрд грн і виконаний на 30 %, в 2014 р. (3 УРР) – 853,4 млн грн і виконаний на 5 %, в 2015 р. (1 УРР) – 628,9 млн грн, але інформація про рівень виконання відсутня (Додаток Б, Таблиця Б.22). За нашими розрахунками, зазначені орієнтовні обсяги співфінансування з державного бюджету становили 0,3 %, 0,7 %, 0,9 %, 0,7 %, 0,3 %, 0,3 %, 0,2 %, а фактичні – 0,3 %, 0,2 %, 0,3 %, 0,4 %, 0,1 %, 0,1 % та 0,01 % дохідної частини Державного бюджету України за 2008-2014 рр.

В підготовлені проекти УРР іншими регіонами, зокрема Закарпатською областю на період 2011-2013 рр. [318], Житомирською [319], Запорізькою [320], Кіровоградською [321], Одеською [322], Полтавською [323], Рівненською [324], Тернопільською [325] на період 2012-2014 рр., Дніпропетровською [326] на період 2012-2015 рр. та Сумською [327] на період 2013-2015 рр., було закладено орієнтовне загальне державне співфінансування обсягом 24,8 млрд грн (в 2011 р. – 103,2 млн грн, 2012 р. – 6 млрд грн, в 2013 р. – 5,2 млрд грн, 2014 р. – 4,3 млрд грн, 2015 р. – 2,1 млрд грн) (Додаток Б, Таблиця Б.23). За умови прийняття зазначених проектів УРР без змін у частині державного співфінансування, загальні

річні обсяги співфінансування з державного бюджету зросли б до 0,8 % у 2011 р., 2 % у 2012 р., 1,9 % у 2013 р., 1,4 % у 2014 р. та 0,5 % у 2015 р. у відповідних щорічних обсягів Державного бюджету України.

Серед основних причин недофінансування 6 УРР з державного бюджету можна виокремити:

- ситуативний характер визначення орієнтовних обсягів фінансування УРР без уніфікації оптимального чи граничного рівнів державного співфінансування однієї УРР та загалом всіх чинних УРР впродовж року або загалом за весь період (щорічні обсяги орієнтовного державного співфінансування окремих УРР коливаються в діапазоні від 38 млн грн для Івано-Франківської області в 2011 р. до 1,1 млрд грн для Донецької області в 2009 р., а загальні – від 173,5 млн грн для Херсонської області до 3760,5 млн грн для Донецької області);
- безвідповідальне невиконання сторонами положень УРР.

До прикладу, 28.12.2009 р. Донецька обласна рада прийняла рішення [328] та подала адміністративний позов в Донецький окружний адміністративний суд про визнання протиправною бездіяльність центральних органів влади (КМУ, Міністерства фінансів України) щодо зобов'язань за УРР Донецької області (а саме в частині невжиття вичерпних заходів стосовно виконання зобов'язань, передбачених УРР Донецької області та не включення до законопроектів про Державний бюджет України на 2009 р. бюджетних призначень для фінансування спільних заходів Угоди в повному обсязі) та зобов'язати КМУ розглянути пропозиції Донецької обласної ради щодо уточнення обсягів фінансування спільних заходів УРР на 2010-2011 рр. та разом з Міністерством фінансів України передбачити в проекті Державного бюджету України на 2010 рік в повному обсязі кошти на фінансування УРР та профінансувати спільні заходи в межах затверджених бюджетних призначень. 2.02.2010 р. рішенням суду цей позов було задоволено. Під цим тиском в 2010 р. між КМУ та Донецькою обласною радою було укладено Додаткову угоду до УРР, якою було вилучено 11 спільних заходів, фінансування яких не здійснювалося, та збільшено фінансування низки заходів на загальну суму 900 млн грн (з 3,5 млрд грн до 4,4 млрд грн). Однак і відкореговані обсяги державного співфінансування в супереч судового рішення не були закладені в повному обсязі в Державний бюджет України.

В застосуванні цього економічного інструменту очевидні також інші недоліки, зокрема організаційного та інформаційно-аналітичного характеру. Так, жодним регіоном не було дотримано визначеного шестимісячного строку від моменту підписання протоколу намірів до укладання УРР [310], зокрема, більше 11 місяців у випадку УРР Донецької області, більше двадцять одного місяця у випадку УРР Львівської області). Щодо інфра-

ційно-аналітичних недоліків, то в результатах аудиту виконання перших чотирьох УРР (Донецької, Львівської, Волинської і Вінницької областей) впродовж 2009-2011 рр., проведеного Колегією Рахункової палати України в 2011 р., було визначено, що УРР не стали дієвим інструментом стимулювання динамічної, збалансованої соціально-економічної розбудови та не мали суттєвого впливу на зменшення диспропорцій економічного росту і розвиток виробничої, соціальної та інженерно-транспортної інфраструктури відповідних областей [329]. Такий висновок ґрунтувався на тому, що на момент проведення аудиту жоден із спільних заходів не був виконаний в повному обсязі через те, що Мінекономрозвитку, Мінфін, інші центральні органи виконавчої влади не забезпечили створення дієвого механізму реалізації цих угод за рахунок коштів державного бюджету. Проте, в аналітичних матеріалах щодо результатів оцінки ефективності виконання УРР Донецької, Львівської, Херсонської областей [330] по їх закінченню (2014 р.), давалася вже в цілому позитивна оцінка УРР, як економічному інструменту навіть при частковому виконанні спільних заходів в їх рамках.

Отже, реалізація перших шести УРР виявила допущені на державному та місцевому рівнях прорахунки в застосуванні цього економічного інструмента, однак засади його застосування, в т.ч. в частині державного співфінансування, залишилися без змін. В результаті такого підходу, незважаючи на те, що цей інструмент визначений одним із основних в актуальній ДСРР-2020, його застосування передбачено в стратегіях розвитку тільки 7 регіонів – Волинської, Вінницької, Житомирської, Закарпатської, Кіровоградської, Луганської та Одеської областей, однак до планів заходів з їх реалізації на перший період його не включено.

Програма подолання стану депресивності території – правовий акт, який на певний строк передбачає додаткові заохочення для учасників економічної діяльності конкретної території з метою подолання стану депресивності.

Застосування в Україні цього економічного інструментарію було законодавчо визначено в 2005 р. [253, Ст.11], а практичне запровадження було уможливлене з 2006 р. після розроблення і затвердження КМУ Порядку здійснення моніторингу показників розвитку регіонів, районів, міст республіканського в Автономній Республіці Крим і обласного значення для визнання територій депресивними [331].

Чинним законодавством [253, Ст.11-12] визначено, що Програми подолання стану депресивності територій:

- розробляються Мінрегіоном (з 17.07.2015 р., а до цього розроблялися Мінекономіки), за участі інших центральних органів виконавчої влади, відповідних місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування строком до 7 р.;
- затверджуються КМУ;

- фінансуються за рахунок коштів Державного бюджету України і відповідних місцевих бюджетів (АР Крим, обласних, міських, міст обласного (республіканського) значення та районних бюджетів) на відповідні роки, та інших джерел відповідно до законодавства, при цьому загальний річний обсяг фінансування з державного бюджету не може бути меншим, ніж 0,2 % дохідної частини державного бюджету за відповідний період.

Згідно з законодавчо визначеною класифікацією депресивних територій на 5 типів [253] мають розроблятися окремі програми подолання стану депресивності регіонів, промислових районів, сільських районів, міст обласного значення (республіканського значення в АР Крим) та окремих населених пунктів, на території яких з 1996 р. ліквідовані вугледобувні та вуглепереробні підприємства.

Зазначимо, що для визначення переліку депресивних територій по кожній групі із зазначених типів територій щорічно має здійснюватися моніторинг їх розвитку згідно визначеного в КМУ оновленого в 2010 р. та доповненого в 2012 р. Порядку [332] за індивідуальними переліками показників (від одного до п'яти) та трьома групами критеріїв депресивності (Додаток А., Таблиця А.19).

Так, моніторинг регіонів здійснюється за одним показником – за обсягом ВРП, і критерієм депресивності регіону є найнижче за останні 5 років значення ВРП від середнього по регіонам. Тобто, за результатами останніх 5 років статус депресивного може отримати тільки один регіон. Відповідно до чинного законодавства [254], регіонами є територія АР Крим, областей, міст Києва та Севастополя, тобто 27 регіонів.

Моніторинг таких типів територій як промислові райони, сільські райони, міста обласного значення (республіканського значення в АР Крим) здійснюється за індивідуальними показниками (4-5-3 відповідно) і критерієм депресивності є відхилення значень усіх із них впродовж 3 років від встановлених граничних рівнів, які розраховуються як добуток середнього значення відповідного показника по групі територій та коефіцієнту (0,75 або 1,25 залежно від показника). Відповідно до Постанови КМУ [332], промисловим визнається район, у якому частка осіб, зайнятих у промисловості, перевищує частку осіб, зайнятих у сільському господарстві, а також район, на території якого перебувають у стадії закриття вугледобувні та вуглепереробні підприємства. Інші райони, які не відповідають таким умовам, вважаються сільськими. Тобто, таких територій зі статусом депресивних може бути декілька в кожній групі. Станом на 1.6.2014 р. в Україні нараховувалося 490 районів, 173 міст обласного значення та 11 міст республіканського значення (в АР Крим).

Показником моніторингу останньої групи територій – населених пунктів, на території яких з 1996 р. ліквідовані вугледобувні та вугле-

переробні підприємства, є стан здійснення заходів щодо вирішення соціально-економічних та екологічних питань, передбачених проектами ліквідації зазначених підприємств, невиконання яких в повному обсязі дає підстави класифікувати їх як депресивні.

Відмітимо, що інформація щодо переліку промислових та сільських районів за часткою зайнятих в промисловості та сільському господарстві, а також населених пунктів, на території яких з 1996 р. ліквідовані вугледобувні та вуглепереробні підприємства центральними органами виконавчої влади не оприлюднювалася. За розрахунками деяких науковців, зокрема Барановського М. [333], в 2011 р. в Україні нараховувалося 201 промисловий та 289 сільських районів.

За результатами моніторингу, територіям, в яких виявлені критерії депресивності, надається статус депресивної строком до 7 р. Цей строк може бути додатково продовжений ще на 5 р.

Відповідні щорічні моніторинги мали здійснюватися щорічно з 2006 р. і охопити також і період 2003-2005 рр.

За результатами проведення таких моніторингів наразі оприлюднено є тільки одна постанова КМУ від 2011 р. [334], з якої в 2014 р. [335] було знято гриф "Для службового користування". Відповідно до неї статус депресивних територій у 2011 р. було надано 4 містам обласного значення – Токмак (Запорізька область) і Новий Розділ (Львівська область) строком на 5 років (2012-2016), Ізюм і Первомайський (Харківська область) строком на 7 років (2012-2018) [334]. Міністерство економічного розвитку і торгівлі разом із відповідними обласними державними адміністраціями та міськими радами мали у тримісячний строк розробити і подати КМУ проекти програм подолання депресивності зазначених територій та визначити заходи щодо державного стимулювання їх розвитку. Однак жодної програми подолання депресивності територій не було оприлюднено. До прикладу, Програма подолання депресивності м. Ізюм Харківської області на 2012-2018 роки не була прийнята, про що свідчить рішення Ізюмської міської ради 2016 р., яким було скасовано рішення 2011 р. щодо погодження пропозиції щодо надання місту статусу депресивної території [336] з огляду на той факт, що КМУ не було схвалено «Концепцію Державної цільової програми подолання депресивності м. Ізюм Харківської області на 2012-2018 роки» та не виділялися кошти на здійснення заходів щодо стимулювання розвитку міст з державного бюджету [337]. Також вирішено направити звернення до Харківської обласної державної адміністрації та Кабінету Міністрів України щодо скасування статусу депресивної території міста. Ймовірно, такі програми не були схвалені КМУ і щодо інших із зазначених міст.

Серед інших оприлюднених матеріалів, є тільки аналітичні матеріали, підготовлені Мінекономіки до комітетських слухань у ВРУ в 2010 р.

на тему “Нові підходи в розвитку депресивних регіонів України”, в яких було наведено перелік “наближених” до депресивних 8 сільських районів, 9 промислових районів та 5 міст обласного значення, тобто тих, у яких значення не всіх, а тільки кількох визначених показників розвитку відповідали критеріям депресивності [338, с.10-12]. До списку таких районів були включені Камінь-Каширський (Волинська), Тарутинський, Татарбунарський, (Одеська), Краснолиманський (Донецька), Поліський (Київська), Решетилівський (Полтавська), Ріпкинський, Козелецький (Чернігівська), які класифікувалися як сільські, а також Рожищенський (Волинська), Павлоградський (Дніпропетровська), Воловецький (Закарпатська), Лутугинський (Луганська), Турківський (Львівська), Любашівський, Балтський (Одеська), Володарсько-Волинський та Романівський (Житомирська), які класифікувалися як промислові, а до міст обласного значення – Білгород-Дністровський (Одеська), Яремче (Івано-Франківська), Новий Розділ (Львівська), Первомайський (Харківська), Новодністровськ (Чернівецька).

За результатами нашого аналізу значень ВРП в розрахунку на одну особу у фактичних цінах впродовж 5 років за період 2004-2015 рр. найнижчими серед 27 регіонів були показники тільки в Чернівецькій області, а саме в період 2009-2013 рр. (Додаток Б., Таблиця Б.14). Інформація щодо присвоєння статусу депресивної території Чернівецької області не оприлюднена. Очевидно, що критеріям депресивності в цей період відповідали також й інші типи територій, однак інформація про надання їм відповідного статусу не оприлюднювалася, а проведення нами таких розрахунків утруднено з огляду на їх велику кількість та брак даних.

Щодо фінансування програм подолання стану депресивності, то з урахуванням нижньої граничної межі, про яку зазначалося вище, загалом з державного бюджету мало виділятися що найменше 331,9 млн грн в 2007 р., 463,4 млн грн в 2008 р., 419,4 млн грн в 2009 р., 481,2 млн грн в 2010 р., 629,2 млн грн в 2011 р., 692,1 млн грн в 2012 р., 678,5 млн грн в 2013 р., 714,2 млн грн в 2014 р., 1069,4 млн грн в 2015 р. [339].

Таким чином, з огляду на зазначені обсяги державного фінансування програми подолання стану депресивності в разі їх прийняття мали б мати незначний вплив на фінансову складову економічної безпеки держави. Визначення впливу депресивних територій на інші складові економічної безпеки держави є неможливим з огляду на відсутність оприлюдненої інформації щодо таких програм і їх сутнісного наповнення. Методика звітності та оцінки ефективності виконання програм подолання стану депресивності територіями в Україні не розроблялася.

Відмітимо, що вродовж 2006-2016 рр. сам моніторинг показників розвитку регіонів, районів, міст республіканського в АР Крим і обласного значення здійснювався за двома порядками – за першим з 26.06.2006

р. по 1.03.2010 р. [331] та за другим – 2.03.2010 р. по сьогодні [332] (суть останнього коротко була розглянута вище). Обидва порядки включають однакові переліки показників в розрізі типів територій за виключенням показника, який застосовується тільки з 2012 р. [332] щодо нововведеного такого типу території як населені пункти, на території яких з 1996 р. були ліквідовані вугледобувні та вуглепереробні підприємства. Головна відмінність цих порядків полягає у методиках визначення критеріїв депресивності територій (Додаток А., Таблиця А.19). Перший порядок передбачав надання територіям статусу депресивних лише вразі якщо значення всіх визначених показників для певної групи є мінімальними або максимальними впродовж певного періоду (3-5 років). Відповідно, теоретично, за цим порядком по кожному типу території могла бути визначена тільки одна депресивна територія.

Поточні критерії депресивності відрізняються від європейської практики. До прикладу, в ЄС регіон вважається депресивним (менш розвиненим), якщо за результатами року ВРП на одну особу є менше 75 % від середнього по ЄС. Застосовуючи цей підхід, впродовж 2004-2014 рр. обсяг ВРП на одну особу в 13-16 регіонах України був нижчим за відповідне середнє значення по Україні (Додаток Б., Таблиця Б.14). За цим підходом за результатами 2014 р. критерію депресивності відповідали Вінницька, Волинська, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Луганська, Рівненська, Сумська, Тернопільська, Херсонська, Хмельницька, Чернівецька та Чернігівська області.

Таким чином, застосовані в Україні такі ІСРР як СЕЗ, ТПР, ТП, НП, ІП, УРР мали вплив на інвестиційну, інноваційну, виробничу зовнішньоекономічну складові економічної безпеки. Їх запровадження відбулося без попереднього прогнозування їх впливу на економічну безпеку. Визначення такого впливу навіть на етапі їх застосування не видається можливим в повному обсязі з огляду на те, що системи показників оцінки результатів їх застосування корелюють лише з декількома індикаторами економічної безпеки. Відсутність розрахунків щодо їх потенційного впливу на фінансову складову економічної безпеки держави проявилось в тому, що заохочення у вигляді пільг розцінюються як втрати держави, а пряме фінансування – як неможливе до забезпечення. Так, реалізація більшості інвестиційних та інноваційних проектів в СЕЗ, ТПР і ТП була завчасно припинена через порушення гарантованих заохочень, застосування УРР завчасно припинено через недостатність бюджетних коштів, запуск НП та ІП ще досі перебуває на підготовчій стадії через недостатньо конкурентну систему їх заохочення, а програми подолання стану депресивності взагалі не розроблялися. Це свідчить про організаційно-методологічні прорахунки в процесі державного управління та відсутність взаємозв'язку процесу стратегічного планування з запроваджуваними

ІСРР та їх сутнісним наповненням. Очевидно, що потенціал зазначених ІСРР не розкритий в повній мірі. Для можливості моделювання максимально позитивного впливу на економічну безпеку від системного застосування ІСРР необхідно переглянути системи індикаторів оцінки ефективності їх реалізації та стану економічної безпеки держави та привести їх до спільного знаменника.

5.3. Запровадження та функціонування індустриальних парків в контексті впливу на економічну безпеку держави

Підготовчий етап запровадження та функціонування ІП – це період від ініціювання запровадження ІП, як інструменту економічної політики держави, до початку повноцінного функціонування мережі його функціональних одиниць.

Оскільки цей період включає також і період від ініціювання створення до запуску конкретного ІП і його наповнення резидентами його слід розглядати на двох рівнях – держави і регіонів, а також інвесторів.

Узагальнено, цей етап передбачає на державно-регіональному рівні розроблення системної нормативно-правової бази щодо засад створення та функціонування ІП в регіонах, а на рівні інвесторів – її виконання в процесі створення та запуску ІП, а також подальшого функціонування і реалізації інвестиційних проектів.

Щодо нормативно-правової бази, то її сутнісне наповнення та оперативність розроблення визначають спрямування та часовий лаг початку впливу цього економічного інструменту на складові економічної безпеки, а конкурентність умов – інтенсивність такого впливу залежно від їх кількості залучених інвесторів і резидентів та масштабів їх інвестиційних проектів.

Відповідно до світової практики сутнісного наповнення ІП, цей економічний інструмент спрямовується на покращення стану інвестиційної, інноваційної, виробничої та зовнішньо-економічної складових економічної безпеки держави. Також сутнісне наповнення багато в чому визначає часові та фінансові витрати ініціаторів в процесі створення ІП (від моменту ініціювання до запуску) та резидентів (від входження в ІП до початку виробничої діяльності), тобто має вплив на тривалість та рівень окупності інвестицій. Для підвищення конкурентоспроможності ІП на міжнародній арені інвестиційного капіталу шляхом скорочення таких

На початкових етапах формування індустриальних парків важлива державна підтримка при підведенні необхідних для функціонування мереж і комунікацій – це як безвідсоткові кредити, так і пряма допомога на облаштування інфраструктури, але вона не надається. Так відбувається тому, що поки немає механізму виділення цієї допомоги.

витрат важлива роль у сутнісному наповненню відводиться системі преференцій у вигляді різних інструментів прямої та непрямой допомоги.

Тому саме на підготовчому етапі закладаються основні засади впливу ІП на економічну безпеку держави, що і визначає його особливу важливість. Однак в Україні на державному рівні не здійснювалися розрахунки щодо впливу застосування ІП на економічну безпеку, в т.ч. і на фінансову її складову, з точки зору достатності та необхідності пільг та преференцій. Зауважимо, що саме застосування фіскальних пільг для резидентів СЕЗ, ТПР та ТП супроводжувалося найбільшими дискусіями і полярністю оцінок та призвело до завчасного їх скасування з порушенням державних гарантій щодо стабільності умов діяльності.

Наразі вплив від застосування ІП не відчувається на стані економічної безпеки України, оскільки їх мережа ще не почала повноцінно функціонувати.

За прогностичними розрахунками, які спираються на успішний світовий досвід, можна говорити про очікуваний високий рівень інтенсивності такого впливу в майбутньому.

Згідно досвіду країн Центральної та Східної Європи на 1 га площі ІП в середньому залучається 1-3 млн дол. США та створюється від 20 до 80 робочих місць залежно від виду діяльності (20 працівників – логістика, складське господарство; 80 – збирання, електроніка, легке машинобудування, обробка, виробництво). Досягнення відповідних індикаторів очікуються і в Україні. До прикладу, в ІП «Бурштин» (32,5 га) [340] прогнозується загалом залучити близько 32 млн дол. США і створити близько 2 тис. робочих місць та щорічно сплачувати до державного бюджету ПДВ обсягом 3-8 млн грн, податок на прибуток – 0,4-1,4 млн грн, податок на доходи фізичних осіб – 1,1-2,4 млн грн, єдиного соціального внеску – 1,4-3 млн грн залежно від сфери діяльності резидентів.

В Україні за розрахунками 2012 р. [341], очікувалося, що загалом буде залучено щонайменше 8 млрд дол. США інвестицій та створено не менше 300 тис. нових робочих місць через 3-4 роки після системного створення ІП в регіонах України.

Ефективність економічної політики по запровадженню та функціонуванню ІП можна оцінити за такими основними критеріями як оперативність розроблення та конкурентність нормативно-правової бази щодо ІП, кількість ініціатив створення ІП та резидентів ІП, а також швидкість проходження ними підготовчого етапу.

Щодо оперативності розроблення необхідної нормативно-правової бази щодо ІП, то цей процес триває в Україні вже більш 12 років, відбувається непослідовно і наразі ще не докінця завершений. Додамо, що створення ІП на регіональному рівні ініціювалося ще більше 20 років назад разом з іншим подібним економічним інструментом (СЕЗ).

Так, впродовж 2004-2012 р. до ВРУ було внесено низку законопроектів щодо унормування рамкових засад створення та функціонування ІП [342; 343; 344; 345], в 2006 р. КМУ було схвалено Концепцію створення індустріальних (промислових) парків в Україні [346] і тільки в 2012 р. було прийнято відповідний рамковий закон [184], що дозволили в наступні роки прийняти інші законодавчі на підзаконні нормативно-правові акти, зокрема щодо звільнення від оподаткування митом ввезення ініціаторами створення ІП устаткування, обладнання та комплектувальних виробів до них, матеріалів, що не виробляються в Україні (2012-2013 рр.) [347, ч. 6. ст. 287; 348], форми типового договору про створення та функціонування ІП [349] та порядку включення ІП до Реєстру індустріальних (промислових) парків» (2013 р.) [350], розвитку мережі [351] (2015 р.).

Розробка нормативно-правової бази супроводжується одночасним внесенням змін та доповнень до раніше прийнятих актів. В 2013 р. та 2015 р. були внесені зміни до рамкового закону щодо створення ІП [352, п. 144; 351, п. 3], в 2015 р. – до порядку ввезення на митну територію України обладнання та комплектувальних виробів до них, матеріалів, що не виробляються в Україні без сплати ввізного мита [353], в 2015 та 2016 рр. – до порядку включення ІП до Реєстру індустріальних (промислових) парків» [354; 353], в 2016 р. – до форми типового договору про створення та функціонування ІП [355].

Про непослідовність нормотворчого процесу свідчить, зокрема те, що відповідно до Концепції створення індустріальних (промислових) парків в Україні впродовж 2008-2010 рр. мала бути створена мережа пілотних ІП в АР Крим, Київській, Львівській та Харківській областях задля напрацювання необхідного законодавства та оптимальних умов застосування цього економічного інструменту загалом в країні. Реалізувати цю Концепцію спочатку не дозволило зволікання з розробленням рамкових умов щодо створення та функціонування ІП, а потім і саме їх прийняття, якими вже не передбачається реалізація відповідних пілотних проектів. Цим було нівельовало не тільки вже розпочате відпрацювання особливостей застосування цього економічного інструментарію, а й можливість визначення їх оптимального сутнісного наповнення для забезпечення позитивного та швидкого впливу на економічну безпеку.

Про незавершеність цього процесу свідчить те, що досі незавершено формування системи преференцій в частині державного стимулювання створення та функціонування ІП (хоча, відвідо до рамкового закону [184, ч. 3 ст. 66] КМУ на це відводився строк до 4 грудня 2012 р.), а також те, що низкою законопроектів, які перебувають на розгляді у ВРУ, пропонується виконати це положення та врегулювати деякі інші моменти, зокрема:

- ❖ встановити для учасників ІП особливий порядок оподаткування податком на прибуток терміном на 10 років (перші 5 років за 0% ставкою, наступні – за ставкою вдвічі меншою за базову (сьогодні 8%); звільнити їх від сплати ПДВ за операції з ввезення на митну територію України у митному режимі імпорту устаткування, обладнання та комплектуючих до них для облаштування ІП або здійснення господарської діяльності; звільнити на 3 роки резидентів ІП від сплати податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки, земельного податку за земельні ділянки та орендної плати за користування земельною ділянкою державної чи комунальної власності, на якій створено ІП [356];
- ❖ визначити виключний перелік устаткування, обладнання та комплектуючих до них, матеріалів, які не є підакцизними товарами та ввозяться без сплати митних платежів ініціаторами створення та керуючими компаніями ІП для облаштування таких індустріальних парків, а також ІП – для здійснення господарської діяльності у межах ІП [357];
- ❖ зменшити мінімальну площу земельної ділянки ІП до 10 га [358].

Щодо конкурентності умов створення та функціонування ІП, то ініціаторам створення ІП законодавчо передбачена можливість отримання прямої державної допомоги – коштів з державного чи місцевих бюджетів для фінансування комплексу заходів щодо облаштування ІП, а саме безвідсоткових кредитів (позик) та цільове фінансування на безповоротній основі [184, ст. 34]. Надання ініціаторам для створення ІП коштів з державного бюджету можливе за умови їх передбачення законом про Державний бюджет України на відповідний рік [184, ст. 34] в рамках виконання різних стратегій, спеціальних програм та проектів через Державний фонд регіонального розвитку (ДФРР), Міністерство економічного розвитку та торгівлі України (уповноважений на цей момент державний орган щодо створення ІП в Україні) та ін розпорядників. Загалом, співфінансування з державного бюджету може складати лише до 25% від загальних потреб на інженерно-технічне облаштування ІП і дотримання цього рівня є одним із критеріїв включення Міністерством економічного розвитку та торгівлі України відповідного ІП до Реєстру індустріальних (промислових) парків [350].

Також ініціаторам створення ІП законодавчо передбачена можливість отримання непрямої державної допомоги – звільнення від пайової участі у розвитку інфраструктури населених пунктів [184, ст. 34] та від сплати ввізного мита за ввезення визначеного устаткування, обладнання та комплектуючих до них, матеріалів, що не виробляються в Україні та не є підакцизними товарами, для облаштування ІП [184, розділ X].

Щодо звільнення від сплати ввізного мита, то передбачено вичерпний перелік можливих варіантів використання вивільнених коштів, а саме: об-

лаштування ІП, запровадження новітніх технологій, збільшення випуску продукції та зменшення витрат за видами господарської діяльності, здійснення науково-дослідної діяльності, повернення кредитів та оплати інших запозичень, а також сплата відсотків за такими кредитами та запозиченнями. Така норма надає керуючим компаніям та суб'єктам господарювання індустріальних парків додаткові фінансові ресурси для забезпечення їхньої організаційно-виробничої та науково-дослідної діяльності [359].

Фактично, таке сутнісне наповнення системи преференцій ІП робить її неконкурентною порівняно в аналогічними економічними структурами інших країн, в яких перелік її видів є ширшим і їх обсяги інтенсивнішими. Враховуючи зростання конкуренції за інвестиційні ресурси не тільки між функціональними одиницями ІП різних країн, а і між функціональними одиницями ІП всередині країни, у низці країн спостерігається таке удосконалення системи преференцій, яке підпорядковує процес стимулювання інвестицій забезпеченню стратегії збалансування територіального розвитку країни. В цьому контексті прогресивним вважається досвід Туреччини, яка, за результатами більш як сорокарічного відпрацювання моделі стимулювання припливу інвестицій у свої **організовані індустріальні зони** запровадила новий підхід до фіскального стимулювання їх розвитку. Ця новація базується на застосуванні різного переліку стимулів та їх інтенсивності за принципом оберненої пропорційності до рівня соціально-економічного розвитку провінцій їх розташування. Такий підхід створює додаткові переваги ОІЗ в менш соціально та економічно розвинених регіонах, що посилює їх інвестиційну привабливість і сприяє збалансуванню територіального розвитку країни в цілому.

Для ініціаторів підготовчий етап створення ІП (період від ініціювання створення до запуску конкретного ІП) в Україні включає низку проміжних стадій, на яких ними реалізуються такі заходи як :

- прийняття рішення про створення відповідного ІП, розроблення та затвердження концепції ІП;
- підготовка документації на земельну ділянку ІП (внесення змін до генерального плану населеного пункту його розташування, розробка детального плану території, розмежування земель, підготовка та узгодження земельпорядної документації, внесення ділянки в Державний земельний кадастр), виготовлення проектно-кошторисної документації (отримання технічних умов та необхідних дозволів) та облаштування інженерно-технічної та транспортної інфраструктури ІП необхідних потужностей (електро-, газо-, водомережі, під'їзні шляхи та внутрішні проїзди тощо);
- будівництво промислових майданчиків (спеціальних для конкретних резидентів на їх замовлення (або самими резидентами) або стандартних для очікуваних потенційних резидентів).

Після проходження хоча б першої проміжної стадії ініціатори створення ІП можуть подавати документи на включення відповідного ІП до Реєстру індустріальних парків України, для отримання додаткових переваг в розбудові та облаштуванні інфраструктури ІП.

Щодо кількості ініціатив, то, загалом, за нашими підрахунками в Україні ініціювалося створення понад 200 ІП впродовж останніх 12 років. Однією з перших ініціатив був ІП “Київщина” в Київській області [360]. Однак станом на липень 2016 р. тільки один ІП (“Свема”) в Сумській області функціонував повноцінно (залучено одного резидента), ще 22 ІП в 13 регіонах (без урахування ІП в АР Крим) перебувають на підготовчому етапі (ініціаторами створення ІП прийняті відповідні рішення та концепції) (Додаток А, Таблиця А.15) і з них, тільки 3 ІП (“Соломоново”, “Коростень”, “Рясне-2”) знаходяться на його завершальній стадії і в них розпочинається робота з інвесторами.

ІП “Свема” пройшов підготовчий етап порівняно з іншими ІП швидше з огляду на низку об’єктивних обставин, зокрема, ініціювала його створення міська рада м. Шостка, яка вже мала досвід застосування спеціального режиму інвестиційної діяльності на території міста, а також на державному рівні було прийнято концептуальний та програмний документи щодо його розвитку з передбаченим на 2012-2015 рр. фінансуванням з Державного бюджету в обсязі 15 млн грн [361]. Досвід застосування спеціального режиму інвестиційної діяльності на території м. Коростень в Житомирській області та функціонування СЕЗ “Закарпаття” в Закарпатській області також є одним із чинників, який сприяв пришвидшенню процесу виходу ІП “Коростень” та ІП “Соломоново” на завершальну стадію підготовчого етапу. Крім того, ІП “Соломоново” створено на площадці з готовою інженерно-транспортною інфраструктурою СЕЗ “Закарпаття”. Створення ІП “Рясне-2” розпочалося ще в рамках формування мережі пілотних ІП в Україні.

Загалом, 14 ІП в 11 регіонах України (включаючи ІП “Свема”) після проходження однієї з стадій підготовчого етапу впродовж 2014-2016 рр. були включені до Реєстру індустріальних парків України [362]. Ініціатори створення решти ІП, зокрема, ІП «Павлоград» в Дніпропетровській області [363], “Кам’янка-Бузький ІП” [364], “Яворівський ІП” [365] і “Новороздільський індустріальний парк” [366] в Львівській області, ІП “Бурштин” [367] в Івано-Франківській області, ймовірно, також будуть ініціювати їх включення до зазначеного Реєстру.

Крім того, ще низка ІП планується створити в найближчі роки відповідно до розпорядчих, планових та програмних документів розвитку регіонів (зокрема, Вінницький індустріальний парк VIP у Вінницькій області, ІП «SMOKOVKA» та ІП «Новопарк» в Житомирській області [368], «Калуш» та «Коломія» в Івано-Франківській [369], ІП “Новодністров-

ський” та ІП “Енергія Буковини” в Чернівецькій області [370], ІП в Запорізькій [371], Київській [372] та Миколаївській [373] областях. Зазначимо, що до окупації АР Крим та проведення антитерористичної операції в Донецькій та Луганській областях, ці регіони вважалися пріоритетними для створення ІП.

Щодо швидкості проходження ініціаторами підготовчого етапу, то, відповідно до проведеного аналізу концепцій ІП в Україні, створення переважної більшості ІП в Україні ініціювалося на земельних ділянках типу грінфілд і на підготовчий етап їх розбудови відводиться 4-10 років. До прикладу, на цей етап заплановано 4 роки в ІП «Яворів» [365] та Вінницькому ІП [374], 10 років в ІП «Славута» [375].

Як показує світовий досвід, проходження ініціатором підготовчого етапу створення ІП слід розглядати як окремий декількорічний, складний та фінансово затратний інвестиційний проект. Найбільш тривалою та дороговартісною проміжною стадією підготовчого етапу є виготовлення проектно-кошторисної документації та облаштування інфраструктури, особливо якщо ІП створюються на земельних ділянках типу “грінфілд”, тобто з нуля. Державна підтримка ініціаторів створення ІП у вигляді різних преференцій, як правило, надається саме на скорочення цих витрат, а відтак і пришвидшення проходження ними підготовчого етапу та періоду окупності інвестицій.

Вартості підготовки інженерної та транспортної інфраструктури є різними з огляду на вихідні умови ділянки розташування ІП щодо основних транспортно-інженерних комунікацій. В концепціях створення ІП переважно вказані не всі, а тільки деякі основні видатки проходження підготовчого етапу і їх суми є порівняно невеликими, зокрема для ІП «Коростень» – 9,1 млн грн [376], ІП «Свема» – 11 млн грн [377], ІП «Славута» – 13 млн грн [375], ІП «Долина» – 25 млн грн [378], ІП “Центральний” – 25,6 млн грн [379], “Новороздільський ІП” – 38,8 млн грн [366], ІП «Нарцис» – 58,9 млн грн, Вінницький ІП – 120 млн грн [374]. Лівова частка витрат підготовчого етапу припадає на підготовку технічної документації та підключення до мереж електро-, водо- та газопостачання необхідної потужності. Крім того, оскільки в концепціях розрахуки здійснені в цінах років їх розроблення, то фактичні вартості робіт будуть в декілька разів вищими через значну девальвації національної валюти в останні роки. Підтвердженням того, що загальні витрати підготовчого етапу створення ІП будуть значно більшими слугують розрахунки по створенню “Яворівського ІП”, здійснені в євро. Загальна вартість проекту складає понад 7 млн євро [365].

Наразі ініціаторами створення практично всіх ІП виступають органи місцевої влади (міські ради та обласна даміністрація). Відмітимо, що ще в першій половині 2014 р. частка приватних ініціаторів створення ІП,

з якими вело переговори Державне агенство з інвестицій та національних проектів України (уповноважений щодо ІП в той період державний орган), становила третину [380]. Інвестиційні можливості органів місцевої влади, навіть з урахуванням децентралізаційних процесів, залишаються переважно низькими. З аналізу концепцій створення ІП в Україні очевидна фінансова неспроможність ініціаторів створення ІП – органів місцевої влади та самоврядування самостійно профінансувати всі витрати підготовчого етапу створення ІП і очікується залучення співфінансування з інших джерел, які визначені та не заборонені законодавством, зокрема з державного бюджету, банківських та фінансових організацій, приватних інвесторів тощо. До прикладу, для розбудови “Яворівського ІП” з місцевого бюджету очікується 31 тис. євро, а з державного бюджету – 1,8 млн євро, від інвесторів – 5,2 млн євро та ще 18 тис євро залучено з ЄС через програму транскордонного співробітництва [365]. Однак, основним, а в деяких випадках і єдиним, джерелом співфінансування очікується державний бюджет України.

Застосування державної підтримки у вигляді прямого державного співфінансування в сьгоднішніх умовах, то її реальність в бажаних для ініціаторів створення ІП обсягах залишається під питанням. В історії державного співфінансування розбудови ІП є як позитивні, так і негативні приклади. Позитивним прикладом є, зокрема, співфінансування в рамках гранту Всеукраїнського конкурсу проектів та програм розвитку місцевого самоврядування з державного бюджету в 2013 р. в обсязі 200 тис. грн будівництва водогону підвищення інвестиційної привабливості земельної ділянки ІП «Славута». Щодо негативних, то державне фінансування для ІП «Свема» в рамках спеціальної державної програми для цього ІП так і не було здійснене в пованому обсязі у визначені роки. Впродовж 2015 р. співфінансування розвитку інфраструктури ІП з ДФРР не здійснювалося. Наразі до ДФРР подано заявки на співфінансування в 2016-2017 рр. з державного бюджету від ІП “Долина” [381] та “Новороздільського індустріального парку” [382] в обсягах 4,9 млн грн та 40 млн грн відповідно. Зазначимо, що ці суми становлять близько 20 % та більше 100 % відповідно від заявлених концепціями 2013 р. загальних орієнтовних сум на підготовчий етап створення зазначених ІП. Крім того, у випадку заявки щодо ІП “Долина”, запрошене бюджетне співфінансування становить майже 89 % від загальної вартості поданого до ДФРР проекту, а у випадку “Новороздільського індустріального парку” – 83 %.

Також в 2016-2017 рр. очікується і залучення коштів для розбудови інфраструктури ІП і в рамках реалізації ДСРР на період до 2020 року через Програму «Інвестиційна економіка та інновації» (напрямок створення та розвитку інфраструктури залучення інвестицій, «точок зростання» місцевої економіки). Відбір проектів для державного співфінансування

в рамках цієї Програми визначений на період листопад 2015 р. – лютий 2016 р. [383]. Очікуване фінансування в межах 12-48 млн грн. Впровадження проектів передбачене в 2016 р. (з квітня) та 2017р.

На підготовчому етапі створення ІП також важливу роль відіграє проведення попередніх переговорів з потенційними інвесторами-резидентами задля нівелювання ризиків несумісності резидентів з різними виробничими спеціалізаціями в межах одного ІП, недонаповнюваності ІП резидентами тощо. В Концепціях створення більшості ІП декларується широка функціональна спрямованість та спеціалізація для розширення кола потенційних інвесторів. До прикладу, в ІП “Коростень” – легка промисловість, автомобілебудування, електроніка, харчова промисловість, логістика; в ІП “Слаувата” – машинобудування, деревообробки та галузі фармацевтики; в ІП “Кривбас” – машинобудування, виготовлення будматеріалів, логістичний центр. В більшості ІП на підготовчому етапі їх створення перспективні плани щодо залучення потенційних та якірних інвесторів-резидентів (профіль яких часто визначає напрямок діяльності ІП загалом) не напрацьовується.

Високий рівень ризикованості інвестування в Україні через військові дії в Східних регіонах України призводить до відсутності очікуваного інтересу по входженню приватних інвесторів в якості ініціаторів та девелоперів ІП з довгостроковими інвестиціями. Наразі інвестиційний інтерес в регіональному розрізі можуть складати ІП в прикордонних з ЄС регіонах (Закарпатській, Львівській, Волинській, Івано-Франківській областях) завдяки їх географічній близькості до Співтовариства та спокійній суспільно-політичній ситуації. Зокрема ІП «Берег-Карпати» створюється в безпосередній близькості до українсько-угорського кордону і в перспективі функціонуватиме як транскордонний ІП (на угорській стороні відповідний ІП вже введений в експлуатацію), ІП «Соломоново» та «Яворівський» знаходиться на відстані всього декілька (2-5) кілометрів від найближчих контрольно-пропускних пунктів між Україною та країнами ЄС.). Зацікавленість у співфінансуванні ІП «Берег-Карпати» та «Яворівський» проявив ЄС і через фінансові програми транскордонного співробітництва та вклав в 340 тис. євро [384] та 18,8 тис євро [367] відповідно.

Крім того, сама ж мережа ІП в кількісному та регіональному розрізі формується хаотично на основі проявлених ініціатив без критеріїв щодо їх пріоритетності, доцільності та подальшої конкурентоздатності на національному на міжнародному рівні, без визначення певної етапності в їх створенні, без аналізу можливих та оптимальних варіантів спеціалізації окремих функціональних одиниць ІП і їх взаємодоповнюваності, а також без врахування можливостей бюджетного співфінансування та загальних поточних настроїв інвесторів. В перспективі це може призвести до недонаповнюваності резидентами багатьох створених ІП, несумісності резиден-

тів з різними виробничими спеціалізаціями в межах одного ІП, невиправданої однакової спеціалізації та конкуренції ІП в середині країни тощо.

Незважаючи на те, що практично всі ІП ініціюються органами державної влади та самоврядування, відсутня систематизована в одному “інформаційному вікні” інформація про актуальний стан створення ІП в Україні, зокрема щодо ситуації з реалізації ініціатив щодо створення ІП в регіонах, залучене та очікуване фінансування підготовчого етапу розбудови ІП з диверсифікованих джерел, фактичні та очікувані результати. Це ускладнює не тільки процес пошуку і аналізу інформації, яка представлена частково на сайтах більш як 40 різних структур (зокрема, Верховної Ради України, Міністерства економічного розвитку і торгівлі України, ДФРР, обласних адміністрацій та рад, органів місцевого самоврядування, Асоціації індустріальних парків), але і прогнозування на рівні держави обсягів доцільного та можливого співфінансування на короткостроковий та довгостроковий періоди.

З огляду на викладене вище, ефективність економічної політики підготовчого етапу запуску ІП в Україні за критеріями оперативності розроблення нормативно-правової бази та конкурентності визначених нею умов щодо створення та функціонування ІП наразі можна оцінити як низьку.

Вцілому, відповідно до сутнісного наповнення нормативно-правових актів, застосування ІП в Україні має мати позитивний вплив, в першу чергу, на інвестиційну та виробничу складові економічної безпеки держави. Низька ефективність економічної політики підготовчого етапу їх запуску на більш як два десятиріччя відтермінувала часовий лаг отримання такого впливу, знизила потенціал високої інтенсивності такого впливу через зменшення кількості актуальних ініціатив по створенню ІП в декілька разів. Інтерес втратили, головним чином, приватні інвестори-ініціатори через низьку конкурентність умов створення ІП, невпевненість в подальшому повному їх завантаженню інвесторами-резидентами, а останнім часом також і через високий рівень ризикованості довгострокового інвестування в Україну. Низька конкурентність обумовлюється відсутністю умов забезпечення швидкої та високої прибутковості інвестиціям, зокрема дієвих фіскальних преференцій для приватних інвесторів, низькою довірою до реальності співфінансування державою підготовчого етапу створення ІП. Низьким також є рівень зацікавленості приватних інвесторів у співфінансуванні створення тих ІП, які ініціюються органами місцевого самоврядування.

РОЗДІЛ 6.

ПІДПРИЄМНИЦТВО В СИСТЕМІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ

6.1. Економічна безпека підприємництва в системі економічної безпеки держави

В розвинених країнах підприємництво позиціонується як основа економічного розвитку країни. Зокрема, підприємництво лежить в основі ідеології ЄС, а об'єднання підприємців на національному та загальноєвропейському рівні в альянси [385] є запорукою тісних економічних зв'язків між країнами-членами. Тому стимулювання підприємництва та забезпечення економічної безпеки підприємництва набуває особливої актуальності та є одними з пріоритетних завдань державної політики.

Розроблення наукового базису економічної безпеки підприємництва актуалізувалося в останні десятиріччя. Проблематиці економічної безпеки підприємництва присвячені праці українських і зарубіжних вчених-економістів, зокрема Варналія З. С., Васильціва Т. Г., Волошина В. І., Гладченко Т. М., Козак Л. С., Кристиняк М. Б., Люта О. Г., Пігуль Н. Г., Федорук О. В., Долан Е., Друкер П., Макконнелл К., Найт Ф., В., Самуельсон П., Хайєк Ф. та ін. Напрацьовані теоретико-методологічні засади забезпечення економічної безпеки підприємництва потребують узагальнення з огляду на сучасні виклики. При цьому, акцент наукових досліджень економістів та науковців різниться залежно від країни та стану її економічного розвитку. До прикладу, в розвинених країнах, зокрема Західної Європи, акцентується увага на забезпеченні економічної безпеки на всіх рівнях в умовах ринкової трансформації економіки в країнах, які докорінно змінюють систему

Чим більше ви прагнете до безпеки, тим менше її у вас. Але чим більше ви шукаєте можливості, тим більш імовірно, що ви досягнете безпеки, якої потребуєте.

*(Брайан Трейси,
канадський бізнес-тренер та автор
понад 60 книг щодо бізнесу,
лідерства та ін.)*

державного устрою та в умовах у кризового стану в період фінансово-економічних криз, гострих соціальних конфліктів, гібридних війн тощо. В той же час, в розвинених країнах, зокрема Західної Європи, увага акцентується на забезпеченні стійкого розвитку та удосконалення структури економіки, створення механізму протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам. Зокрема, в німецькій моделі економічної безпеки акцент ставиться на мале та середнє підприємництво та забезпечення високого рівня його конкурентоспроможності, забезпеченні свободи торгівлі та доступу до сировинних ресурсів та ринків в рамках справедливої світової економічної системи, захисті від економічного шантажу. В цьому контексті слушно зауважує український дослідник Васильців Т. Г, що «проблема забезпечення економічної безпеки підприємництва набуває актуальності в умовах критичного зростання рівня ризику ведення бізнесу, недостатнього, неадекватного (щодо загострення умов функціонування підприємств) виконання органами влади своїх функцій» [386, С. 60]. Зазначені аспекти забезпечення економічної безпеки є актуальними для України. В той же час, досвід економічно розвинених держав світу також становить значний інтерес в контексті напрацювання сприятливих умов для підприємництва.

Під поняттям «підприємництво» в найбільш загальному сенсі розуміється різновид творчої, пошукової, ризикової соціальної діяльності, яка спрямована на отримання прибутку.

Відповідне сутнісне тлумачення законодавчо закріплене і в Україні. Так, в Господарському Кодексі України [25, ст. 42] під підприємництвом розуміється самостійна, ініціативна, систематична, на власний ризик господарська діяльність суб'єктів господарювання (підприємців), що здійснюється для досягнення економічних і соціальних результатів та одержання прибутку. Саме отримання прибутку вирізняє підприємництво господарської діяльності, яка є більш загальним поняттям. Вважається, що саме підприємництво забезпечує більш високий ступінь реалізації потенціалу та ефективність використання ресурсів.

Тлумачення суті економічної безпеки підприємництва різняться. Відповідно до найбільш поширених підходів економічна безпека підприємництва трактується як стан, умови, процеси та ін. Відповідні підходи поширені і при трактуванні економічної безпеки на вищих рівнях, зокрема економічної безпеки регіонів та економічної безпеки держави.

Узагальнюючи напрацювання зарубіжних та українських науковців, зокрема [387; 388; 386; 389], під **економічною безпекою підприємництва розуміється:**

- стан захищеності підприємництва як сектору економіки від негативного впливу внутрішніх та зовнішніх загроз і дестабілізуючих факторів, при якому забезпечується його стійкий розвиток і реалізація інтересів;

- виробничі, економічні і технологічні умови, які дозволяють успішно функціонувати підприємству як сектору економіки та реалізовувати основні принципи підприємницької діяльності.

Частина економістів, в т. ч. європейських та українських, не проводить розподілу між такими категоріями як «економічна безпека підприємства», «економічна безпека підприємства» та «економічна безпека підприємницької діяльності». Однак, такий підхід є некоректним з методичної точки зору, оскільки підприємництво включає в себе ряд суб'єктів підприємництва та виконує функції, які відрізняються від властивих окремому суб'єкту підприємницької діяльності.

Відповідно до Господарського Кодексу України [25, ст. 42], підприємство – це самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб через систематичне здійснення виробничої, науково – дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності», а підприємницька діяльність слід розглядати як процес підготовки, функціонування та припинення підприємницької діяльності.

Тобто, категорія «економічна безпека підприємства» є ширшою порівняно з категоріями «економічна безпека підприємства» та «економічною безпекою підприємницької діяльності», найбільш слушні трактування суті яких наводимо нижче.

Економічна безпека підприємства трактується за різними підходами, зокрема як:

- такий стан функціонування, за якого підприємство і його продукція є конкурентоспроможними на ринку та одночасно гарантується найбільш ефективно використання ресурсів, інтелектуального та кадрового потенціалу;
- стабільність функціонування, стійкість та прогресивність розвитку; можливість протидії негативним впливам зовнішнього і внутрішнього середовища його функціонування;
- забезпечення найбільш ефективного використання ресурсів суб'єкта господарювання для запобігання загрозам і створення умов для стабільного функціонування основних його елементів;
- результат впровадження комплексу заходів, орієнтованих на усунення фінансово-економічних загроз функціонування та розвитку підприємства і забезпечення його фінансової стійкості й незалежності, високої конкурентоспроможності технологічного потенціалу, оптимальності та ефективності організаційної структури, правового захисту діяльності, захисту інформаційного середовища, комерційної таємниці, безпеки персоналу, капіталу, майна та економічних інтересів.

Основна ціль економічної безпеки підприємства – забезпечення стійкого та максимально ефективного функціонування в теперішній час і високого потенціалу в майбутньому.

Головні функціональні цілі:

- забезпечення високої фінансової ефективності роботи, стійкості та незалежності підприємства;
- забезпечення технологічної незалежності та високої конкурентоспроможності його технічного потенціалу;
- висока ефективність менеджменту, оптимальність та ефективність його організаційної структури;
- високий рівень кваліфікації персоналу та його інтелектуального потенціалу;
- мінімізація шкідливого впливу результатів виробничої діяльності на довкілля;
- максимальна правова захищеність усіх аспектів діяльності підприємства;
- захист інформаційного поля комерційної таємниці та досягнення необхідного рівня інформаційного забезпечення роботи усіх підрозділів;
- забезпечення безпеки персоналу підприємства, його майна, комерційних інтересів.

Виокремлюють два основні види управління економічною безпекою підприємства:

- попереджаюче управління (планування стратегій його розвитку, аналіз, прогнозування, планування необхідних змін і своєчасне реагування на події економічного ринкового середовища);
- антикризове управління (управління підприємством як в умовах загальної кризи економіки, так і в умовах внутрішньої кризи в результаті незадовільного менеджменту (управління підприємством на порозі банкрутства, в період банкрутства тощо), яке спрямоване на відновлення втрачених підприємством можливостей, але й для набуття ним за цих умов нового потенціалу — у тому числі і економічної безпеки).

Як бачимо, сучасне розуміння антикризового управління є до волі неоднорідним і багатозначним, зі значним діапазоном його інтерпретацій і призводить до теоретичної невизначеності і необґрунтованості практичних рекомендацій відносно розроблення й реалізації антикризового управління. Більш розлогий аналіз існуючих сучасних теорій і практики антикризового управління в країнах тривалого досвіду поводження в ринкових умовах веде до висновків, що воно за своєю природою сприймається в контексті загального стратегічного управління і будується на основі низки стратегій, де балансуються вектори безо-

середньо цільової спрямованості діяльності фірм (підприємств) та вектори антикризової спеціалізації [390]. Неефективність управління економічною безпекою підприємства викликає значні витрати і є досить розповсюдженим явищем. Додамо, що саме на рівні цієї первинної ланки економіки, закладаються конкурентні переваги.

Економічна безпека підприємства як складова національної безпеки в економічній сфері показує місце підприємства в системі економічних показників галузі, регіону, держави. Від ефективності окремо взятих суб'єктів господарювання значною мірою визначається економічна безпека підприємництва. Основними оцінюваними показниками цього рівня економічної безпеки будуть узагальнюючі показники, що характеризують діяльність підприємства в цілому, які зібрані у відповідних формах фінансової звітності, встановлених і затверджених на державному рівні.

Як зазначалося вище, підприємницьку діяльність слід розглядати як процес, впродовж якого відбувається послідовна зміна різних стадій: підготовча-функціонування-припинення підприємницької діяльності.

Підготовча стадія включає в себе пошук партнерів, підготовку установчих документів, пошук необхідних ресурсів, розробку бізнес-плану, державну реєстрацію фірми. Стадія функціонування включає передвиробничу діяльність (закупівля і доставка сировини, матеріалів, палива та ін.), виробничу діяльність (виготовлення проекту або надання послуги), післявиробничу діяльність (реалізація виготовленої продукції). Стадія припинення підприємницької діяльності може здійснюватися за ініціативою засновників або за рішенням суду.

Принципи підприємницької діяльності – це ідеї, засади, норми, правила, яким повинна відповідати та через які реалізується підприємницька діяльність.

В договорі про заснування ЄС [391] визначено засади реалізації базового принципу підприємницької діяльності країнами членами, а саме свободи підприємницької діяльності. В ЄС заборонено обмежувати свободу підприємницької діяльності громадян однієї держави-члена на території іншої держави-члена [392]. Свобода підприємницької діяльності також охоплює право започатковувати та вести самостійну трудову діяльність, а також створювати підприємства й керувати ними, зокрема товариства.

Господарським кодексом України визначені наступні принципи підприємницької діяльності:

- ‡ вільний вибір підприємцем видів підприємницької діяльності;
- ‡ самостійне формування підприємцем програми діяльності, вибір постачальників і споживачів продукції, що виробляється, залучення матеріально-технічних, фінансових та інших видів ресурсів, використання яких не обмежено законом, встановлення цін на продукцію та послуги відповідно до закону;

- ‡ вільний найм підприємцем працівників;
- ‡ комерційний розрахунок та власний комерційний ризик;
- ‡ вільне розпорядження прибутком, що залишається у підприємця після сплати податків, зборів та інших платежів, передбачених законом;
- ‡ самостійне здійснення підприємцем зовнішньоекономічної діяльності, використання підприємцем належної йому частки валютної виручки на свій розсуд [25, ст. 44].

Відповідно, **економічна безпека підприємницької діяльності** – це стан захищеності суб'єкта підприємницької діяльності на всіх стадіях його функціонування від зовнішніх і внутрішніх загроз, що мають негативні, перш за все економічні, а також організаційні, правові та інші наслідки.

Система економічної безпеки підприємництва має складну внутрішню структуру, яка включає принципи, суб'єктів, складові сфери, загрози та засоби їх протидії та ін.

Внутрішня логіка поняття «економічна безпека підприємництва» розкривається через економічна незалежність, ефективність функціонування та здатність до розвитку.

Рівень економічної безпеки підприємництва включає такі три компоненти [393, с. 304]:

1) наявний рівень економічної незалежності підприємств (щодо ресурсного забезпечення виробничо-господарської та фінансової діяльності, формування необхідної матеріально-технічної бази тощо);

2) рівень економічної ефективності функціонування підприємств;

3) здатність до подальшого розвитку (збільшення обсягів і поліпшення ефективності фінансово-господарської діяльності, формування раціональної територіально-галузевої структури; підвищення рівня конкурентоспроможності тощо).

Спираючись на розробки європейських та українських вчених, зокрема [394; 395; 396], можна виокремити **основні принципи економічної безпеки підприємництва**:

- визнання економічної безпеки підприємництва невід'ємною компонентою економічної безпеки держави;
- забезпечення нормативно-правового регулювання економічної безпеки підприємництва та реалізації політики її зміцнення на всіх рівнях державного управління;
- недопущення монополізації суспільно-економічного життя;
- створення стимулів для ефективного використання суб'єктами підприємницької діяльності ресурсного потенціалу, запровадження інноваційних й ресурсозберігаючих технологій;
- взаємна відповідальність бізнесу та влади щодо формування безпечного підприємницького середовища з метою соціально-економічного розвитку держави;

- забезпечення прозорих та рівних правил економічної поведінки, гарантування права власності, формування ресурсної бази економічного розвитку для наступних поколінь;
- підвищення рівня адаптованості національної економіки (підприємницького середовища) до умов глобалізації та відкритості;
- ведення систематичного моніторингу та діагностики рівня економічної безпеки підприємництва;
- створення сприятливих умов для досягнення перевищення інвестицій над споживанням;
- формування раціональної галузевої структури економіки з переважанням базових галузей, зокрема промисловості, будівництва, сільського господарства;
- забезпечення публічності регуляторної політики держави та відносин «влада – бізнес»;
- забезпечення перевищення експорту над імпортом.

До **основних складових економічної безпеки підприємництва відносять** правову, фінансову, виробничу, науково-технологічну, зовнішньоекономічну, соціальну, демографічну, енергетичну, екологічну, інформаційну та ін.

Правова безпека підприємництва – це стан правової системи, який забезпечує правову захищеність і стабільність сектору підприємництва. Роль правової безпеки в гарантуванні економічної безпеки підприємства вважається визначальною порівняно з іншими складовими з огляду на правовими нормами визначаються умови підприємництва, які можуть бути заохочуваними, обмежуваними, забороняваними.

Фінансова безпека підприємництва – це такий стан, за якого досягається фінансова забезпеченість, економічна ефективність функціонування і стійкості до банкрутства та забезпечується реалізація цілей по отриманню прибутку тощо.

В фінансовій безпеці підприємництва виокремлюють такі складові як бюджетна, грошово-кредитна, валютна, банківська, фондова та страхова безпека підприємництва.

Виробнича безпека підприємництва – стан забезпеченості підприємництва виробничими факторами і ефективність їх використання, який забезпечує розвиток промислового комплексу країни та за якого забезпечується зростання економіки та розширене її відтворення.

Науково-технологічна безпека підприємництва – це стан взаємодій суб'єктів економічної безпеки підприємництва в ланцюзі «наука – техніка – виробництво», що забезпечує впровадження нових технологій, товарів та послуг у виробництво та їх конкурентоспроможність на внутрішньому та світовому ринках.

Випереджальний розвиток науки та постійне впровадження передових досягнень НТП у виробництво стали базою безпрецедентного та

галопуючого розвитку Китаю, Японії та інших країн в 90-ті роки ХХ ст. Наразі виробництво є в центрі концепції «Індустрія 4.0», яка запроваджена Німеччиною та, яка являє собою абсолютно новий підхід до створення продукту або послуги, так зване розумне виробництво (smart factory) кероване через Інтернет речей (Internet of Things). Індустрію 4.0 багато вчених вважають четвертою промисловою революцією. В той же час, Японія вже прийняла Державну програму «Суспільство 5.0», яка спрямована на підтримку економіки та формування нового, супер-розумного суспільства [397].

Зовнішньоекономічна безпека підприємництва – це стан захищеності суб'єктів підприємництва від екзогенних факторів при здійсненні ними зовнішньоекономічної діяльності, участі у міжнародному поділі праці.

Соціальна безпека підприємництва – це стан соціально-економічних аспектів функціонування сектору (стан ринку праці, рівень професійної підготовки кадрів і т.д.).

Енергетична безпека підприємництва – це стан енергетичної системи, який забезпечує безперебійну підприємницьку активність і раціональне споживання наявних енергоресурсів.

Питання енергетичної безпеки є одним із актуальних аспектів співробітництва України та сусідніх країн [398]. В Українсько-словацьких стосунках цей аспект актуалізувався, з січня 2009 р., коли в результаті українсько-російського газового конфлікту Російська Федерація припинила транзит газу через територію України і 800 найбільших підприємств Словаччини були змушені зупинити виробництво на 12 днів, в результаті зазнали збитків більш ніж на 1 млрд євро [399].

Екологічна безпека підприємництва – це дотримання стандартів і норм екологічності у виробничих процесах та у випуску продукції чи наданні послуги.

Інформаційна безпека підприємництва трактується як стан захищеності інформаційних ресурсів суб'єктів забезпечення економічної безпеки; сукупність засобів та дій уповноважених осіб, спрямованих на захист інформаційних ресурсів та інформаційної інфраструктури даного підприємства в процесі обміну, обробки та зберігання інформації на всіх рівнях інформаційної системи підприємства [400, с.5].

Під інформаційним ресурсом підприємства розуміється сукупність юридичної, фінансової, ділової, технічної, технологічної та іншої інформації, яка є в розпорядженні підприємств і використовується ними для забезпечення виробництва, проведення комерційних операцій, надання послуг, а також для управління їхньою діяльністю [401].

Інформаційна безпека підприємництва порівняно недавно почала включатися до переліку складових економічної безпеки підприємництва,

при цьому одразу зайняла провідне місце, що обумовлено динамічним розвитком інформаційно-телекомунікаційних технологій та їх впровадження суб'єктами підприємництва. Актуальність цієї складової для України, ЄС та світу загалом була зумовлена серією кібератак, яка торкнулася як окремих підприємств, так і органів державної влади і спричинила збій або зупинку їх діяльності, а також виток інформації. Деякі країни світу, зокрема, Словаччина, розробили стратегії забезпечення інформаційної (кібер) безпеки. Стратегічною метою кібербезпеки в Словацькій Республіці є досягнення відкритого, безпечного та захищеного національного кіберпростору, тобто створення довіри до надійності та безпеки критично важливої інформаційної та комунікаційної інфраструктури, а також забезпечення національних інтересів у випадках кібератак [402].

Основними **завдання економічної безпеки підприємництва** у контексті зміцнення безпеки держави є:

- зміцнення економічного, фінансового, виробничого, трудового потенціалу підприємств й економіки загалом;
- створення сприятливих умов для підприємництва;
- зниження рівня тінізації підприємництва;
- забезпечення високого рівня зайнятості населення;
- дотримання соціальних гарантій;
- впровадження інновацій;
- формування територіально-галузевих кластерів та виробничо-територіальної кооперації;
- забезпечення безпеки та якості товарів та послуг;
- сприяння розвитку внутрішнього споживчого ринку;
- забезпечення конкурентоспроможності продукції вітчизняного підприємництва на зовнішніх ринках;
- впровадження сучасних ресурсозберігаючих технологій та зниження рівня ресурсомісткості й енергоємності економіки;
- сприяння охороні навколишнього середовища;
- реалізація на практиці економічних інструментів відтворення та раціонального використання природних ресурсів;
- забезпечення утилізації небезпечних відходів виробництва й створення новітніх технологій їх переробки.

Зазначені та інші завдання економічної безпеки підприємництва є взаємопов'язаними та взаємодоповнюючими, а їх комплексна реалізація забезпечує високий рівень економічної безпеки підприємництва. Зокрема, створення сприятливих умови для ведення підприємництва забезпечують як виробничі, фінансові, так і соціальні та інші позитивні ефекти для економіки країни [167]. Так, від рівня економічної безпеки підприємництва залежить розвиток споживчого ринку у цілому, забезпечення належної якості та безпеки продовольчих товарів і споживчих послуг. Варто

зауважити, що існує безпосередній взаємозв'язок між зниженням рівня тінізації економіки та зміцненням економічної безпеки підприємництва [403]. У свою чергу підприємства, які займаються господарською діяльністю легально, зацікавлені у довготривалому функціонуванні на ринку та реалізації продукції високої якості й легального походження. Це сприяє забезпеченню продовольчої безпеки як складової національної економічної безпеки. Утворюється синергетичний ефект між завданнями і діями держави щодо забезпечення економічної безпеки підприємництва та бажанням і діями підприємця щодо забезпечення належного рівня власної економічної безпеки. Відповідно, самі підприємці зацікавлені у впровадженні сучасних ресурсозберігаючих технологій, зниженні рівня ресурсомісткості й енергоємності виробництва, що відповідає важливій цілі забезпечення конкурентоспроможності національної економіки.

Взаємозв'язок між підприємництвом та економічною безпекою держави прослідковується через систему показників-індикаторів, про які йтиметься детально в наступному параграфі.

Класифікація підприємництва здійснюється за різними критеріями: за розміром (в залежності від кількості зайнятих, або річного обороту фірми) розрізняють:

- мікро підприємництво,
- мале підприємництво,
- середнє підприємництво,
- велике підприємництво;

за формою власності розрізняють:

- приватне,
- державне,
- змішане;

за формою управління:

- індивідуальне,
- колективне;

за характером діяльності розрізняють:

- виробниче (випуск товарів),
- науково-технічне (розробка нових видів техніки і технологій),
- торгово-посередницьке (скуповування, продаж, перепродаж),
- сервісне (надання послуг),
- банківське (надання банківських послуг),
- страхове (надання послуг зі страхування життя, майна, угод та ін.),
- управлінське (надання послуг з управління),
- консультативне (надання консультацій з організаційних, економічних, юридичних та інших питань),
- маркетингове (надання послуг з вивчення ринку),
- інше.

Щодо розмірів, то в Україні законодавчо закріплений зазначений критерій поділу і закладені в його основу параметри за кількістю працюючих та доходу від провадження діяльності за рік наведені нижче.

Суб'єктами мікропідприємництва є фізособи-підприємці та юрособи- суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 10 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 2 млн євро.

Суб'єктами малого підприємництва є фізособи - підприємці та юрособи - госпсуб'єкти будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) не перевищує 50 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності не перевищує суму, еквівалентну 10 млн євро.

Суб'єктами великого підприємництва є юридичні особи - суб'єкти господарювання будь-якої організаційно-правової форми та форми власності, у яких середня кількість працівників за звітний період (календарний рік) перевищує 250 осіб та річний дохід від будь-якої діяльності перевищує суму, еквівалентну 50 млн євро, визначену за середньорічним курсом Національного банку України.

Інші суб'єкти господарювання належать до суб'єктів середнього підприємництва.

Також слід зазначити, в редакції Господарського кодексу України від 22.03.2012 р. фізичні особи-підприємці не можуть бути суб'єктами великого підприємництва.

Слід зазначити, що такий поділ частково відповідає законодавству ЄС, зокрема Регламенту ЄС № 70/2001 [404], оскільки не містить третього критерію - балансу. Так, для категорії середніх підприємств річний баланс не має перевищувати 43 млн євро, для малих - не має перевищувати 10 млн євро, для мікро - не має перевищувати 2 млн євро. Відповідні критерії важливі в контексті застосування державної допомоги для суб'єктів підприємництва. Як зазначається в SBA Fact Sheet за 2016, Словаччина досі немає загальної політики щодо державної допомоги для підтримки потреб малого та середнього підприємництва, хоча адаптувала своє законодавство [405].

Щодо форми управління, то індивідуальним підприємництвом в Україні може займатися фізична особа без утворення юридичної особи - т.з. фізична особа-підприємець (ФОП) або шляхом відкриття та реєстрації приватного підприємства з отриманням статусу юридичної особи.

Фізична особа-підприємець - це зареєстрована в установленому порядку фізична особа з метою здійснення підприємницької діяльності.

Підприємство-юридична особа (далі - підприємство) - самостійний суб'єкт господарювання, створений компетентним органом державної

влади або органом місцевого самоврядування, або іншими суб'єктами для задоволення суспільних та особистих потреб шляхом систематичного здійснення виробничої, науково-дослідної, торговельної, іншої господарської діяльності. Підприємство не має у своєму складі інших юридичних осіб, але має право створювати філії, представництва, відділення та інші відокремлені підрозділи, які не мають статусу юридичної особи [25].

Колективне підприємництво може здійснюватися в різних формах, зокрема:

повне товариство - це товариство, учасники якого відповідно до укладеної між ними договором займаються підприємницькою діяльністю від імені товариства і несуть відповідальність за його зобов'язаннями належним їм майном;

товариство з обмеженою відповідальністю - це засноване одним або кількома особами товариство, статутний капітал якого розділений на частки визначених установчими документами розмірів і його учасники не відповідають за його зобов'язаннями і несуть ризик збитків, пов'язаних з діяльністю товариства, в межах вартості внесених ними вкладів;

акціонерне товариство - це товариство, статутний капітал якого розділений на певне число акцій; учасники акціонерного товариства (акціонери) не відповідають за його зобов'язаннями і несуть ризик збитків, пов'язаних з діяльністю товариства, в межах вартості належних їм акцій. Акціонерне товариство може бути закритим - його акції розподіляються тільки серед засновників або іншого заздалегідь визначеного кола осіб або відкритим - його учасники можуть відчужувати належні їм акції без згоди інших акціонерів.

Основними суб'єктами економічної безпеки підприємництва є:

- органи державної влади (як по вертикалі від центральних до місцевих, так і по горизонталі законодавчої, виконавчої, судової гілок влади);
- об'єднання підприємств та громадян;
- підприємства;
- суб'єкт підприємництва.

Забезпечення економічної безпеки підприємництва має забезпечуватися і підтримуватися всіма зазначеними суб'єктами, в той же час, вони можуть бути джерелом загроз підприємництву. Органи державної влади відіграють ключову роль у забезпеченні економічної безпеки підприємництва, оскільки ними визначаються та запроваджуються умови підприємництва в країні, в т.ч. стимулюючі задля забезпечення конкурентоспроможності підприємництва; формується система контролю і моніторингу моніторингу за рівнем економічної безпеки підприємництва та інше.

Загрози економічній безпеці підприємництва – це потенційні або реальні дії, що порушують стан захищеності суб'єкта підприємницької

діяльності і здатні привести до припинення його діяльності, або до економічних та інших втрат.

Загрози економічній безпеці підприємства класифікуються за різними критеріями, зокрема:

за прогнозованістю:

- ◇ прогнозовані,
- ◇ частково прогнозовані,
- ◇ непрогнозовані;

за походженням на:

- ◇ внутрішні,
- ◇ зовнішні;

за сферою дії на:

- ◇ політичні,
- ◇ правові,
- ◇ фінансово-економічні,
- ◇ інноваційні;

за частотою дії:

- ◇ одноразові,
- ◇ періодичні;

за тривалістю дії:

- ◇ короткострокові,
- ◇ середньострокові,
- ◇ довгострокові;

за наслідками:

- ◇ незначні,
- ◇ допустимі,
- ◇ критичні,
- ◇ катастрофічні;

Щодо прогнозованості, то під прогнозованими розуміються ті загрози, які можуть бути завчасно спрогнозованими суб'єктами забезпечення економічної безпеки підприємництва. Їх виявлення відбувається, як правило, в результаті коротко-, середньо- та довгострокового планування розвитку підприємництва, економіки країни та світової економіки. Суб'єкти економічної безпеки підприємництва можуть вжити заходи для їх попередження, швидкої ліквідації або нівелювання впливу. Під частково прогнозованими розуміються ті загрози, які недооцінені за часом настання, масштабом дії та наслідків тощо. Відповідно вжиті заходи на їх протидію, подолання чи мінімізацію можуть виявитися недостатніми. Здатність до прогнозування загроз залежить від загальної обізнаності суб'єктів забезпечення економічної безпеки підприємництва. Тому, низка загроз, зокрема, монополізація економіки, захоплення частки ринку іноземними компаніями і транснаціональними корпораціями та

ін., може виявитися для одних прогнозованими, а для інших ні. До не-прогнозованих належать ті загрози, які виникають раптово для суб'єкта економічної безпеки підприємництва. До них відносять такі фактори, які більшою мірою носять форс-мажорний характер. До прикладу, несприятливі кліматичні умови для агропромислового комплексу.

Щодо походження, то до внутрішніх загроз відносять ті, які зумовлені недоліками функціонування самої внутрішньої системи економічної безпеки підприємництва, а до зовнішніх – ті, які зумовлені діями суб'єктів чи чинників з-поза меж цієї системи, тобто тими, які є зовнішнім середовищем для підприємництва.

До внутрішніх загроз економічній безпеці підприємництва відносять: настання небажаних змін параметрів, якостей чи властивостей на рівні особи чи підприємства;

суттєве зниження рівня ефективності фінансово-господарської діяльності та використання ресурсного забезпечення критичної маси підприємств;

різке погіршення рівня конкурентоспроможності підприємств (у тому числі у галузево-територіальному аспекті);

формування нераціональної та неефективної галузевої структури; спад виробництва (або критичне зниження питомої ваги) у базових галузях економіки і т.ін. [386, с. 24].

До зовнішніх загроз відносять:

неефективну систему державного регулювання підприємництвом, зокрема орієнтованість на обслуговування крупних промислово-фінансових груп, корумпованість державної влади, необґрунтованість змін у системі державного регулювання підприємництва, неефективність податкової та фінансово-кредитної політики, недотримання законодавства або порушення законодавства);

негативне макроекономічне середовище (інфляція, підвищення відсоткових ставок, зниження рівня ділової активності та купівельної спроможності населення, несприятлива кон'юнктура ринку);

енергетичну залежність економіки;

технологічну відсталість та прогресоване зношення матеріально-технічної бази; монополізацію економічних та політичних ресурсів [386, с. 22].

Щодо сфери дії, то до політичних загроз відносять ті, які пов'язані з надмірною політизацією дій представників органів державної влади та управління, відволіканням їх від виконання своїх функцій (чи бездіяльністю протягом періоду політичної кризи), що призводить до зволікання у вирішенні багатьох питань (в тому числі, щодо управління економічною безпекою бізнесу), відтермінуванням прийняття необхідних рішень, спрямованих на розвиток повноцінної інституціональної бази

розвитку підприємництва та економіки загалом, «затягуванням» процедур проходження дозвільних та погоджувальних рішень. Все це загалом знижує рівень ділової активності населення [386, с. 29].

Під правовими розуміються такі ризики, які пов'язані з недоліками у законодавстві та порушенням або невиконанням законодавства суб'єктами економічної безпеки підприємництва. В Україні органи державної влади неодноразово порушували або невиконували передбачені положення законів, головним чином в частині, які стосуються надання різного роду непрямих стимулів та прямого фінансування. До прикладу, в 2005 р. було скасовано систему непрямих стимулів для резидентів СПРЕД з порушенням законодавчо закріплених державних гарантій незмінності умов їх діяльності, що викликало негативний резонанс в підприємницьких колах країн інвесторів. При цьому, Україна втратила не тільки вже залучених, але й потенційних інвесторів. В контексті словацько-українських відносин в період 2000-2004 рр. важливу роль відіграли СЕЗ «Закарпаття» та ТПП в Закарпатській області [406], які заклали фундамент транскордонного кластеру автомобілебудування. Ліквідація пільг для них наглядно демонструє втрачені економічні вигоди України. Також не виконуються в повному обсязі програми стимулювання підприємництва, транскордонного співробітництва тощо.

Під фінансово-економічними загрозами розуміються ті, що призводить до відхилення фінансово-економічних результатів функціонування підприємств від запланованих. Вони можуть бути результатом як неефективного фінансового планування та управління, непродуманою маркетинговою політикою тощо на рівні самого підприємства, так і результатом несприятливих умов та кон'юнктури ринку.

Під інноваційними загрозами розуміють ті, які є зворотньою стороною науково-технологічного процесу та впровадження інновацій, а саме скорочення потреби в працівниках в результаті механізації виробничих процесів, зникнення ряду професій та загалом певних виробництв.

Щодо частоти дії загроз, то під одноразовими розуміються ті, які виникають разово, а під періодичними – ті, які виникають стохастично або з визначеним періодом виникнення. До одноразових відносять разові суттєві зміни законодавства країни, посилення конкуренції між виробниками однорідної продукції та ін., а до періодичних – сезонні коливання попиту на продукцію, загрози стихійних лих, тимчасовий розрив відносин з постачальником або підрядником, нестабільність роботи дилерської мережі тощо.

Щодо тривалості дії загроз, то під короткостроковими розуміються ті, період дії яких коливається від декількох хвилин до декількох днів, під середньостроковими – ті, період дії яких коливається від декількох тижнів до декількох місяців; під довгостроковими – ті, період яких пере-

вищує рік. Варто розмежовувати період дії загрози та період подолання її наслідків, які, як правило, неспівпадають. Прикладом короткострокової загрози є стихійні лиха, які за короткий часовий проміжок пошкоджують життєдіяльність суспільства і в т.ч. підприємницький сектор. До середньострокових загроз можна віднести анексію АР Крим Російською Федерацією, яка відбулася впродовж декількох тижнів, а до довгострокових – гібридну агресію Російської Федерації проти України в результаті чого суб'єкти підприємництва на зазначених територіях перелокалізувалися в інші регіони, змінили юрисдикцію, припинили повністю діяльність або перешли в тінь. Період подолання цих загроз в Україні розглядається як довгострокова перспектива.

Щодо наслідків загроз, то під незначними розуміються ті, які певною мірою впливають на функціонування окремого підприємства, але в масштабах підприємництва їх вплив є маловідчутним; під допустимими – ті, які впливають на певну частину підприємств, але не значно позначаються підприємстві в цілому; критичні – ті, які впливають на значну кількість підприємств та підприємництво в цілому; катастрофічні – ті, які призводять до суттєвих структурних та галузевих деформацій підприємництва та економіки в цілому, спаду обсягів ВВП тощо). Критичними та катастрофічними можуть бути серйозні системні загрози, які виникають (розвиваються) на основі об'єктивного нераціонального розвитку (спаду) економіки, галузевих змін і деформацій тощо.

Слід відзначити, що підприємство є, з одного боку, середовищем, де людина може зреалізувати природні та конституційні економічні права, а з іншого, воно може бути для неї й загрозою щодо реалізації цих прав, коли мова йде про небезпечні умови і порушення безпеки праці; використання праці в тінювих умовах; несвоєчасна виплата заробітної плати; шахрайство з боку адміністрації щодо власних працівників тощо.

Основними засобами забезпечення економічної безпеки підприємства:

- Δ нормативно-правові акти;
- Δ засоби соціально-психологічного та інформаційно-роз'яснювального характеру;
- Δ організаційно-інституціональні заходи (в т.ч. оперативного фізичного захисту);
- Δ регуляторний, податковий, фінансово-кредитний, інноваційно-інвестиційний та ін. складники державної політики;
- Δ системи управління безпекою на різних рівнях ієрархії управління.

Методи управління:

- економічні;
- організаційні;

- інформаційні;
- правові;
- адміністративні

Економічна безпека підприємництва значною мірою визначається ефективністю функціонування окремо взятих підприємств та здійснення підприємницької діяльності.

Розвиток підприємництва як сектору економіки є важливою умовою розбудови ринкової економіки. Відповідно, економічна безпека підприємництва дедалі більше розглядається як невід'ємна ланка економічної безпеки держави.

Отже, економічна безпека підприємництва є складовим рівнем економічної безпеки держави та має власну внутрішню складну структуру, яка цілому корелює з відповідною структурою на рівні держави в частині основних складових, загроз, завдань та ін. Роль економічної безпеки підприємництва є вагомою для забезпечення економічної безпеки держави з огляду на те, що підприємництво є базисом економіки країни. Проблематика підприємництва в Україні актуалізувалася в період трансформаційних перетворень.

6.2. Методичні засади оцінки рівня економічної безпеки підприємництва та ефективності державного регулювання підприємництва

Діяльність суб'єктів підприємництва є складним динамічним процесом, дослідження якого вимагає комплексу взаємопов'язаних якісних та кількісних показників та індикаторів, які характеризують його зі статичного та динамічного боку.

Ризик приходить від незнання того, що ви робите.

(Уоррен Баффет, один з найуспішніших та найбагатших американських інвесторів)

Проблематику статистики підприємництва у своїх працях піднімають наступні науковці Васечко О. О., Вашків П., Гринькевич О. С., Матковський С. О., Пугачова М. В., Сорочак О. З. та інші, а оцінки рівня економічної безпеки підприємництва – Васильців Т. Г., Варналій З. С., Волошин В. І., Гусаров В. Г., Зубков М. І., Козак Л. С., Рубцов В. С., Федорук О. В. Яременко С. М. та інші.

В сучасній економічній науці напрацьовані різні методичні підходи та методи розрахунку та оцінки економічної безпеки на різних рівнях ієрархії, в т. ч. і на рівні підприємництва.

Під **оцінкою економічної безпеки підприємництва** розуміється комплексне багатовимірне дослідження різних аспектів розвитку підприємництва як сектору економіки з використанням економічних та со-

ціологічних методів, яке здійснюється з метою розробки і впровадження оптимальних управлінських рішень. Оцінка підприємництва, як правило проводиться на мезорівні (населений пункт, район, область), макрорівні (державна) та міжнародному (угруповання країн, світова економіка).

Наразі в економічній науці покищо не вироблено єдино прийнятної методики та методу оцінки економічної безпеки підприємництва. Васильців Т. Г., узагальнюючи методичні підходи до оцінки економічної безпеки підприємництва [386, с. 43], виокремлює дві загальні групи – традиційні та нестандартні.

До традиційних науковець відносить ті підходи, які базуються на оцінці ефективності та надійності функціонування первинної ланки економіки, а саме:

- передбачають оцінку функціональних складників (показників) ефективності функціонування підприємства та захисту його майна і ресурсів;
- базуються на аналізі показників фінансової стійкості підприємства;
- базуються на теоріях розпізнання кризових чи некризових станів підприємства в майбутньому;
- методи прогнозування банкрутства.

До нестандартних він відносить ті, які передбачають:

- співвідношення величини бруто-інвестицій підприємства і ресурсів, необхідних для інвестиційної підтримки умов економічної безпеки;
- визначення ринкової вартості та економічної захищеності капіталу підприємства;
- оцінку стану розвитку підприємництва, виявлення системних ризиків його розвитку;
- визначення рівня криміналізації економіки;
- оцінку рівня ризику господарської діяльності.

До основних методів оцінки рівня економічної безпеки підприємства відносять:

- моніторинг основних соціально-економічних показників і співставлення їх з граничними значеннями;
- методи експертної оцінки;
- методи аналізу й обробки сценаріїв;
- методи оптимізації;
- теоретико-ігрові методи;
- методи багатовимірного статистичного аналізу;
- методи теорії штучних нейронних мереж.

В різних методичних підходах та методах кількість критеріїв та індикаторів коливається від одного десятка до більше сотні, що зумовлено

різним ступенем абстрагування та деталізації підприємництва як сектору економіки.

Оскільки економічна безпека підприємництва як сектору є складною економічною категорією, на яку впливає велика кількість соціально-економічних, політичних, технологічних та інших факторів, її оцінка вимагає широкого діапазону інколи різнохарактерних показників-індикаторів. Тому дедалі більше економістів схиляється до методів багатовимірного статистичного аналізу як таких, які найбільш повно оцінюють економічну безпеку підприємництва.

Також поширеними є методи експертної оцінки та моніторингу основних соціально-економічних показників і співставлення їх з граничними значеннями.

Відсутність загально прийнятої методології оцінки економічної безпеки підприємництва викликає необхідність розробки відповідних аналітичних підходів. Розроблення методики зі збалансованою системою індикаторів на практиці дозволила б завчасно сигналізувати про небезпеку, виникнення загроз розвитку підприємства, своєчасно вживати заходи, спрямовані на їх попередження та нівелювання, а також відображати ефективність державного регулювання підприємництва в країні загалом.

В Україні на державному рівні не прийнято спеціальної методики розрахунку рівня економічної безпеки підприємства, переліку його складових індикаторів тощо. Затверджені Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки держави [7] містять широкий перелік індикаторів, деякі з яких відображають стан підприємства в країні. Наразі низкою українських науковців аргументується необхідність розроблення окремої методики для оцінки рівня підприємства. Деякі з таких авторських методик спираються на затверджені Міністерствами економіки методичні засади щодо розрахунку рівня економічної безпеки держави, що дає можливість запровадження єдиного підходу до оцінки економічної безпеки на різних рівнях по вертикалі. Ініціатива у розробленні відповідної методики має підтримуватися основними суб'єктами забезпечення економічної безпеки підприємства.

Слід зазначити, що загалом статистичному відзеркаленню підприємства в Україні до недавня приділялося мало уваги. Відповідно, перелік статистичних показників не був достатній для системних та детальних досліджень, в т. ч. для визначення впливу регуляторних дій щодо підприємства. Частково відповідна прогалина компенсувалася даними міжнародних організацій, зокрема Світового банку, Міжнародної фінансової корпорації, USAID.

Так, певні показники щодо зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів підприємства України представлені в обстеженнях підприємств,

які проводяться Світовим банком і Міжнародною фінансовою корпорацією. Останні наявні дані відповідного міжнародного обстеження представлені за 2013 р. Проте, методика цих обстежень щодо групування підприємств за їх розміром відповідно до кількості працівників відрізняється від українських статистичних стандартів. Так, методиками названих міжнародних організацій суб'єктами малого підприємництва вважаються підприємства, які мають 5-19 працівників, середнього підприємництва – 20-99 працівників, а великого підприємництва – 100 і більше працівників. Нагадаємо, що відповідно до Господарського кодексу України суб'єктами малого підприємництва є фізичні та юридичні особи, у яких середня кількість працівників не перевищує 50 осіб та річний дохід не перевищує суму, еквівалентну 10 млн євро; суб'єктами великого підприємництва – юридичні особи, у яких середня кількість працівників перевищує 250 осіб та річний дохід перевищує суму, еквівалентну 50 млн євро; інші суб'єкти господарювання належать до суб'єктів середнього підприємництва. Крім того, при дослідженні підприємництва в Україні слід враховувати, що українські статистичні критерії розподілу підприємництва за розмірами суб'єктів господарювання не враховують такий законодавчий критерій як річний дохід.

Програма USAID “Лідерство в економічному врядуванні” готує статистичні дані на базі звітування бізнесу державним органам та вибірко-вих статистичних обстежень, зокрема, з 2015 р. щорічні оцінки ділового клімату України, про які детальніше йтиметься нижче.

Лише у 2016 р. ДССУ у співпраці з іншими відомствами розпочала вести статистику малого та середнього підприємництва у вигляді “Індексу малого та середнього підприємництва”. Наразі розробляються такі групи показників, як:

- «демографічні характеристики» (кількість підприємств; розподіл підприємств за видами діяльності; кількість зайнятих працівників (тисяч, %); кількість найманих працівників (тисяч, %); додана вартість за витратами виробництва);
- «інноваційна політика» (підприємства, що впроваджують інноваційні продукти та процеси / інноваційні маркетингові та організаційні методи, валові внутрішні видатки на НДДКР (у % до ВВП); пряме державне фінансування комерційних НДДКР; підприємства, що здійснюють продажі через інтернет; підприємства, що здійснюють закупівлю через інтернет);
- «інтернаціоналізація» (обсяг експорту (за категоріями розміру підприємств); частка експорту; середня вартість експорту на одне підприємство).

Впродовж 2018-2025 рр. ДССС розпочне оприлюднювати наступні показники підприємництва в Україні:

- + частка підприємств, створених 1 рік тому / 2 роки тому / 3 роки тому / 4 роки тому / 5 років тому / більше 5 років, але менше 10 років тому;
- + середньорічна кількість найманих працівників тих підприємств, що були створені менше 3 років назад і вижили до звітнього року;
- + частка швидкозростаючих підприємств (оцінюється через збільшення кількості працюючих);
- + частка підприємств – «газелей» (оцінюється через збільшення кількості працюючих).

Основними джерелами відповідних даних щодо підприємництва в Україні є статистичні збірники «Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва», «Діяльність суб'єктів малого підприємництва», «Наукова та інноваційна діяльність в Україні» та статистична інформація на веб-сайті ДССУ.

Рівень економічної безпеки підприємництва є результатом державної політики регулювання підприємництва в країні з одного боку та фундаментом для її подальшого вдосконалення. Відповідно варто розглядати державне регулювання підприємництва на предмет його ефективності, зокрема в частині інституцій, інструментів, механізмів. Тому оцінку рівня економічної безпеки підприємництва варто проводити у тісному взаємозв'язку з оцінкою ефективності державного регулювання підприємництва.

Оцінка державного регулювання підприємництва – це аналіз результативності і ефективності створеного підприємницького середовища у відповідності до мети і цілей регулювання та досягнення стратегічних орієнтирів з метою його вчасного коригування.

Переважна частина науковців розподіляє критерії та індикатори на три основні групи – ті, які розкривають економічну незалежність, ефективність функціонування та здатність до розвитку.

Критерії економічної безпеки підприємництва – це ознаки, на підставі яких визначаються важливі аспекти підприємництва для проведення подальшої класифікації, систематизації, аналізу та ін.

До основних критеріїв економічної безпеки підприємництва, які розкривають його з позицій зазначених груп відносять:

з позиції економічної незалежності:

- рівень ресурсозброєності виробництва,
- рівень зношеності матеріально-технічної бази підприємств,
- стан ліквідності та платоспроможності підприємств,
- рівень системного ризику підприємницької діяльності та злочинності відносно суб'єктів підприємництва;

з позиції ефективності функціонування:

- ефективність фінансово-господарської діяльності підприємств,

- рівень ефективності використання ресурсного забезпечення підприємствами,
- конкурентоспроможність продукції (робіт, послуг) підприємств; з позиції здатності до розвитку:
- інвестиційна та інноваційна активність підприємств,
- зростання експортного потенціалу,
- стабільність або привабливість законодавства щодо підприємництва,
- рівень довіри населення до державного регулювання підприємництва.

Індикатори економічної безпеки підприємництва – це реальні статистичні показники розвитку підприємництва, які найбільш повно характеризують явища і тенденції в економічній сфері.

В Додатку А, Таблиця 20 наведено зведений перелік індикаторів економічної безпеки підприємництва в розрізі окремих складових, який базується на авторських добробках таких українських науковців як Васильців Т. Г. [386, с. 92-94], Козак Л. С., Федорук О. В. [396] та Волошин В. І. [407, с. 45-46], а також містить вибіркові індикатори з переліку, наведеного в Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. При цьому, перелік індикаторів, запропонований Волошином В. для дослідження малого та середнього підприємства, а решти науковців – загалом для підприємництва. У зведеному переліку також зазначені критичні значення відповідних індикаторів.

Під **критичними значеннями індикаторів** розуміється такі значення, які вважаються для підприємництва оптимальними, загрозовими, небезпечними тощо.

На підставі систематизації та узагальнення різних підходів, до основних індикаторів економічної безпеки підприємництва, які відображають наведені вище критерії можна віднести:

з позицій економічної незалежності:

- коефіцієнт зносу матеріально-технічної бази підприємств (%),
- середній рівень відсоткової ставки за кредитами та податкового навантаження (%),
- кількість злочинних чи дискримінаційних (в т.ч. рейдерських) дій відносно суб'єктів підприємств (кількість випадків на 100 підприємств);

з позиції ефективності функціонування:

- частка діючих підприємств (%),
- питома вага прибуткових підприємств у загальній кількості підприємств (%),
- рентабельність операційної діяльності (%),
- продуктивність праці;

з позицій здатності до розвитку:

- кількість діючих і новостворених підприємств (одиниць на одну тисячу наявного населення),
- відношення / темпи приросту кількості новостворених підприємств до тих, що припинили діяльність,
- темпи збільшення кількості інноваційно-активних підприємств (%),
- сума інвестицій в основний капітал відносно ВВП (%),
- відношення чистого приросту ПІІ до ВВП (%),
- витрати на інноваційний розвиток відносно ВВП (%),
- частка підприємств, які впроваджують інновації (%);
- темпи приросту обсягів виробництва,
- перевищення експорту над імпортом (разів).

В країнах ЄС та Словацькій Республіці зокрема, до основних індикаторів підприємництва включають також показники щодо зайнятості населення в підприємницькому секторі [165].

При проведенні оцінки економічної безпеки підприємництва важливу роль поряд з переліком індикаторів відіграють і їх критичні значення. У розглянутих системах індикаторів застосовані різні підходи як до їх сутнісного розуміння, так і до формування множини критичних значень. Так, Козак Л. С., Федорук О. В. та Волошин В.І. наводять по одному пороговому значенню для кожного індикатора, при цьому їх дві системи індикаторів практично ідентичні. Розрізняє їх підхід до критичної точки – порогового значення. Волошин В. І. під пороговим розуміє значення, яке свідчить про настання ситуації, яку можна охарактеризувати як загрозливий стан щодо безпеки бізнесу. Інші два наведені науковці не деталізують у своїх роботах відповідне сутнісне тлумачення. З огляду на протилежність діапазону інтервалів їх порогових значень, ймовірно, під пороговими вони розуміють ті, які свідчать про оптимальний стан підприємництва. Більшість критичних значень системи запропонованих індикаторів є недостатньо обґрунтованими.

Підхід Васильціва Т. Г. бузається на двох критичних точках – нижньому та верхньому пороговому значенні, перевищення яких свідчить про критичну зміну параметрів підприємництва. Він класифікує індикатори на ті, які є стимуляторами або дестимуляторами економічної безпеки підприємництва.

До прикладу, Васильців Т. Г. виокремлює наступні індикаторами-стимулятори, зокрема:

- рівень довіри населення до державного регулювання підприємництва (%);
- питома вага прибуткових підприємств (%);
- індекс захищеності юридичних прав кредиторів і позичальників;

- умовний середній коефіцієнт фінансової незалежності;
- коефіцієнт покриття імпорту експортом (відношення між обсягами експорту та імпорту) (разів);
- відношення обсягу експорту до ВВП (%);
- відношення обсягу інвестицій до вартості основних фондів (%);
- відношення чистого приросту прямих іноземних інвестицій до ВВП (%);
- частка підприємств, які впроваджують інновації (%);
- коефіцієнт винахідницької активності (кількість отриманих охоронних документів на 1 млн осіб);
- відношення темпів зростання продуктивності праці до фонду оплати праці;
- темпи зростання обсягів господарської діяльності, скориговані на інфляцію (%).

До індикаторів-дестимуляторів він відносить, зокрема:

- рівень тінізації економіки до ВВП (%);
- кількість злочинних та/чи дискримінаційних (в т.ч. рейдерських) дій щодо суб'єктів підприємницької діяльності (кількість випадків на 100 підприємств);
- рівень монополізації (концентрації) економіки (індекс Гірфіндаль-Гіршмана);
- середній рівень відсоткової ставки за кредитами (%);
- рівень податкового навантаження до валового прибутку (%);
- відношення обсягу імпорту до ВВП (%);
- кількість випадків незаконного використання права власності (%);
- плинність кадрів (%);
- рівень зносу основних засобів (%).

В Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України наведено 6 критичних точок:

0 – величина індикатора, яка характеризується як мінімальний або абсолютно небезпечений рівень економічної безпеки,

критичне (крит) – значення індикатора, яке характеризується як критичний рівень економічної безпеки,

небезпечне (небезп) – значення індикатора, яке характеризується як небезпечний рівень економічної безпеки,

незадовільне (нездв) – значення індикатора, яке характеризує як незадовільний рівень економічної безпеки,

задовільне (здв) – значення індикатора, яке характеризується як задовільний рівень;

оптимальне (опт) – значення, яке характеризується як оптимальне.

Зазначені критичні точки формують 6 діапазонів. Крім того, також кожен індикатор визначений як стимулятор (L) або дестимулятор (R).

Такий підхід до градації критичних значень більш повно розкриває стан економічної безпеки, оскільки не просто сигналізує вихід того чи іншого індикатора за свої граничні значення, але також вказує відхилення від оптимального значення.

До прикладу, індикаторами-стимуляторами відповідно до Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України є наступні:

- відношення чистого приросту прямих іноземних інвестицій до ВВП (%);
- частка підприємств, які впроваджують інновації (%);
- питома вага реалізованої інноваційної продукції в промисловості (%);

Індикаторами-дестимуляторами є наступні індикатори:

- рівень тінізації економіки до ВВП (%);
- рівень безробіття (%);
- зайнятість населення в неформальному секторі (% до загальної чисельності зайнятих).

Низка індикаторів можуть виступати в якості стимуляторів або дестимуляторів залежно від їх значення, а саме:

- коефіцієнт покриття імпорту експортом (разів);
- рентабельність операційної діяльності промислових підприємств / підприємства будівництва/ підприємств транспорту (%);
- ступінь зносу основних засобів промисловості / у будівництві / на підприємствах транспорту і зв'язку / у сільському господарстві, мисливстві та лісовому господарстві (%);
- частка високотехнологічної продукції в загальному обсязі реалізованої промислової продукції (%).

Розглянуті методиками, крім відмінностей щодо сутнісного тлумачення критичних точок і формування їх множини, різняться і за значеннями оптимальних точок. До прикладу, щодо рівня тінізації економіки до ВВП, то діапазон значень між нижньою та верхньою межею за методикою Васильціва Т. Г. становить від 50 % до 5 %, а в Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки України оптимальним є значення до 13 %, а значення індикатора на рівні 30 % характеризується як критичне. Щодо коефіцієнту покриття імпорту експортом, то діапазон значень між нижньою та верхньою межею за методикою Васильціва Т. Г. становить від 1 до 3 разів, а в Методичних рекомендаціях оптимальним є значення від 1 до 1,3 разів, а значення індикатора 1,7 вважається вже критичним. Щодо відношення чистого приросту прямих іноземних інвестицій до ВВП, то діапазон значень між нижньою та верхньою межею за методикою Васильціва Т. Г. становить від 1 % до 15 %, а в Методичних рекомендаціях щодо розрахунку рівня економічної безпеки

України оптимальним є значення до 7 %, а значення індикатора на рівні 4 % характеризується як критичне.

Зазначене засвідчує, що від застосовуваної методики залежить як оцінка окремих індикаторів, так і рівня економічної безпеки підприємництва загалом. Оптимальне значення за однією методикою може бути критичним за іншою. Діапазон оптимальних значень деяких індикаторів за Методичними рекомендаціями щодо розрахунку рівня економічної безпеки України є більш вузькими, порівняно з іншими. Наразі вважається, що саме ці значення є більш загально прийнятими і відповідають світовому досвіду.

Щодо індикаторів підприємництва, то слід згадати про перелік показників розвитку підприємництва в Україні, які фігурують в Стратегії розвитку малого та середнього підприємництва [408]:

кількість суб'єктів господарювання в Україні загалом та в розрізі великого, середнього, малого (без урахування суб'єктів мікропідприємництва) та мікропідприємництва (од.),

приріст суб'єктів господарювання в Україні загалом та в розрізі великого, середнього, малого (без урахування суб'єктів мікропідприємництва) та мікропідприємництва (%),

додана вартість за витратами виробництва та зайнятими працівниками у суб'єктів господарювання в Україні,

кількість підприємств у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення (од.),

частка зайнятих працівників на підприємствах у загальній кількості (%),

кількість фізичних осіб-підприємців у розрахунку на 10 тис. осіб наявного населення (од.),

частка зайнятих працівників у фізичних осіб-підприємців у загальній кількості (%),

кількість підприємств, які оголосили про банкрутство та розпочали процес ліквідації (од.),

обсяг реалізованої малим і середнім підприємництвом продукції (товарів, послуг),

Розглянемо методику розрахунку рівня економічної безпеки підприємництва, яку пропонує Васильців Т. Г. [386], яка спирається на затверджені методичні засади Мінекономіки щодо розрахунку рівня економічної безпеки держави.

Так, Інтегральний індекс економічної безпеки підприємництва пропонується розраховувати за формулою:

$$I_i = \sum_{j=1}^m \dot{a}_{ij} * z_{ij} \quad (6.1)$$

де, \dot{a}_{ij} – вагові коефіцієнти, які визначають рівень внеску j -го показника в інтегральний індекс економічної безпеки підприємництва;

z_{ij} – нормалізовані значення вхідних показників, які повинні задовольняти наступні умови:

$$0 \leq \dot{a}_{ij} \leq 1 \quad (6.2)$$

$$\sum_j \dot{a}_{ij} = 1 \quad (6.3)$$

Відповідно максимальний рівень економічної безпеки підприємства відповідатиме 1, мінімальний – 0, а діапазон можливих значень може складатися з 5 інтервалів: економічно досяжних максимального та мінімального, порогових верхнього та нижнього, мінімального та максимального оптимальних (інтервал оптимальних значень індикатора).

Науковцями розроблені також різні методики щодо кількісної оцінки загроз. Найбільш проста методика оцінки збитку від виникаючих загроз пропонується Шликовим В. В. [409]. Методика заснована на розрахунку коефіцієнта збитку (K_3), величина якого дозволяє прийняти рішення про більш ефективному захисту власних економічних інтересів. Для розрахунку коефіцієнта збитку використовуються наступні дані:

фактичні збитки (ФЗ);

витрати на зниження збитків (ВЗЗ);

витрати на відшкодування збитків (ВВЗ).

Сума цих величин характеризує дійсну величину втрат (ДВВ), тобто

$$ДВВ = ФЗ + ВЗЗ + ВВЗ \quad (6.4).$$

Співвідношення дійсної величини втрат і власних ресурсів підприємства (фірми) являє собою коефіцієнт збитку:

$$K_3 = ДВВ / Q \quad (6.5).$$

де K_3 – коефіцієнт збитку; Q – обсяг власних ресурсів.

На міжнародному рівні розраховується низка індексів, які характеризують підприємництво або окремі його аспекти та формуються відповідні рейтинги країн.

До прикладу, **Індекс легкості ведення бізнесу** (Easy of Doing Business Index), розрахунок якого здійснюється Групою Світового Банку та представляється в звіті “Ведення бізнесу”. Система індикаторів та показників, розподілені за 10 напрямками, а саме: щодо реєстрації підприємств, отримання дозволу на будівництво, підключення до електромереж, реєстрації власності, кредитування, захисту міноритарних інвесторів, оподаткування, міжнародної торгівлі, забезпечення виконання контрактів та вирішення питань по неплатоспроможності. До прикладу, основними

індикаторами є кількість процедур, днів, вартість та мінімальний уставний капіт, необхідні для реєстрації бізнесу; кількість процедур, днів та вартість реєстрації власності; кількість процедур та днів для отримання дозволу на будівництво; кількість платежів на рік та загальна податкова ставка. Шкала оцінки для кожного індикатора визначена від 0 (низького) до 100 (високого значення) балів, при цьому, значення складових показників здійснюється за відповідними йому вказаними одиницями. Більш детально методика розрахунку цього індексу представлена в параграфі 4.1.

Деякі із зазначених показників щодо ведення бізнесу та підприємництва закладені в основу **Індексу глобальної конкурентоспроможності** країн світу (The Global Competitiveness Index), який розраховується з 2004 р. Всесвітнім економічним форумом щорічно. В системі індикаторів, яка нараховує понад 100 індикаторів, частина стосується підприємництва та ведення бізнесу, зокрема такі як: конкуренція, кількість процедур для започаткування бізнесу, кількість днів для започаткування бізнесу, вплив оподаткування на бажання інвестувати, загальне податкове навантаження, простота доступу до кредитів, прямі та зовнішні інвестиції та передача технологій, рівень захисту інвесторів, стан розвитку кластерів, співпраця університетів та промисловості у дослідженнях та розробках, наявність новітніх технологій, освоєння технологій на рівні форм. Оцінка відбувається за бальною системою від 1 (низького) до 7 (високого) або за іншими вказаними одиницями виміру для окремих індикаторів.

Наявність підприємницького потенціалу оцінюється **Глобальним моніторингом підприємництва** (Global Entrepreneurship Monitoring) [410], який здійснюється Лондонською бізнес-школою спільно з Бебсон коледжем (США) та Асоціацією з досліджень глобального підприємництва. Глобальним моніторингом підприємництва базується на оцінці рівня національної підприємницької активності та ролі підприємництва в економічному розвитку країн. Моніторинг фокусується на трьох основних завданнях: вимір відмінностей в рівні підприємницької активності між країнами; розкриття факторів, що визначають цю активність; визначення стратегії, яка може посилити підприємницьку активність.

Унікальність такого моніторингу полягає в крос культурному підході до розуміння підприємництва в різних країнах, і забезпеченні інформацією та вимірі підприємницької активності в глобальному контексті. Він допомагає підвищити обізнаність влади в питаннях підприємництва і скорегувати їх політику щодо розвитку підприємництва в багатьох країнах світу. Зокрема, вплив на прийняття рішень з таких питань як регіональний розвиток, зайнятість, освіта, інноваційна політика, фінансування малого й середнього бізнесу, зниження адміністративних бар'єрів щодо підприємництва, і деякі інші. Глобальний моніторинг підприємни-

цтва здійснюється в рамках об'єднання університетів, бізнес шкіл і дослідницьких центрів майже сорока країн світу для збору та обміну інформацією про підприємництво і підприємницьку активність. На жаль, Україна не приєдналася до цієї команди дослідників.

Крос-культурний, -секторальний, -галузевий тощо підходи до дослідження підприємництва поширені в країнах ЄС, зокрема і в Словацькій Республіці, до прикладу політика підприємництва та ринку праці [411; 412], міграції [413].

Також на міжнародному рівні з 2010 р. здійснюється **Глобальне дослідження про підприємництво** (Amway Global Entrepreneurship Report), яке проводиться Amway з метою визначення ставлення до підприємництва в різних країнах світу. Amway є однією із провідних у світі сімейних компаній-виробників споживчих товарів, для краси, здоров'я і дому, яка веде діяльність у більш ніж 100 країнах через систему мережевого маркетингу з незалежними підприємцями. За результатами дослідження визначається **Індекс підприємницького настрою** (Amway Entrepreneurial Spirit Index). Дослідження базується на опитуванні респондентів, до числа яких включаються як ті, хто вже займається, так і ті, які не займаються бізнесом, за трьома блоками питань: бажаність (наскільки респонденти бажають відкрити свою справу), здійсненність (наскільки респонденти вважають себе готовими до початку підприємницької діяльності) і стійкість (наскільки респонденти можуть протистояти своєму соціальному оточенню, яке намагається їх відмовити). Щорічно кількість досліджуваних країн збільшується – від 24 країн (2010 р.) та до 45 країн (2016 р.), та, відповідно, збільшується кількість респондентів. В рамках останнього дослідження було опитано 50861 респондентів. В Україні було включено до цього дослідження 1000 респондентів.

Щодо оцінки державного регулювання, то на міжнародному рівні розраховується **Індекс політики у сфері малого і середнього підприємництва** (Small and Medium-Sized Enterprises Policy Index) з метою моніторингу та оцінки прогресу в реалізації політики підтримки малого та середнього підприємництва та реалізації десяти принципів Акта з питань малого бізнесу для Європи (Small Business Act for Europe) [414], а відтак і визначення ступеня наближення до практики і стандартів ЄС. Індекс розроблений у 2006 р. Організацією економічного співробітництва і розвитку разом з Європейською комісією, Європейським банком реконструкції та розвитку та Європейським фондом освіти. Наразі Індекс періодично розраховується в 32 країнах чотирьох регіонів (Західні Балкани і Туреччина, Східна Європа і Південний Кавказ, Північна Африка і Середній Схід, Південно-східна Азія). Відповідно до методології [415], розрахунок Індексу базується на 100 індикаторів (92 у випадку країн Східного партнерства) за наступними 10 загальними критеріями (вимірами):

- 1) навчання навичкам підприємливості та жіноче підприємництво;
- 2) банкрутство та надання “другого шансу” для малого і середнього підприємництва;
- 3) нормативно-правова база формування політики щодо малого і середнього підприємництва;
- 4) середовище діяльності малого і середнього підприємництва;
- 5) підтримка малого і середнього підприємництва і нових організацій та державні закупівлі;
- 6) доступ малого і середнього підприємництва до фінансування;
- 7) стандарти і технічне регулювання;
- 8) навички підприємливості та інновації;
- 9) мале і середнє підприємництво у “зеленій” економіці.
- 10) інтернаціоналізація малого і середнього підприємництва.

До всіх індикаторів застосовується бальна шкала від 1 до 5, яка грає вплив відповідної державної політики від слабкого до сильного рівня за наступними параметрами:

- 1 – відсутнє законодавство, інституції та інструменти;
- 2 – розроблено проекти законодавчих актів, інституцій, інструментів і здійснюється певна діяльність;
- 3 – прийняте законодавство та / або сформована інституційна основа;
- 4 – прийняте законодавство та / або сформована інституційна та інструментальна основа з конкретними параметрами визначення ефективності їх імплементації;
- 5 – прийняте законодавство та / або сформована інституційна та інструментальна основа з високим рівнем ефективності їх імплементації.

Таким чином, останній п’ятий рівень цієї шкали означає, що державна політика щодо політики підтримки малого та середнього підприємництва наближена до найкращих практик, визначених для країн ОЕСР.

Кожному індикатору та загальному критерію (виміру) присвоєні вагові значення відповідно до їх впливу на загальну державну політику у сфері малого і середнього підприємництва. Основним присвоєне вагове значення 3; вторинним – 2 або 1.

Оцінка відповідних індикаторів проводиться двома паралельними напрямками – здійснюється самооцінка уряду з відповідним супровідним обґрунтуванням по кожному індикатору, а також незалежна оцінка представників ОЕСР та партнерських організацій, яка базується на матеріалах групи місцевих експертів. Далі здійснюється консолідація оцінок цих двох напрямів, для якої додатково ще проводиться низка спільних засідань учасників двох напрямів та інших зацікавлених сторін з обговорення та порівняння двох паралельних оцінок, які допомагають зменшити упередження та неправильні оцінки.

Розрахунок відповідного Індексу в Україні було здійснено двічі в 2012 р. та в 2014-2015 рр. за індикаторами для країн політики Східного партнерства. Відповідні два раунди розрахунку Індексу були проведені й в інших країнах Східного партнерства (Вірменія, Азербайджан, Білорусь, Грузія, Молдова). Результати відповідного дослідження представлені в публікації “Індекс економічної політики у сфері малого і середнього підприємництва: Країни Східного партнерства, 2016. Оцінка застосування виконання Акта з питань малого бізнесу для Європи” [414], в якій також містяться рекомендації для Уряду за такими п’ятьма основними напрямками як оптимізація інституційної структури, нормативно-правової бази та умов функціонування малого і середнього підприємництва; покращення доступу малого і середнього підприємництва до фінансування; сприяння розвитку компетенції підприємливості та удосконалення підприємницьких вмінь; підвищення рівня конкурентоспроможності малого і середнього підприємництва; сприяння інтернаціоналізації малого і середнього підприємництва.

Щорічна оцінка ділового клімату (Annual Business Climate Assessment), яка здійснюється Програмою USAID “Лідерство в економічному врядуванні” – це щорічне дослідження малого та середнього бізнесу, яке дозволяє здійснювати моніторинг змін, що відбуваються у діловому середовищі та виявляти бар’єри на шляху його розвитку, формувати перелік пріоритетних економічних, правових та регуляторних заходів (реформ) для покращення середовища ведення бізнесу в Україні. Діловий клімат визначається як сукупність факторів, що характеризують середовище діяльності бізнесу. Ними є правила та процедури ведення бізнесу, якість та ефективність функціонування інституцій, відносини між державою та бізнесом, між недержавними акторами та бізнесом, які описуються через очікування та оцінки представників малих та середніх підприємств. Відповідні дослідження проводилися у листопаді 2015 р. – січні 2016 р. та листопаді 2016 р. – лютому 2017 р. і здійснюються на щорічній основі. Перша хвиля дослідження охопила 1827 малих та середніх підприємств, з них 502 фізичних осіб-підприємців та 1325 підприємств-юридичних осіб, друга – 1851 малих та середніх підприємств, з них 527 – фізичні особи- підприємці та 1324 – підприємства-юридичні особи. Вибірка відображає фактичну структуру загальної сукупності малих та середніх підприємств за регіонами, галузями та розміром підприємств. Оцінка здійснюється на основі результатів комплексного соціологічного дослідження. Результати цього дослідження, враховують існуючу державну статистику, а також доповнюють її демографічним портретом бізнесу, його очікуваннями, поведінкою тощо. Крім цього, такий підхід дозволяє виміряти такі чутливі показники, як, наприклад, «корупція». Продуктами дослідження є щорічний аналітичний звіт, Індекс ділового

клімату та інші показники моніторингу ситуації в секторі малого та середнього підприємництва, база даних, яка використовується для різних аналітичних потреб.

Індекс ділового клімату розроблено, виходячи з методики «досліджень економічних тенденцій» (Business Tendency Survey), широко відомого у світі інструменту оцінки економічної кон'юнктури та умов діяльності через оцінки безпосередніх учасників ділової активності – «економічних агентів» – підприємств та підприємців [416]. Основними складниками Індексу ділового клімату є:

- очікування та оцінка підприємцями поточної ситуації;
- плани розвитку бізнесу на наступні 2 роки.

Індекс ділового клімату вимірюється за шкалою від -1 до +1.

Розглянуті міжнародні методики відображають різні аспекти підприємництва, доповнюючи одна одну. Систематизація та узагальнення результатів відповідних міжнародних досліджень дає змогу сформуванню загальної картини щодо умов підприємництва (їх привабливості та легкості для інвесторів тощо), підприємницького середовища (законодавчого, інституційного, тощо), підприємницьких настроїв та порівнювати результати між країнами. Такі міжнародні порівняння слугують орієнтирами в рамках реалізації загальнодержавних стратегічних цілей по входженню в групу країн-лідерів за індексами легкості ведення бізнесу, глобальної конкурентоспроможності тощо.

Регулярне відстеження (моніторинг) індикаторів дає можливість своєчасно визначати основні загрози, розробляти і вправджувати заходи державного регулювання задля досягнення оптимального рівня економічної безпеки підприємництва. Варто здійснювати як періодичний, так і оперативний моніторинг.

Моніторинг показників, які забезпечують програмно-цільовий підхід до управління підприємницькою діяльністю, а також дослідження досвіду європейських країн у вивченні бізнес-економіки, показують, що перспективними напрямками розвитку статистики підприємництва є включення у відповідні статистичні роботи та публікації:

- а) програмних показників підтримки підприємництва;
- б) показників-індикаторів виконання відповідних програм;
- в) показників бізнес-демографії [417, с. 44].

Отже, наразі в економічній науці покищо не вироблено єдино прийнятної методики оцінки економічної безпеки підприємництва. Для оцінки стану економічної безпеки підприємництва використовують різні підходи, системи критерії та індикаторів, їх критичних значень, що зумовлено різним ступенем абстрагування та деталізації підприємництва як сектору економіки. Оцінка економічної безпеки підприємництва повинна здійснюватися на періодичній основі. Для оцінки економічної

безпеки варто поєднувати різні методи, головним чином таких як моніторинг соціально-економічних показників, експертної оцінки, багатовимірного статистичного аналізу. Відсутність затвердженої методики оцінки економічної безпеки підприємництва в Україні викликає необхідність її розроблення.

6.3. Державне регулювання підприємництва в контексті забезпечення конкурентного та безпекового середовища

Державне регулювання підприємництва – це вплив держави через систему органів різних гілок влади, інструментів та механізмів заохочувального чи обмежувального характеру на діяльність суб'єктів підприємництва.

Як правило, державне регулювання підприємництва спрямоване на вдосконалення нормативно-правового аспекту відносин між регуляторними та іншими органами державної влади та суб'єктами підприємництва, зменшення втручання держави у діяльність суб'єктів підприємництва та усунення перешкод для розвитку їх діяльності. Державне регулювання підприємництва є базовим елементом державної політики щодо підприємництва.

Державна політика щодо підприємництва – це один з напрямів державної економічної політики, мета якої полягає в забезпеченні такого організаційно-економічного середовища на рівні країни, яке сприяло б прозорому та ефективному функціонуванню кожного окремого підприємства і підприємства загалом, а відтак і підвищенню рівня економічної безпеки держави. Неефективна державна регуляторна політика виступає загрозою для підприємництва та економічної безпеки держави загалом.

Державна регуляторна політика тісно пов'язана з інвестиційною, промисловою, торгівельною, експортною та іншими складовими цілісної системи державної політики економічного розвитку. Розбудова сектору малого і середнього підприємництва відіграє ключову роль в підвищенні рівня конкурентоспроможності, відновленні сталого економічного зростання та розвитку сприятливого середовища, залучення інвестицій в країну тощо.

Ефективність і результативність державного регулювання та стимулювання підприємництва в значній мірі залежить від ефективної координації зусиль відповідних основних суб'єктів, рівня прогнозування,

Перешкоди створенню економічно сприятливих умов для розвитку і зміцнення економічної безпеки підприємництва в Україні необхідно визнати системними ...

*(Тарас Васильців,
провідний український дослідник
розвитку підприємництва)*

стратегічного і тактичного планування, програмування та визначається через систему показників-індикаторів, які характеризують стан та розвиток підприємств країни.

Світовий досвід пов'язує успішність підприємницького розвитку з умовами:

- 1) процедурної (технічної та бюрократичної) лібералізації початку бізнесу;
- 2) розширення нових видів та форм ринкових потреб та послуг;
- 3) швидкістю поширення цифрових технологій та продуктів;
- 4) залучення до підприємництва «граничних» вікових груп населення (насамперед осіб похилого віку та молоді);
- 5) спрощення виходу на міжнародні ринки та здійснення на них прямих продажів та закупівель [251, с. 516].

Основними функціями державної політики у сфері забезпечення економічної безпеки підприємництва є захист інтересів суб'єктів цієї системи і забезпечення їх сталого розвитку.

Нормативно-правове поле щодо підприємництва в Україні та інших країнах пострадянського простору почало формуватися в 1992 р. в рамках загального переходу від командної до ринкової економіки і пов'язаного з цим форсованого роздержавлення та приватизації. Наразі відбувається його удосконалення відповідно до актуальних стратегічних орієнтирів розвитку України таких як євроінтеграція та входження до групи світових країн-лідерів.

Законодавчі та нормативно-правові акти щодо підприємництва в Україні умовно можна роздіти на три групи:

- ті, які визначають загальні засади підприємництва та його регулювання в Україні (Конституція України [19], Господарський кодекс України [25], Закони України “Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності” (2003 р.) [418], «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» [419], “Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань” (2003 р.) [420], “Про фермерське господарство” (2003 р.) [421] (2003 р.), “Про особливості здійснення заходів державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності” [422] (2016 р.) та інші), Наказ Мінекономіки «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо організації і проведення моніторингу умов ведення бізнесу» (2015 р.) [423];
- ті, які спрямовані на стимулювання розвитку підприємництва (Закони України Про «Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні (2000 р.) [424], «Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Укра-

їні» (2012 р.) [425], “Про державну допомогу суб’єктам господарювання” (2014 р.) [426], Постанови КМУ «Про Український фонд підтримки підприємництва» (1995 р.) [427], “Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для мікрокредитування суб’єктів малого підприємництва” (2011 р.) [428], «Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення заходів з виконання Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва в Україні» [429] та інші);

- ті, які визначають стратегічні орієнтири розвитку підприємництва (Угода про асоціацію між ЄС та Україною та Угода про поглиблену та всеохоплюючу зону вільної торгівлі [179], Європейська хартія малих підприємств [430], Угода про вільну торгівлю між Україною та Канадою [431], Указ Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна-2020» [88], Розпорядження КМУ «Про схвалення Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року» (2017 р.) [408]).

Щодо першої групи законодавчих та нормативно-правових актів, то Конституція України гарантує кожному право на підприємницьку діяльність, яка не заборонена законом, при цьому, держава, захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт.

Господарський кодекс містить основні засади господарювання в т.ч. підприємництва в Україні. Законами України та підзаконним актами деталізована низка аспектів регулювання підприємництва. До прикладу, державний нагляд (контроль) здійснюється уповноваженими органами і може бути двох типів – плановий та позаплановий, які можуть відрізнятися за видами (перевірка, ревізія, обстеження, огляд тощо). Періодичність проведення заходів державного нагляду (контролю) залежить від ступеня ризику господарської діяльності – високий, середній, незначний, тобто імовірності виникнення негативних наслідків для здоров’я людей та безпеки навколишнього середовища. З 31.12.2016 р. по 31.12.2017 р. запроваджено мораторій на проведення планових заходів із здійснення державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності, а позапланові здійснюються на підставі за письмовою заявою самого суб’єкта господарювання, фізичної особи або за рішенням суду. З 2003 р. Міністерством юстиції України ведеться Єдиний державний реєстр юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань, який є єдиною державною інформаційною системою, що забезпечує збирання, накопичення, обробку, захист, облік та надання інформації про юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадські формування, що не мають статусу юридичної особи.

Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» визначає загальні принципи державної регуляторної політики та правила розробки і прийняття регуляторних актів, а також передбачає обов'язкове відстеження регуляторних актів та їх перегляд. Саме на підставі відстеження планових показників результативності регуляторного акта здійснюється систематичний аналіз прийнятих регулювань з метою визначення ефективності впровадженого регулювання у досягненні встановлених цілей та вирішенні проблеми, яку передбачалося вирішити за допомогою прийняття регуляторного акта. Саме ця системна аналітична робота є основою для здійснення дерегуляції, оскільки результати проведеного відстеження результативності є підставою для перегляду регуляторного акта і внесення змін до нього або його скасування.

Щодо другої групи законодавчих та нормативних актів, то для створення сприятливих організаційних та економічних умов розвитку підприємництва загалом органи влади надають державну підтримку підприємства, яка включає:

- Δ надання підприємцям земельних ділянок, передачі державного майна, необхідне для здійснення підприємницької діяльності; сприяють підприємцям в організації матеріально-технічного забезпечення та інформаційного обслуговування їх діяльності, підготовці кадрів;
- Δ здійснення первісного облаштування неосвоєних територій об'єктами виробничої і соціальної інфраструктури з продажем або передачею їх підприємцям у визначеному законом порядку;
- Δ стимулювання модернізації технологій, інноваційну діяльність, освоєння підприємцями нових видів продукції та послуг;
- Δ надання підприємцям інших видів допомоги [25, ст. 48].

Державна підтримка надається для суб'єктів малого та середнього підприємництва та новоствореним фермерським господарствам та фермерським господарствам з відокремленими фермерськими садибами, фермерським господарствам.

Відзначимо, що з прийняттям у 2012 р. Закону України «Про розвиток та державну підтримку малого та середнього підприємництва в Україні» внесено зміни до Господарського кодексу України, зокрема в частині визначення понять суб'єктів великого, малого й середнього підприємництва, які приведено у відповідність до класифікації ЄС. Державна фінансова підтримка для суб'єктів малого та середнього підприємництва включає фінансову, інформаційну, консультативну підтримку, у тому числі підтримку у сфері інновацій, науки, промислового виробництва, підтримку у сфері підготовки, перепідготовки і підвищення кваліфікації управлінських кадрів та кадрів ведення бізнесу.

Державна фінансова підтримка для суб'єктів малого підприємництва надається в рамках бюджетної програми «Мікрокредитування суб'єктів малого підприємництва» та передбачає надання їм бюджетних коштів (50000-100000 грн на строк до 1 року, 100001- 250000 грн на строк до 3 років) на поворотній та платній (1,5 облікової ставки Національного банку) для виробництва, переробки і збуту виробленої продукції, придбання техніки, обладнання, новітніх технологій, будівництва і реконструкції виробничих приміщень. Обсяг річного фінансування цієї програми затверджується Законом України про Державний бюджет України на відповідний рік. Відбір бізнес-планів суб'єктів малого підприємництва здійснюється конкурсних засадах Українським фондом підтримки підприємництва. Надання мікрокредитів за зазначеною програмою здійснюється відповідно до Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для мікрокредитування суб'єктів малого підприємництва [428].

Державна підтримка новоствореним фермерським господарствам та фермерським господарствам з відокремленими фермерськими садибами, фермерським господарствам, які провадять господарську діяльність та розташовані у гірських населених пунктах, на поліських територіях надається на безповоротній або на поверненій основах на визначені цілі. Державна підтримка фермерським господарствам на поворотній основі надається в рамках бюджетної програми «Надання кредитів фермерським господарствам» Обсяг річного фінансування цієї програми затверджується Законом України про Державний бюджет України на відповідний рік. Така фінансова підтримка надається у розмірі, що не перевищує 500 тис. грн. Відбір фермерських господарств здійснюється на конкурсних засадах Українським державним фондом підтримки фермерських господарств на регіональному рівні (із залученням представників структурних підрозділів облдержадміністрацій, що забезпечує виконання функцій з питань агропромислового розвитку, територіального органу Державної фінансової інспекції, регіонального представництва ВГО «Асоціація фермерів та приватних землевласників України») та національному (із залученням представників Мінагрополітики, Державної фінансової інспекції, ВГО «Асоціація фермерів та приватних землевласників України», ГС «Аграрний союз України», ВГО «Союз учасників сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів», Національної асоціації сільськогосподарських дорадчих служб України та Федерації органічного руху України).

Відповідно до світової практики, держава може стимулювати підприємництво шляхом співучасті в його кредитуванні через систему державних банків, державних венчурних фондів та ін. До прикладу, така практика поширена в Ізраїлі, де через державні венчурні фонди інвесту-

ються та кредитуються стартапи; в Польщі, де державні банки надають гарантії під кредити малого та середнього підприємництва.

Зазначимо, що українськими державними банками також реалізуються програми підтримки суб'єктів малого і середнього підприємництва, зокрема:

- Програма АТ «Державний експортно-імпортний банк України» та Європейського інвестиційного банку по кредитуванню українських підприємства малого та середнього бізнесу, установ із середньою капіталізацією за такими пріоритетними напрямками як енергоефективність, охорона довкілля, подолання наслідків змін клімату та адаптації до них тощо;

- Програма яка реалізується АТ «Ощадбанк» та Європейським інвестиційним банком по кредитуванню українських підприємства малого та середнього бізнесу, компаній середньої капіталізації та інших пріоритетних проектів за такими пріоритетними напрямками діяльності позичальників малого та середнього підприємництва є аграрний сектор, промисловість, послуги, виробництво; середнього підприємництва – розвиток місцевого приватного сектора, розвиток соціальної та економічної інфраструктури, включаючи транспорт, енергетику, захист навколишнього середовища, інформаційні технології та засоби зв'язку; великих корпоративних клієнтів – втілення інвестиційних проектів в енергетиці, пов'язаних із захистом навколишнього середовища, пов'язаних із розвитком соціальної інфраструктури, пов'язаних із розвитком місцевого приватного сектору. Основні умови зазначених програм представлені в Додатку А, Таблиці А.22.

Національна програма сприяння розвитку малого підприємництва в Україні спрямована на такі основні напрями:

- удосконалення нормативно-правової бази у сфері підприємницької діяльності;
- формування єдиної державної регуляторної політики у сфері підприємництва;
- активізація фінансово-кредитної та інвестиційної підтримки малого підприємництва;
- сприяння створенню інфраструктури розвитку малого підприємництва;
- впровадження регіональної політики сприяння розвитку малого підприємництва.

Програма передбачає щорічну розробку Кабінетом Міністрів України відповідних заходів з її реалізації, на основі яких створюються регіональні та місцеві програми розвитку підприємництва.

Малі підприємства в Україні під час провадження господарської діяльності можуть застосовувати спрощену систему оподаткування, обліку та звітності. Спрощена система оподаткування запроваджена в

1998 р. з метою стимулювання розвитку малого підприємництва, а також зниження рівня неформальної зайнятості.

Щодо третьої групи законодавчих та нормативно-правових актів, то однією із цілей Асоціації між ЄС та Україною є розвиток та зміцнення співробітництва з питань політики у сфері промисловості та підприємництва, і, таким чином, покращення умов для підприємницької діяльності для всіх суб'єктів господарювання з особливою увагою до малих та середніх підприємств. Цьому напрямку співробітництва присвячена окрема глава (10) «Політика у сфері промисловості та підприємництва». Зокрема, передбачено впровадження стратегій розвитку малого та середнього підприємництва, що ґрунтується на принципах Європейської хартії малих підприємств, створення кращих базових умов через обмін інформацією та передовим досвідом і таким чином сприяння підвищенню конкурентоспроможності; спрощення та раціоналізації нормативно-правових актів та практики; сприяння розвитку інноваційної політики шляхом обміну інформацією та передовим досвідом щодо комерціалізації науково-дослідних та проектно-конструкторських робіт; сприяння розширенню контактів між приватними підприємствами України та ЄС та між цими підприємствами і органами влади України та ЄС; підтримки вжиття заходів щодо стимулювання експорту в Україні; сприяння модернізації та реструктуризації окремих галузей промисловості України та ЄС.

З січня 2016 р. вступили в силу положення цієї Угоди щодо поглибленої та всеохоплюючої зони вільної торгівлі між Україною та ЄС.

Поглиблене співробітництво має покращити адміністративну структуру та нормативно-правову базу для українських і європейських суб'єктів господарювання в Україні та ЄС та повинно ґрунтуватися на політиці ЄС щодо розвитку малого і середнього підприємництва та промисловості з урахуванням визнаних на міжнародному рівні принципів та практики в цих сферах.

Зона вільної торгівлі між Україною та ЄС охоплює широке коло питань, зокрема наступні:

доступ до ринку (тарифи) (ЄС та Україна скасують ввізні мита на більшість товарів, що імпортуються);

правила визначення походження товарів (українські товари, що ввозяться до ЄС на умовах безмитної торгівлі, зможуть містити в собі вхідні складові з України, ЄС та окремих середземноморських країн, що підвищить їх конкурентоспроможність);

технічні регламенти (Україна забезпечить відповідність своїх регламентів та процедур регламентам та процедурам ЄС, сертифіковані товари вважатимуться такими, що відповідають вимогам ЄС і не потребуватимуть додаткових перевірок);

санітарні та фітосанітарні заходи (Україна забезпечить відповідність європейським вимогам власних заходів в сфері сільського господарства та заходів щодо безпеки харчових продуктів, сертифікована продукція вважатиметься такою, що відповідає вимогам ЄС та не потребує додаткових перевірок);

торгівля послугами (українські підприємства отримують можливість продавати окремі послуги в країнах ЄС на кращих умовах, ніж будь-які інші країни, а в деяких випадках отримують право на застосування національного режиму. Угода надає українським постачальникам послуг право на заснування представництв (за умови виконання певних вимог) та автоматично поширюється на нові послуги в майбутньому);

державні закупівлі (Україна буде запроваджувати правила ЄС щодо державних закупівель, що дозволить українським підприємствам змагатися за отримання державних замовлень в країнах ЄС на таких самих умовах, що і європейські компанії);

спрощення митних процедур (митні органи України та ЄС співпрацюватимуть з метою спрощення митного оформлення та митних процедур на кордоні).

Угода про Зону вільної торівлі з Канадою вступила в силу 1.08.2017 р. Положеннями Угоди визначено наступні питання:

- національний режим та доступ до ринків;
- надзвичайні та захисні заходи;
- санітарні та фітосанітарні заходи;
- технічні бар'єри у торгівлі;
- правила визначення та процедури походження;
- специфічні правила визначення походження;
- сприяння торгівлі;
- електронна комерція;
- державні закупівлі;
- конкуренція, монополії та державні підприємства;
- інтелектуальна власність;
- навколишнє середовище та інші.

Очікується, що обидві зони вільної торгівлі в довгостроковій перспективі позитивно вплинуть на підприємництво, в першу чергу на мале і середнє, а в короткостроковій перспективі – додатковим викликом, зокрема в частині прав інтелектуальної власності, стандартів безпеки праці та інших сфер.

Президент України у своєму офіційному коментарі щодо ратифікації Угоди про вільну торгівлю між Україною та Канадою зазначив, що «йдеться про формування трикутника вільної торгівлі Україна – Канада – ЄС» [432], оскільки на завершальному етапі знаходиться формування зони вільної торгівлі Канада-ЄС.

Приведення законодавства у сфері конкуренції та інституційної структури у відповідність з європейськими стандартами та практикою повинно сприяти зниженню рівня монополізації економіки та стимулювати розвиток малого і середнього підприємництва. Захист прав інтелектуальної власності стимулюватиме інновації та пришвидшить економічний розвиток. Підвищення прозорості та передбачуваності у торговій політиці є вигідним для сектору малого і середнього підприємництва, оскільки цей сектор найбільше потребує доступу до інформації.

ССР «Україна-2020» передбачається досягнення 25 ключових показників, серед яких входження до ТОП-30 країн у рейтингу Світового банку за Індексом легкості ведення бізнесу (The Easy of Doing Business Index), ТОП-40 за Глобальним індексом конкурентоспроможності, до ТОП-50 за Індексом сприйняття корупції, а також залучення 40 млрд дол. США прямих іноземних інвестицій за період 2015 -2020 років. На досягнення цих індикаторів спрямована підпорядкована їй Стратегія розвитку малого і середнього підприємництва в Україні та План дій Уряду щодо імплементації кращих практик якісного та ефективного регулювання, відображених Групою Світового банку у методології рейтингу “Ведення бізнесу” [433]. До прикладу, поточний етап дерегуляції спрямований на покращення низки індикаторів Індексу легкості ведення бізнесу, як легкість відкриття нового бізнесу, отримання дозволу на будівництво, реєстрація власності, отримання позики, захист прав інвесторів, сплата податків, законодавчий захист контрактів тощо. В урядових планах на 2017–2018 рр.: спільна ініціатива Міністерства юстиції України та Міністерства економічного розвитку і торгівлі України щодо підготовки радикального пакета скасування нормативних актів, за яким скасуванню підлягає кілька тисяч нормативних актів та інструкцій; розробка законопроекту КМУ щодо дерегуляції, який дозволить Україні вже в 2018 році увійти в топ-30 країн у рейтингу Світового банку за умовами ведення бізнесу, та інші [44].

Реалізації Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні пов’язана з галузевими та іншими програмними та стратегічними документами, зокрема Стратегією розвитку високотехнологічних галузей до 2025 року, Експортною стратегією України, Дорожньою картою стратегічного розвитку торгівлі на період 2017-2021 роки, Стратегією розвитку промислового комплексу, Енергетичною стратегією України на період до 2035 року, Цілями сталого розвитку (2015-2030 роки), програмами реформування системи державного нагляду (контролю).

Слід вказати основні принципи Акту про малий бізнес для Європи [414], на які спиралися розробники Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні, а саме:

1. Створювати умови для розвитку і процвітання малого і середнього підприємства.

2. Забезпечувати можливість другого шансу для чесних підприємців, що опинилися в стані банкрутства.

3. Розробляти регулювання за принципом «спочатку думай про мале».

4. Зорієнтовувати органи державної влади на потреби малого та середнього підприємництва.

5. Адаптовувати умови доступу малих та середніх підприємств до публічних закупівель та можливостей отримання державної підтримки.

6. Полегшувати доступ малих та середніх підприємств до фінансування та підтримувати створення правових та бізнес систем своєчасних розрахунків у комерційній сфері.

7. Допомогати малим та середнім підприємствам скористатися можливостями доступу до європейського ринку.

8. Підтримувати розвиток навичок та здатності малих та середніх підприємств до інновацій.

9. Підтримувати малі та середні підприємства у перетворенні екологічних викликів в економічні можливості.

10. Заохочувати та підтримувати доступ малих та середніх підприємств до зростання на зовнішніх ринках.

В узагальненому вигляді, інституційна система державного регулювання підприємництва формується для виконання наступних трьох основних функцій:

- формування державної політики,
- реалізація державної політики,
- здійснення контролю за реалізацією державної політики.

Відповідно, практикується розмежування державних органів за цими функціями на органи, що формують політику та здійснюють контроль за її реалізацією, та на органи, які реалізують державну політику розвитку підприємництва.

В країнах ЄС та пострадянських країнах державними органами, що формують державну політику підприємництва та здійснюють контроль за її реалізацією, як правило, є міністерства економіки, промисловості і торгівлі, до прикладу, Міністерство економіки Словацької Республіки, Генеральний директорат з промислової політики, конкурентоспроможності та малих та середніх підприємств Міністерства економічного розвитку Італії, Департамент розвитку малого та середнього підприємництва і конкуренції Міністерства економічного розвитку Російської Федерації, Департамент розвитку підприємницької діяльності Міністерства індустрії і торгівлі Республіки Казахстан, Департамент підприємництва Міністерства економіки Республіки Білорусь, Департамент з розвитку бізнесу Міністерства економіки Республіки Молдови. Система органів, які реалізують державну політику розвитку підприємництва є численною в кількісному

видовому зрізі. Відповідне розмежування притаманне й інституційній системі державного регулювання підприємництва в Україні.

Інституційну систему державного регулювання та стимулювання підприємництва в Україні утворюють наступні основні суб'єкти:

✓ Верховна Рада України – єдиний законодавчий орган державної влади України;

✓ Кабінет Міністрів України – вищий орган виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики та має право законодавчої ініціативи, в тому числі щодо підприємництва);

✓ Мінекономіки – центральний орган виконавчої влади з формування державної політики з питань розвитку підприємництва;

✓ Міністерстві з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України – центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику з питань Автономної Республіки Крим і міста Севастополя (тимчасово окупована територія України) та окремих територій Донецької та Луганської областей, де органи державної влади тимчасово не здійснюють свої повноваження;

✓ Державна регуляторна служба України – центральний орган виконавчої влади, спеціально уповноважений орган з питань ліцензування та дозвільної системи у сфері господарської діяльності, який координується КМУ. Основними завданнями є:

реалізація державної регуляторної політики, політики з питань нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності, ліцензування та дозвільної системи у сфері господарської діяльності;

координація дій органів виконавчої влади, інститутів громадянського суспільства і підприємництва з питань дерегуляції господарської діяльності.

✓ інші центральні органи виконавчої влади, які в межах повноважень прямо чи опосередковано впливають на розвиток підприємництва, зокрема Міністерство фінансів України, Міністерство соціальної політики України, Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України;

✓ консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи, що створені при центральних органах виконавчої влади (Ради підприємців і Рада бізнес-омбудсмена при Кабінеті Міністрів України, Рада з питань стимулювання інвестицій та підприємницької діяльності при Державній фіскальній службі України та інші);

✓ державні фонди – (Український фонд підтримки підприємництва з його регіональними на місцевими функціональними одиницями, Український державний фонд підтримки фермерських господарств з його регіональними відділеннями).

Основними завдання Українського фонду підтримки підприємництва є:

- сприяння реалізації державної політики розвитку підприємництва шляхом залучення й ефективного використання фінансових ресурсів на поворотній і безповоротній основі, фінансування цільових програм та проектів часткової сплати відсотків виданих їхнім підприємцям;
- співробітництво з міжнародними, іноземними та українськими фінансовими організаціями в питаннях розвитку підприємництва;
- участь у реалізації міжнародних договорів із фінансового розвитку підприємництва в Україні.

Основними завданнями Українського державного фонду підтримки фермерських господарств є:

- надання фінансової підтримки фермерським господарствам;
 - сприяння кадровому, науково-технічному забезпеченню фермерських господарств в умовах ринкової економіки; визначення розміру потреби у коштах для фінансової підтримки фермерських господарств.
- ✓ місцеві органи виконавчої влади – реалізують державну політику щодо підприємництва на місцях забезпечуючи виконання державних і регіональних стратегій і програм щодо соціально-економічного розвитку, малого і середнього підприємництва тощо, а також самі розробляють відповідні місцеві програми та здійснюють контроль над їх виконанням;

✓ консультативні, дорадчі та інші допоміжні органи, що створені при місцевих держадміністраціях;

✓ органи місцевого самоврядування, що затверджують програми соціально-економічного розвитку відповідних адміністративно-територіальних одиниць, які фінансуються за рахунок місцевих бюджетів або інших не заборонених законодавством джерел, та контролюють їх виконання.

Щодо Верховної Ради України, то додамо, що у її структурі є Комітет з питань промислової політики та підприємництва. За ініціативи цього Комітету проводяться парламентські слухання щодо різних аспектів підприємництва, зокрема у вересні 2015 р. відбулися на тему “Розвиток підприємництва в Україні та підтримка малого і середнього бізнесу”, за результатами яких в квітня 2016 р. [434] схвалені рекомендації, що містять пріоритетні напрями та заходи щодо реалізації державної політики, спрямованої на стимулювання підприємницької ініціативи для забезпечення економічного зростання України.

Щодо Мінекономіки, то до сфери його управління належить Державна інноваційна фінансово-кредитна установа [435], яка створена

13.04.2000 р. і є правонаступником майнових прав і обов'язків Державного інноваційного фонду і його територіальних відділень. Метою діяльності цієї державної установи є здійснення фінансової підтримки інноваційної діяльності суб'єктів господарювання різних форм власності, а також залучення вітчизняних та іноземних інвестицій для розвитку реального сектору економіки, підвищення вітчизняного потенціалу з експорту продукції, що виробляється на підприємствах галузей національної економіки, захисту та підтримки національного товаровиробника.

Щодо Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб України, то воно було створено Постановою КМУ 20 квітня 2016 р. [436] шляхом злиття Державного агентства з питань відновлення Донбасу і Державної служби з питань Автономної Республіки Крим та міста Севастополя. Діяльність Міністерства спрямовується на розв'язання проблем анексованих та окупованих територій, їх реінтеграцію та відновлення втраченого економічного потенціалу. В результаті анексії та окупації частини території України виникли нові категорії осіб – внутрішньо переміщенні особи, які були змушені перейти на мирну частину території країни, та учасники і ветиранти антитерористичної операції. У вирішенні питання їх безробіття важлива роль відводиться саме залученню їх до підприємництва.

Відзначимо, що підприємництву відводиться важлива роль у вирішенні питань безробіття і в ЄС та в Словацькій Республіці задля зменшення безробіття [437], покращення рівня життя населення [438], вирішення різного роду кризи [165].

Щодо Державної регуляторної служби України, то варто додати, що її створення в квітні 2014 р. відбулося з певними процедурними порушеннями. Так, Постанову КМУ [439], яка передбачала її створення та ліквідацію Державної служби України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва Окружний адміністративний суд м. Києва у вересні того ж року визнав протиправною і скасував. Суд встановив, що Уряд порушив окремі вимоги Регламенту Кабінету Міністрів України та інших нормативно-правових актів, а також прийняв документ без здійснення необхідних фінансово-економічних розрахунків з визначенням джерел покриття витрат, пов'язаних з функціонуванням новоствореного органу. Урядом було усунено відповідні недоліки та в грудні прийнято нову Постанову про створення Державної регуляторної служби [440] шляхом реорганізації та перетворення Державної служби України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва.

На мезорівні зміцнення економічної безпеки малого підприємництва передбачає посилення ролі регіональних та місцевих органів у формуванні безпечного підприємницького середовища. Їх задачі полягають у популяризації принципів економічної безпеки підприємництва

в суспільстві та підприємницькому середовищі, збір та висвітлення статистичної інформації щодо злочинів стосовно суб'єктів підприємницької діяльності, посилення громадського контролю за діяльністю державних контрольних органів, підвищення рівня керованості розвитку підприємництва, ведення інформаційних реєстрів підприємств та розвиток інфраструктури бізнесу, стимулювання розвитку систем управління якістю підприємств, забезпечення розвитку промислових територіально-галузевих виробничих систем (кластерів) та забезпечення їх конкурентоспроможності. У зв'язку з тим на макрорівні дієвими інструментами зміцнення економічної безпеки малого підприємництва є механізми державного регулювання через запровадження ефективного нормативно методичного забезпечення економічної безпеки, підвищення рівня мотивації органів місцевого самоврядування щодо вжиття заходів зі зміцнення економічної безпеки, забезпечення фінансування спеціальних програм розвитку для малих підприємств і їх належне фінансування з державного бюджету [441; с. 52-53].

Про актуалізацію на державному рівні проблематики підприємництва впродовж останніх років свідчить і встановлення діалогу між основними суб'єктами інституційної системи державного регулювання підприємництва та безпосередньо підприємцями. До прикладу, у 2015 р. та з початку 2016 р. Президентом України проведено низку зустрічей з представниками бізнесу, на яких обговорено актуальні питання прискорення розвитку підприємництва. Зокрема, на зустрічі, яка відбулася у квітні 2016 р. за участю представників Уряду та Національного банку України, обговорювалися питання прискорення судової реформи для забезпечення належного захисту прав підприємців у судах, дерегуляції, роботи Державної фіскальної служби, митниці, державної підтримки національних виробників та експортерів, валютного регулювання, податкової реформи, деофшоризації економіки. Це прискорило внесення парламентом змін до Конституції України щодо судової реформи з метою забезпечення справедливого суду. Окрім того, Урядом направлено до Верховної Ради України законопроекти стосовно уповноважених економічних операторів для радикального спрощення процедури оформлення вантажів на митниці, запроваджено механізм «єдиного вікна» для митного контролю. У Верховній Раді України перебувають законопроекти щодо лібералізації державного нагляду (з урахуванням позиції бізнесу), захисту міноритарних акціонерів, зареєстровано урядові законопроекти про реформу ДФС. Виконавчою владою готується програмний документ з метою підтримки внутрішнього виробництва. В частині валютного регулювання скасовано обов'язковий продаж валюти, що надходить в якості інвестицій [43, с. 267].

Відмітимо, що важливу роль в інфраструктурі розвитку та підтримки підприємництва відіграють недержавні структури – торгово-промис-

лові палати, громадські об'єднання підприємців та роботодавців, наукові установи та інші. Об'єднання підприємств у розвинених ринкових економіках є найважливішими і впливовими організаціями, що захищають і представляють економічні інтереси суб'єктів підприємництва у владних структурах.

У Європі об'єднання підприємців та торгово-промислові палати служать сполучною ланкою між бізнесом і владою, приймають участь у виробленні економічної політики країни щодо підприємництва. До прикладу, такими відомими недержавними структурами в Німеччині є Федеральний союз німецької промисловості і Об'єднання німецьких торговельно-промислових палат, в Швеції – Федерація шведських промисловців і Торгово-промисловий союз Швейцарії, в Великобританії – Конфедерація британської промисловості. На думку Черновської В. на інституціональній основі, тактика лобіювання забезпечує просування на політичний рівень групових і спільних вимог підприємців, а на неформальному – вона вирішує в сутності проблеми корпорацій-гігантів [442].

Формування розгалуженої інфраструктури підтримки підприємництва є принципово важливим фактором для розвитку цього сектору економіки України.

Досягнення економічної безпеки підприємництва ускладнюється в умовах неузгодженості реформаційних процесів, політичної та соціально-економічної нестабільності, потреби пошуку підприємствами адекватних рішень складних проблем і шляхів зниження загроз своєму функціонуванню.

В актуальній Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року наведені результати SWOT-аналізу внутрішнього та зовнішнього середовища малого підприємництва в Україні, відповідно до якого визначені основні сильні та слабкі сторони, а також можливості та загрози.

Так, основними сильними сторонами визначені:

- + легкість реєстрації підприємницької діяльності;
- + конкурентна вартість трудового ресурсу;
- + висококваліфіковані трудові ресурси;
- + започаткування процесів ефективного регулювання;
- + успіх в усуненні бар'єрів у торгівлі, адаптація до стандартів ЄС;
- + покращення в сфері державних закупівель;
- + великий внутрішній ринок;
- + спрощена система оподаткування;
- + вигідне географічне розташування країни;
- + дистанційне навчання, в тому числі з питань підприємництва;
- + участь громадськості у формуванні державної політики.

Основними слабкими сторонами визначені:

- несприятлива макроекономічна ситуація;
- високий рівень корупції та регуляторного тиску;
- відсутність налагодженої координації між заінтересованими сторонами для задоволення потреб малого і середнього підприємництва;
- нерозвинута культура підприємництва;
- відсутність оцінки потреб малого і середнього підприємництва в освітніх послугах;
- відсутність доступного та довготривалого фінансування;
- втрата виробничих потужностей, логістичні проблеми;
- низький рівень енергоефективності;
- низький рівень інтернаціоналізації малого і середнього підприємництва;
- високий рівень тіньової економіки;
- складності під час закриття підприємств;
- складності під час податкового адміністрування малого і середнього підприємництва;
- низький рівень купівельної спроможності населення;

Основними можливостями визначені:

- * підтримка з боку міжнародної спільноти;
- * Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, та інші угоди про вільну торгівлю;
- * ССР “Україна 2020” та комплексна програма реформування;
- * подальший розвиток системи публічних закупівель;
- * участь у рамковій програмі ЄС з досліджень та інновацій “Горизонт 2020” та програмі ЄС “Конкурентоспроможність підприємств малого і середнього бізнесу (COSME) (2014-2020)”;
- * повноцінне використання можливостей Європейської мережі підприємств;
- * високі темпи зростання інформаційно-телекомунікаційних технологій та інформатизації;
- * спроможність банківським сектором кредитувати суб’єктів малого і середнього підприємництва;
- * підвищення рівня енергоефективності
- * підвищення рівня спроможності об’єднань підприємств;
- * взаємодія заінтересованих сторін, які надають підтримку малому і середньому підприємству.

Основними загрозами, які створює зовнішнє середовище для малого та середнього бізнесу в Україні визначені:

- † продовження геополітичної нестабільності на сході країни;
- † повільне відновлення економіки або нові макроекономічні потрясіння;
- † повільні темпи виконання програм реформування;
- † непередбачувані зміни в законодавстві;
- † соціальні заворушення.

Серед основних проблем державної регуляторної політики щодо підприємництва в Україні в розрізі законодавчої та інституційної її складових можна виокремити:

- вузьконаціленість удосконалення регуляторного середовища (спрямовання на покращення тільки декількох індикаторів та міжнародних індексів);
- короткостроковість стратегічного планування на період 3-5 років, що не відповідає базовим принципам стратегічного планування;
- відсутність налагодженої та ефективної координації дій заінтересованих сторін (центральної та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, громадських об'єднань підприємців, міжнародних організацій та проектів міжнародної технічної допомоги, що діють на території України);
- інерційність системи органів державної влади в імplementації реформаторських законодавчих та нормативно-правових рішень у повсякденну практику;
- корумпованість та низька виконавча дисципліна.

Відповідно до результатів проведеного Державною регуляторною службою України аналізу практики виконання регуляторними органами вимог законодавства про державну регуляторну політику [443], рівень виконання законодавчих вимог Закону в частині відстеження результативності регуляторних актів залишається вкрай низьким. Наприклад, тільки базовому відстеженню у I півріччі 2017 року підлягали понад 50 регуляторних актів. При цьому, фактично були проведені заходи щодо відстеження результативності лише щодо 6 з них. Крім того, лише 4-ма центральними органами виконавчої влади, а саме Міністерством інфраструктури України, Міністерством культури України, Державною фіскальною службою України та Національною комісією з цінних паперів та фондового ринку, робота з відстеження результативності діючих регуляторних актів проводиться системно відповідно до затверджених ними Планів-графіків здійснення зазначених заходів. З урахуванням зазначеного та з метою підвищення ефективності застосування потенційно дієвого механізму виявлення неефективних регуляторних рішень та зменшення адміністративного тиску на бізнес, насамперед в процесі дерегуляції, ДРС наголошує на необхідності виконання у повному обся-

зі вимог Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» в частині здійснення відстеження результативності регуляторних актів шляхом:

- вжиття організаційних заходів, передбачених статтею 18 Закону України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» щодо визначення відповідального структурного підрозділу з питань реалізації державної регуляторної політики, або посадової особи, відповідальної за даний напрямок роботи;
- складання планів-графіків проведення заходів з відстеження результативності прийнятих власних регуляторних актів;
- здійснення відстеження результативності регуляторних актів у відповідності із затвердженими планами-графіками у порядку та строки, встановлені Законом України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності»;
- забезпечення своєчасного оприлюднення та подання звітів про відстеження регуляторних актів до Державної регуляторної служби.

Реалізація економічного потенціалу малих та середніх підприємств потребує здійснення виваженої державної політики в сфері подальшої дерегуляції бізнес-середовища; розширення можливостей доступу підприємців до фінансових ресурсів; розвитку інфраструктури підтримки підприємництва; удосконалення системи інформаційної підтримки; розширення можливостей участі суб'єктів підприємництва у реалізації проектів державно-приватного партнерства; підвищення ролі місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування у підтримці розвитку бізнесу [296, с. 110].

Отже, сутнісне наповнення законодавчо-правової бази щодо підприємництва в Україні в останні роки значно еволюціонувало, головним чином, в частині державного регулювання, зокрема щодо здійснення процедурних аспектів відкриття бізнесу, отримання дозволу на будівництво, реєстрації власності, отримання позики, захисту прав інвесторів, сплати податків тощо. Відповідний процес ще не завершений. Низка сутнісних удосконалень наразі перебуває на стадії розроблення, погодження або розгляду законопроектів. Відповідне удосконалення державного регулювання підприємництва (дерегуляція) проводиться відповідно до кращих світових практик якісного та ефективного регулювання задля скасування неефективних та необґрунтованих регуляторних актів, а разом з ними і відповідних бар'єрів та загалом спрямоване на досягнення загально державних стратегічних цілей розвитку України на період до 2020 р.

6.4. Оцінки рівня економічної безпеки підприємництва в Україні

Формування підприємництва в Україні відбувалося на тлі складних процесів зміни типу управління економікою країни – від командної до ринкової економіки.

Відомими українськими дослідниками проблематики підприємництва, регуляторної політики розвитку підприємництва є Бутенко А. І., Варналій З. С., Воротіна Л. І., Геєць В. М., Ляшенко В. І., Макогон Ю. В. та ін.

Бізнес - відмінна гра: постійне змагання і мінімум правил. А рахунок в цій грі ведеться в грошах.

*(Білл Гейтс,
всесвітньо відомий
американський підприємець,
засновник корпорації Microsoft,
найбагатша людина планети за
версією журналу Forbes в 2016 р.)*

Наразі підприємницький сектор є фундаментом економіки України. Основні показники щодо підприємництва в Україні наведені в Додатку Б, Таблиця Б.24.

За даними Державної служби статистики України [444], підприємство в Україні в 2016 р. характеризувалося наступними загальними показниками:

- кількість суб'єктів підприємництва склала 1,9 млн, з яких 306,4 тис. підприємств та 1,6 млн фізичних осіб-підприємців;
- кількість зайнятих працівників склала 8,1 млн (близько 50 % всього зайнятого населення), з яких 5,8 млн на підприємствах та 2,3 млн у фізичних осіб-підприємців;
- кількість найманих працівників склала 6,5 млн, з яких 5,7 млн на підприємствах та 0,8 млн фізичними особами-підприємцями;
- обсяг реалізованої продукції (робіт, послуг) склав 6726,7 млрд грн, 6237,5 млрд грн підприємствами та 489 млрд грн фізичними особами підприємцями.

Переважання фізичних осіб-підприємців, зумовлена низкою чинників, зокрема порівняно з юридичними особами простотою адміністрування і більш вигідними умовами оподаткування. Вони сплачують податкових платежів на порядок менше на одного зайнятого, ніж юридичні особи.

Зріз підприємництва в Україні за видами економічної діяльності демонструє переважання суб'єктів підприємництва в тих видах економічної діяльності, які забезпечують швидкий оборот капіталу та окупність інвестицій. Так, 49,2 % (або 910,4 тис.) суб'єктів підприємництва зайняті в оптовій та роздрібній торгівлі, ремонті автотранспортних засобів і мотоциклів. Щодо інших видів економічної діяльності, то, зокрема, в промисловості зайнято 6,8 % (або 127,1 тис.) суб'єктів підприємництва; в транспорті, складському господарстві, поштовій та кур'єрській діяльності – 5,9 % (або 109,3 тис.), в сільському, лісовому та рибному господарстві – 4 % (або 74,6 тис.), в будівництві – 2,7 % (або 50,2 тис.).

Слід зазначити, що в розрізі видів економічної діяльності та кількості найманих працівників, то лівова частка припадає на промисловість (34,9 % або 2,3 млн працівників), оптову та роздрібну торгівлю і ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів (20,7 % або 1,3 млн працівників), транспорт, складське господарство, поштову та кур'єрську діяльність (12,6 % або 0,8 млн працівників).

Зріз підприємництва в Україні за його розмірами засвідчує, що його ядром є мале та середнє підприємництво, на яке припадає лівова частка у загальноукраїнських показниках. Так, на їх долю за даними 2016 р. припадало, зокрема:

- 99,98 % всіх суб'єктів підприємництва (15113 суб'єктів середнього підприємництва та 1850034 – суб'єктів малого та мікропідприємництва);
- 80,4 % від загальної чисельності зайнятих на суб'єктах підприємництва, або майже 40 % від зайнятого населення (32,7 % або 2,6 млн осіб суб'єктами середнього підприємництва та 47,7 % або 3,9 млн осіб суб'єктами малого підприємництва);
- 64,5 % обсягу реалізованої продукції (товарів, послуг) (39,9 % або 2683,3 млрд грн суб'єктами середнього підприємництва та 24,6 % або 1652 млрд грн суб'єктами малого підприємництва).
- 62,3 % загальної доданої вартості за витратами виробництва (41 % суб'єктами середнього підприємництва та 21,3 % суб'єктами малого підприємництва).

Щодо великого підприємництва, то в 2016 працювало 383 суб'єкти великого підприємництва, що всього 0,02 % всіх суб'єктів господарювання.

Відповідний відсотковий розподіл суб'єктів підприємництва за їх розмірами відповідає європейській практиці. Суб'єкти малого та середнього підприємництва в ЄС так само складають більше 99 %. Зазначені результати суб'єктів малого і середнього підприємництва щодо зайнятих працівників та доданої вартості за витратами виробництва є вищими, ніж відповідні показники у Польщі, Німеччині та загалом в ЄС (Додаток Б, Таблиці Б.25-26.). Так, у 2015 р. у Польщі суб'єктами середнього та малого підприємництва забезпечено 68,9 % від загальної чисельності зайнятих на суб'єктах підприємництва (18,2 % суб'єктами середнього підприємництва та 50,6 % суб'єктами малого підприємництва); у Німеччині – 62,8 % (20,4 % та 42,3 %) відповідно, в ЄС – 66,9 % (17,3 % та 49,6 %) відповідно. Суб'єкти середнього підприємництва в Україні в цілому є більшими, ніж в країнах ЄС та, зокрема Німеччині, Польщі та Словаччині [398], та формують більшу частку доданої вартості за витратами виробництва та зайнятості [445]. Так, в Німеччині вони формують 53,4 % загальної доданої вартості за витратами виробництва, в Польщі – 52,3

%, в Словаччині – 53,1 %. Суб'єкти мікропідприємництва в Україні та ЄС мають проблему низької продуктивності.

На даний час роль малого і середнього підприємництва в зовнішній торгівлі України є обмеженою. Так, за даними Держстату, лише 5,9 % усіх суб'єктів малого і середнього підприємництва провадять діяльність з експорту товарів та послуг. Мале і середнє підприємництво задіяно у виробничих процесах великих експортерів.

Чинниками обмеження можливостей участі малих та середніх підприємств у зовнішній торгівлі є такі:

1. Наявність необґрунтовано ускладнених вимог щодо отримання регуляторних умов при здійсненні експортних операцій та надмірних витрат часу та коштів на проходження митних процедур.

2. Обмежений доступ до інформації для пошуку та аналізу зовнішніх ринків, виявлення можливостей для здійснення діяльності на міжнародних ринках.

3. Низька результативність вітчизняної системи сприяння щодо налагодження контактів з потенційними зарубіжними партнерами.

4. Недостатній кваліфікаційний рівень менеджменту компаній щодо управління зовнішньоекономічною діяльністю.

5. Низькі можливості залучати кваліфікований персонал для здійснення зовнішньоекономічної діяльності.

6. Відсутність вичерпно регламентованих механізмів застосування процедур та регуляторних вимог при здійсненні зовнішньоторговельних операцій.

7. Нерозв'язаність проблем автоматичного у повній мірі відшкодування ПДВ.

8. Недоступність довгострокового та відносно дешевого фінансування для розвитку експортної діяльності малих та середніх підприємств.

9. Низький рівень конкурентоспроможності малих та середніх підприємств.

10. Недостатня результативність державних програм підтримки експорту.

11. Наявність мовних та культурних бар'єрів [446].

Показники діяльності суб'єктів малого і середнього підприємництва в регіональному розрізі свідчать про існування варіацій у кількості суб'єктів господарювання на 10 тис. осіб наявного населення та кількості зайнятих працівників. Найбільша кількість фізичних осіб-підприємців зосереджена у м. Києві (562 на 10 тис. осіб та 11,8 % загальної кількості зайнятих працівників у фізичних осіб-підприємці) та у Харківській області (509 на 10 тис. осіб та 8,7 % загальної кількості зайнятих працівників у фізичних осіб-підприємців), а найменша – в Донецькій (125 на 10

тис. осіб та 3,5 % відповідно) та Луганській (82 на 10 тис. осіб та 1,2 % відповідно). Регіони з більш високим рівнем урбанізації мають високий рівень концентрації суб'єктів.

Значення основних індикаторів економічної безпеки підприємництва України за 2016 р. (Додаток Б, Таблиця Б.27) є наступними:

- о ступінь зносу основних засобів підприємств загалом склав 58,1 %, а в сільському господарстві 37,3 % (відповідає діапазону значень задовільної зони), в промисловості – 69,4 % (відповідає небезпечній зоні), в будівництві – 36 % (відповідає оптимальній зоні);
- о питома вага прибуткових підприємств у загальній кількості підприємств склала 73 % (відповідає оптимальній зоні);
- о рентабельність операційної діяльності склала 7,4 %, а рентабельність промислових підприємств – 4,2 % (відповідає незадовільній зоні), рентабельність підприємств будівництва – -0,4 % (відповідає критичній зоні), рентабельність операційної діяльності підприємств транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності – 5,1 % (відповідає оптимальній зоні);
- о витрати на інноваційний розвиток відносно ВВП склали 1 % (відповідає мінімальному значенню оптимальної зони);
- о частка підприємств, які впроваджують інновації склала 16,6 % (відповідає задовільній зоні);
- о питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової склала 1,4 % (дані за 2015 р.) (відповідає критичній зоні).

Відзначена наступна позитивна динаміка впродовж 2012-2016 рр. за основними показниками та індикаторами підприємництва:

- зростання кількості суб'єктів мікропідприємства на 19,1 %;
- зростання обсягу реалізованої продукції (робіт, послуг) в грошовому обсязі на 60,6 %;
- зниження ступені зносу основних засобів підприємств на 17,9 %
- збільшення питомої ваги прибуткових підприємств на 10 %;
- підвищення рентабельності операційної діяльності підприємств на 2,4 %;
- зростання частки інноваційних підприємств на 3 %;
- збільшення витрат на інноваційний розвиток відносно ВВП на 0,2 %.

В той же час, спостерігалася негативна динаміка за основними індикаторами:

- скорочення кількості суб'єктів великого підприємства на 45 %, середнього – на 26,5 %, малого – на 27,6 %;
- скорочення кількості найманих працівників на великих підприємствах на 36,1 %, середніх – на 16,9 %, малих – на 24,3 %, мікропідприємств – на 24,8 %;

- скорочення питомої ваги реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової на 1,9 %.

Щодо скорочення кількості підприємств в Україні, то суттєвий вплив спричинила гібридна агресія Російської Федерації проти України та окупація частини Донецької та Луганської областей. Однією з причин скорочення кількості великих підприємств є також значна девальвація гривні у 2014-2015 рр., в результаті чого дохід в еквіваленті на євро знизився і в частини суб'єктів підприємництва він став меншим за 50 млн євро, через що їх класифікують не до великих, а до середніх підприємств.

Слід відзначити, що фізичні особи-підприємці мікропідприємництва виявилися більш стійкими в умовах гібридної війни, що призвело до підвищення їх частки в Україні. Слід відмітити, що збільшилася кількість суб'єктів мікропідприємництва, в результаті дій частини внутрішньо переміщених осіб, які втратили роботу або переїхали з території проведення антитерористичної операції, спрямованих на самозайнятість та організацію власної справи.

Зростання обсягу реалізованої продукції відбулося в результаті згаданої вище девальвації гривні та зростання споживчих цін.

Погіршення важливих макроекономічних характеристик розвитку і безпеки підприємництва, що розпочалося в 2008–2009 рр. та триває досі, дає об'єктивні підстави стверджувати про критичне погіршення економічної безпеки малого підприємництва в Україні.

Висока енергоємність виробництва у ключових галузях вітчизняної економіки, таких як металургія та хімічна промисловість негативно впливає такий показник як висока енергоємність ВВП України. Унаслідок використання застарілих технологій частка витрат на паливо та енергію у собівартості товарної продукції металургії в Україні становить 40–60 %, а у США, ФРН та Японії – не більше 35%.

За результатами **Індексу легкості ведення бізнесу 2018** (Easy of Doing Business Index), що публікується Світовим банком, Україна піднялася в рейтингу країн на 76 місце порівняно з 152 за відповідним Індексом 2012, що є свідченням успішності державного регулювання підприємництва в Україні в останні роки. Зазначимо, що Словаччина зайняла 39 місце. В розрізі основних індикаторів, які впливають на підприємництво (Додаток Б, Рис. Б.1), Україна значно покращила свої рейтингові позиції за вказаний період піднявшись з другої сотні на 35-64 рейтингові позиції, а саме:

- 35 місце за узагальненим індикатором щодо отримання дозволу на будівництво;
- 43 місце за узагальненим індикатором щодо податкових платежів;
- 52 місце за узагальненим індикатором щодо початку бізнесу;
- 64 місце за узагальненим індикатором реєстрації власності.

Таким чином, для реєстрації бізнесу в Україні наразі потрібно пройти в середньому 7 процедур тривалістю 17 днів та вартістю, яка становить 1,8 % від вартості майна; для початку бізнесу – 6 процедур тривалістю 6,5 днів та вартістю, яка становить 0,8 % від доходу на душу населення; для отримання дозволу на будівництво – 10 процедур тривалістю 56 днів та вартістю, яка становить 3,1 % від вартості будівництва); сплата платежів здійснюється 5 разів на рік, що займає 327,5 годин впродовж року, а загальна податкова ставка становить 37,2 %.

В Аналітичній доповіді до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України [251] зазначається, що активна діяльність із ліквідації надмірних та застарілих регуляторних обтяжень та бар'єрів дозволила досягти важливих результатів. Суттєво скорочено перелік товарів, експорт та імпорт яких підлягає ліцензуванню; зменшено терміни видачі фітосанітарного та карантинного сертифікатів, перелік об'єктів карантинного регулювання для внутрішніх перевезень та надмірне адміністрування у сфері АПК. Для вільного доступу відкрито понад 300 державних баз даних та реєстрів, визначено порядок оприлюднення інформації у формі відкритих даних, визначено мінімальний перелік наборів даних, які повинні бути оприлюднені в першу чергу, та запроваджено електронні сервіси. Загалом завдяки дерегуляції в Україні знято понад 100 регуляторних бар'єрів, серед яких – скорочення більш як 40 % дозвільних документів (з 143 – у 2014 р. до 83 – у 2016 р.) та скасування майже 15 тис. радянських стандартів [447].

За **Індексом глобальної конкурентоспроможності 2016-2017** (The Global Competitiveness Index), який розраховується Всесвітнім економічним форумом, Україна займає 85-е місце, погіршивши свої позиції порівняно з відповідним індексом 2012-2013 (73 місце). В розрізі окремих індикаторів, які стосуються підприємництва (Додаток Б, Рис. Б.2), очевидні критично низькі позиції України за більшістю з них. Найвища позиція та значне покращення рейтингових позицій відбулося тільки за кількістю процедур по започаткуванню бізнесу (піднялася на 22 з 97 місця). Порівняно відчутне покращення позицій відбулося за таким індикатором як етична поведінка підприємств (на 106 з 126 місця) та зовсім незначне – за загальним податковим навантаженням (на 117 з 120 місця), станом розвитку кластерів (на 125 з 127 місця). За іншими індикаторами відбулося незначне погіршення позицій, зокрема за інтенсивністю конкуренції, юридичною незалежністю, простотою доступу до кредитів, освоєння технологій на рівні фірм. Викликає занепокоєння різке погіршення позиції України за індикатором витрат бізнесу на рекет та здирництво (на 116 з 42 місця). Україна значно поступається Словаччині за більшістю наведених індикаторамів.

За результатами **Глобального дослідження Amway про підприємництво** [448], **Індексу підприємницького настрою** України в 2016 р. склав 33 (середньосвітовий індекс – 50).

За результатами опитування, яке є основою дослідження та Індексу, впродовж 2013-2016 р. знизилися частки українців, які позитивно ставляться до підприємництва (з 76 до 65 %), та тих, які готові відкривати бізнес (з 39 до 27 %). Головними мотивами створення власного бізнесу в Україні в 2016 р. стали створення додаткового джерела доходу (34 %), можливість реалізувати свої ідеї (21 %), незалежність від роботодавця (16 %), можливість повернутися на ринок парці (14 %), кращий баланс сім'ї, відпочинку та кар'єри (9 %). Щодо оцінки перспектив підприємництва через 5 років, відповіді респондентів розподілилися наступним чином – 25 % опитаних вважають, що підприємництво буде грати більш значну роль, ще 29 % впевнені, що воно залишиться на тому ж рівні і тільки 12 % стверджують, що роль підприємництва знизиться. Середньосвітові оцінки в цьому питанні теж відрізняються, але в цілому виглядають більш оптимістично. Таким чином, економічні труднощі в країні негативно відображаються на підприємницьких настроях.

За результатами **розрахунку Індексу політики у сфері малого і середнього підприємництва** [449] (Додаток Б, Рис. Б. 3, Таблиця Б.28) прогрес України впродовж 2012-2016 рр. оцінений як незначний (в діапазоні, близькому до 2 балів, що значно нижче рівня для кращих практик. Україна відстає від країн Східного партнерства майже за всіма показниками. Лідерами є Грузія та в Вірменія.

В звіті щодо Індексу економічної політики у сфері малого і середнього підприємництва наведено рекомендації для Уряду України [449, С. 346-347] щодо подальшого удосконалення політики стимулювання малого та середнього підприємництва на коротко-, середньо та довгострокову перспективу, основні з яких представлено нижче.

Для оптимізації інституційної структури, нормативно-правової бази та умов функціонування малого і середнього підприємництва рекомендується:

- визначення механізму проведення оцінки впливу регулювання, що передбачає аналіз впливу нормативно-правових актів на мале і середнє підприємництво;
- виконання програми дерегуляції з урахуванням потреб малого і середнього підприємництва, зокрема оптимізацію порядку реєстрації організацій (удосконалення взаємодії з податковими органами) та видачі ліцензій і дозволів, спрощення вимог до бухгалтерського обліку та документації для малого і середнього підприємництва;

Для покращення доступу малого і середнього підприємництва до фінансування рекомендується:

- подальше закріплення прав кредиторів у частині, що стосується звернення стягнень на забезпечення, контроль за виконанням судових рішень після реорганізації;

- розширення доступу до переліку рухомого майна з Державного реєстру застав рухомого майна в режимі реального часу, спрощення порядку користування ним та підвищення рівня достовірності зазначених у ньому даних;
- удосконалення нормативно-правової бази щодо венчурного фінансування, зокрема започаткування роботи з інституційними інвесторами, розширення можливостей для венчурних фондів та посилення захисту акціонерів;
- впровадження системи кредитних гарантій для малого і середнього підприємництва за участю міжнародних фінансових організацій на початковому етапі;

Для сприяння розвитку компетенції підприємливості та удосконалення підприємницьких вмінь рекомендується:

- посилення провідної ролі МОН щодо розвитку підприємливості в процесі навчання, визначення уповноваженої особи з питань розвитку підприємливості в процесі навчання;
- сприяння підприємницькій діяльності жінок, зокрема збір більш точних та достовірних даних про перспективи жінок-підприємців;
- збір даних про потреби в підприємницьких уміннях малого і середнього підприємництва шляхом організації регулярних опитувань та утворення галузевих робочих груп;

Для підвищення рівня конкурентоспроможності малого і середнього підприємництва рекомендується:

- розроблення і виконання плану заходів з розвитку ринку послуг для суб'єктів підприємництва, вивчення питання щодо можливих варіантів державної підтримки (зокрема, інформаційний інтернет-портал для малого і середнього підприємництва);
- перегляд наявних структур і розроблення стратегічної та інституційної бази інноваційної політики, виконання програм підтримки за участю приватного сектору;
- забезпечення участі малого і середнього підприємництва у державних закупівлях;
- визначення регуляторних і фінансових стимулів для екологізації малого і середнього підприємництва;

Для сприяння інтернаціоналізації малого і середнього підприємництва рекомендується:

- подальше удосконалення систематичного нагляду за ринком, реалізація Стратегії розвитку системи технічного регулювання, посилення інституційної спроможності національного органу стандартизації;
- удосконалення експортної політики, розроблення та виконання програми розвитку експорту, вивчення питання щодо створення

нової інституційної структури і впровадження експортного фінансування та цільових заходів підтримки.

За результати першого пілотного опитування підприємців в 2016 р. в рамках проекту «Індекс свобод і можливостей підприємництва України, який започаткований та реалізується Інститутом Свобод Бізнесу за підтримки Громадських рад при Мінекономрозвитку і ДРС, найгірша ситуація для українського бізнесу є у 5-ти сферах: ефективність судової влади (-4,22), корупція (-4,19), доступність кредитних ресурсів (-3,85), державна підтримка (-3,74) та зарегульованість контролюючої системи (-3,61). Найвищі результати зі знаком «+» продемонстрували сфери, що належать до компетенцій самих підприємців (освіченість персоналу, застосування маркетингових, інформаційних технологій тощо), хоча й вони не перевищують «одиниці». Держава удостоїлася єдиної позитивної оцінки, якою стала «простота реєстрації бізнесу» +0,41. В той же час «ліквідація бізнесу» в Україні справа зовсім не проста (-3,3). Підприємці відчувають гострий дефіцит інформації та підтримки з боку центральної й місцевої влади щодо можливостей розвитку бізнесу. Це стосується й програм, що реалізуються в Україні міжнародними інститутами (2,82). Парадоксально, але якби не цей дефіцит, який свідчить про активний самостійний пошук бізнесом виходу з кризи, то на фоні низьких очікувань платоспроможності внутрішнього ринку (-2,36) стан, у якому перебуває сьогодні українське підприємництво, можна було б, мабуть, охарактеризувати як «депресія» [450].

Важливу роль в інфраструктурі розвитку та підтримки підприємництва відіграють недержавні структури, зокрема об'єднання самих суб'єктів підприємництва, недержавні інвестиційні та інноваційні фонди та фінансово-кредитні установи. В Стратегії стимулювання малого та середнього підприємництва зазначається, що їх функціонування сприяє забезпеченню захисту прав та інтересів суб'єктів малого і середнього підприємництва, спрямуванню підприємницької ініціативи на вирішення першочергових проблем регіонів, а також налагодженню ефективної взаємодії органів виконавчої влади з інститутами громадянського суспільства [408].

Систематизована та узагальнена інформація щодо кількості таких недержавних структур в Україні відсутня. Станом на 1 січня 2017 р. в Україні функціонувала Торгово-промислова палата України з її 25 регіональними торгово-промисловими палатами, 310 бізнес-центрів, 2660 інформаційно-консультативних установ, 55 бізнес-інкубаторів, 161 фонд підтримки підприємництва, 17 індустріальних парків [408].

В інфраструктурі розвитку та підтримки підприємництва слід виділити Український союз промисловців та підприємців та Торгово-промисловою палату України. Український союз промисловців та підприємців

відкрив у 2015 р. своє представництво в ЄС, у Брюсселі, передовсім метою підтримки українського експорту, виведення українських компаній на європейські ринки та роботи над програмами ЄС з підтримки підприємництва та малого і середнього бізнесу в Україні.

Розвиток підприємництва в Україні стримують такі чинники:

- несприятливість макроекономічного та фінансового середовища;
- недосконалість та непередбачуваність регуляторної політики щодо умов ведення бізнесу;
- нерівномірність фіскального навантаження на різні групи суб'єктів господарювання;
- невідповідність фактичного державного фінансування підтримки та розвитку малого і середнього підприємництва очікуваним та визначеним обсягам.

Щодо несприятливості макроекономічного та фінансового середовища, то впершу чергу мова йде про негативні наслідки гібридної агресії. В умовах гібридної агресії значно знижується платоспроможний попит, збільшується вартість кредитних ресурсів, обмежується можливість державного фінансування інструментів державної підтримки з державного бюджету. Держава не визначилася з точками економічного росту, які б стимулювали відновлення інших секторів національної економіки й активізували внутрішнє споживання.

Щодо недосконалості та непередбачуваності регуляторної діяльності, то в Україні наразі не сформована дієва модель державної політики регулювання підприємництва, яка б забезпечила високу ефективність регулювання та галопуючий розвиток підприємництва як сектору і відповідно стратегічних індикаторів розвитку економіки країни та входженню до групи світових лідерів. Недостатність темпів реформ по спрощенню умов ведення бізнесу та невирішеність низки проблем покращення бізнес-клімату визначаються в Посланні Президента України як одні з основних чинників, які стримують розвиток підприємництва в Україні [251, с. 517-518].

Підхід до планування регуляторної діяльності значною мірою носить безсистемний, формальний характер. Так, в 2015 р. розроблення майже 40 % проектів регуляторних актів, поданих на погодження до Державної регуляторної служби України, не було передбачено планами на відповідний рік, а за окремими облдержадміністраціями кількість проектів регуляторних актів, додатково включених до планів їх діяльності, зросла майже удвічі [451]. Серед невирішених проблем покращення бізнес-клімату, то йдеться про: невирішення проблем із неплатоспроможністю, міжнародною торгівлею тощо. Недотримуються органами виконавчої влади вимоги щодо кількісного розрахунку вигод та витрат від

введення в дію регуляторних актів. Аргументація доцільності та ефективності регуляторного акта забезпечується лише описовими поясненнями, що знижує ефективність регуляторної політики та створює ризик ухвалення неефективних або шкідливих управлінських рішень на місцевому рівні. За цих умов актуалізується потреба підвищення дієвості державного управління та забезпечення стимулюючого впливу державної політики на розвиток підприємництва. Вирішення цього пакета проблем перебуває у площині антикорупційних ініціатив та дерегуляції і є невідкладним завданням для України на найближчі роки.

Передумовою відновлення цілісності держави та реінтеграції Донбасу є державне регулювання, зокрема, щодо підприємництва. Науковці Національного інституту стратегічних досліджень визначають розвиток робочих місць у малому та мікропідприємстві одним із основних загальних пріоритетів розбудови ефективного ринку праці на підконтрольних територіях Донбасу. В рамках цього загального пріоритету вони виокремлюють наступні його складові сегменти:

- формування сектору підприємницької та креативної самореалізації населення;
- розбудова середовища стартапів та венчурних компаній;
- створення малих та мікропідприємств-супутників великих підприємств (у межах гравітаційних систем інтеграції), аутсорсерів та/або конкурентно-контрактних постачальників загального виробничого ланцюга, інноваційно-виробничих та сервісно-логістичних мереж у межах територіальних кластерів [452, с. 384].

При цьому, на їх думку останній сегмент здатний виконувати функцію абсорбції надлишкового некваліфікованого персоналу. Відповідна державна політика має спрямовуватися на інкубацію самостійності малого та мікропідприємництва, формування середовища реальної конкуренції, розбудову виробничо-господарської інфраструктури, забезпечення доступності фінансово-інвестиційних ресурсів, а також інформаційно-технічну підтримку виходу на зовнішні ринки [452, с. 384-385].

З метою сприяння працевлаштуванню внутрішньо переміщених осіб Міністерство соціальної політики розробило «Основні напрями розв'язання проблем зайнятості внутрішньо переміщених осіб на 2015–2016 роки» [453], для створення тимчасових робочих місць, застосування нестандартних режимів роботи і гнучкого графіку зайнятості, сприяння підприємницькій активності внутрішньо переміщених осіб. В частині залучення внутрішньо переміщених осіб та ветеранів антитерористичної операції до підприємництва основними проблемними питаннями залишаються відсутність державного стимулювання підприємництва для цієї категорії населення, дефіцит власних фінансових ресурсів під створення власної справи та недостатній рівень освіти учасників з

питань сучасних методів господарювання. Внутрішньо переміщені особи є додатковим ресурсом розвитку регіонів, про що свідчать дані експертного опитування, проведеного Інститутом економіки промисловості НАН України наприкінці 2016 р. – позитивні наслідки інтеграції внутрішньо переміщених осіб у територіальні громади виявляється в активізації підприємницької діяльності [454]. Відповідне регулювання має здійснюватися за кількома напрямками. Фінансове забезпечення розвитку підприємницької діяльності шляхом виділення «стартової допомоги» на безповоротній основі для розвитку малого та середнього бізнесу в регіоні, адже більшість жителів Донбасу, які мають статус внутрішньо переміщених осіб, очікують завершення воєнних дій у регіоні, щоб повернутися на місце свого постійного проживання. І вкрай важливим є забезпечення їх державною підтримкою. Важливим напрямом розвитку підприємницької діяльності має стати сприяння юридичному супроводженню суб'єктів малого та середнього бізнесу. У контексті забезпечення розвитку таких підприємств, як свідчить зарубіжний досвід деокупації територій, є надання пільгового кредитування на засадах державно-приватного партнерства для новостворених підприємств. Одним із джерел фінансового забезпечення «стартової допомоги» можуть стати кошти міжнародної фінансової допомоги [251, с. 174].

Також несформована дієва модель взаємодії суб'єктів державного регулювання підприємництва в Україні та суб'єктів підприємницької діяльності, громадських організацій і мас-медіа.

Щодо нерівномірності фіскального навантаження, то існує значний розрив між юридичними та фізичними особами-підприємцями. Доцільність використання різних режимів оподаткування підтверджується світовим досвідом, але задля здорової конкуренції та розвитку важливим є звуження діапазону фіскального навантаження на підприємництво різних форм.

Щодо невідповідності між плановим та фактичним державним фінансуванням підтримки та розвитку малого і середнього підприємства, то, зокрема на реалізацію заходів, передбачених в рамках Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва в Україні кошти з державного бюджету починаючи з 2014 р. не виділялися.

Додамо, що Європейський Союз передбачив понад 1 млрд євро до 2020 року для розвитку підприємництва та малого і середнього бізнесу в Україні. За оцінками Українського союзу промисловців та підприємців [455], майже 80 відсотків цієї допомоги – це кредити, які реалізуються або через українські банки-посередники, або через європейські фінансові установи — Європейський банк реконструкції та розвитку та Європейський інвестиційний банк. Однак їх відсоткові ставки є зависокі для малого і середнього бізнесу. Частина допомоги надається у вигляді гран-

тових коштів, які не потрібно повертати. Але і отримання таких коштів в переважній більшості програм прив'язано до цих кредитів або надається центральним чи місцевим органам влади для розроблення політики, інших заходів, які мали б підтримувати підприємництво в Україні.

Варто зазначити і про низький рівень інформованості суб'єктів малого та середнього підприємництва щодо наявних програм державної підтримки і сприяння виходу на зовнішні ринки, умов і можливостей участі в таких програмах. Водночас незначний ресурс, який спрямовується на такі цілі, не дозволяє забезпечити суттєві зрушення у розкритті експортного потенціалу вітчизняних компаній і системність державних програм підтримки експорту [446].

В Аналітичній доповіді до Послання Президента України [251, с. 519-520] визначені 6 пріоритетів державної політики розвитку підприємництва у сфері дерегуляції і стимулювання розвитку підприємництва:

- 1) досягнення консенсусу між регуляторними органами та бізнес-середовищем (особливо на регіональному рівні) при розробці та моніторингу виконання регуляторних процедур;
- 2) забезпечення узгодженості вимог регуляторних процедур на всіх рівнях нормативно-правових актів;
- 3) забезпечення порядку коригування регуляторних норм за результатами оцінки досягнення цілей діючих регуляцій;
- 4) спрощення та здешевлення регуляторних процедур для малого і середнього бізнесу;
- 5) запровадження ефективних моделей фінансування підприємницької діяльності (стартапів);
- 6) подолання мотиваційних перешкод до підприємництва серед молоді.

Низка вчених вважає за доцільне розроблення та прийняття окремої стратегії зміцнення економічної безпеки підприємництва в Україні. Головною метою її визначають поєднання належних умов для підприємницької діяльності, збереження високого рівня захищеності підприємницького сектору від внутрішніх та зовнішніх загроз, посилення ролі суб'єктів підприємництва в мінімізації економічних ризиків безпеки держави та забезпеченні інноваційних засад конкурентоспроможності національної економіки, а пріоритетними напрямками та завданнями реалізації – удосконалення інституціонального базису підприємництва; розвиток і реалізація експортного потенціалу підприємств; покращання інвестиційно-інноваційного «клімату»; зміцнення фінансової, науково-технологічної, виробничої, енергетичної та екологічної безпеки підприємництва [456, с. 10].

На думку Варналія З. С. важливим аспектом удосконалення інституційного середовища економічної безпеки підприємництва в Україні

(спрямованого передусім на відновлення інноваційно-інвестиційної активності і науково-технічного та технологічного потенціалу, коопераційних зв'язків у межах економіки) є сприяння створенню та розвитку техніко-впроваджувальних спеціальних економічних зон (пов'язаних із науково-виробничими та інноваційними завданнями), торгових та промислових зон (для утворення переробних підприємств, складальних цехів, створення промислових зразків та зразків інноваційної продукції, нових технологій виробництва, зорієнтованих на використання регіональних чи локальних конкурентних переваг), здійснення планування і стимулювання розвитку систем якості управління підприємствами промислових територіально-галузевих виробничих систем (кластерів), підвищення їх конкурентоспроможності, утворення на базі асоціативних підприємницьких структур (із забезпеченням відповідного фінансування їх роботи) комітетів розвитку підприємницьких мереж [456, с. 9].

Про важливу роль кластерів у підвищенні результативності підприємницького сектору в Україні зазначається і в Аналітичній доповіді до Послання Президента України та наводиться низки кроків, які необхідно здійснити для інтеграції кластерної моделі [251, с. 591], зокрема:

- забезпечення формування нормативно-правового поля реалізації кластерної політики шляхом затвердження спеціальних нормативно-правових актів, що регулюватимуть функціонування кластерів в економіці, а також інтеграцію кластерної моделі до базового законодавства у сферах інноваційної, промислової, зовнішньоекономічної політики та політики підтримки малого та середнього підприємництва;
- забезпечення участі українських кластерів у програмі «Інтернаціоналізація кластерів малого та середнього підприємництва», що реалізується у рамках програми COSME (Європейська програма з підтримки малого та середнього бізнесу), до якої Україна приєдналася у 2016 р. Метою програми є створення пан'європейських кластерних консорціумів за участі малого та середнього підприємства зі спільною міжнародною стратегією розвитку, що сприятиме освоєнню кластерами європейських ринків та виходу на ринки третіх країн;
- ініціювання набуття Україною членства у Європейському кластерному альянсі (The European Cluster Alliance), який є важливим майданчиком ЄС для діалогу, обміну досвідом та кращими практиками європейських країн у сфері кластерної політики. Обов'язковою умовою набуття членства у цій організації є участь держави у програмі COSME, що вже виконано Україною;
- розроблення проектів створення в Україні транскордонних кластерів із залученням провідних урядових та неурядових органі-

зацій сусідніх країн – членів ЄС: Польщі, Угорщини, Словаччини, Румунії. Реалізації спільних проектів зі створення та розвитку транскордонних кластерів сприятиме укладання двосторонніх угод між урядами України і сусідніх держав щодо розвитку співпраці у рамках кластерних мереж, створення транснаціональних фондів для фінансування внутрішньокластерної взаємодії, а також використання інших інструментів розвитку кластерів.

У найближчій перспективі стимули щодо розвитку підприємницького потенціалу України полягатимуть не у запровадженні нових законодавчих норм, а в демонтажі системної корупції та якісному поліпшенні роботи органів державного нагляду із забезпечення безумовного виконання норм законодавства всіма суб'єктами підприємництва.

Таким чином, підприємництво, як сектор, є основою економіки України. При цьому, ключове місце займає мале та середнє за кількістю суб'єктів підприємництва, чисельністю зайнятих осіб, обсягом реалізації продукції тощо. Наразі розвиток підприємництва відбувається під тиском зовнішньої гібридної агресії та несприятливої ситуації на внутрішньому ринку. Динаміка більшості показників економічної безпеки підприємництва є негативною, а самі значення індикаторів знаходяться поза їх оптимальною зоною. Вцілому підприємництво в Україні є неоднорідним, що потребує різних підходів до формування політики та відповідно інструментів її реалізації.

ВИСНОВКИ

Систематизація, узагальнення та аналіз інституційного, регіонального та інвестиційного аспектів забезпечення економічної безпеки держави з акцентом на Україні дає можливість сформулювати наступні теоретичні положення.

1. Економічна безпека держави є порівняно молодого наукою, яка наразі активно розвивається, напрацьовуються різні підходи до її базового науково-категоріального та методологічного апарату. Напрацювання науковців впроваджуються в економічну політику України, зокрема, прийнято низку Законів України, Указів Президента та нормативно-правових актів органів виконавчої влади, які визначають засади та стратегію забезпечення економічної безпеки як складової забезпечення національної безпеки України. Наразі актуалізовано питання розроблення концептуальних та стратегічних документів щодо забезпечення економічної безпеки України.

2. Економічна природа ризиків та загроз розвитку держави та домінуюча роль економічних механізмів та інструментів протидії таким загрозам і подоланню їх наслідків обумовлює інтегруючу роль економічної безпеки в системі національної безпеки. Це визначає тісний зв'язок та взаємний вплив між складовими національної безпеки та доцільність структурування та дослідження економічної безпеки на двох рівнях. До першого рівня відносяться макроекономічна, фінансова, зовнішньоекономічна та інвестиційна безпеки, які мають виключно економічну природу загроз, критеріїв оцінки рівня безпеки та інструментів державного регулювання. На другому рівні – економічні аспекти соціальної, демографічної, продовольчої, енергетичної, екологічної та інших складові національної безпеки.

3. Абсолютна економічна безпека є абстракцією, важливим є визначення внутрішніх і зовнішніх загроз, формування комплексів засобів, форм і методів їх протидії та реалізації національних економічних інтересів. Становлення України як незалежної, демократичної, економічно

розвинутої країни відбувається в умовах складної геополітичної ситуації, які характеризуються нестабільністю процесів, що відбуваються у сфері безпеки на глобальному, національному та регіональному рівнях. Тому, визначення національних економічних інтересів і виділення ключових загроз національній економічній безпеці України має першочергове значення.

4. Методи оцінки рівня економічної безпеки спрямовані на визначення його поточного стану, обґрунтування ймовірності настання ризиків та загроз для економічної безпеки держави; масштабів понесених чи потенційних втрат під дією загроз економічній безпеці. Оцінки поточного рівня економічної безпеки держави проводиться на основі індикативного аналізу, що передбачає формування індикаторів безпеки, їх допустимих, порогових значення та визначення відповідності таким значенням фактичних результатів економічного розвитку держави. Серед широко використовуваних методів оцінок рівня економічної безпеки відносяться методи інтегральної оцінки; співставлення або порівняння; методи експертних оцінок (рангової кореляції; мозкового штурму, метод Дельфі). Застосування різних методів дозволяє формувати систему оцінок та їх належно обґрунтовану інтерпретацію, що підвищує якість інформаційно-аналітичного управлінських рішень у системі державного регулювання економікою.

5. Прагнення до реалізації ефективного регулювання економічних процесів в Україні та забезпечення економічної безпеки зумовлюють здійснення послідовної, чітко структурованої діяльності органів державної влади й місцевого самоврядування, визначають високу потребу вдосконалення та практичного впровадження механізму регулювання та управління економічної безпеки, який надав би логічне та цілісне уявлення про кожний елемент системи регулювання та управління, комплекс форм, методів і засобів впливу на економічні процеси з метою забезпечення безпеки.

6. Гібридний характер та форма загроз економіці в сучасних умовах вимагає більш гнучких та комбінованих механізми їх ідентифікації з метою пом'якшення негативного впливу та формування адекватних та своєчасних інструментів протидії. Застосування гібридних інструментів тиску набуває все більшого застосування у глобалізованому середовищі, що вимагає формування узгодженої між багатьма країнами політики відповідної протидії. Це особливо актуально для України, яка зазначає тривалої гібридній агресії з боку РФ, тісні економічні зв'язки з якою значною мірою каталізують негативні наслідки гібридних загроз для економіки країни. Серед особливостей забезпечення економічної безпеки в умовах гібридній агресії слід відмітити також: зниження можливостей протистояти глобальним викликам та загрозам на національному рівні без

належного співробітництва та інтеграції з іншими країнами; посилення розмитості (гібридності) економічних інструментів, що застосовуються для тиску та обмеження потенціалу захисту національних економічних інтересів; розширення локалізації формування осередків дестабілізації та розхитування інституційної та економічної інфраструктури.

7. Спеціальні окремі стратегічні та програмні документи реалізації завдань держаної політики у сфері економічної безпеки в Україні відсутні, хоча їх проекти неодноразово розроблялися. Економічна безпека в Україні реалізується в рамках стратегії забезпечення національної безпеки України, як її складова, а також опосередковано через низку інших стратегічних та програмних документів в економічній сфері загальнодержавного, регіонального та галузево-секторального спрямування. Загалом, система стратегічних документів сформована з порушенням основних принципів щодо розроблення таких документів і в результаті не є цілісною, не містить чіткої підпорядкованості документів за рівнями по вертикалі та по часу їх розроблення та періоду реалізації та ін.

8. Інституційна інфраструктура політики забезпечення економічної безпеки почала розвиватися в США в першій половині ХХ ст. і в подальшому її модель була перейнята іншими країнами. Ця модель включає систему інституційних елементів основних органів влади, неурядових організацій та аналітичних центрів, серед яких базову та координуючу ролі відіграє Рада національної безпеки. Великобританія вивела свою модель на якісно новий рівень шляхом запровадження спрощеного алгоритму дій між її елементами в процесі забезпечення національної безпеки. Наразі ці системи в США та Великобританії націлені на забезпечення економічної та національної безпеки шляхом випередження і нейтралізації загроз, в т.ч. і шляхом застосування санкцій по відношенню до джерел їх виникнення. Низка таких санкцій торкнулася і РФ, а саме деяких вищих посадових осіб, до компетенції яких входять питання національної та економічної безпеки в результаті анексії АР Крим та окупації частини території України, що в цілому створює загрозу міжнародній безпеці. При цьому, захоплення Росією частини території України було унормовано нормативно-правовими актами Президента та Парламенту. Тому важливу роль в усіх моделях відіграє нормативно-правова база, яка напрацьовується та реалізується її елементами.

9. Ефективна інституційна структура державного регулювання, що складається з сукупності суб'єктів різних рівнів, їх функцій та повноважень виступає необхідною умовою забезпечення належного рівня контролюваності та керованості економічним розвитком держави відповідно до безпекових параметрів. Інституційною основою забезпечення національної безпеки є усі гілки влади країни, а економічна безпека є сферою відповідальності Кабінет Міністрів України, який забезпечує державний

суверенітет і економічну самостійність держави. Ефективність інституцій залежить від дотримання ними ключових принципів, серед забезпечення дотримання законності використання повноважень; сприяння збалансованості економічних інтересів суб'єктів усіх рівнів (особа, домогосподарство, підприємство, регіон); своєчасність та адекватність застосування повноважень для попередження загроз економічній безпеці та усунення їх наслідків.

Якість державних та приватних інституцій в країні є основою для забезпечення її конкурентоспроможності та здатності створювати гідні умови життя для її громадян та здійснення підприємницької діяльності. Наявні в Україні проблеми інституційного характеру, обмежують можливості протидіяти ризикам і загрозам в сфері економічної безпеки.

10. Інвестиційний клімат України оцінюється як недостатньо привабливий, та гірший порівняно з більшістю країн-сусідів. Наразі Україна класифікується як країна з високим рівнем ризикованості інвестування в результаті чого спостерігається зменшення обсягів та відтік інвестицій з країни. Реалізація економічного прориву країни потребує значних фінансових та інших ресурсів. Орієнтація на інноваційну спрямованість інвестицій є безальтернативним подальшим шляхом для України.

11. Значення індикатора інвестиційної безпеки в Україні є низьким, що свідчить про недостатній рівень інвестицій для забезпечення економічного розвитку на засадах технологічної модернізації промислового виробництва. Під впливом зовнішньої кон'юнктури і внутрішніх факторів розвитку, потреб вирішення актуальних завдань трансформації економіки відбувається переоцінка системи державного інвестиційного менеджменту. Однак інвестиційна та інноваційна системи на загальнодержавному, регіональному та місцевому рівнях все ще є недостатньо збалансованою за інституціями, інструментами і механізмами стимулювання інвестицій та інновацій.

12. Перспективи забезпечення економічної безпеки критично залежать від успішності реформ та технологічної модернізації усіх сфер національної економіки. Це вимагає запровадження потужних стимулів для активізації інвестицій та інновацій як базису конкурентності та безпеки країни. Зусилля економічної політики мають бути спрямовані на: розвиток потенціалу внутрішнього ринку та відновлення платоспроможності населення та бізнесу; розбудову інноваційної інфраструктури; відродження національної науки та винахідництва на основі глибокої взаємодії з бізнесом для впровадження інновацій; реалізацію потенціалу спеціальних режимів економічної діяльності та залучення іноземного капіталу; забезпечення ефективної системи державних інвестицій у пріоритетні та масштабні проекти розвитку на основі приватно-державного партнерства.

13. Система стратегічних документів забезпечення економічної безпеки та розвитку держави і її регіонів розроблена без логічної послідовності та сутнісної підпорядкованості всіх її елементів різних рівнів, оскільки відповідне не передбачено безпосередньо нормативно-правовими засадами їх розроблення. В результаті цього, взаємоузгодженість її елементів є фрагментарною. Це свідчить, що основні суб'єкти стратегічного планування та прогнозування розвитку регіонів України не в повній мірі реалізують функцію забезпечення економічної безпеки держави. Для того, щоб стратегічне планування регіонального розвитку було системним і керованим необхідно, щоб система документів стратегічного планування була цілісною і спиралася на однакові або пов'язані між собою певними формулами індикатори, за яким б можна було здійснювати моніторинг застосування кожного інструменту державної та регіональної політики та визначати вплив на економічну безпеку держави.

14. Застосовані в Україні такі ІСРР як СЕЗ, ТПР, ТП, НП, ІП, УРР мали вплив на інвестиційну, інноваційну, виробничу зовнішньоекономічну складові економічної безпеки. Їх запровадження відбулося без попереднього прогнозування їх впливу на економічну безпеку. Відсутність розрахунків щодо їх потенційного впливу, головним чином, на фінансову складову економічної безпеки держави негативно позначалося на їх застосуванні та загалом свідчить про організаційно-методологічні прорахунки в процесі державного управління та відсутність взаємозв'язку процесу стратегічного планування з запроваджуваними ІСРР та їх сутнісним наповненням. Для можливості моделювання максимально позитивного впливу на економічну безпеку від системного застосування ІСРР необхідно переглянути системи індикаторів оцінки ефективності їх реалізації та стану економічної безпеки держави та привести їх до спільного знаменника.

15. Запровадження та функціонування ІП в Україні, відповідно до сутнісного наповнення нормативно-правових актів, має мати позитивний вплив на економічну безпеку держави, в першу чергу, на інвестиційну та виробничу її складові. Низька ефективність економічної політики підготовчого етапу їх запуску на більш як два десятиріччя відтермінувала часовий лаг отримання такого впливу, знизило потенціал високої інтенсивності такого впливу через зменшення кількості актуальних ініціатив по створенню ІП в декілька разів.

16. Економічна безпека підприємництва є складовим рівнем економічної безпеки держави та має власну внутрішню складну структуру, яка в цілому корелює з відповідною структурою на рівні держави в частині основних складових, загроз, завдань та ін. Роль економічної безпеки підприємництва є вагомою для забезпечення економічної безпеки держави з огляду на те, що підприємництво є базисом економіки країни.

17. Методичні засади оцінки рівня економічної безпеки підприємництва визначаються різними підходами, системами критеріїв та індикаторів, їх критичних значень. Відсутність затвердженої методики оцінки економічної безпеки підприємництва в Україні зумовлює необхідність її розроблення.

18. Державне регулювання підприємництва в останні роки зазнало суттєвих змін, зокрема щодо здійснення процедурних аспектів відкриття бізнесу, отримання дозволу на будівництво, реєстрації власності, отримання позики, захисту прав інвесторів, сплати податків тощо. Відповідні зміни спрямовані на досягнення загальнонаціональних стратегічних цілей щодо входження Україною в число країн світових лідерів. Відповідний процес удосконалення державного регулювання та законодавчо-нормативної бази ще не завершений. Низка сутнісних удосконалень наразі перебуває на стадії розроблення, погодження або розгляду законопроектів.

19. Підприємництво, як сектор, є основою економіки України, але його розвиток відбувається під тиском зовнішніх та внутрішніх загроз і викликів в результаті чого більшість показників та індикаторів економічної безпеки підприємництва знаходяться поза їх оптимальною зоною. Вцілому підприємництво в Україні є неоднорідним, що потребує різних підходів до формування політики та відповідно інструментів її реалізації.

ДОДАТКИ

Умовні позначення:

- * - без урахування анексованих територій АР Крим та м. Севастополь;
- ** - без урахування результатів діяльності банків, бюджетних установ, анексованих територій АР Крим, м. Севастополя та частини зони проведення антитерористичної операції.
- X - дані відсутні;
- - явищ не було;
- ' - дані станом на 31.12.2015 р.;
- " - інформація конфіденційна згідно із Законом України «Про державну статистику»;
- ...1 - регіон-лідер,
- ...27/25 - регіон аутсайдер;
- ↑... - регіони зі значенням індикатора кращим або однаковим порівняно з загальним середнім по Україні;
- - планові значення індикаторів згідно ДСРР на період до 2020 р. за умови повернення анексованих територій АР Крим та м. Севастополя;
- - планові значення індикаторів згідно РСР на період до 2020 р.
- П.С. - по сьогодні;
- н/з - реалізація інвестиційних проектів не здійснювалася;
- ⊗ - застосування відповідного виду стимулювання не передбачено (чинним законодавством/УПП);
- ⊕ - застосування відповідного виду стимулювання передбачено чинним законодавством відповідний період, але відсутня інформація щодо його обсягів;
- ⊘ - застосування відповідного виду стимулювання було передбачено, але не здійснювалося у вказаний період часу.

Додаток А. Інформаційні матеріали

Таблиця А.1.

Основні тлумачення терміну «економічна безпека держави»

Підхід	Тлумачення	Автори
Стан	стан економічної системи, який характеризується стійкістю по відношенню до впливу внутрішніх та зовнішніх дій, що загрожують суспільству	Лепіхов О.
	це такий стан економіки та інститутів влади, за якого забезпечується гарантований захист національних економічних інтересів, гармонійний, соціально спрямований розвиток держави в цілому, достатній економічний потенціал	Шнипко О. С.
	стан захищеності найважливіших економічних інтересів особи, суспільства і держави, розвиток достатнього оборонного потенціалу, що сприяє стійкому і ефективному функціонуванню економіки в режимі розширеного відтворення.	Чорнодід І. С.
Комплекс (система) заходів (форм)	загальнонаціональний комплекс заходів та механізмів протидії внутрішнім і зовнішнім загрозам, використання якого дає змогу досягнути та підтримувати стабільний розвиток економіки держави	Белоусова І. А.
	комплекс ефективних форм і методів захисту (з одного боку) і протидії (з другого боку) будь-яким недружнім проявам економічного (як зовнішнього, так і внутрішнього) характеру, які посягають на встановлений законом порядок реалізації всіма суб'єктами фінансового господарських відносин, передбачених Основним Законом прав на об'єктивне самовідтворення і розвиток, примноження національного багатства, а також якісного й повного задоволення потреб українського народу	Самойленко Ю. С., Григорчук М. С.
Сукупність умов	сукупність умов, за яких забезпечується захист національних економічних інтересів, можливість утримання параметрів економіки в межах нормативних значень, здатність економіки задовольняти у довгостроковому режимі потреби суспільства, генерувати інноваційні зрушення та реалізувати конкурентні переваги на світових ринках	Сухоруков А. І., Харазішвілі Ю. М.
Комбінація підходів	не тільки захищеність національних інтересів, а і готовність, здатність інститутів влади створювати механізми реалізації та захисту національних інтересів розвитку вітчизняної економіки, підтримання соціально-політичної стабільності суспільства	Сенчагов В. К.
Категорія	складна багатофакторна категорія, що характеризує спроможність національної економіки до розширеного самовідтворення з метою збалансованого задоволення потреб населення країни, протистояння дестабілізуючому впливу внутрішніх і зовнішніх чинників, забезпечення конкурентоспроможності національної економіки у світовій системі господарювання	Жаліло Я. А.

Примітка: складено авторами за науковими працями вказаних авторів: Белоусова І. А. Економічна безпека як стратегічна складова національної безпеки України / І. А. Белоусова // Економічний часопис XXI. 2010. – № 5-6. – С. 14-17; Жаліло Я. Стратегія забезпечення

економічної безпеки України. Пріоритети та проблеми імплементації / Я. Жаліло // Стратегія національної безпеки України в контексті досвіду світової спільноти. – К.: «Сатсанга», 2001. – 224 с.; Лепіхов О. Технологічна незалежність як елемент економічної безпеки / О. Лепіхов // Економіка України. – 1994. – №11. – С. 80; Самойленко Ю. Економічна безпека України: правовий аспект / Ю. Самойленко, М. Григорчук // Віче. – 2013. – №17. – С. 27-29. <http://www.viche.info/journal/3838/>; Сенчагов В. О сущности и основах стратегии экономической безопасности России // Вопросы экономики. – 1995. – №1. – с. 97-106; Сухоруков А. І. Щодо методології комплексного оцінювання складників економічної безпеки держави / А. І. Сухоруков, Ю. М. Харазішвілі // Стратегічні пріоритети. – 2013. – № 3 (28). – С. 5-15. http://www.niss.gov.ua/public/File/Str_prioritetu/SP_3_2013.pdf; Шнипко О. С. Види і чинники безпеки ієрархічних економічних систем: теоретико-методологічний аспект / О. С. Шнипко // Актуальні проблеми економіки. – 2006. – № 5. – С. 78 – 85; Чорнодід І. С. Забезпечення економічної безпеки держави в транзитивній економіці : дис... канд. екон. наук: 08.01.01 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2006. – С. 24.

Таблиця А.2.

Упорядкування механізмів як елементів, що забезпечують діяльність організаційної системи

Види механізмів	Призначення механізмів	Функціонально-процесні складові механізмів визначають			
		мета	послідовність впливу	засоби регулювання	порядок моніторингу
Механізм регулювання	Реглювання функціональної діяльності, процесу				
Механізм управління	Створення організаційної системи для регулювання або управління	план (програма) досягнення мети	організація (організаційне проектування)	стимулювання (мотивація)	контроль за досягненням мети

Джерело: Ткачова Н. М. Механізм державного регулювання інноваційного ринку в Україні / Н. М.Ткачова, С. О. Чернов // Зб. наук. пр. ДонДУУ, т. IV, серія «Державне управління процесами життєдіяльності і галузевого розвитку регіону» – Донецьк. – 2003. – С. 162-168.

Таблиця А.3.

Зміст поняття “механізм державного управління”

Визначення механізму (державного) управління	Автори
Складовими елементами зазначеного механізму є: - система органів виконавчої влади; - сукупність правових норм, що регламентують організаційну структуру системи органів виконавчої влади і процеси її функціонування та розвитку. Через механізм державного управління здійснюється реалізація влади (владних відносин).	В. Авер'янов
Механізм управління – це система елементів організаційно-економічного впливу на процес управління	Г. Астапова
Механізм державного управління – це складна система державних органів, організованих відповідно до визначених принципів для здійснення завдань державного управління. Механізм державного управління є “інструментом” реалізації виконавчої влади держави. Механізм формування та реалізації державного управління – це сукупність і логічний взаємозв'язок соціальних елементів, процесів та закономірностей, через які суб'єкт державного управління “схоплю” потреби, інтереси і цілі суспільства в управляючих впливах, закріплює їх у своїх управлінських рішеннях та діях і практично втілює їх в життя, зважаючи на державну владу.	Г. Атаманчук
Механізм державного управління – це практичні заходи, засоби, важелі, стимули, за допомогою яких органи державної влади впливають на суспільство, виробництво, будь-яку соціальну систему з метою досягнення поставлених цілей. Комплексний механізм державного управління визначається як система політичних, економічних, соціальних, організаційних і правових засобів цілеспрямованого впливу органів державного управління. Схема реального механізму державного управління містить: цілі, рішення, впливи, дії, результати.	В. Бакуменко В. Князев
Механізм управління – це сукупність форм, методів та інструментів управління	І. Булеєв

Джерела: Астапова Г. В. Организационно-экономический механизм корпоративного управления в современных условиях реформирования экономики Украины / Г. В. Астапова, Е. А. Астапова, Д. П. Лойко. – Донецк, 2001. – 279; Атаманчук Г. В. Теория государственного управления: курс лекций / Г. В. Атаманчук. – М.: Юридическая литература, 1997. – С. 86; Булеєв І. П. Формирование организационно-экономического механизма управления предприятием по обработке цветных металлов / И. П. Бубенко. – Донецк: ИЕП НАН Украины, 1993. – С. 32–34; Державне управління: словник-довідник / за заг. ред. В. М. Князева, В. Д. Бакуменка. – К.: УАДУ 2002. – 228 с.; Державне управління в Україні: навч. посіб. / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. В.Б. Авер'янова. – К.: СОМІ, 1999. – С. 35–39.

Таблиця А.4.

Відповідність основних положень СНБУ та ССР "Україна-2020" та Плану з її реалізації

СНБУ (шляхи забезпечення)	СРР "Україна-2020"	план заходів з реалізації (зміст заходів)
деолігархізація, демонополізація і дерегуляція економіки, захист економічної конкуренції, спрощення й оптимізація системи оподаткування, формування сприятливого бізнес-клімату та умов для прискореного інноваційного розвитку;	дерегуляція та розвиток підприємництва: скорочення кількості органів державного нагляду (контролю); скорочення кількості документів дозвільного характеру у сфері господарської діяльності та видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, скасування регуляторних актів, які ускладнюють провадження підприємницької діяльності;	- розроблення та прийняття положень про центральні органи виконавчої влади із урахуванням Постанови КМУ № 442 від 10.09.2014 р.; - внесення змін до переліку продукції, що підлягає обов'язковій сертифікації в Україні; - розроблення та прийняття законів щодо скорочення кількості документів дозвільного характеру (не менше ніж на 25 %) та дозвільних процедур у сфері зовнішньоекономічної діяльності (скасування 10 видів ліцензій); - інші;
реформа корпоративного права	реформа корпоративного права	- розроблення та прийняття закону щодо врегулювання питання участі акціонерів в управлінні акціонерними товариствами;
програма розвитку малого та середнього бізнесу;	програма розвитку малого та середнього бізнесу;	- розроблення та прийняття розпорядження КМУ щодо схвалення Концепції державної програми розвитку малого і середнього підприємництва на період до 2020 року;
програма розвитку туризму	програма розвитку туризму	- розроблення пропозицій щодо нормативно-правового врегулювання питань розвитку туризму;
реформа сільського господарства та рибальства	реформа сільського господарства та рибальства	- проведення громадського обговорення проекту Концепції нової системи оподаткування, яка стимулюватиме розвиток сільськогосподарського виробництва;
програма розвитку інновацій	програма розвитку інновацій	- розроблення та прийняття змін до Закону України "Про інноваційну діяльність" (зокрема щодо визначення механізму державно-приватного партнерства у науковій та інноваційній сферах, венчурного фінансування інноваційної діяльності, визначення нових типів інноваційних структур);

створення найкращих у Центральній і Східній Європі умов для інвесторів, залучення іноземних інвестицій у ключові галузі економіки, зокрема в енергетичний і транспортний сектори, як інструменту забезпечення національної безпеки;	Українська космічна програма	<ul style="list-style-type: none"> - розроблення та прийняття розпорядження КМУ про затвердження плану заходів щодо реалізації Концепції реформування державної політики в інноваційній сфері; про реорганізацію Державної інноваційної фінансово-кредитної установи; - інші; - виконання Загальнодержавної цільової науково-технічної космічної програми України на 2013—2017 роки;
забезпечення готовності економіки до відбиття Україною збройної агресії;	<p>програма енергонезалежності:</p> <ul style="list-style-type: none"> · залучення іноземних інвестицій в енергетичний сектор України, зокрема до модернізації Єдиної газотранспортної системи України, електрогенеруючих потужностей та електромереж; 	<ul style="list-style-type: none"> - розроблення проєктів нормативно-правових актів щодо залучення іноземних інвестицій в енергетичний сектор України та щодо умов та порядку проведення конкурсу для залучення інвесторів; - здійснення заходів щодо залучення зовнішнього консультанта для підготовки умов та порядку проведення конкурсу для залучення інвесторів;
розвиток оборонно-промислового комплексу як потужного високотехнологічного сектору економіки, здатного відігравати ключову роль у її прискореній інноваційній модернізації;	<p>реформа оборонно-промислового комплексу:</p> <ul style="list-style-type: none"> · розвиток оборонно-промислового комплексу для максимального задоволення потреб армії; · залучення іноземних інвестицій та формування ефективної моделі державно-приватного партнерства; 	<ul style="list-style-type: none"> - розроблення та подання Кабінетові Міністрів України проєктів нормативно-правових актів щодо управління об'єктами державної власності в оборонно-промислому комплексі; - розроблення нормативно-правових актів у сфері оборонно-промислового комплексу з метою забезпечення створення умов для його сталого розвитку;
забезпечення цілісності та захисту інфраструктури в умовах кризових ситуацій, що загрожують національній безпеці, та особливого періоду;	<p>реформа системи національної безпеки та оборони:</p> <ul style="list-style-type: none"> · створення ефективної державної системи кризового реагування за провідної ролі РНБО України; 	<ul style="list-style-type: none"> - розроблення концепції створення ефективної державної системи кризового реагування (мережі ситуаційних центрів центральних органів виконавчої влади) та плану заходів щодо реалізації зазначеної концепції;

ефективне використання бюджетних коштів, міжнародної економічної допомоги та ресурсів міжнародних фінансових організації, дієвого контролю за станом державного боргу;	реформа державного фінансового контролю та бюджетних відносин;	- розроблення та прийняття нормативно-правових актів щодо планування та виконання показників результативності діяльності головних розпорядників бюджетних коштів;
стабілізація банківської системи, забезпечення прорості грошово-кредитної політики та відновлення довіри до вітчизняних фінансових інститутів;	реформа фінансового сектору; реформа ринку капіталу; реформа монетарної політики;	- розроблення та прийняття законів щодо передачі функцій нагляду за бюро кредитних історій Національному банку; - інші;
системна протидія організованій економічній злочинності та «тінізації» економіки	оновлення влади та антикорупційна реформа: - утворення Національного антикорупційного бюро для виявлення і розслідування корупційних злочинів вищих посадових осіб.	- прийняття Закону України "Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Закону України "Про Національне антикорупційне бюро України" у Верховній Раді України; - інші.

Примітка: складено авторами за Указами Президента України № 5/2015 від 12.01.2015 р. і № 287/2015 від 26.05.2015 р. та Розпорядженням КМУ № 213-р від 4.03.2015 р.

Таблиця А.5.

**Актуальні державні стратегії розвитку України
(економічної спрямованості) станом на 01.08.2016 р.**

№	Назва	Визначені строки реалізації	Плани з виконання стратегії (роки)	Нормативно-правові акти (№, дата)
1.	Стратегія розвитку вітчизняної авіаційної промисловості на період до 2020 року	з 27.12.2008 р. до 2020 р.	Н	Розпорядження КМУ (№ 1656-р, 27.12.2008 р.)
2.	Стратегія розвитку суднобудування на період до 2020 року	з 6.05.2009 р. до 2019	Н	Розпорядження КМУ (№ 581-р, 6.05.2009 р.)
3.	Стратегія розвитку залізничного транспорту на період до 2020 року	2010-2019	2016-2019	Розпорядження КМУ (№ 1555-р, 16.12.2009 р.); Наказ Міністерства інфраструктури України (№ 547, 21.12.2015 р.)
4.	Транспортна стратегія України на період до 2020 року	з 20.10.2010 р. до 2020 р.	Н	Розпорядження КМУ (№ 2174-р, 20.10.2010 р.)
5.	Стратегія розвитку морських портів України на період до 2038 року	з 11.07.2013 до 2038 р.	↓	Розпорядження КМУ (№ 548-р, 11.07.2013)
6.	Енергетична стратегія України на період до 2030 року	з 24.07.2013 до 2030 р.	↓	Розпорядження КМУ (№ 1071, 24.07.2013 р.)
7.	Стратегія залучення, використання та моніторингу міжнародної технічної допомоги і співробітництва з міжнародними фінансовими організаціями на 2013-2016 роки	з 11.09.2013 р. до 31.12.2016 р.	—	Розпорядження КМУ (№ 697-р, 11.09.2013 р.)
8.	Стратегія розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року	з 17.10.2013 р. до 2020 р.	Н	Розпорядження КМУ (№ 806-р, 17.10.2013 р.)
9.	ДСРР на період до 2020 року	з 6.08.2014 р. до 2020 р.	2015-2017	Постанови КМУ № 385, 6.08.2014 р.; №821, 7.10.2015 р.
10.	ССР "Україна – 2020"	з 12.01.2015 р. до 2020 р.	2015	Указ Президента України (№ 5, 12.01.2015 р.); Розпорядження КМУ (№ 213-р, 4.03.2015 р.)
11.	СНБУ	з 26.05.2015 р. до 2020 р.	Н	Указ Президента України (№ 287, 26.05.2015 р.)
12.	Стратегія підвищення ефективності діяльності суб'єктів господарювання державного сектору економіки	з 27.05.2015 р.-б/с	2015-2016	Розпорядження КМУ № 662-р, 27.05.2015 р.

13.	Стратегія розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення на період до 2020 року	з 1.01.2016 до 2020 р.	2016	Розпорядження КМУ (№ 1407-р, 30.12.2015); Постанова КМУ № 103, 11.02.2016 р.
14.	Стратегія подолання бідності	з 16.03.2016 до 2020 р.	2016-2017	Розпорядження КМУ (№ 161-р, 16.03.2016 р.)
15.	Стратегія розвитку туризму і курортів на період до 2026 р.	з 16.03.2017 р. до 2020 р.	2017, 2018	Розпорядження КМУ (№168-р, 16.03.2017 р.)

Примітка: складено авторами за вказаними нормативно-правовими актами.

Умовні позначення: б/с – граничний термін реалізації стратегії не вказаний; Н – прийняття планів з реалізації стратегії не передбачене і не здійснювалося; √ – прийняття плану з реалізації стратегії передбачене, але не здійснювалося.

Таблиця А.б.

Державні цільові програми економічної спрямованості в Україні

№	Назва	Нормативно-правовий акт	Строк виконання (роки)	Прогнозне фінансування: загального (з державного бюджету / з інших джерел) (млн грн)
паливно-енергетичний комплекс				
I.	Державна цільова економічна програма «Ядерне паливо України»	постанова КМУ № 1004 від 23.09.2009 р.	2009-2013	13550 (4335/9215)
II.	Державна цільова економічна програма енергоефективності і розвитку сфери виробництва енергоносіїв з відновлюваних джерел енергії та альтернативних видів палива на 2010–2016 роки	постанова КМУ № 243 від 01.03.2010 р.	2010–2016	344220,0 (5910,0 / 388310,0)
промисловий комплекс				
III.	Державна програма розвитку вітчизняного машинобудування для агропромислового комплексу на 2007–2010 роки	постанова КМУ № 1181 від 26.09.2007 р.	2007–2010	
IV.	Державна цільова економічна програма «Створення в Україні інноваційної інфраструктури» на 2009–2013 роки	постанова КМУ № 447 від 14.05.2008 р.	2009–2013	257 (103,92 / 153,08)
V.	Державна програма розвитку державних підприємств «Виробниче об'єднання Південний машинобудівний завод імені О. М. Макарова» і «Конструкторське бюро «Південне» імені М. К. Янгеля»	постанова КМУ № 491 від 10.04.2009 р.	2009–2013	6593,1 (2312,3 / 4280,8)
VI.	Державна цільова економічна програма розвитку внутрішнього ринку на період до 2012 року	постанова КМУ № 828 від 05.08.2009 р.	2009–2012 р.	135,422 (135,422 / 0)
VII.	Державна цільова програма розвитку індустріального (промислового) парку «Свема» в м. Шостці Сумської області на 2012–2015 роки	постанова КМУ № 1265 від 30.11.2011 р.	2012–2015	
агропромисловий комплекс				
VIII.	Державна цільова програма «Ліси України» на 2010–2015 роки	постанова КМУ № 977 від 16.09.2009 р.	2010–2015	21959,9 (8206,7 / 13753,2)

IX.	Державна цільова програма сільськогосподарської дорадчої діяльності на період до 2009 року	постанова КМУ № 927 від 11.07.2007 р.	2007-2009	36,73 (31,51 / 5,22)
X.	Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року	постанова КМУ № 1158 від 19.09.2007 р.	2008-2015	128164,1 (120750,5 / 7413,6)
XI.	Державна цільова економічна програма підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на період до 2015 року	постанови КМУ № 1158 від 19.09.2007 р., №704 від 22.06.2011 р.	2009-2015 (скасowana в 2011 р.)	7209 (6489 / 720)
XII.	Державна цільова програма створення оптвих ринків сільськогосподарської продукції	постанови КМУ № 562 від 03.06.2009 р., №704 від 22.06.2011 р.	2009-2013 (скасowana в 2011 р.)	4000 (1200 / 2800)
XIII.	Загальнодержавна цільова економічна програма проведення моніторингу залишків ветеринарних препаратів та забруднюючих речовин у живих тваринах, продуктах тваринного походження і кормах, а також у харчових продуктах, підконтрольних ветеринарній службі	Закон України № 1446-VI від 04.06.2009 р.	2010-2015	113,07 (112,98 / 0,09)
XIV.	Державна цільова програма реалізації технічної політики в агропромисловому комплексі на період до 2015 року	постанова КМУ № 785 від 30.05.2007 р.	2007-2015	132183,11 (5231,86 / 126951,25)
XV.	Державна цільова економічна програма розвитку рибного господарства на 2012-2016 роки	постанова КМУ № 1245 від 23.11.2011 р.	2012-2016	2578,97 (1671,7 / 907,27)
транспорт та зв'язок				
XVI.	Державна програма розвитку автомобільних доріг загального користування на 2007-2011 роки	постанова КМУ № 710 від 03.08.2005 р., № 768 від 03.09.2008	2007-2011	66824 (33376,6 / 33447,4)
XVII.	Державна програма будівництва та розвитку мережі метрополітенів на 2006-2010 роки	постанова КМУ № 257 від 07.03.2006 р.	2006-2010	
XVIII.	Державна програма впровадження цифрового телерадіомовлення	постанови КМУ № 1085 від 26.11.2008 р., № 597 від 05.11.2014 р.	2008-2015 (припинена в 2014 р.)	4300,8 (8,95 / 4291,85)
XIX.	Державна цільова економічна програма розвитку поштового зв'язку на 2009-2013 роки	постанови КМУ № 672 від 01.07.2009 р., № 704 від 22.06.2011 р.	2009-2013 (припинена в 2011 р.)	1396,6 (1026* / 370,6)

XX.	Державна цільова програма реформування залізничного транспорту на 2010–2019 роки	постанова КМУ № 1390 від 16.12.2009 р.	2010–2019	9329,95 (4094,9 / 5235,05)**
XXI.	Державна цільова програма підвищення рівня безпеки дорожнього руху в Україні на період до 2016 року	постанови КМУ № 294 від 25.03.2013 р., №71 від 05.03.2014 р.	2013–2016 (припинена в 2014 р.)	6007,1154 (3597,3954 / 2409,72)
XXII.	Державна цільова економічна програма розвитку автомобільних доріг загального користування на 2013–2018 роки	постанова КМУ № 696 від 11.07.2013 р.	2013–2018	214034,17 (33582,03 / 80452,14)
XXIII.	Державна цільова програма розвитку міського електротранспорту на період до 2017 року	постанова КМУ № 1855 від 29.12.2016 р.	2007–2017	8470,89 (2550,717 / 5920,173)
будівництво та житлово-комунальне господарство				
XXIV.	Загальнодержавна програма реформування і розвитку житлово-комунального господарства на 2004–2014 роки	Закон України №1869-IV від 24.06.2004 р., №1511-VI від 11.06.2009 р.	2009–2014	н/д (23365,0/н/д)
XXV.	Державна цільова економічна програма модернізації комунальної теплоенергетики на 2010–2014 роки	постанови КМУ №1216 від 04.11.2009 р., № 704 від 22.06.2011 р.	2010–2014 (припинена в 2011 р.)	90,3 (16,4/ 73,9)
XXVI.	Державна цільова соціально-економічна програма будівництва (придбання) доступного житла на 2010–2017 роки	постанова КМУ № 1249 від 11.11.2009 р.	2010–2017	88499,75 (23234,8 / 65264,95)

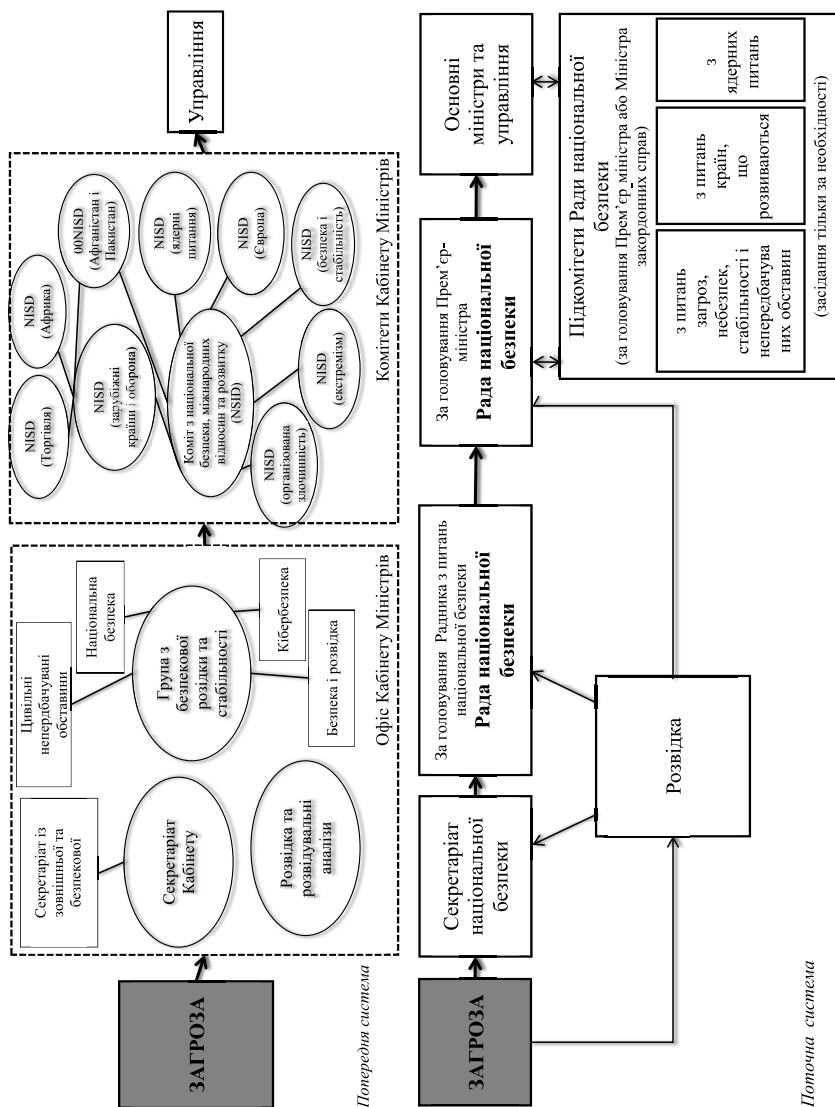

Рисунок А.1. Попередня та нова системи забезпечення національної безпеки у Великобританії

Примітка: складено авторами за Fact Sheet 21: Coordinating Our National Security Approach // GOV.UK. – URL: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/62503/Factsheet21-Coordinating-Our-National-Security-Approach.pdf.

Таблиця А.7.

Загальні відомості щодо основних міжнародних і національних оцінок

Назва	Основна спрямованість оцінки	Структура-розробник	Початок (рік)	Індикатори (к-ть)	Шкала оцінювання
Глобальний індекс аутсорсингової привабливості	оцінює привабливість розміщення виробничих потужностей в країнах для іноземних компаній	Консалтингова компанія AT Kearney	2004	38 (2017 р.)	бали від 1 (низького) до 8 (високого)
Індекс легкості ведення бізнесу	оцінює легкість відкриття та ведення бізнесу з бюрократично точки зору	Група Світового банку	2003	109 (2016 р.)	бали від 0 (низького) до 100 (високого)
Індексом економічної свободи	оцінює можливість застосування людиною фундаментального права управляти її власною працею та майном	Wall Street Journal і Heritage Foundation	1995	76 (2017)	від 0 до 100 (0-49,9 – деспотичні, 50-59,9 – в основному невольні, 60-69,9 – помірно вільні, 70-79,9 – в основному вільні та 80-100 вільні країни)
Індексом інвестиційної привабливості	оцінює загальний соціально-економічний розвиток країн, що робить можливим їх ранжування з точки зору їх інвестиційного потенціалу	Гамбурзький інститут міжнародної економік, компанія BDO	2012	20 (2017)	бали від 0 (низького) до 100 (високого)
Індекс глобальної конкурентоспроможності	оцінює національну конкурентоспроможність країн та стадії розвитку економіки (факторно-орієнтована, перехід зі стадії 1 на стадію 2, орієнтована на ефективність, перехід зі стадії 2 на стадію 3, орієнтована на інновації)	Всесвітній економічний форум	2000	118 (2017-2018)	бали від 1 (низького) – 7 (високого)
Глобальний індекс інновацій	оцінює здатність та успіхи країни щодо інновацій	Корнелльський університет, бізнес-школа INSEAD, Всесвітня організація інтелектуальної власності	2007	81 (2017)	бали від 0 (низького) до 100 (високого)

Глобальний індекс миру	оцінює рівень безпеки як в середині країні, так вплив країн на стан миру за її межами.	Інститутом економіки та миру	2007	23 (2017)	від 1 до 5 (дуже високий рівень миру, високий рівень миру, середній рівень миру, низький рівень миру та дуже низький рівень миру).
Індекс інвестиційної привабливості України	оцінює стан бізнес-клімату України за експертними оцінками перших осіб компаній-членів Асоціації	Європейська бізнес-асоціація	2008		від 1 до 5 (негативне, нейтральне, позитивне)
Рейтинг соціально-економічного розвитку регіонів	оцінює результативність реалізації державної регіональної політики в регіонах України;	Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України	2015	64	одиниці вимірювання наводяться для кожного індикатору; три групи регіонів – від лідерів до аутсайдерів.

Примітка: складено авторами за звітами щодо “Глобальної конкурентоспроможності” Всесвітнього економічного форуму; “Ведення бізнесу” Групи Світового Банку; “Глобального інноваційного індексу” Корнуельського університету, бізнес-школи INSEAD та Всесвітньої організації інтелектуальної власності WIPO; Wall Street Journal і Heritage Foundation; “Глобального індексу аутсорсингової привабливості” Консалтингової компанії AT Kearney; “International Business Compass” Гамбургського інституту світової економіки; “Глобального індексу миру” Інституту економіки та миру, “Інвестиційної привабливості України” Європейської бізнес-асоціації; та Рейтингу соціально-економічного розвитку регіонів України Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України.

Таблиця А.8.

Основні показники-індикатори міжнародних оцінок

Показники-індикатори	Міжнародні оцінки	Складові сфери економічної безпеки держави
Корупційні витрати	Глобальний індекс аутсорсингової привабливості	макроекономічна
Корупційний контроль	Індекс інвестиційної привабливості	
Політичні ризики	Глобальний індекс аутсорсингової привабливості	
Зростання чисельності населення	Індекс інвестиційної привабливості	
Населення віком 15-39 років	Глобальний індекс аутсорсингової привабливості	
Рівень безробіття (%)	Індекс інвестиційної привабливості	
Середньорічна заробітна плата	Глобальний індекс аутсорсингової привабливості	
Середні витрати на інфраструктуру	Глобальний індекс аутсорсингової привабливості	фінансова
Загальне податкове навантаження (% від доходу)	Глобальний індекс аутсорсингової привабливості, Індекс легкості ведення бізнесу, Індекс глобальної конкурентоспроможності	
Податкові платежі (кількість, тривалість в годинах)	Індекс легкості ведення бізнесу	
Індекс кредитної інформації	Індекс легкості ведення бізнесу	
Державний борг (% до ВВП)	Індекс інвестиційної привабливості	
Інфляція	Індекс глобальної конкурентоспроможності	зовнішньоекономічна
обсяг іноземних інвестицій	Глобальний індекс аутсорсингової привабливості	
Обсяг ПІІ на душу населення	Індекс інвестиційної привабливості	
Обсяг ПІІ (% до ВВП)	Глобальний індекс інновацій	
Обсяг ПІІ та технологічний трансфер	Індекс глобальної конкурентоспроможності	
Експорт і імпорт (тривалість в годинах, вартість)	Індекс легкості ведення бізнесу	
Експорт і імпорт (% до ВВП)	Індекс глобальної конкурентоспроможності	

Реєстрація підприємств (кількість процедур і днів, вартість)	Індекс легкості ведення бізнесу	інвестиційно-інноваційна
Отримання дозволу на будівництво (кількість процедур і днів)	Індекс легкості ведення бізнесу, Індекс глобальної конкурентоспроможності	
Підключення до електромереж (кількість процедур і днів, вартість)	Індекс легкості ведення бізнесу	
Реєстрація власності (кількість процедур і днів, вартість)	Індекс легкості ведення бізнесу	
Простота ведення бізнесу	Глобальний індекс аутсорсингової привабливості	
Індекс захисту прав акціонерів	Індекс легкості ведення бізнесу	
Захист інвесторів (0-10)	Індекс глобальної конкурентоспроможності	
Витрати на освіту (% до ВВП)	Глобальний індекс інновацій	
Витрати на дослідження (% до ВВП)	Глобальний індекс інновацій	

Примітка: складено авторами за звітами щодо “Глобальної конкурентоспроможності” Всесвітнього економічного форуму; “Ведення бізнесу” Групи Світового Банку; “Глобального інноваційного індексу” Корнуельського університету, бізнес-школи INSEAD та Всесвітньої організації інтелектуальної власності WIPO; Wall Street Journal і Heritage Foundation; “Глобального індексу аутсорсингової привабливості” Консалтингової компанії AT Kearney.

Таблиця А.9.

ДСРР та РСР України

Регіони	фактичні строки реалізації (визначені)			Рішення про свалення З (№, дата)
Україна	21.07.2006-6.08.2014	з 6.08.2014 до 2020 р.		№ 1001, 21.07.2006 р.; № 385, 6.08.2014 р.
АР Крим	01.01.2011 р.- 11.08.2014 (2011-2020 рр.)			№ 121-6/10, 22.12.2010 р.
Вінницька	12.10.2005 р.- 8.11.2013 р. (до 2015 р.)	8.11.2013 р.- 24.06.2015 р. (до 2020 р.)	з 24.06.2015 р. (до 2020 р.)	№ 910, 12.10.2005 р.; №578, 8.11.2013 р.; №893, 24.06.2015 р.
Волинська	10.12.2004 р.-20.03.2015 р.(2004-2015 рр.)		з 20.03.2015 р. (до 2020 р.)	№ 16/3, 10.12.2004 р.; №34/7, 20.3.2015 р.
Дніпропетровська	24.06.2011-26.09.2014 р. (до 2015 р.)		з 26.09.2014 р. (до 2020 р.)	№ 132-7/VI, 24.6.2011 р.; № 561-27/VI, 26.9.2014р.
Донецька	23.03.2007 р. до 12.05.2015 р. (до 2015 р.)		з 12.05.2015 р. (до 2020 р.)	№ 5/8-158, 23.03.2007 р., №195/16р, 12.5.2015 р.4
Житомирська	23.4.2008 р.-19.03.2015 р. (до 2015 р.)		з 19.03.2015 р. (до 2020 р.)	№ 503, 23.4.2008 р.; №1403, 19.03.15 р.
Закарпатська	28.12.2006 р.-6.3.2015 р. (до 2015 р.)		з 6.3.2015 р. (до 2020 р.)	№ 206, 28.12.2006 р.; №1220, 6.3.2015 р.
Запорізька	6.6.2008 р.-25.02.2015 р. (до 2015 р.)		з 25.02.2016 р. (до 2020 р.)	№ 2, 6.6.2008 р.; №1, 25.02.2016 р.
Івано-Франківська	20.2.2007 р.-17.10.2014 р. (до 2015 р.)		з 17.10.2014 р. (до 2020 р.)	№ 214-9, 20.2.2007 р.; № 1401-32/2014, 17.10.2014 р.
Київська	30.3.2007 р.-4.12.2014 р. (до 2015 р.)		з 4.12.2014 р. (до 2020 р.)	№ 103-10-V, 30.3.2007 р.; № 856-44-VI, 4.12.2014 р.
Кіровоградська	24.11.2006 р.- 31.12.2012 р. (до 2015 р.)	01.01.2013 р.- 27.03.2015 р. (до 2020 р.)	з 27.03.2015 р. (до 2020 р.)	№ 95, 24.11.2006 р.; № 411, 21.12.2012 р.; № 716, 27.03.2015 р.
Луганська	11.2003 р.- 24.9.2008 р. (до 2011 р.)	25.9.2008 р.-26.6.2015 р. (до 2015 р.)	з 26.6.2015 р. (до 2020 р.)	11.2003 р.; № 24/10, 25.9.2008 р.; № 272, 26.06.2015 р. 5
Львівська	з 13.3.2007 р.-29.3.2016 р. (до 2015 р.)		з 29.3.2016 р. до 2020 р.	№ 193, 13.3.2007 р.; №146, 29.03.2016 р.
Миколаївська	30.10.2007 р.-16.4.2015 р. (до 2015 р.)		з 16.04.2015 р. до 2020 р.	№ 2, 30.10.2007 р.; №9, 16.04.2015 р.
Одеська	9.11.2007 р. -21.12.2015 р.(до 2015 р.)		з 21.12.2015 р. (до 2020 р.)	№ 347-V, 9.11.2007 р.; № 32-VII, 21.12.2015 р.
Полтавська	29.11.2006 р.-16.01.2015 р. (до 2015 р.)		з 16.01.2015 р. (до 2020 р.)	29.11.2006 р., 16.01.2015 р.
Рівненська	29.12.2006 р.-18.12.2014 р. (до 2015 р.)		з 18.12.2014 р. (до 2020 р.)	№ 199, 29.12.2006 р.; № 1374, 18.12.2014 р.
Сумська	16.9.2004 р.- 29.12.2010 р. (до 2015 р.)	29.12.2010 р.- 9.4.2015 р.	з 9.4.2015 р. (до 2020 р.)	16.09.2004 р.; 29.12.2010 р.; 9.04.2015 р.
Тернопільська	27.5.2008 р. 4.1.2016 р. (до 2015 р.)		з 4.1.2016 р. (до 2020 р.)	№ 280, 27.05.2008 р.; № 28, 4.1.2016 р.

Харківська	23.12.2010 р.-5.3.2015 р. (до 2020 р.)	з 5.3.2015 р. (до 2020 р.)	№ 27-V, 23.12.2010 р.; № 1151-VI, 5.3.2015 р.
Херсонська	28.11.2008 р.-10.9.2015 р. (до 2015 р.)	з 10.9.2015 р. (до 2020 р.)	№ 78, 28.11.2008 р.; № 1296, 10.9.2015 р.
Хмельницька	15.9.2004 р.-18.05.2011 р. (2004-2015 рр).	18.05.2011 р.- 2020 р. (2011-2020 рр.)	№ 4-13, 15.9.2004 р.; № 24-4, 18.05.2011 р.
Черкаська	27.4.2007 р.-5.3.2015 р. (до 2015 р.)	з 5.3.2015 р. (до 2020 р.)	№ 10-2/Y, 27.4.2007 р.; № 38-1/VI, 5.3.2015 р.
Чернівецька	28.12.2006 р.-18.6.2015 р. (до 2015 р.)	з 18.6.2015 р. (до 2020 р.)	№ 183-9/06, 28.12.2006 р.; № 63-31/15, 18.06.2015 р.
Чернігівська	26.01.2007 р.-25.5.2015 р. (до 2015 р.)	з 25.5.2015 р. (до 2020 р.)	26.01.2007 р.; 25.5.2015 р.
м. Київ	з 15.12.2011 р. (до 2025 р.)		№824/7060, 15.12.2011 р.
м. Севастополь	X		X

Примітка: складено авторами за вказаними рішеннями.

Умовні позначення: 2 – дата схвалення Постанови уряду РФ “Про схвалення федеральної цільової програми “Соціально-економічний розвиток Республіки Крим і м. Севастополь до 2020 р.”; 3 – КМУ, Верховної Ради АР Крим, обласних та Київської міської рад відповідно; 4 – спільне розпорядження голови облдержадміністрації, керівника обласної військово-цивільної адміністрації та голови обласної ради; 5 – розпорядження керівника обласної військово-цивільної адміністрації.

Таблиця А.10.
Програми економічного та соціального розвитку регіонів та плани з виконання РСР

Регіони	Програми (дата затвердження)												Плани (роки)				
	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2016	2017		
АР Крим ²	РЕР	РЕР	РЕР	РЕР	РЕР	РЕР	РЕР	РЕР	РЕР	РЕР	РЕР	РЕР	РЕР	РЕР	РЕР	—	
Вінницька	Х	17.01.2006	29.12.2006	16.01.2008	10.01.2009	12.05.2010	28.12.2010	23.12.2011	19.02.2013	20.12.2013	16.01.2015	16.12.2015	2016-2017	2016-2017	2016-2017	2015-2017	
Волинська	Х	Х	Х	Х	Х	Х	Х	Х	Х	Х	Х	Х	Х	Х	Х	2015-2017	
Дніпропетровська	РЕР	РЕР	РЕР	РЕР	РЕР	РЕР	РЕР	РЕР	РЕР	РЕР	РЕР	РЕР	РЕР	РЕР	РЕР	2015-2017	
Донецька	РЕР	РЕР	Х	Х	Х	Х	Х	2012	2013	2014	2015	2016	2015-2017	2016	2015-2017	2015-2017	
Житомирська	РЕР	РЕР	РЕР	11.01.2008-14.03.2008	27.3.2009	11.05.2010	28.12.2010	15.12.2011	20.12.2012	23.1.2014	19.3.2015	26.01.2016	2015-2017	2016	2015-2017	2015-2017	
Закарпатська	РЕР	РЕР	28.12.2006	12.01.2008	14.01.2009	22.12.2009	28.12.2010	30.12.2011	21.12.2012	3.02.2013	30.12.2014	Х	2015-2017	Х	2015-2017	2015-2017	
Запорізька	РЕР	РЕР	РЕР	28.02.2008	26.02.2009	14.05.2010	24.02.2011	29.12.2011	24.12.2012	31.01.2014	25.12.2014	25.02.2016	2016-2018	25.02.2016	2016-2018	2016-2018	
Івано-Франківська	РЕР	РЕР	20.02.2007	28.03.2008	27.03.2009	13.05.2010	18.03.2011	23.03.2012	18.04.2013	30.04.2014	20.03.2015	18.03.2016	2015-2017	18.03.2016	2015-2017	2015-2017	
Київська	РЕР	РЕР	Х	10.04.2008	09.04.2009	Х	Х	07.02.2012	28.2.2013	27.03.2014	30.4.2015	7.6.2016	2015-2017	30.4.2015	2015-2017	2015-2017	
Кіровоградська	РЕР	Х	28.12.2006	12.1.2008	16.1.2009	22.01.2010	29.12.2010	28.12.2011	21.12.2012	27.12.2013	27.01.2015	25.12.2015	2015-2017	27.01.2015	2015-2017	2015-2017	
Луганська	РЕР	РЕР	РЕР	Х	Х	Х	Х	30.12.2010	24.2.2012	24.12.2013	27.04.2015	04.03.2016	2016-2018	27.04.2015	2016-2018	2016-2018	
Львівська	РЕР	РЕР	13.03.2007	23.04.2008	09.04.2009	29.06.2010	19.05.2011	15.05.2012	25.04.2013	3.6.2014 Р.	17.02.2015	26.4.2016	2016-2018	25.04.2013	2016-2018	2016-2018	
Миколаївська	РЕР	РЕР	Х	Х	Х	Х	Х	25.3.2011	Х	Х	25.12.2014	Х	2015-2017	Х	2015-2017	2015-2017	
Одеська	РЕР	РЕР	23.2.2007	29.2.2008	20.3.2009	12.5.2010	30.12.2010	28.12.2011	26.12.2012	21.2.2014	6.3.2015	Х	Х	21.2.2014	Х	Х	
Полтавська	РСР	РСР	РСР	РСР	2009	2011	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2015-2017	2015	2016	2015-2017	
Рівненська	РСР	30.12.2005	29.12.2006	29.2.2008	23.1.2009	26.02.2010	30.12.2010	30.12.2011	21.12.2012	20.12.2013	21.01.2015	11.03.2016	2015-2017	21.01.2015	11.03.2016	2015-2017	
Сумська	РЕР	23.12.2005	27.12.2006	16.05.2008	16.01.2009	13.05.2010	29.12.2010	27.12.2011	21.12.2012	24.01.2014	15.1.2015	25.12.2015	2015-2017	15.1.2015	25.12.2015	2015-2017	
Тернопільська	РЕР	РЕР	РЕР	Х	Х	Х	Х	Х	Х	2014	2015	проект	2015-2017	Х	2015	2015-2017	
Харківська	РЕР	РЕР	РЕР	РЕР	РЕР	РЕР	17.6.2010	17.2.2011	1.3.2012	30.1.2014	15.1.2015	17.12.2015	2015-2017	15.1.2015	17.12.2015	2015-2017	
Херсонська	РЕР	РЕР	РЕР	12.02.2008	12.03.2009	14.05.2010	29.12.2010	29.02.2012	20.02.2013	24.01.2014	30.01.2015	22.01.2016	2016-2017	30.01.2015	22.01.2016	2016-2017	
Хмельницька	Х	Х	2007	23.4.2008	29.4.2009	26.5.2010	2.12.2011	21.12.2011	28.3.2013	30.4.2014	7.4.2015	2016	2015-2017	30.4.2014	7.4.2015	2015-2017	
Черкаська	РЕР	РЕР	22.12.2006	21.12.2008	23.01.2009	23.06.2010	15.02.2011	28.12.2011	28.12.2012	27.12.2013	5.3.2015	19.02.2016	2015-2017	27.12.2013	5.3.2015	2015-2017	
Чернівецька	РЕР	РЕР	Х	12.01.2008	15.01.2009	12.05.2010	2011	24.12.2011	14.03.2013	2014	2.04.2015	15.03.2016	2015-2017	2.04.2015	15.03.2016	2015-2017	
Чернігівська	РЕР	РЕР	28.12.2006	25.12.2007	3.2.2009 Р.	24.12.2009	30.12.2010	29.12.2011	21.12.2012	30.1.2014	23.1.2015	27.1.2016	2015-2017	21.12.2012	30.1.2014	2015-2017	
м. Київ ²	РЕР	РЕР	РЕР	РЕР	РЕР	РЕР	РЕР	РЕР	РЕР	РЕР	РЕР	РЕР	Х	08.02.2013	4.2.2014	2015-2017	
м. Севастополь ²	Х	Х	Х	Х	Х	Х	Х	Х	Х	Х	Х	Х	Х	Х	Х	Х	—

Примітка: складено авторами за рішеннями відповідних рад за вказані дати.

Умовні позначення: РЕР – відсутня затверджена РСР на відповідний рік; ² – Постановами КМУ затверджені також Державні програми соціально-економічного розвитку м. Києва на період до 2010 року» (15.12.1997 р.), м. Севастополя на період до 2015 р. (27.07.2006 р.), АР Крим на період до 2017 року (30.08.2007 р.).

Таблиця А.11.

Відповідність основних положень СНБУ та ДСРР-2020

СНБУ			ДСРР-2020		
цілі	напрями державної політики національної безпеки України	загрози національній безпеці	проблеми регіонального розвитку	напрями розвитку регіонів	цілі
мінімізація загрози державному суверенітету та створення умов для відновлення територіальної цілісності України	відновлення територіальної цілісності України	тимчасова окупація Російською Федерацією АР Крим і м. Севастополь;	анексія АР Крим з боку Російської Федерації;	вирішення актуальних проблемних питань Донецької та Луганської областей, АР Крим та м. Севастополя	територіально-соціально-економічна інтеграція і просторовий розвиток
забезпечення економічної безпеки (підвищення стійкості національної економіки до негативних зовнішніх впливів, диверсифікації зовнішніх ринків, торговельних та фінансових потоків; деолігархізації, демонополізації і дерегуляції економіки, захисту економічної конкуренції, спрощення й оптимізації системи оподаткування, формування сприятливого бізнес-клімату та умов для прискореного інноваційного розвитку;)	забезпечення економічної безпеки (підвищення стійкості національної економіки до негативних зовнішніх впливів, диверсифікації зовнішніх ринків, торговельних та фінансових потоків; деолігархізації, демонополізації і дерегуляції економіки, захисту економічної конкуренції, спрощення й оптимізації системи оподаткування, формування сприятливого бізнес-клімату та умов для прискореного інноваційного розвитку;)	надмірна залежність національної економіки від зовнішніх ринків;	руйнування об'єктів соціальної, виробничої та дорожньо-транспортної інфраструктури на території Донецької та Луганської областей;	відновлення безпеки життєдіяльності та економічна реабілітація Донецької та Луганської областей;	підвищення ефективності використання внутрішніх факторів розвитку регіонів (розвиток підприємницького середовища та конкуренції на регіональних товарних ринках; підвищення рівня конкуренто-спроможності регіонів;
забезпечення економічної безпеки (підвищення стійкості національної економіки до негативних зовнішніх впливів, диверсифікації зовнішніх ринків, торговельних та фінансових потоків; деолігархізації, демонополізації і дерегуляції економіки, захисту економічної конкуренції, спрощення й оптимізації системи оподаткування, формування сприятливого бізнес-клімату та умов для прискореного інноваційного розвитку;)	забезпечення економічної безпеки (підвищення стійкості національної економіки до негативних зовнішніх впливів, диверсифікації зовнішніх ринків, торговельних та фінансових потоків; деолігархізації, демонополізації і дерегуляції економіки, захисту економічної конкуренції, спрощення й оптимізації системи оподаткування, формування сприятливого бізнес-клімату та умов для прискореного інноваційного розвитку;)	надмірна залежність національної економіки від зовнішніх ринків;	економічна дезінтеграція загальноукраїнського ринку, ізоляція регіональних ринків, залежність регіональних ринків від експорту;	підвищення ефективності використання внутрішніх факторів розвитку регіонів (розвиток підприємницького середовища та конкуренції на регіональних товарних ринках; підвищення рівня конкуренто-спроможності регіонів;	підвищення рівня конкуренто-спроможності регіонів;
забезпечення економічної безпеки (підвищення стійкості національної економіки до негативних зовнішніх впливів, диверсифікації зовнішніх ринків, торговельних та фінансових потоків; деолігархізації, демонополізації і дерегуляції економіки, захисту економічної конкуренції, спрощення й оптимізації системи оподаткування, формування сприятливого бізнес-клімату та умов для прискореного інноваційного розвитку;)	забезпечення економічної безпеки (підвищення стійкості національної економіки до негативних зовнішніх впливів, диверсифікації зовнішніх ринків, торговельних та фінансових потоків; деолігархізації, демонополізації і дерегуляції економіки, захисту економічної конкуренції, спрощення й оптимізації системи оподаткування, формування сприятливого бізнес-клімату та умов для прискореного інноваційного розвитку;)	монополічно-олігархічна, низькотехнологічна, ресурсовитратна економічна модель;	високі показники рівня концентрації та монополізація окремих регіональних товарних ринків; моноорієнтованість економіки найбільш розвинутих регіонів; обмеженість ресурсів для розвитку;	високі показники рівня концентрації та монополізація окремих регіональних товарних ринків; моноорієнтованість економіки найбільш розвинутих регіонів; обмеженість ресурсів для розвитку;	високі показники рівня концентрації та монополізація окремих регіональних товарних ринків; моноорієнтованість економіки найбільш розвинутих регіонів; обмеженість ресурсів для розвитку;
забезпечення економічної безпеки (підвищення стійкості національної економіки до негативних зовнішніх впливів, диверсифікації зовнішніх ринків, торговельних та фінансових потоків; деолігархізації, демонополізації і дерегуляції економіки, захисту економічної конкуренції, спрощення й оптимізації системи оподаткування, формування сприятливого бізнес-клімату та умов для прискореного інноваційного розвитку;)	забезпечення економічної безпеки (підвищення стійкості національної економіки до негативних зовнішніх впливів, диверсифікації зовнішніх ринків, торговельних та фінансових потоків; деолігархізації, демонополізації і дерегуляції економіки, захисту економічної конкуренції, спрощення й оптимізації системи оподаткування, формування сприятливого бізнес-клімату та умов для прискореного інноваційного розвитку;)	висока енергоємність економіки регіонів;	висока енергоємність економіки регіонів; відсутність реальної інноваційності в економіці регіонів;	висока енергоємність економіки регіонів; відсутність реальної інноваційності та інвестиційної спроможності регіонів;	висока енергоємність економіки регіонів; відсутність реальної інноваційності та інвестиційної спроможності регіонів;

	реформування системи державного управління, нова якість антикорупційної політики.	відсутність чітко визначених стратегічних цілей, пріоритетних напрямів і завдань соціально-економічного, воєно-економічного та науково-технічного розвитку України, а також ефективних механізмів концентрації ресурсів для досягнення таких цілей.	відсутність довгострокової стратегії розвитку України, яка б мала стати підґрунтям реалізації ДСРР на період до 2020 року.	удосконалення системи стратегічного планування регіонального розвитку на загальнодержавному та регіональному рівні.	ефективне державне управління у сфері регіонального розвитку.
--	---	---	--	---	---

Примітка: складено авторами за положеннями СНБУ та ДСРР-2020.

Таблиця А.12.
Відповідність індикаторів стратегічного планування та прогнозування розвитку України і регіонів індикаторам економічної безпеки держави

Стратегічні та прогнозні документи		Економічна безпека	
документи	індикатори	індикатори	складові
1 РСР (АР Крим); Прогноз на 2016-2019 рр.	продуктивність праці	різниця між індексами продуктивності праці та реальної середньомісячної заробітної плати (відсоткових пунктів)	макро-економічна
2 РСР (Вінницької, Луганської областей)	індекс реальної заробітної плати (%)	рівень безробіття за методологією МОП (%)	
ДСРР-2020; 14 РСР (Вінницької, Волинської, Дніпропетровської, Житомирської, Закарпатської, Запорізької, Кіровоградської, Луганської, Львівської, Одеської, Полтавської, Тернопільська, Херсонської, м. Київ); Прогноз на 2016-2019 рр.	рівень безробіття за методологією МОП (%)	різниця темпів зростання ВВП України та темпів зростання економік країн, що розвиваються (відсоткових пунктів)	зовнішнь-економічна
Прогноз на 2016-2019 рр.	ВВП (% до попереднього року)	індекс споживчих цін (до грудня попереднього року)	
Прогноз на 2016-2019 рр.	індекс споживчих цін (% у середньому до попереднього року і до грудня попереднього року))	відношення обсягу ВВП на одну особу в Україні до середнього значення в країнах ЄС-27 (%)	інвестиційно-інноваційна
ССР «Україна-2020»	ВВП (за паритетом купівельної спроможності) у розрахунку на одну особу	коefficient покриття експортом імпорту (разів)	
Прогноз на 2016-2019 рр.; РСР (Луганської області)	експорт товарів і послуг (дол.), імпорту товарів і послуг (дол.)	відношення чистого приросту ПІІ до ВВП (%)	інвестиційно-інноваційна
2 РСР (Вінницької, Луганської областей)	обсяг ПІІ нарастаючим підсумком з початку інвестування	питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промисловості (%)	
ДСРР-2020; 10 РСР (Вінницької, Волинської, Дніпропетровської, Житомирської, Закарпатської, Запорізької, Кіровоградської, Одеської, Полтавської, Тернопільської, Херсонської областей)	обсяг реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої промислової продукції		

ССР «Україна-2020»	енергосміність ВВП (тонн нафтового еквівалента/1000 дол. США ВВП)	енергосміність ВВП (кг умовного палива/грн)	енергетична
1 РСР (м. Київ)	кількість злочинів на 100 тис. населення	рівень злочинності (кількість злочинів на 100 тис. осіб населення)	соціальна
2 РСР (Вінницької, Луганської областей)	середня чисельність наявного населення (тис. осіб)	чисельність наявного населення (% до рівня 1990 р.)	демографічна
1 РСР (Закарпатської області)	коефіцієнт смертності дітей у віці до 1 року (%)	коефіцієнт дитячої смертності (померло дітей віком до 1 року) на 1 тис. народжених живими	
ССР «Україна-2020»	відношення загального обсягу державного боргу та гарантованого державою боргу до ВВП	відношення обсягу державного боргу та гарантованого державою боргу до ВВП (%)	фінансова (боргова)
ССР «Україна-2020»	відношення дефіциту державного бюджету до ВВП	відношення дефіциту/профіциту державного бюджету до ВВП (%)	

Примітка: складено авторами за положеннями ССР «Україна-2020»; ДСРР-2020; РСР зазначених регіонів; Прогнозу на 2016-2019 роки; Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України.

Умовне позначення: 2 – відповідні індикатори містяться в Прогнозі розвитку області, який включений до її РСР.

Таблиця А.13.
Відповідність індикаторів стратегічного планування та прогнозування розвитку України і регіонів

Індикатори	ССР «Україна-2020»	ДСРР-2020	РСР (області)										Прогноз на 2016-2019 pp.		
			Волинська, Житомирська, Запорізька, Кіровоградська, Тернопільська, Херсонська	АР Крим	Вінницька	Донецька	Закарпатська	Луганська	Львівська	Одеська	Полтавська	м. Київ			
ВРП у розрахунку на одну особу	x	р	р	x	р	р	р	x	р	р	р	р	р	р	x
Кількість малих підприємств у розрахунку на 10 тис. наявного населення	x	р	р	x	р	р	р	x	р	р	р	р	р	р	x
Кількість середніх підприємств у розрахунку на 10 тис. наявного населення	x	р	р	x	р	р	р	x	р	р	р	р	р	р	x
Щільність автомобільних доріг загального користування з твердим покриттям державного та місцевого значення вищої категорії (I та II категорії)	x	р	р	x	р	р	р	x	р	р	р	р	р	р	x
Питома вага утилізованих відходів у загальній кількості утворених відходів	x	р	р	x	р	р	р	x	р	р	р	р	р	р	x
Площа земель природно-заповідного фонду	x	р	р	x	р	р	р	x	р	р	р	р	р	р	x
Питома вага площі природно-заповідного фонду у площі адміністративно-територіальної одиниці	x	р	р	x	р	р	р	x	р	р	р	р	р	р	x
Обсяг ПІІ у розрахунку на одну особу	x	р	р	x	р	р	р	x	р	р	р	р	р	р	x
Експорт товарів у розрахунку на одну особу	x	р	р	x	р	р	р	x	р	р	р	р	р	р	x
Обсяг реалізованої інноваційної продукції у загальному обсязі реалізованої промислової продукції	x	р	р	x	р	р	р	x	р	р	р	р	р	р	x

Рівень смертності на 1 тис. населення (загалом/ у працездатному віці)	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒
Демографічне навантаження на 1 тис. осіб постійного населення віком 16—59 років у міській та сільській місцевості	x	p	p	x	x	x	p	x	x	x	p	x	p	x	x
Загальний коефіцієнт вибуття сільського населення (на 1 тис. наявного сільського населення)	x	p	p	x	x	x	p	x	x	x	p	p	p	x	x
Рівень безробіття за методологією МОП	x	p	p	x	p	x	p	x	x	x	p	p	p	p	p
Середньомісячна заробітна плата (номінальна/реальна)	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒
Наявний дохід у розрахунку на одну особу	x	p	p	x	x	x	p	p	x	x	p	p	p	x	x
Охоплення дітей дошкільними навчальними закладами (міська/сільська місцевості)	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒
Забезпеченість населення лікарями всіх спеціальностей	x	p	p	x	x	x	p	p	x	x	p	p	p	x	x
Рівень обладнання загальної площі житлового фонду водопроводом (міська/сільська місцевості)	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒	☒

Примітка: складено авторами за положеннями ССР "Україна-2020", ДСРР-2020 та Прогноз на 2016-2019 рр.

Умовні позначення: – індикатор включений до відповідного документу стратегічного планування або прогнозування розвитку України та регіонів; – індикатор відсутній.

Таблиця А.14.

Основні умови СпРЕД для НП в Україні станом на 01.07.2016 р.

Регіони	Назва (місце знаходження юридичної особи)	Погодження МОН рішення про створення НП (рік)	Державна реєстрація НП (дата набуття статусу юридичної особи)	Основні заохочення		
				всі проекти	проекти, які пройшли державну реєстрацію	звільнення від сплати ввізної- го мита
Київська	НП "Київська політехніка" (м. Київ)	2006 ²	+			
	Корпорація "НП Київський університет імені Тараса Шевченка" (м. Київ)	2010	+			
	ТОВ «НП «Центр трансферу технологій цивільного захисту» (м. Київ)	2014	+			
	ТОВ «НП «Аерокосмічні інноваційні технології» (м. Київ)	2015	+			
	ТОВ "НП Київського національного економічного університету" (м. Київ)	2015	+			
	НП Національного університету біоресурсів і природокористування «Стале природокористування та якість життя» (м. Київ)	2015	+			
	НП Державної екологічної академії післядипломної освіти та управління «Чорнобиль» (м. Київ)	2016	+			
Тернопільська	НП "Інноваційно-інвестиційний кластер Тернопілля" (м. Тернопіль)	2011	+			
Харківська	НП "Радіоелектроніка та інформатика" (м. Харків)	2012	14.03.2012			
	НП "Наукоград-Харків" (м. Харків)	2012	02.03.2012			
	НП "ФЕД" (м. Харків)	2015	+			
	ТОВ «НП Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» (м. Харків)	2015	+			

Полтавська	ТОВ «НП «Енергоефективні технології» (м. Полтава)	2012	X			
Миколаївська	Корпорація "НП Миколаївського національного аграрного університету «АГРОПЕРСПЕКТИВА» (м. Миколаїв)	2015	+			
Одеська	ТОВ «НП Одеського політехнічного університету» (м. Одеса)	2014	26.12.2014			
	ТОВ «НП «Профілактична медицина та охорона праці – новітні системи та технології» (м. Одеса)		+			
	ТОВ «НП «Біометричний інноваційно-технологічний кластер «БІТеК» (м. Одеса)	2015	+			
Івано-Франківська	ТОВ «НП «Прикарпатський університет»» (м. Івано-Франківськ)	2014	+			
Закарпатська	НП Ужгородський національний університет (м. Ужгород)	2015	+			
Вінницька	НП «ДонНУ- Поділля» (м. Вінниця)	2016	+			
Дніпропетровська	НП «Хімічні технології» (м. Дніпропетровськ)	2016	+			
Загалом	10	2006-2016	X		⊕	⊕

Примітки: складено авторами за положеннями Закону України "Про наукові парки", матеріалами МОН України, Міністерства юстиції України та сайтів НП.

Умовні позначення: ? – НП створено Законом України «Про Науковий парк «Київська політехніка» від 22.12.2006 р. № 523-V; + – набуто статусу юридичної особи, але відсутня інформація щодо відповідної дати.

Таблиця А.15.

Основні умови СПРЕД для ІП в Україні

Регіони	Назва (місце знаходження)	Концепція (дата затвердження)	Реєстр (дата включення)	Ініціатор створення	Площа (га)	Учасники (к-ть станом на 25.04.2016)	Строк (роки)	Основні стимули		
								збільшення від пайової інфраструктури	збільшення вді сплати ввізного мита	фінансування з державного та місцевого бюджетів
Івано-Франківська	Долина (м. Долина)	X	3.02.2014	Долинська міська рада	27,1	0	30	⊕	⊕	⊕
	Бурштин (м. Бурштин)	17.07.2015	не включений	Бурштинська міська рада	32,5	X	30	⊗	⊗	⊗
Хмельницька	Славута (м. Славута)	1.03.2013	7.02.2014	Славутська міська рада	50	0	50	⊕	⊕	⊕
	Рясне-2 (м. Львів)	X	7.02.2014	Львівська міська рада	23,5	0	50	⊕	⊕	⊕
Львівська	Кам'янка-Бузький ІП	X	не включений	Кам'янка-Бузька міська рада	28,7	X	X	⊗	⊗	⊗
	Яворівський (Яворівський р-н)	X	не включений	Яворівська районна рада	40	X	30	⊗	⊗	⊗
	Новороздільський (м. Новий Розділ)	24.07.2015	не включений	Новороздільська міська рада	46,4	X	50	⊗	⊗	⊗
Житомирська	Коростень (м. Коростень)	28.08.2013	1.04.2014	Коростенська міська рада	42,2	0	30	⊕	⊕	⊕
	Центральний (м. Кременчук)	25.12.2012	1.04.2014	Кременчуцька міська рада	168,6	0	50	⊕	⊕	⊕
Закарпатська	Соломоново (с. Соломоново)	X	6.06.2014	ТОВ "Сезаркосервіс", "РІК", "Євроавотек", ТОВ "Євромотор"	66,2	0	30	⊕	⊕	⊕
	Берег-Карпати (Берегівський р-н)	X	не включений	Закарпатська агенство з інвестицій, інновацій та розвитку	200	X	X	⊗	⊗	⊗
Сумська	Свєма (м. Шостка)	05.07.2013	6.06.2014	Шостинська міська рада	92	1	30	⊕	⊕	⊕
	Тростянецький (м. Тростянець)	25.01.2013	14.10.2014	Тростянецька міська рада	40	0	30	⊕	⊕	⊕

Київська	Перший український індустріальний парк (с. Велика Димерна)	X	8.07.2014	ТОВ «Земельний Союз»	105	0	40	⊕	⊕	⊕
	Biopark Hill (м. Київ)	X	1.09.2014	ТОВ "Біонік Девелопмент"	56,7	0	39	⊕	⊕	⊕
	Мироцьке (с. Мироцьке)	X	30.05.16	Іванченко Л.В.	33,7	0	30	⊕	⊕	⊕
Одеська	iPark (Комінтернівський р-н)	X	1.09.2014	Ставніцер Мушинська В.К. А.О.,	16	0	49	⊕	⊕	⊕
	Дніпропетровська	30.12.2013 05.02.2014	1.09.2014	Криворізька міська рада Дніпропетровська ОДА	26 250	0 X	30 30	⊕ ⊗	⊕ ⊗	⊕ ⊗
Вінницька	Вінницький (м. Вінниця)	24.04.2015	15.07.16	Вінницька міська рада	60,7	0	30	⊕	⊕	⊕
	Харківська	Малинівка – Еко	04.10.2012	X	111	X	X	⊗	⊗	⊗
	Рівненська	ІПРО (с. Малолубашани)	04.06.2013	Рівненська ОДА	145,1	X	40	⊗	⊗	⊗
	АР Крим	Новий Крим (м. Джанкой)	22.02.2013	X	25	X	X	⊗	⊗	⊗
Загалом	14	23	X	3.2-15.7.2016	міські ради, ТОВ, приватні особи	1	30-50	⊕/⊗	⊕/⊗	⊕/⊗

Примітка: складено авторами за положеннями Закону України “Про індустріальні парки”, матеріалами Мінекономіки, концесіями створення ІП.

Таблиця А.16.
Відповідність показників функціонування СЕЗ, ТПР та ТП індикаторам економічної безпеки держави

СпРЕД		Економічна безпека	
форми	показники	індикатори	складові
СЕЗ, ТПР	обсяг залучених ПІІ	Відношення чистого приросту ПІІ до ВВП, %	інвестиційно-інноваційна
ТП	кількість ТП, учасників ТП, його спільних та дочірніх підприємств/виконавців проєктів	Питома вага підприємств, що впроваджують інновації, в загальній кількості промислових підприємств, %	
СЕЗ, ТПР	обсяг реалізованої інноваційної продукції, обсяг реалізованої продукції	Питома вага реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі промислової продукції, %	
ТП	обсяг реалізованої інноваційної продукції з ПДВ		
СЕЗ, ТПР	рентабельність операційної діяльності	Рентабельність операційної діяльності промислових підприємств, %	виробнича
СЕЗ, ТПР	розмір середньомісячної заробітної плати	Відношення середньомісячної номінальної заробітної плати до прожиткового мінімуму на одну працездатну особу, разів	соціальна
СЕЗ, ТПР, ТП	платежі до бюджету	Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет %	фінансова (бюджетна)

Примітка: складено автором.

Таблиця А.17.

УРР між КМУ та обласними радами

УРР (області)	Укладання (дата)	Схвалення (дата) ²	Період дії	Пріоритетні напрями	Заходи (к-ть)
Донецька	15.09.2007, 20.10.2010 ³	5.10.2007	5.10.2007-31.12.2011	розвиток та реструктуризація в регіоні вугільної галузі; надійне та ефективне функціонування всіх систем життєзабезпечення у населених пунктах; створення ефективної системи в галузі охорони навколишнього природного середовища; розбудова та модернізація інфраструктури.	13
Львівська	25.06.2009	30.6.2009	30.6.2009-31.12.2013	реструктуризація та розвиток базових галузей промисловості; розвиток системи життєзабезпечення населених пунктів; створення ефективної системи охорони навколишнього природного середовища; збереження історико-культурної спадщини.	14
Волинська	12.1.2010	23.3.2010	23.3.2010-31.12.2014	розбудова транспортної інфраструктури; розвиток транскордонного співробітництва, прикордонної інфраструктури на кордоні з Республікою Польща і Республікою Білорусь; розвиток туристичної та курортно-рекреаційної сфер; створення ефективної системи охорони навколишнього природного середовища; упровадження ресурсо- і енергозберігаючих технологій; розвиток високотехнологічного агропромислового виробництва.	13
Вінницька	26.01.2010	1.4.2010	1.4.2010-31.12.2015	впровадження ресурсо- та енергозберігаючих технологій в системі життєзабезпечення населених пунктів; розбудова та модернізація об'єктів соціальної та туристично-рекреаційної інфраструктури; розвиток агропромислового комплексу на основі сучасних інноваційних технологій; розбудова транспортної та прикордонної інфраструктури.	15

І в а - но-Фран- ківська	6.10.2010	1.1.2011	1.1.2011 - 31.12.2015	реструктуризація промислового комплексу для підвищення екологічної безпеки регіону; розбудова і модернізація транспортної та соціальної інфраструктури; запобігання виникненню надзвичайних екологічних ситуацій.	9
Херсон- ська	19.10.2010	21.10.2010	21.10.2010- 31.12.2013	розвиток зрошувального землеробства; модернізація транспортної інфраструктури; водопостачання сільських населених пунктів області; поліпшення житлових умов населення області.	6

Примітка: складено автором за рішеннями Вінницької, Волинської, Донецької, Івано-Франківської, Львівської та Херсонської обласних рад про схвалення УРР за вказані дати.

Умовні позначення: ² – схвалення підписаних УРР рішеннями відповідних обласних рад; ³ – Додаткова угода до УРР Донецької області між КМУ та Донецькою обласною радою, якою внесено зміни до кількості спільних завдань та обсягу їх фінансування.

Таблиця А.18.

Проекти УРР між КМУ та обласними радами

Області	Період дії	Пріоритетні напрями	Заходи (к-ть)
Закарпатська	2011-2013	поглиблення транскордонної та єврорегіональної співпраці; розвиток туризму та курортно-рекреаційної сфери; просторовий розвиток та охорона довкілля.	10
Житомирська	2012-2014	подолання наслідків Чорнобильської катастрофи; розбудова та модернізація виробничої і соціальної інфраструктури.	6
Запорізька	2012-2014	формування інтелектуально насичених промислового і аграрного секторів з високими екологічними стандартами; створення якісної внутрішньорегіональної інфраструктури; забезпечення по всій території області якісних базових послуг для населення.	X
Кіровоградська	2012-2014	зміцнення промислового потенціалу області; розбудова та модернізація об'єктів інфраструктури.	11
Одеська	2012-2014	розбудова та модернізація транспортної інфраструктури; розвиток ресурсно-екологічної інфраструктури; розбудова інфраструктури соціальної сфери.	10
Полтавська	2012-2014	розвиток інфраструктури житлово-комунального господарства області; розвиток транспортно-дорожнього комплексу області.	5
Рівненська	2012-2014	розбудова та модернізація транспортної інфраструктури; модернізація виробничого потенціалу та стимулювання ділової активності; підвищення якості і доступності отримання послуг соціальної та гуманітарної сфер, покращення систем життєзабезпечення.	6
Тернопільська	2012-2014	підвищення інвестиційної привабливості; розвиток інфраструктури населених пунктів.	9
Дніпропетровська	2012-2015	створення транспортної інфраструктури; реформування житлово-комунального господарства і газифікація населених пунктів; підвищення якості соціальних послуг; раціональне використання та відновлення природних ресурсів, охорона навколишнього природного середовища та техногенна безпека.	12
Сумська	2013-2015	розвиток транзитного потенціалу та транскордонного співробітництва; удосконалення системи територіального планування та розбудова соціальної інфраструктури.	4

Примітка: складено автором за матеріалами Дніпропетровської, Житомирської, Закарпатської, Запорізької, Кіровоградської, Одеської, Полтавської, Рівненської, Сумської та Тернопільської ОДА.

Таблиця А.19.

Критерії депресивності територій (2006–2016 рр.)

Типи територій	Соціально-економічні показники (одиниці виміру)	Критерії депресивності	
		Порядок 1 (26.06.2006 р.- 1.03.2010 р.)	Порядок 2 (2.03.2010 р. – п.с.)
Регіон	Обсяг ВРП (до 2004 р. – обсяг валової доданої вартості) у розрахунку на одну особу у фактичних цінах (грн)	min (5 років)	min (5 років)
Промисловий район	Обсяг реалізованої промислової продукції (робіт, послуг) на одну особу (грн)	min (3 роки)	≤ Гр1 (3 роки)
	Середньомісячна заробітна плата одного найманого працівника (грн)	min (3 роки)	≤ Гр1 (3 роки)
	Частка осіб, зайнятих у промисловості (%)	max (3 роки)	≥ Гр2 (3 роки)
	Рівень зареєстрованого безробіття (%)	max (3 роки)	≥ Гр2 (3 роки)
Сільський район	Обсяг реалізованої сільськогосподарської продукції (робіт, послуг) (до 2004 р. – обсяг виробленої сільськогосподарської продукції) на одну особу (грн)	min (3 роки)	≤ Гр1 (3 роки)
	Середньомісячна заробітна плата одного найманого працівника (грн)	min (3 роки)	≤ Гр1 (3 роки)
	Щільність сільського населення (осіб на 1 км ²)	min (3 роки)	≤ Гр1 (3 роки)
	Коефіцієнт природного приросту (скорочення) населення (на 1 тис. осіб)	min (3 роки)	≤ Гр1 (3 роки)
	Частка осіб, зайнятих у сільському господарстві (%)	max (3 роки)	≥ Гр2 (3 роки)
Місто обласного значення (місто республіканського значення в АРКрим)	Середньомісячна заробітна плата одного найманого працівника (грн)	min (3 роки)	≤ Гр1 (3 роки)
	Рівень зареєстрованого безробіття (%)	max (3 роки)	≥ Гр2 (3 роки)
	Рівень зареєстрованого довготривалого безробіття (%)	max (3 роки)	≥ Гр2 (3 роки)
Населені пункти, на території яких з 1996 р. були ліквідовані вугледобувні та вуглепереробні підприємства	Здійснення заходів щодо вирішення соціально-економічних та екологічних питань, передбачені проектами ліквідації зазначених підприємств ²	непередбачено	нездійснення заходи

Примітка: складено авторами за постановами КМУ № 860 від 24.06.2006 р., № 235 від 2.03.2010 р. та № 738 від 08.08.2012 р.

Умовні позначення: Гр1 – розраховується як добуток середнього показника розвитку території відповідної групи та коефіцієнта 0,75; Гр2 – розраховується як добуток середнього показника розвитку території відповідної групи та коефіцієнта 1,25; min (3/5 років) – найнижчий рівень у сукупності територій відповідної групи впродовж зазначеного періоду; max (3 роки) – найвищий рівень у сукупності територій відповідної групи впродовж зазначеного періоду; 2 – зазначений показник включений до переліку в 2012 р.

Таблиця А.20.

Індикатори економічної безпеки підприємництва та їх порогові значення

Індикатор, одиниця виміру	I			II			III			IV						
	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	
1																
Макроекономічна складова																
Кількість діючих підприємств на 1000 осіб населення, од.	-	-	С	1	50	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Відношення кількості новостворених підприємств до тих, що припинили діяльність	-	-	С	1	1,2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Темпи приросту кількості новостворених підприємств відносно скорочення кількості діючих	≤1	≥1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Питома вага прибуткових підприємств, %	<50	>75	С	50	75	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Питома вага діючих підприємств, %	<75	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Темпи приросту обсягів виробництва (реалізації) продукції в середньому одним підприємством, %	<100	>100	С	70	150	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Рівень тінізації економіки до ВВП, %	-	-	Д	50	5	-	-	-	-	-	13	18	22	25	30	-
Коефіцієнт системного ризику підприємницької діяльності	-	-	Д	2	0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Кількість злочинних та/чи дискримінаційних (в т.ч. рейдерських) дій щодо суб'єктів підприємницької діяльності, кількість випадків на 100 підприємств	>5	<5	Д	5	0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Рівень монополізації (концентрації) економіки (індекс Гірфіндаля-Гршмана)	-	-	Д	1800	1000	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Рівень довіри населення до державного регулювання підприємництва, %	-	-	С	25	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Середній термін створення нового підприємства, днів	-	-	Д	48	10	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Середній термін отримання ліцензій та дозволів, днів	-	-	Д	205	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Середній термін реєстрації власності, днів	-	-	Д	86	20	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Рівень безробіття, %	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	6	7	8	9	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Зайнятість населення в неформальному секторі, % до загальної чисельності зайнятих	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	5	10	15	20	25
Фінансова складова															
Індекс захищеності юридичних прав кредиторів і позичальників	-	-	С	1	5,7	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Середній рівень відсоткової ставки за кредитами, %	-	-	Д	30	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Відношення дебіторської заборгованості до кредиторської	≤1	≥1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Умовний середній загальний коефіцієнт ліквідності	-	-	С	1	2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Умовний середній коефіцієнт фінансової незалежності	-	-	С	0,6	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Рівень податкового навантаження до валового прибутку, %	-	-	Д	50	10	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Рівень інфляції, %	-	-	Д	120	95	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Показник "щільності страхування» (страхові премії на одну особу), дол. США	-	-	С	30	200	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Динаміка капіталізації підприємств, %	-	-	С	100	150	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Зовнішньоекономічна складова															
Коефіцієнт покриття імпорту експортом (відношення між обсягами експорту та імпорту), разів	≤1	≥1	С	1	3	0,85	0,9	0,95	0,957	1	1,2	1,25	1,3	1,5	1,7
Коефіцієнт відношення темпів зростання експорту до темпів зростання імпорту, %	-	-	С	100	150	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Тривалість експортних операцій, днів	-	-	Д	28	10	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Відношення обсягу експорту до ВВП, %	-	-	С	10	60	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Відношення обсягу імпорту до ВВП, %	-	-	Д	60	10	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Інвестиційна складова															
Індекс захищеності інтересів інвесторів	-	-	С	1	4,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Відношення обсягу інвестицій до вартості основних фондів, %	-	>25	С	1	16	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Відношення обсягу інвестицій в основний капітал до ВВП	<25	>25	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Відношення чистого приросту прямих іноземних інвестицій до ВВП, %	-	-	С	1	15	4	4,5	5	6	7	-	-	-	-	-
Інвестиційно-інноваційна складова															
Витрати на інноваційний розвиток до ВВП, питома вага нових видів продукції (послуг), %	+	+	С	1	50	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Частка підприємств, які впроваджують інновації, %	-	-	С	30	100	5	10	15	26	30	-	-	-	-	-
Коефіцієнт винахідничої активності (кількість отриманих охоронних документів на 1 млн осіб)	-	-	С	200	800	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Темпи збільшення кількості інноваційно активних підприємств, %	-	-	С	100	150	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Питома вага реалізованої інноваційної продукції в промисловості, %	-	-	-	-	-	3	7	15	20	25	-	-	-	-	-
Кількість випадків незаконного використання права власності	-	-	Д	5	0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Частка нових видів продукції, %	<5%	> 5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Виробничий складник															
Продуктивність праці до середніх по економіці регіону, галузі та України	менше	більше	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Умова продуктивності праці відносно середньосвітового значення, %	-	-	С	50	100	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Відношення темпів зростання продуктивності праці до фонду оплати праці	-	-	С	1	1,2	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Відношення темпів зростання продуктивності праці до темпів зростання обсягів реалізації продукції (послуг)	-	-	С	0,5	1,5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Плинність кадрів, %	-	-	Д	30	5	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Витратомісткість промислового виробництва, грн/грн	-	-	Д	0,7	0,1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Рівень матеріальних та енергозатрат до середнього значення відповідних показників у економіці країни, регіону, галузі	більше	менше	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Фондомісткість промислової продукції, грн/грн	-	-	Д	5,0	2,0	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Фондо- та матеріалоємність підприємств до середнього значення в економіці країни та/чи регіону, галузі	менше	менше	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Фондовіддача до середнього значення по регіону, галузі та Україні	-	більше	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Рентабельність операційної діяльності промислових підприємств, %	-	-	С	0	8	1	3	4	5	6	10	20	30	40	60
Рентабельність операційної діяльності підприємств будівництва, %	-	-	-	-	-	-1	3	4	5	6	10	20	30	40	60
Рентабельність операційної діяльності підприємств транспорту, %	-	-	-	-	-	-5	0	1	3	5	8	10	12	13	15
Рівень зносу основних засобів, %	-	-	Д	70	10	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Коефіцієнт зносу матеріально-технічної бази підприємств, %	>50	<50	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Ступінь зносу основних засобів промисловості, %	-	-	-	-	-	5	10	15	20	30	40	50	60	70	80

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
Ступінь зносу основних засобів у будівництвах, %	-	-	-	-	-	5	10	15	20	30	40	50	60	70	80
Ступінь зносу основних засобів на підприємствах транспорту і зв'язку, %	-	-	-	-	-	5	10	15	20	30	40	50	60	70	80
Ступінь зносу основних засобів у сільському господарстві, мисливстві та лісовому господарстві, %	-	-	-	-	-	5	7	10	15	25	35	45	55	65	75
Операційні витрати на 1 грн реалізованої продукції	>1	<1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Коефіцієнт оборотності оборотних активів до середнього значення по регіону, галузі та Україні	-	більше	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Індекс реального виробництва, у % до 1990 р.	-	-	С	60	200	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Рівень забезпечення підприємств матеріально-технічною базою, %	-	-	С	100	150	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Темпи зростання обсягів господарської діяльності, скориговані на інфляцію, %	-	-	С	100	150	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Частка обробної промисловості та галузей зі значною доданою вартістю	<70	>70	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
Частка високотехнологічної продукції в загальному обсязі реалізованої промислової продукції, %	-	-	-	-	-	1	2	3	5	7	12	30	45	60	75

Довідково: складено автором за: Васильців Т. Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення : Монографія. Львів: Арсенал, 2008. – 386 с.; Волошин В. І. Пріоритети та методи забезпечення економічної безпеки малого і середнього підприємництва : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03 «економіка та управління національним господарством» / Володимир Іванович Волошин ; [Ін-т регіональних досліджень НАН України]. – Л., 2008. – С.45-46.; Козак Л. Формування економічної безпеки підприємництва як об'єктивна передумова розвитку національної економіки / Л. С. Козак, О. В. Федорук // Вісник економіки транспорту і промисловості № 49, 2015. – С. 106–114.; Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : наказ Мінекономіки від № 1277 29.10.2013.

Умовні позначення: системи індикаторів та порогових значень: I – Волошин В.І. (для малого та середнього підприємництва), II – Козак Л.С., Федорук О.В., III – Васильців Т.Г., IV – Методичні рекомендації щодо розрахунку рівня економічної безпеки України; С / X^L – індикатор-стимулятор; Д / X^K – індикатор-дестимулятор; — – відсутній індикатор у переліку; + – індикатор вказаний без порогового значення.

Таблиця А.21.

**Структура Індексів глобальної конкурентоспроможності
та легкості ведення бізнесу**

Індекс глобальної конкурентоспроможності	Індекс легкості ведення бізнесу
I. Субіндекс Основних вимог	1. Реєстрація підприємства
1. Інституції	процедури (кількість)
Рівень захисту інвесторів (шкала від 0 до 10)	час (дні)
2. Інфраструктура	вартість (% від доходу на душу населення)
	мінімальний установчий капітал (% від доходу на душу населення)
3. Макроекономічне середовище	2. Отримання дозволу на будівництво
Валові національні заощадження (% від ВВП)	процедури (кількість)
4. Охорона здоров'я та початкова освіта	час (дні)
II. Субіндекс Підсилювачів продуктивності	3. Підключення до електромереж
5. Вища освіта і професійна підготовка	процедури (кількість)
6. Ефективність ринку товарів і послуг	час (дні)
Вплив оподаткування на бажання інвестувати	вартість (% від доходу на душу населення)
Загальне податкове навантаження (% від прибутку)	4. Винайм робочої сили
Кількість процедур для започаткування бізнесу	5. Реєстрація власності
Кількість днів для започаткування бізнесу	процедури (кількість)
Поширеність нетарифних бар'єрів	час (дні)
Торгові тарифи (% duty)	вартість (% від вартості об'єкта нерухомості)
Частка іноземної власності	6. Кредитування
Вплив регулювання на ПІІ	7. Захист міноритарних інвесторів
Тягар митних процедур	8. Оподаткування
Імпорт у відсотках до ВВП (%)	платежі (кількість в рік)
7. Ефективність ринку праці	час (години в рік)
Здатність країни утримувати таланти	загальна податкова ставка (% від прибутку)
Здатність країни залучати таланти	9. Міжнародна торгівля
8. Розвиненість фінансового ринку	час на експорт – переміщення через кордон (годин)
Наявність венчурного капіталу	вартість експорту – переміщення через кордон (USD)
9. Технологічна готовність	час на експорт – документальне оформлення (годин)
Наявність новітніх технологій	вартість експорту – вартість оформлення (години)
Освоєння технологій на рівні фірм	час на імпорт – переміщення через кордон (годин)
Прямі зовнішні інвестиції та передача технологій	вартість імпорту – переміщення через кордон (USD)
10. Розмір ринку	час на імпорт – документальне оформлення (годин)
III. Субіндекс Інновацій та факторів вдосконалення	вартість імпорту – вартість оформлення (години)
11. Відповідність бізнесу сучасним вимогам	10. Забезпечення виконання контрактів
12. Інновації	час (дні)
Здатність до інновацій	вартість (% претензій)
Якість науково-дослідних закладів	11. Вирішення питань по неплатоспроможності
Витрати компаній на НДДКР	швидкість відновлення (центів та USD)
Взаємодія закладів освіти та промисловості при здійсненні НДДКР	Час, необхідний кредиторам для задоволення своїх вимог (роки)
Державні закупівлі високотехнологічної продукції	Вартість (% від майна боржника)
Наявність вчених та інженерів	Індекс ефективності нормативно-правої бази
Патенти на винаходи (на 1 млн осіб)	

Примітка: складено автором на основі Звітів про глобальну конкурентоспроможність Всесвітнього економічного форуму складено авторами на основі звітів Групи Світового Банку "Ведення бізнесу" за вказані роки.

Таблиця А.22.

Основні умови Програми кредитування підприємництва державними банками

Тип позичальника	Кількість працівників (особи)	Сума проекту (млн євро)	Сума кредиту (млн євро)	Частка фінансування за рахунок кредиту до вартості проекту (%)
Малі та середні підприємства, ПСК	☒ 250, 250-3000	☒ 25	☒ 12,5	☒ 50
Підприємства з середнім рівнем капіталізації	250-3000	25-50	☒ 25,0	☒ 50
Великі корпоративні компанії	☒ 3000	☒ 50,0	☒ 25,0	☒ 50%

Примітка: складено автором за даними АТ «Державний експортно-імпортний банк України» та АТ «Ощадбанк»

Додаток Б. Статистичні матеріали

Таблиця Б.1.

Основні планові значення індикаторів реалізації актуальних стратегій розвитку України (економічного спрямування) та фактичні проміжні результати станом на 01.08.2016 р.

№	Індикатори	Рік досягнення	Планові значення індикаторів	Довідково:	
				фактичні проміжні значення індикаторів	роки
ССР "Україна – 2020"					
1	Рейтингове місце за Індексом легкості ведення бізнесу серед країн світу	2020	ТОП-30	83	2016
				96	2015
				112	2014
2	Рейтингове місце за Глобальний індексом конкурентоспроможності серед країн світу	2020	ТОП-40	79	2015-2016
				76	2014-2015
				84	2013-2014
3	Рейтингове місце за Індексом сприйняття корупції серед країн світу	2020	ТОП-50	130	2015
				142	2014
4	ВВП (за паритетом купівельної спроможності у розрахунку на одну особу) (дол. США)	2020	16000	8668	2014
5	Відношення дефіциту державного бюджету до ВВП (%)	2020	≤ 3	2,3	2015
				4,9	2014
6	Залучення ПІІ в країну (період 2015-2020 рр.)	2020	40 млрд дол США	X	2015
7	Питома вага місцевих бюджетів у зведеному бюджеті держави (%)	2020	≥ 65	45,2	2015
				50,8	2014
Стратегії подолання бідності / ДСРР					
8	Рівень безробіття населення у віці 15-70 років за методологією МОП (у % до економічно активного населення відповідного віку)	2020	9 / 6,8	9,9	2016 (січень-березень)
				9,1	2015
				9,3	2014
9	Рівень бідності за абсолютним критерієм за методологією Світового банку (%)	2020	0,5	5,8	2015
				3,3	2014
ДСРР					
10	Обсяг залучених ПІІ у розрахунку на одну особу (дол. США)	01.01.2021	1750	1016,3	01.01.2016
				1068,3	01.01.2015
				1327,8	01.01.2014
11	Обсяг реалізованої інноваційної продукції (% від загального обсягу реалізованої промислової продукції)	2020	7	1,4	2015
				2,5	2014
				3,3	2014

Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року					
12	Обсяг валової сільськогосподарської продукції (млрд грн)	2020	282	239,5	2015
				251,4	2014
				246,1	2013
				216,6	2012

Примітки: складено авторами за вказаними стратегіями затвердженими указом Президента №5/2015 від 12.01.2015 р., Постановою КМУ № 385, 6.08.2014 р., Розпорядженнями КМУ № 806-р від 17.10.2013 р. та № 161-р від 16.03.2016 р.; даними ДССУ; Міністерства фінансів України; Звітами “Ведення бізнесу” Групи Світового Банку за 2014 р., 2015 р. та 2016 р.; Звітами про глобальну конкурентоспроможність Всесвітнього економічного форуму 2013-2014 рр., 2014-2015 рр. та 2015-2016 рр.; Звітами щодо Індексу сприйняття корупції за розрахунками Transparency International за 2015 р. та 2014 р.

Таблиця Б.2.

Прогноз основних макропоказників економічного і соціального розвитку України на 2016-2019 рр.

Показники / Сценарії по роках	2016		2017		2018		2019	
	С. 1	С. 2	С. 1	С. 2	С. 1	С. 2	С. 1	С. 2
ВВП (номінальний / у % до попереднього року)	2262/ 102	2245,7/ 99,7	2584,9/ 103	2574,3/ 101,5	2867,5/ 104	2853,4/ 102	3148,4/ 104	3108,1/ 103
Індекс споживчих цін (у середньому до попереднього року у % / грудень до грудня попереднього року у %)	114,2/ 112	116,6/ 114,7	112,7/ 108,1	113,6/ 110,3	106,7/ 105,5	109,2/ 107,6	105,5/ 105,2	107/ 105,8
Індекс цін виробників промислової продукції (грудень до грудня попереднього року у %)	110,4	112,2	108,5	111,1	105,9	106,7	104,7	105,3
Прибуток прибуткових підприємств (млрд грн)	357,6	326,8	616,4	606,3	699,7	683,4	782,6	755,6
Фонд оплати праці найманих працівників і грошового забезпечення військовослужбовців (млрд грн)	589,1	579,2	666,9	656,5	759,9	739,7	859,5	820,5
Середньомісячна заробітна плата працівників (номінальна у грн / номінальна скоригована на індекс споживчих цін у відсотках до попереднього року)	4857/ 102,3	4821/ 99,5	5988/ 105,4	5954/ 100,4	6825/ 106,8	6776/ 104,2	7751/ 107,5	7577/ 104,5
Кількість зайнятих економічною діяльністю у віці 15-17 років (млн осіб)	17,9	17,8	16,7	16,6	16,9	16,7	17,1	16,8
Рівень безробіття населення у віці 15-70 років за міжнародною методологією МОП (у відсотках до економічно активного населення відповідного віку)	10,4	10,8	8,7	8,8	8,5	8,7	8,2	8,6
Продуктивність праці (у відсотках до попереднього року)	101,5	99,8	102,1	101	102,7	101,3	102,6	101,1
Сальдо торговельного балансу (млн дол. США)	-1577	-1069	-2675	-1943	-3479	-2296	-3634	-2497
Експорт товарів і послуг (млн дол. США / % до попереднього року)	53877/ 107,1	52205/ 108	47226/ 103	45152/ 109,1	51911/ 109,9	46871/ 103,8	57517/ 110,8	48883/ 104,3
Імпорт товарів і послуг (млн дол. США / % до попереднього року)	55454/ 107,3	53274/ 103,1	49901/ 109,7	47095/ 103,5	55390/ 111	49167/ 104,4	61151/ 110,4	51380/ 104,5

Примітка: складено авторами на основі постанов КМУ № 558 від 5.08.2015 р. та № 399 від 1.07.2016 р.

Умовні позначення: С. 1 – сценарій 1 (оптимістичний); С. 2 – сценарій 2 (песимістичний).

Таблиця Б.3.

Основні індикатори країн ТОП-30 за Індексом легкості ведення бізнесу 2018

Рейтингова позиція та назва країни	Рестрація підприємств (кількість процедур і днів, вартість у % до доходу на душу населення)	Отримання дозволу на будівництво (кількість процедур і днів, вартість у % до вартості об'єкта)	Підключення до електромережі (кількість процедур і днів, вартість)	Рестрація власності (кількість процедур і днів, вартість)	Податкові платежі (кількість, тривалість в годинах)	Загальне податкове навантаження (% від доходу)	Індекс кредитної інформації (0-8, max)	Індекс захисту прав акціонерів (0-10, max)	Експорт				Імпорт			
									підготовка документів (год.)	проходження кордону (год.)	підготовка документів (дол. США)	проходження кордону (дол. США)	підготовка документів (год.)	проходження кордону (год.)	підготовка документів (дол. США)	проходження кордону (дол. США)
1 Нова Зеландія	1/0,5/0,3	11/93/2,3	5/58/72,4	2/1/0,1	7/140	34,5	8	7	3	37	67	337	1	25	80	367
2 Сінгапур	3/2,5/0,5	10/54/6,2	4/30/25,3	6/4,5/2,9	5/64	20,3	7	7	2	10	37	335	3	33	40	220
3 Данія	7/64/1,40	7/64/1,4	4/38/106,2	3/4/0,6	10/130	24,2	6	6	1	0	0	0	1	0	0	0
4 Республіка Корея	2/4/14,6	10/27,5/4,4	3/13/37,0	7/5,5/5,1	12/188	33,1	8	7	1	13	11	185	1	6	27	315
5 Гонконг, Китай	2/1,5/1,1	11/72/0,7	3/27/1,4	5/27,5/7,7	3/72	22,9	7	7	1	2	57	0	1	19	57	266
6 США	6/5,6/1,1	15,8/80,6/0,9	4,8/89,6/23,7	4,4/15,2/2,5	10,6/175	43,8	8	4	1,5	1,5	60	175	7,5	1,5	100	175
7 Великобританія	4/4,5/0	9/86/1,0	3/79/24,9	6/21,5/4,8	8/110	30,7	8	7	4	24	25	280	2	3	0	0
8 Норвегія	4/4/0,9	11/110,5/0,6	4/66/11,4	1/3/2,5	4/83	37,5	6	8	2	2	0	125	2	2	0	125
9 Грузія	2/2/2,5	11/63/0,3	3/71/176,8	1/1/0	5/269	16,4	8	7	2	48	35	383	2	15	189	396
10 Швеція	3/7/0,5	8/117/2,0	3/52/31,2	1/7/4,3	6/122	49,1	5	7	1	2	40	55	1	0	0	0
11 Македонія	4/7/0,1	11/96/6,1	3/97/200,1	7/30/3,2	7/119	13,0	7	8	2	9	45	103	3	8	50	150
12 Естонія	3/3,5/1,2	10/103/0,2	5/91/168,8	3/17,5/0,5	8/50	48,7	7	8	1	2	0	0	1	0	0	0
13 Фінляндія	3/14/1,0	17/65/0,9	5/42/27,1	3/47/4,0	8/93	38,4	6	6	2	36	70	213	1	2	0	0
14 Австралія	3/2,5/0,7	11/121/0,9	5/75/12,4	5/4,5/5,2	11/105	47,5	6	5	7	36	264	749	4	39	100	525
15 Тайвань, Китай	3/10/2,0	10/93/0,4	3/22/98,9	3/4/6,2	11/221	34,3	8	7	5	17	84	335	4	47	65	340
16 Литва	4/5,5/0,6	13/75/0,3	5/85/42,0	3/3,5/0,8	11/109,3	42,7	8	6	3	9	28	58	1	0	0	0
17 Ірландія	3/5/0,2	10/149,5/4,6	5/85/52,8	5/31,5/2,5	9/82	26,0	7	7	1	24	75	305	1	24	75	253
18 Канада	2/1,5/0,4	12/249/1,9	7/137/125,3	5/4/2,9	8/131	20,9	8	6	1	2	156	167	1	2	163	172
19 Латвія	4/5,5/1,8	14/192/0,5	4/107/278,1	4/16,5/2	7/168,5	35,9	8	7	2	24	35	150	1	0	0	0

20 Німеччина	9/10,5/1,9	9/126/1,2	3/28/40,2	6/52/6,7	9/218	48,9	8	7	1	36	45	345	1	0	0	0
21 ОАЕ	4,5/8,5/13,4	14/50,5/2,3	2/10/25,2	2/1,5/0,2	4/12	15,9	8	6	6	27	178	462	12	54	283	678
22 Австрія	8/21/5,1	11/22/1,2	5/23/93,5	3/20,5/4,6	12/131	51,8	7	7	1	0	0	0	1	0	0	0
23 Ісландія	5/11,5/1,8	17/84/0,3	4/22/9,4	3/3,5/3,6	21/140	29,7	7	6	2	36	40	655	3	24	0	655
24 Малайзія	8,5/18,5/5,4	14/78/1,4	4/31/28,0	8/13/3,5	8/188	39,2	8	8	10	45	45	321	10	69	60	321
25 Маврикій	5,5/5,5/1,0	15/98/0,6	4/81/229,4	5/17/0,6	8/152	21,9	7	7	9	38	128	303	9	41	166	372
26 Тайланд	5/4,5/6,2	18/104/0,1	4/32/63,1	5/7/7,3	21/262	28,7	7	5	11	51	97	223	4	50	43	233
27 Польща	5/37/12,0	12/153/0,3	4/122/18,6	6/33/0,3	7/260	40,5	8	6	1	0	0	0	1	0	0	0
28 Іспанія	7/13/4,8	15/208/5,4	5/95/100,1	5/12,5/6,1	9/152	46,9	7	9	1	0	0	0	1	0	0	0
29 Португалія	6/5/2,1	14/113/1,2	7/46/36	1/17/3	8/243	39,8	7	4	1	0	0	0	1	0	0	0
30 Чехія	8/9/1,0	21/247/0,2	4/68/23,8	4/28/4,0	8/248	50,0	7	6	1	0	0	0	1	0	0	0
Діапазон значень країн	1-9/0,5-64/0-14,6	7-21/27,5-249/0,1-6,2	2-7/10-137/1,4-278,1	1-8/1-33/0,1-7,7	3-21/12-269	13,0-51,8	5-8	4-9	1-11	0-55	0-264	0-749	1-12	0-69	0-283	0-678
Мода	3/5,5/1	11/93/0,3	4/22/н/д	3/1/2,5	8/140/	н/д	8	7	1	0	0	0	1	0	0	0
Медіана	4/5,5/1,15	11/94,5/0,95	4/62/37,95	4,2/9,75/3,35	8/135,5	37,8	7	7	2	11,5	40	180	1	2,5	13,5	161
Довідково: 76 Україна 2018	6/6,5/0,8	10/76/3,1	5/281/525,2	7/17/1,8	5/327,5	37,8	7	5	96	26	292	75	168	72	212	110
112 Україна 2014	6/21/1,3	10/73/607,1	10/277/178,0	8/45/1,9	28/390	54,9	5	-	29 ³		1930 ³		28 ³			2505 ³

Примітка: складено авторами за Звітами щодо легкості вдеення бізнесу 2014 та 2018.

Умовне позначення:³ – тривалість експорту (імпорту) в днях / вартість експорту (імпорту) за 1 контейнер в дол. США

Таблиця Б.4.

**Основні індикатори країн ТОП-40 за Індексом глобальної
конкурентоспроможності 2017-2018**

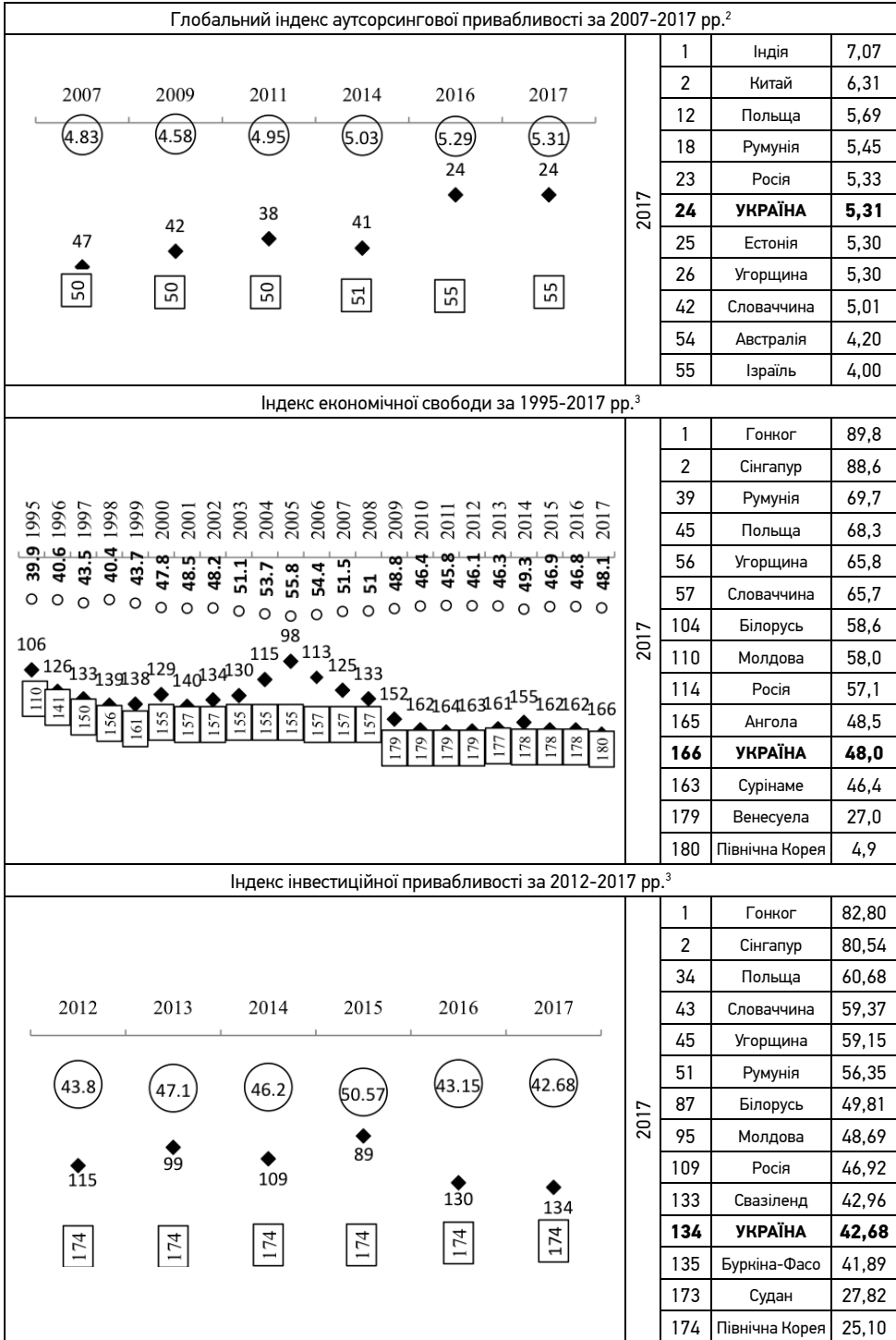
Рейтингова позиція та назва країни	Загальне податкове навантаження (%)	Час на відкриття бізнесу (дні)	Торгові тарифи (%)	Індекс юридичних прав (01-10, max)	Патенти (кількість заяв на 1 млн чол.)
1 Швейцарія	28,8	10	3,5	6	300,1
2 США	44,0	5,6	1,6	10	176,5
3 Сінгапур	19,1	2,5	0	8	144,9
4 Нідерланди	40,4	4	1,1	3	211,9
5 Німеччина	48,9	10,5	1,1	6	218,9
6 Гонконг, Китай	22,9	1,5	0	8	X
7 Швеція	49,1	7	1,1	6	317,9
8 Великобританія	30,9	4,5	1,1	7	99,1
9 Японія	48,9	11,2	1,9	4	332,4
10 Фінляндія	38,1	14	1,1	7	265,1
11 Норвегія	39,5	4	2,7	5	139,3
12 Данія	25,0	3	1,1	8	214,1
13 Нова Зеландія	34,3	0,5	1,6	10	80,5
14 Канада	21,0	1,5	2,8	9	88,8
15 Тайвань, Китай	34,5	10	5	4	X
16 Ізраїль	28,1	12	3	6	247,1
17 ОАЕ	15,9	8,2	4	2	9,4
18 Австрія	51,6	21	1,1	5	174,7
19 Люксембург	20,8	16,5	1,1	3	129,3
20 Бельгія	58,7	4	1,1	4	110,4
21 Австралія	47,6	2,5	2,2	10	77,7
22 Франція	62,8	3,5	1,1	4	126,6
23 Малайзія	40	18,5	4,7	7	10,6
24 Ірландія	26	5	1,1	7	89,9
25 Катар	2	52	56	1	34
26 Республіка Корея	33,1	4,0	7,2	5	249,5
27 Китай	68	28,9	11,6	4	17,7
28 Ісландія	30,1	3,5	2,6	5	108,2
29 Естонія	48,7	3,5	1,1	7	27,2
30 Саудівська Аравія	15,7	16,2	4,1	2	8,9
31 Чехія	50	9	1,1	7	24,4
32 Тайланд	32,6	25,5	7,3	3	1,5
33 Чилі	30,5	5,5	3,2	4	8,8
34 Іспанія	49	13	1,1	5	39
35 Азербайджан	39,8	3	7,9	2	0,5
36 Індонезія	30,6	24,9	4,8	6	0,1
37 Мальта	43,8	26	1,1	2	26,5
38 Російська Федерація	47,4	9,8	5,1	6	7,8
39 Польща	40,4	37,0	1,1	7	10,5
40 Індія	60,6	26	12,9	6	1,7
<i>Діапазон значень країн</i>	<i>2-68</i>	<i>0,5-52</i>	<i>0-56</i>	<i>1-10</i>	<i>0,1-332,4</i>
<i>Мода</i>	<i>40,4</i>	<i>4</i>	<i>1,1</i>	<i>6</i>	<i>X</i>
<i>Медіана</i>	<i>38,8</i>	<i>8,6</i>	<i>1,75</i>	<i>6</i>	<i>89,35</i>
Довідково:					
81 Україна 2017-2018	51,9	5	2,9	8	3,6
84 Україна 2013-2014	X	22	2,9	9	2,9

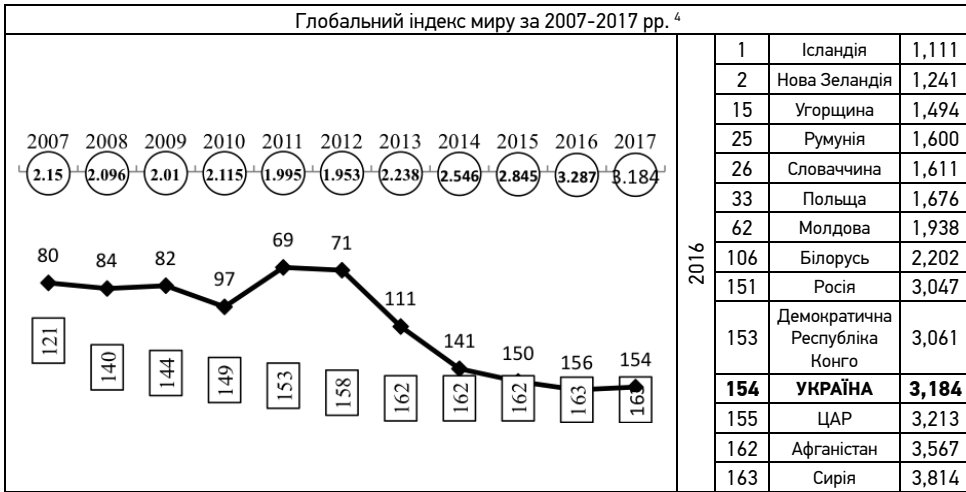
Примітка: складено авторами за Звітами щодо глобальної конкурентоспроможності 2013-2014 та 2017-2018.

Таблиця Б.5.

Україна за міжнародними оцінками

Динаміка значень індексів та рейтингових позицій		Рейтингові позиції та індекси країн																																													
		Рік	Місце	Країни ⁵	Індекси																																										
Індекс глобальної конкурентоспроможності за 2004-2018 рр. ²																																															
		<table border="1"> <tr><td>1</td><td>Швейцарія</td><td>5,86</td></tr> <tr><td>2</td><td>США</td><td>5,85</td></tr> <tr><td>38</td><td>Росія</td><td>4,64</td></tr> <tr><td>39</td><td>Польща</td><td>4,59</td></tr> <tr><td>59</td><td>Словаччина</td><td>4,33</td></tr> <tr><td>60</td><td>Угорщина</td><td>4,33</td></tr> <tr><td>68</td><td>Румунія</td><td>4,28</td></tr> <tr><td>80</td><td>Бразилія</td><td>4,14</td></tr> <tr><td>81</td><td>УКРАЇНА</td><td>4,11</td></tr> <tr><td>82</td><td>Бутан</td><td>4,10</td></tr> <tr><td>89</td><td>Молдова</td><td>3,99</td></tr> <tr><td>136</td><td>Мозамбiк</td><td>2,89</td></tr> <tr><td>137</td><td>Смен</td><td>2,87</td></tr> </table>				1	Швейцарія	5,86	2	США	5,85	38	Росія	4,64	39	Польща	4,59	59	Словаччина	4,33	60	Угорщина	4,33	68	Румунія	4,28	80	Бразилія	4,14	81	УКРАЇНА	4,11	82	Бутан	4,10	89	Молдова	3,99	136	Мозамбiк	2,89	137	Смен	2,87			
1	Швейцарія	5,86																																													
2	США	5,85																																													
38	Росія	4,64																																													
39	Польща	4,59																																													
59	Словаччина	4,33																																													
60	Угорщина	4,33																																													
68	Румунія	4,28																																													
80	Бразилія	4,14																																													
81	УКРАЇНА	4,11																																													
82	Бутан	4,10																																													
89	Молдова	3,99																																													
136	Мозамбiк	2,89																																													
137	Смен	2,87																																													
Індекс легкості ведення бізнесу за 2004-2018 рр. ³																																															
		<table border="1"> <tr><td>1</td><td>Нова Зеландія</td><td>86,55</td></tr> <tr><td>2</td><td>Сінгапур</td><td>84,57</td></tr> <tr><td>27</td><td>Польща</td><td>77,30</td></tr> <tr><td>35</td><td>Росія</td><td>75,50</td></tr> <tr><td>38</td><td>Білорусь</td><td>75,06</td></tr> <tr><td>39</td><td>Словаччина</td><td>74,90</td></tr> <tr><td>44</td><td>Молдова</td><td>73,00</td></tr> <tr><td>45</td><td>Румунія</td><td>72,87</td></tr> <tr><td>48</td><td>Угорщина</td><td>72,39</td></tr> <tr><td>75</td><td>Бутан</td><td>66,27</td></tr> <tr><td>76</td><td>УКРАЇНА</td><td>65,75</td></tr> <tr><td>77</td><td>Киризія</td><td>65,70</td></tr> <tr><td>199</td><td>Еритрея</td><td>22,87</td></tr> <tr><td>190</td><td>Сомалі</td><td>19,98</td></tr> </table>				1	Нова Зеландія	86,55	2	Сінгапур	84,57	27	Польща	77,30	35	Росія	75,50	38	Білорусь	75,06	39	Словаччина	74,90	44	Молдова	73,00	45	Румунія	72,87	48	Угорщина	72,39	75	Бутан	66,27	76	УКРАЇНА	65,75	77	Киризія	65,70	199	Еритрея	22,87	190	Сомалі	19,98
1	Нова Зеландія	86,55																																													
2	Сінгапур	84,57																																													
27	Польща	77,30																																													
35	Росія	75,50																																													
38	Білорусь	75,06																																													
39	Словаччина	74,90																																													
44	Молдова	73,00																																													
45	Румунія	72,87																																													
48	Угорщина	72,39																																													
75	Бутан	66,27																																													
76	УКРАЇНА	65,75																																													
77	Киризія	65,70																																													
199	Еритрея	22,87																																													
190	Сомалі	19,98																																													
Глобальний індекс інновацій за 2007-2017 рр. (2007-2010 рр. ² ; 2011-2017 рр. ³)																																															
		<table border="1"> <tr><td>1</td><td>Швейцарія</td><td>67,69</td></tr> <tr><td>2</td><td>Швеція</td><td>63,82</td></tr> <tr><td>34</td><td>Словаччина</td><td>43,43</td></tr> <tr><td>38</td><td>Польща</td><td>41,99</td></tr> <tr><td>39</td><td>Угорщина</td><td>41,74</td></tr> <tr><td>42</td><td>Румунія</td><td>39,16</td></tr> <tr><td>45</td><td>Росія</td><td>38,76</td></tr> <tr><td>49</td><td>Катар</td><td>37,90</td></tr> <tr><td>50</td><td>УКРАЇНА</td><td>37,62</td></tr> <tr><td>51</td><td>Тайланд</td><td>37,57</td></tr> <tr><td>54</td><td>Молдова</td><td>36,84</td></tr> <tr><td>88</td><td>Білорусь</td><td>29,98</td></tr> <tr><td>126</td><td>Гвінея</td><td>17,41</td></tr> <tr><td>127</td><td>Смен</td><td>15,64</td></tr> </table>				1	Швейцарія	67,69	2	Швеція	63,82	34	Словаччина	43,43	38	Польща	41,99	39	Угорщина	41,74	42	Румунія	39,16	45	Росія	38,76	49	Катар	37,90	50	УКРАЇНА	37,62	51	Тайланд	37,57	54	Молдова	36,84	88	Білорусь	29,98	126	Гвінея	17,41	127	Смен	15,64
1	Швейцарія	67,69																																													
2	Швеція	63,82																																													
34	Словаччина	43,43																																													
38	Польща	41,99																																													
39	Угорщина	41,74																																													
42	Румунія	39,16																																													
45	Росія	38,76																																													
49	Катар	37,90																																													
50	УКРАЇНА	37,62																																													
51	Тайланд	37,57																																													
54	Молдова	36,84																																													
88	Білорусь	29,98																																													
126	Гвінея	17,41																																													
127	Смен	15,64																																													

Примітка: складено авторами на основі звітів про глобальну конкурентоспроможність Всесвітнього економічного форуму; звітів "Ведення бізнесу" Групи Світового Банку; звітів щодо Глобального інноваційного індексу за відповідні роки Корнуельського університету, бізнес-школи INSEAD та Всесвітньої організації інтелектуальної власності WIPO; Wall Street Journal і Heritage Foundation; звітів щодо Глобального індексу аутсорсингової привабливості Консалтингової компанії AT Kearney; звітів "International Business Compass" Гамбургського інституту світової економіки; звітів щодо Глобального індексу миру Інституту економіки та миру за вказані роки.

Умовні позначення: діапазони значень індексів: ² – від 1 (низького) до 7 (високого), ³ – від 0 (низького) до 100 (високого), ⁴ – від 1 (високого) до 5 (низького); ○ – значення індексу (● – значення індексу за іншою методологією та шкалою розрахунку); ◆ – рейтингова позиція; □ – загальна кількість країн у рейтингу; ⁵ – Україна, країни-лідери / аутсайтери / сусіди.

Таблиця Б.6.

**Основні показники інвестиційної діяльності України
за результатами 2016 р.**

Індикатор	Одиниці виміру	Значення
Валове нагромадження основного капіталу	млу грн	361030
	% від ВВП	15
	темпи росту, % до попереднього року	34
Капітальні інвестиції	млн грн	359216,1
	у розрахунку на одну особу, грн	8451,6
	відношення вартості нововведених основних засобів до обсягу капітальних інвестицій, %	56
ПІІ	наростаючим підсумком з початку інвестування, млрд дол. США	38,9
	у розрахунку на одну особу, дол. США	917,1
	чистий приріст, млн дол США	3284
	Відношення чистого приросту ПІІ до ВВП, %	3,5
Ступінь зносу основних засобів	%	58,1
	за видами економічної діяльності:	
	сільське господарство, лісове господарство та рибне господарство	37,3
	промисловість	69,4
	будівництво	36,0
	транспорт, складське господарство, поштова та кур`єрська діяльність	50,6

Таблиця Б.7.

**Динаміка ПІІ (акціонерного капіталу) в Україну за країнами-інвесторами
(на початок року нарастаючим підсумком)**

ПІІ /роки	1996	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
ПІІ	896,9	3875,0	4555,3	5471,8	6794,4	9047,0	16890,0	21607,3	29542,7	35616,4	40053,0	44806,0	50333,9	55296,8	57056,4*	40725,4**	36154,5**	37313,3***
Кіпр	51,1	377,7	493,0	672,1	901,9	1101,4	1635,9	3187,5	5946,4	7646,2	9005,3	10044,9	13355,2	17748,6	18978,5	12769,4	10239,5	9564,8
Нідерланди	46,5	362,2	374,1	396,3	459,9	637,2	919,0	1533,8	2508,8	3197,4	3954,5	4683,3	4898,0	5188,5	5543,7	6986,7	6184,7	5844,1
Німеччина	156,9	240,9	250,5	317,7	451,6	653,7	5503,7	5578,1	5918,3	6393,0	6601,9	7083,0	7391,8	6120,9	6202,4	2105,2	1598,2	1608,3
Російська Федерация	50	286,6	315,5	323,2	388,6	720,8	835,8	1002,1	1462,4	1847,2	2566,4	3403,2	3600,4	3793,0	3902,8	2338,9	3036,9	4356,9
Австрія	16,4	124,5	144,4	214,3	252,4	361,1	1439,5	1633,8	2067,4	2443,8	2605,2	2731,4	3418,8	3402,6	3178,8	1648,7	1559,8	1271,3
Велика Британія	53,9	312,0	414,2	534,0	701,2	955,4	1174,8	1563,4	1975,5	2249,8	2307,5	2287,1	2593,4	2553,6	2768,2	2153,4	1790,3	2008,9
Віргінські Острови	5,0	192,8	275,2	346,1	367,5	582,2	736,5	806,2	1066,7	1294,0	1342,7	1451,5	1666,0	2007,6	2275,9	1988,3	1715,0	1682,6
Франція	11,3	39,9	24,2	40,1	59,2	79,0	87,9	830,3	1044,8	1231,2	1630,8	2368,1	2260,4	1766,6	1740,9	1394,6	1305,4	1294,7
Швейцарія	38,4	163,3	224,0	272,2	321,6	442,3	456,4	566,5	648,0	718,0	796,4	862,3	947,7	1105,9	1351,0	1391,5	1390,8	1451,9
Італія	19,2	72,2	81,1	86,5	94,9	103,1	117,4	132,9	150,4	914,2	982,0	980,6	975,1	1027,6	1210,2	371,5	343,6	319,6
США	"	639,5	777,5	890,6	1060,2	1190,6	1387,4	1396,8	1430,1	1464,6	1309,1	1158,1	1000,7	1013,9	934,7	701,6	634,1	574,4
Польща	20,5	62,8	69,3	98,1	152,7	194,7	225,5	394,6	672,1	690,1	866,7	932,8	854,1	917,0	839,5	808,6	758,3	771,1
Беліз	1,1	10,3	16,1	10,6	8,6	33,9	89,6	81,4	120,9	156,9	120,0	139,7	159,7	852,0	1026,6	652,5	535,1	604,1
Угорщина	20,0	51,9	58,3	79,8	128,7	177,3	191,0	370,9	411,2	595,4	711,5	700,5	681,4	685,8	685,9	593,2	614,9	770,1
Люксембург	1,0	9,7	13,6	15,3	40,9	58,1	77,8	93,4	210,7	214,2	265,1	441,7	495,2	566,1	555,8	398,8	363,9	964,2
Панама	3,3	12,3	15,0	19,1	28,6	25,8	39,0	66,4	127,9	138,6	164,0	209,2	300,7	411,5	610,5	394,8	316,9	291,7
Швеція	19,1	77,1	89,2	90,4	103,1	120,3	134,1	137,3	986,7	1262,8	1275,8	1710,6	1756,8	1602,2	439,3	360,2	328,9	322,1
Бельгія	24,9	23,4	24,6	24,6	27,9	42,6	45,1	36,2	39,1	43,8	64,1	64,7	85,3	73,3	66,0	104,2	96,8	99,3
Ірландія	25,2	90,5	74,2	77,9	77,3	46,2	45,9	72,2	117,1	133,6	138,8	157,2	168,4	70,9	70,1	71,5	72,9	42,8
Інші країни світу	333,1	725,4	821,3	962,9	1167,6	1521,3	1747,7	2123,5	2638,2	2981,6	3345,2	3396,1	3724,8	4389,2	4675,6	16261,2	13508	13035,2

Примітка: складено авторами на основі статистичних збірників «Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності України» за 2010 р., 2013 р. та 2014 р. та 2016 р. Державної служби статистики України та її територіальних органів.

Таблиця Б.8.

Притік ПІВ в Україну та її країни-сусіди (млн дол. США)

Країна	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Україна	-	200,0	200,0	159,0	159,0	267,0	521,0	623,0	743,0	496,0	595,0	792,0	693,0	1 424,0	1 715,0	7 808,0	5 604,0	9 891,0	10 913,0	4 816,0	6 495,0	7 207,0	8 401,0	4 499,0	410,0	2 961,0
Росія		1 161,0	1 210,8	689,6	2 065,7	2 579,3	4 884,6	2 761,3	3 309,4	2 651,1	2 800,3	3 425,0	7 754,8	15 283,8	14 375,1	37 441,6	54 921,9	75 855,7	27 752,3	31 648,0	36 667,8	30 187,7	53 397,1	29 151,7	9 824,9	
Польща	880	3590	6780	17150	18752	3 658,2	4 498,7	4 910,2	6 998,4	7 270,8	9 445,3	5 579,3	4 030,1	3 982,3	12 140,3	8 203,2	14 577,5	19 836,2	22 830	10 039,3	12 796,3	15 925,1	12 423,5	36 255	12 531,0	7 489,4
Румунія	0,0	40,0	77,0	94,0	341,0	419,0	2 63,0	1 215,0	2 031,0	1 027,0	1 056,8	1 157,9	1 140,7	2 196,3	6 435,6	6 152,3	10 858,1	9 732,8	13 491,5	4 665,4	3 041,0	2 362,9	3 198,5	3 601,4	3 211,4	3 388,9
Словаччина	93,0	81,0	100,0	179,1	255,2	2 587,1	369,7	230,6	926,8	626,8	2 720,4	2 274,8	5 864,9	2 975,7	4 029,0	3 109,6	5 803,1	4 017,2	4 868,0	- 6,1	1 769,8	3 491,3	2 981,7	- 604,1	- 331,5	802,5
Білорусь		7,0	17,6	10,5	14,7	104,5	351,6	190,8	444,0	118,8	95,8	247,1	171,8	163,8	306,6	357,1	1 807,3	2 187,9	1 876,5	1 393,4	4 002,4	1 429,3	2 229,6	1 827,6	1 983,9	
Угорщина	553,8	1 470,4	1 477,0	2 443,0	1 143,4	5 103,5	3 299,6	4 167,3	3 334,9	3 311,9	2 764,1	3 936,0	2 993,6	2 137,4	4 265,7	7 709,0	6 817,5	3 950,8	6 327,2	1 995,3	2 192,8	6 300,1	14 409,2	3 404,3	7 490,0	1 269,9
Молдова		17,0	14,0	12,0	66,9	23,7	78,7	75,5	37,9	127,5	103,4	84,1	73,8	146,2	190,7	298,5	54,13	711,5	208,3	207,9	288,2	195,1	242,7	200,6	2 285	

Примітка: складено авторами за даними Конференції ООН з торгівлі і розвитку (UNCTAD).

Таблиця Б.9.

Прямі інвестиції (акціонерний капітал) з України за країнами спрямування (на початок року наростаючим підсумком, млн дол. США)

Країни /роки	1996	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Загалом, з них:	84,1	170,3	155,7	144,3	166,0	198,6	219,5	243,3	619,6	6203,1	6223,3	6868,3	6899,7	6483,3	6597,4*	6456,2**	6315,2**	6346,3***
Кіпр					1,9	2,0	2,6	10,3	5825,5	5826,1	5778,5	6342,5	6342,1	5811,0	5818,5	5926,1	5923,7	5930,5
Російська Федерація	52,1	68,1	84,9	73,5	88,0	97,3	102,9	104,0	148,6	99,9	166,1	190,3	236,6	292,6	377,9	196,4	122,8	144,1
Латвія								3,5	30,7	31,6	31,9	87,9	80,4	95,5	98,6	85,0	69,8	68,4
Польща	0,3		0,3	0,3	0,4	21,1	21,3	24,2	30,1	46,9	47,3	47,0	46,3	52,3	56,4	53,4	50,2	48,7
Віргінські острови	-	-	-	-	-	-	0,07	10,9	14,3	20,8	20,8	25,8	25,8	25,8	25,8	25,8	24,2	1,0
Казахстан	-				0,0	0,01	0,01	0,2	0,8	26,8	27,1	25,2	24,5	25,0	25,9	24,2	1,0	1,0
Угорщина	7,1	0,8	0,5	0,1	0,1	0,1	0,1	0,09	0,09		0,1	0,1	4,2	12,2	17,3	16,0	14,6	14,9
Молдова	0,01			0,02	0,02	0,9	1,3	26,7	26,6	15,2	15,2	16,7	16,9	16,9	10,7	7,8	7,1	
Швейцарія	8,1	6,5	3,3	3,8	4,2	4,7	4,0	4,3	4,6	5,0	5,1	9,3	9,2	5,7	8,2	7,3	7,3	7,1
Грузія		0,9	0,8	0,8	2,4		2,2	2,9	28,5	26,9	32,4	31,1	32,3	33,0	41,1	37,6	1,4	1,7

Примітка: складено авторами за статистичними збірниками ДССУ «Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності України» за 2010 р., 2013 р. та 2014 р., 2016 р.

Таблиця Б.10.

**ПІІ (акціонерний капітал) в Україні за видами економічної діяльності
(на початок року нарастаючим підсумком, млн дол. США)**

Види економічної діяльності / роки	2010	2011	2012	2013	2014*	2015**	2016**	2017**
Усього	4053,0	4480,6,0	50333,9	55296,8	57056,4	40725,4	36154,5	37313,3
Сільське, лісове та рибне господарство	680,4	730,7	736,3	728,8	776,9	617,0	502,2	585,9
Промисловість	1321,2,2	13747,7	15019,1	17174,8	18067,5	12419,4	9893,6	9503,0
добувна промисловість і розроблення кар'єрів	1013,9	1153,9	1191,0	1637,2	1953,1	3126,2	1868,7	1521,3
переробна промисловість	11827,9	12190,2	1292,2	13980,9	14894,6	8797,6	7531,9	7524,7
постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря	281,5	310,9	722,3	1459,2	1140,8	412,4	438,0	391,1
водопостачання; каналізація, поводження з відходами	88,9	92,7	113,5	97,4	78,9	83,2	55,1	65,9
Будівництво	1272,4	1332,9	1231,0	1459,2	1580,0	1301,9	1104,1	1042,0
Оптова та роздрібна торгівля; ремонт автотранспортних засобів і мотоциклів	4381,3	4723,5	5401,3	6140,0	6829,3	6037,6	5247,4	5072,2
Транспорт, складське господарство, пошта та кур'єрська діяльність	993,0	1096,0	1145,4	1506,3	1535,3	1355,5	1088,0	1086,5
Тимчасове розміщування й організація харчування	489,4	505,3	721,1	822,1	446,5	382,3	332,6	330,0
Інформація та телекомунікації	1733,2	1895,9	2144,4	2003,0	2051,2	1646,2	2089,4	2076,1
Фінансова та страхова діяльність	12435,2	14956,9	16334,4	16430,1	15048,9	8790,3	8382,0	9910,6
Операції з нерухомим майном	2456,5	3135,0	3624,5	3997,8	4768,3	3979,4	3882,1	3579,8
Професійна, наукова та технічна діяльність	1163,5	1215,5	2114,2	2883,1	4006,8	2634,5	2222,6	2257,9
Діяльність у сфері адміністративного та допоміжного обслуговування	918,0	1168,5	1537,6	1809,7	1686,9	1340,2	1222,7	1507,0
Державне управління й оборона; обов'язкове соціальне страхування	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,0	0,0
Освіта	41,0	16,9	7,7	10,1	12,0	10,7	16,0	21,8
Охорона здоров'я та надання соціальної допомоги	111,7	115,3	115,5	130,0	60,7	50,7	44,0	44,5
Мистецтво, спорт, розваги та відпочинок	136,1	141,8	168,0	175,4	157,0	141,0	112,5	100,7
Надання інших видів послуг	29,0	24,0	33,2	26,3	28,9	18,4	0,0	0,0

Примітка: складено авторами за матеріалами статистичного збірника «Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності України» за 2015 р., 2016 р. Державної служби статистики України та її територіальних органів.

Умовне позначення: 0,0 - явища відбулися, але у вимірах, менших за ті, що можуть бути виражені використаними в таблиці розрядами.

Таблиця Б.11.

Регіони України в національних рейтингах

Індекси та/або загальні рейтингові місця регіонів		Рейтинг соціально-економічного розвитку регіонів України (2016 р.) ²					Рейтингові позиції та індекси за окремими інвестиційними індикаторами (лідери/аутсайди)			
Місце	Індекс капітальних інвестицій (% до відповідного періоду попереднього року)	Обсяг капітальних інвестицій (крім інвестицій з державного бюджету) у розрахунку на одну особу нарастаючим підсумком (грн)	Темпи зростання (зменшення) обсягу ПІП (акціонерного капіталу) (% до обсягу на початок року)	Обсяг ПІП (акціонерного капіталу) у розрахунку на одну особу нарастаючим підсумком з початку інвестування (дол США)						
1. м. Київ (1)	152,0	м. Київ	Чернігівська	м. Київ	8092,6					
2. Харківська (2)	149,9	Дніпропетровська	Кіровоградська	Дніпропетровська	1208,3					
3. Київська (6)	136,5	Київська	Дніпропетровська	Київська	921,3					
4. Вінницька (7)	136,3	Львівська	Івано-Франківська	Полтавська	737,5					
5. Чернівецька (3)	135,9	Одеська	Чернівецька	Івано-Франківська	669,2					
6. Рівненська (11)	106,4	Херсонська	м. Київ	Хмельницька	135,7					
7. Черкаська (10)	104,2	Закарпатська	Луганська	Вінницька	123,1					
8. Хмельницька (13)	103,2	Рівненська	Сумська	Чернівецька	70,3					
9. Волинська (12)	101,4	Луганська	Миколаївська	Кіровоградська	69,0					
10. Дніпропетровська (5)	94,0	Чернівецька	Тернопільська	Тернопільська	42,7					
11. Житомирська (16)										
12. Івано-Франківська (4)										
13. Львівська (9)										
14. Закарпатська (17)										
15. Одеська (18)										
16. Закарпатська (8)										
17. Львівська (14)										
18. Кіровоградська (21)										
19. Миколаївська (22)										
20. Тернопільська (15)										
21. Херсонська (20)										
22. Чернівецька (23)										
23. Сумська (19)										
24. Донецька (25)										
25. Луганська (24)										
		лідери		аутсайди						

Примітка: складено авторами за Моніторингом соціально-економічного розвитку регіонів за 2016 р. (рейтингова оцінка) Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України.

Умовні позначення: 2 – значення індикаторів наведені у вказаних одиницях вимірювання; – для розрахунку рейтингової оцінки для Донецької та Луганської областей використано наявні дані, що розраховуються лише по підконтрольній Україні території; (1-25) – попереднє рейтингове місце регіону за вказаний рік.

Таблиця Б.12.
III (акціонерний капітал) у регіонах України (на початок року наростаючим підсумком, млн дол. США)

	1995	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Україна	483,5	3875,0	4555,3	5471,8	6794,4	9047,0	16890,0	21607,3	29542,7	35616,4	40053,0	44806,0	50333,9	55296,8	57056,4*	40725,4**	36154,5**	37313,3***
АР Крим	X	146,0	162,9	194,8	234,0	358,9	488,1	604,7	753,9	649,8	718,4	815,6	1176,7	1461,6	X	X	X	X
Вінницька	0,4	2,0	27,3	47,8	60,4	65,8	79,1	108,3	152,6	161,3	184,6	205,3	248,2	248,2	309,4	223,0	187,8	180,0
Волинська	2,2	4,9	48,9	53,6	86,3	97,4	113,4	272,4	392,4	269,2	332,4	218,6	291,4	380,5	341,3	271,2	247,1	226,8
Дніпропетровська	43,4	220,0	294,6	428,2	614,4	821,0	5872,6	6519,3	7096,7	6832,4	7054,1	7495,1	8208,2	8432,3	9064,0	5775,8	4009,9	3452,8
Донецька	X	306,8	334,7	389,3	436,4	529,7	614,4	905,9	1355,2	1529,0	1636,8	2278,2	2646,9	3187,0	3402,5	2322,0	1748,0	1429,7
Житомирська	3,2	27,9	38,1	58,2	77,5	113,7	121,5	154,4	305,1	208,9	238,1	258,1	337,7	362,8	388,7	259,8	222,7	216,3
Закарпатська	12,4	92,1	108,0	127,7	181,6	244,3	261,3	295,0	345,3	356,4	343,7	364,4	348,5	406,4	437,5	334,2	311,8	317
Запорізька	8,3	230,0	307,0	366,7	453,1	536,3	598,6	656,6	811,4	890,6	916,2	952,8	987,6	1077,6	1125,4	843,4	682,7	815,3
Івано-Франківська	12,3	40,1	46,3	69,9	96,0	120,9	136,7	183,5	404,8	500,4	635,1	512,5	624,0	642,7	813,8	925,9	836,6	826,6
Київська	X	342,7	413,6	423,1	471,9	559,1	678,9	908,3	1120,5	1347,4	1525,5	1611,1	1751,7	1835,2	1988,5	1750,3	1593,4	1518,3
Кіровоградська	4,6	19,5	36,0	38,0	58,5	123,5	67,5	68,6	71,6	80,2	82,6	65,0	72,4	103,7	158,5	70,6	52,5	58,9
Луганська	19,1	31,4	39,3	51,6	57,5	146,2	268,7	284,3	367,0	393,8	637,1	687,5	766,0	838,2	879,1	578,2	443,9	436,5
Львівська	26,9	150,0	159,7	220,1	304,9	358,2	426,9	515,0	838,5	958,0	1198,6	1254,6	1387,8	1637,8	1701,4	1197,7	1101,0	1096,7
Миколаївська	X	45,4	60,4	64,3	174,9	75,8	123,7	113,7	136,0	161,8	142,7	165,4	152,3	244,7	282,8	228,9	212,8	213,5
Одеська	59,6	230,0	235,7	291,2	380,0	517,8	599,3	718,7	880,8	970,2	1042,0	1107,3	1220,5	1429,1	1671,7	1430,4	1330,1	1330,4
Полтавська	10,5	181,0	149,6	152,7	176,7	211,0	280,0	316,7	368,8	516,3	450,9	551,3	702,2	943,2	1065,6	1039,4	1000,1	1003,0
Рівненська	2,4	45,6	49,9	51,1	54,1	103,5	109,6	145,0	265,5	304,4	307,6	309,2	280,4	298,8	313,4	242,5	199,6	182,2
Сумська	4,4	44,3	126,8	128,3	141,0	135,0	145,5	156,7	180,5	158,0	243,5	359,6	361,8	386,5	422,7	263,3	199,1	190,0
Тернопільська	8,7	21,3	23,0	26,9	28,7	37,2	39,3	45,0	51,0	58,6	66,5	59,8	61,9	63,9	68,9	55,8	49,2	48,2
Харківська	2,7	121,0	150,2	164,6	272,9	387,2	485,7	983,7	1278,8	1606,9	2082,7	2716,9	2814,3	2174,3	2131,9	1728,8	1554,6	636,6
Херсонська	0,4	35,2	45,1	55,2	64,5	92,9	109,2	127,5	174,1	192,9	197,4	203,4	206,4	251,5	275,2	208,2	211,0	201,1
Хмельницька	4,6	15,4	21,5	28,5	46,6	66,5	77,3	92,2	129,0	137,3	219,6	183,0	186,8	205,1	224,5	189,1	145,5	158,2
Черкаська	22,5	104,7	54,7	83,3	97,8	122,3	99,1	116,3	175,0	168,1	222,5	289,4	285,7	882,5	887,9	512,9	348,0	334,6
Чернівецька	3,4	8,9	12,9	16,6	20,2	24,5	28,4	36,8	51,2	60,1	61,8	61,9	61,9	64,2	80,2	68,6	59,1	57,1
Чернігівська	8,2	51,5	53,9	61,3	76,0	95,9	98,2	81,5	96,1	103,9	88,8	94,9	100,9	105,0	128,4	99,8	92,1	240,8
м. Київ	120,7	1305,0	1541,7	1863,3	2104,6	3017,6	4836,5	7053,1	11674,4	14837,2	19225,1	21831,6	24907,7	27278,1	28693,0	20105,5	19296,0	22142,8
м. Севастополь	X	15,2	15,5	15,5	23,9	84,3	110,5	144,8	145,7	160,3	158,8	153,6	165,8	155,9	X	X	X	X

Примітка: складено авторами за даними ДССУ та її територіальних органів.

Таблиця Б.13.
ПІІ (акціонерний капітал) на одну особу населення наростуючим підсумком на початок року (дол. США)

Україна, регіони	1996	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2021 ^о	2021 ^о		
Україна	17,5	78,7	94,1	114,0	142,6	191,4	359,9	463,6	637,7	773,0	873,1	980,6	1105,6	1217,6	1327,8 [*]	950,8 ^{**}	847,2 ^{**}	886,0 ^{**}	1750	1750	X	
АР Крим	7,2	70,2	81,0	96,7	116,8	180,3	246,5	292,6	369,5	331,5	367,0	417,0	602,0	747,5	X	X	X	X	1034	1034	X	
Вінницька	2,9	12,2	15,5	27,3	34,8	38,2	46,4	64,2	91,2	97,2	112,0	125,3	138,9	152,9	191,5	138,7	117,4	113,1	263	263	263(255,9/238,1 [†])	
Волинська	3,0	46,5	46,1	50,8	82,3	93,3	109,1	262,8	379,3	240,5	321,6	211,4	281,6	367,0	328,8	240,9	237,6	225,9	438	438	438	
Дніпропетровська	16,6	59,7	82,4	1120,9	1174,8	1235,5	11899,7	12082,7	12019,6	12096,5	12244,2	12468,6	12547,0	12749,3	12749,3	12749,3	12749,3	12749,3	12749,3	12749,3	12749,3	12749,3
Донецька	15,2	62,6	69,0	81,3	92,2	113,1	132,6	197,4	298,1	339,3	366,1	513,5	600,9	728,2	828,8	539,0	409,5	385,0	1225	860	860	
Житомирська	2,7	19,6	27,4	42,1	56,6	84,0	90,8	116,6	156,9	160,6	184,4	201,1	264,4	285,2	306,9	206,2	177,8	178,8	482	482	482	
Закарпатська	1,4	72,1	86,2	102,0	1145,3	1195,9	210,0	237,6	278,4	287,4	293,0	293,1	279,6	325,1	349,2	266,2	248,1	252,9	560	560	560	
Запорізька	6,9	1115,8	1159,1	1191,4	1238,4	1284,6	320,4	354,3	441,2	487,6	504,6	527,7	550,0	602,8	632,3	476,5	388,1	372,3	963	963	963	
Івано-Франківська	12,4	27,8	32,9	49,8	68,7	86,8	98,4	132,5	293,1	362,9	460,8	372,0	453,1	466,4	590,0	671,1	606,4	593,6	928	928	X	
Київська	17,1	1188,8	1225,9	1233,8	1262,9	314	1384,5	1518,5	1644,6	1780,3	1887,4	940,0	1022,7	1070,1	1157,4	1016,7	923,8	1869,7	1455	1455	X	
Кіровоградська	5,6	17,0	32,0	34,1	53,1	113,8	63,1	65,1	68,9	78,0	81,3	64,5	72,4	104,5	160,9	72,2	54,1	61,3 ^с	298	298	298	
Луганська	8,1	12,0	15,3	20,5	23,1	59,6	111,0	118,9	155,2	168,4	275,0	299,3	336,3	370,9	391,9	259,9	201,0	172,6	582	582	322,5(301,9 [†])	
Львівська	15,9	55,8	61,0	84,8	117,9	139,1	166,5	201,6	329,4	377,5	473,2	476,1	549,7	649,3	674,9	475,3	437,3	434,5	963	963	963	
Миколаївська	4,7	35,2	47,5	51,2	140,5	61,4	101,1	93,0	113,3	134,9	136,5	139,5	129,1	208,2	241,7	196,4	183,4	197,5	438	438	X	
Одеська	130,0	181,8	195,8	1119,2	1156,5	1214,7	249,9	301,0	369,4	407,2	437,7	465,5	513,4	684,3	701,0	599,7	558,3	560,0	1050	1050	1050	
Полтавська	7,8	1108,7	91,4	94,9	111,0	134,1	180,0	205,7	241,9	361,9	301,0	371,0	476,2	644,0	732,3	718,9	696,4	704,4	1085	1085	1085	
Рівненська	2,9	38,6	40,9	43,7	46,4	89,1	94,7	125,6	230,5	162,6	267,4	248,6	243,4	258,8	270,9	209,3	172,0	157,0	438	438	X	
Сумська	12,1	33,4	197,3	99,8	111,1	107,9	134,2	128,8	150,2	134,9	207,1	308,8	313,3	337,4	372,1	233,8	178,3	171,8	603	603	X	
Тернопільська	7,8	18,5	20,1	23,7	25,4	33,2	35,3	40,7 ^г	46,4 ^г	53,7 ^г	61,1 ^г	55,2 ^г	57,4 ^г	59,4 ^г	64,3 ^с	52,2 ^с	46,2 ^с	45,8	957	957	95	
Харківська	2,7	41,2	51,7	57,1	95,4	136,4	172,0	350,7	458,6	580,5	754,6	1989,2	1029,7	797,1	782,3	635,9	573,8	606,1	1745	1745	X	
Херсонська	1,7 ^г	29,0	38,2	47,4	55,9	81,3	96,6	113,8	156,7	175,1	180,3	186,7	190,4	233,0	256,2	194,8	198,3	191,6	455	455	455	
Хмельницька	4,6	10,7	15,0	20,1	33,2	47,8	56,1	67,6	95,4	102,3	164,5	137,9	141,4	156,1	171,7	145,3	127,9	124,5	350	350	X	
Черкаська	118,7	72,8	38,9	60,0	71,1	89,8	73,7	87,4	132,8	128,7	171,6	224,9	223,6	695,2	704,3	409,6	279,8	271,5	1050	1050	X	
Чернівецька	4,4	9,6 ^г	13,9 ^г	18,1 ^г	22,1 ^г	26,9 ^г	31,3 ^г	40,7 ^г	56,8	66,7	68,6	68,7	68,7	71,1	88,6	75,8	65,2	63,4	96	96	X	
Чернігівська	8,9	40,4	43,4	50,0	63,0	80,6	83,9	70,8	84,6	92,8	80,2	86,7	93,0	97,7	120,7	94,8	88,4	233,7	262,5	262,5	X	
м.Київ	1140,1 [†]	1501,1 [†]	1597,8 [†]	1724,5 [†]	1812,9 [†]	1155,6 [†]	11833,1 [†]	12647,1 [†]	14343,3 [†]	16209,3 [†]	17031,9 [†]	17936,2 [†]	19006,9 [†]	19783,0 [†]	110190,7 [†]	17086,9 [†]	16756,3 [†]	17468,8 [†]	112250 [†]	112250 [†]	112250 [†]	
м.Севастополь	2,6	39,0	40,9	41,1	63,3	1223,8	293,3	383,7	439,0	424,2	419,9	405,7	437,4	409,9	X	X	X	X	687,5	687,5	X	
Довідково: розріз- ви між лідерами та аутсайдами (рази)	82,4	52,2	43,0	40,0	36,8	43,0	58,6	45,0	93,6	115,6	115,1	143,8	156,9	164,7	158,5	135,8	146,2	199,8	128,9	128,9	X	

Примітка: складено та розраховано авторами за даними статистичних збірників «Інвестиції зовнішньоекономічної діяльності України» за 2009 р., 2013 р., 2014 р., 2016 р., ДССУ, ДСРР-2020 та РСР. Умовне позначення: 2 – прогнози розвитку Вінницької і Луганської областей на 2016-2019 рр. за оптимістичним / песимістичним сценаріями.

Таблиця Б.14.

ВРП у розрахунку на одну особу (грн)

Україна, регіони	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2020 ²	2020 ³
Україна	7273	9372	11630	15496	20495	19832	23600	28488	32002	33473	36904*	57238	X
АР Крим	4951	6460	8101	10574	13898	13933	14507	19467	22675	23595	X	35356	X
Вінницька	4700	5966	7328	9159	12061	12145	14332	17768	20253	22303	27249	38349	38349 (44155/40758 ²)
Волинська	4771	6285	7397	9711	12340	11796	13916	16993	19249	19817	23218	35488	35488
Дніпропетровська	18609	111909	115239	120868	130918	127737	134709	142068	144650	146333	153749	179446	79446
Донецька	19713	112490	115725	120197	126028	123137	128986	136446	138907	137830	27771	168399	42244
Житомирська	4397	5554	6636	8485	11545	11419	14616	17184	19551	20286	23678	38464	38464
Закарпатська	4238	5373	6576	8452	10626	10081	12278	14455	17088	17044	19170	32053	32053
Запорізька	18093	110683	113369	118022	23232	120614	123657	27567	30656	30526	137251	56666	56666
Івано-Франківська	5238	6916	8157	10055	12940	12485	14814	19386	23379	24022	27232	43215	X
Київська	6652	8673	10918	15033	120593	121769	126140	134420	140483	139988	146058	165595	X
Кіровоградська	5122	6394	7723	9546	13515	13096	15533	19918	22082	25533	29223	43730	43730
Луганська	5973	8131	10085	13628	18338	16562	19788	25067	25950	24514	14079 ²⁵	48080	48080
Львівська	5396	6657	8351	10915	13902	14093	16353	20490	24387	24937	28731	45332	X
Миколаївська	6424	7801	9769	12227	16175	17050	20276	23402	24838	27355	30357	46363	X
Одеська	7028	8619	10379	13827	19638	120341	22544	25748	27070	29118	31268	50369	50369
Полтавська	18841	111574	114330	118500	122476	122337	129652	135246	138424	139962	148040	168399	68399
Рівненська	4817	6269	7724	9695	12217	11699	13785	16735	18860	19003	24762	36003	X
Сумська	5009	6497	7848	10249	13622	13631	15711	19800	21722	23517	26943	40639	X
Тернопільська	3516 ²⁷	4603 ²⁷	5819	7510	9688 ²⁷	10240	11713	15055	16644	16819	20228	32053	32053
Харківська	7182	9025	11353	115645	121294	121228	123639	27866	29972	31128	35328	55521	X
Херсонська	4546	5713	6744	8122	11944	12256	14346	16990	17910	19311	21725	34915	34915
Хмельницька	4549	5764	7023	9100	11932	11780	13602	17260	19920	20165	24662	37033	X
Черкаська	4853	6681	8209	10331	14581	14393	17325	21082	24558	26168	30628	46191	X
Чернівецька	3589	4654	5650 ²⁷	7369 ²⁷	9771	9383 ²⁷	10939 ²⁷	13228 ²⁷	14529 ²⁷	15154 ²⁷	16552	30451 ²⁶	X
Чернігівська	5163	6474	7714	10081	13213	13121	15406	19357	22096	22603	26530	41211	X
м.Київ	123130 ¹	128780 ¹	135210 ¹	149795 ¹	161592 ¹	161088 ¹	170424 ¹	179729 ¹	197429 ¹	109400 ¹	124163 ¹	171142 ¹	X
м.Севастополь	5847	7452	10079	12961	16592	16966	20455	24564	25872	28765	X	40508	X
розриви між лідерами та аутсайдерми (рази)	6,6	6,3	6,2	6,8	6,4	6,5	6,4	6,0	6,7	7,2	8,8	5,6	X
европейський критерій депресивності (75 % від середнього по Україні)	5454	7029	8723	11622	15371	14874	17700	21366	24002	25105	27678	42929	X
кількість регіонів України з обсягом ВРП нижче європейського критерію депресивності	16	16	16	16	16	16	16	16	14	15	13	13	X

Примітка: складено та розраховано авторами за даними ДССУ, ДСРР-2020 та РСР.

Умовне позначення: ² – прогнози розвитку Вінницької і Луганської областей на 2016-2019 рр. за оптимістичним / песимістичним сценаріями.

Таблиця Б.15.

Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової продукції (%)

України, регіони / роки	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2020 ^o	2020 ^{oo}
Україна	9,4	6,8	7,0	5,6	5,8	6,5	6,7	6,7	5,9	4,8	3,8	3,8	3,3	3,3	2,5*	1,4*	7	X
АР Крим	X	111,6	X	X	X	114,5	17,9	6,5	2,3	1,4	1,1	1,7	2,3	13,3	X	X	3,7	X
Вінницька	2,2	3,6	4,5	2,5	1,3	0,9 ²⁷	1,1	6,6	1,0	0,7	2,0	2,2	1,6	2,3	2,3	0,6	4,4	4,4
Волинська	4,1	120,0	24,6 ¹	17,3	114,7	5,8	124,6 ¹	137,0	124,7 ¹	1,3	14,2	15,6	1,7	3,0	12,5	12,2	19,8	9,8
Дніпропетровська	3,6	4,9	4,2	5,0	4,4	2,4	5,7	4,4	2,4	1,4	0,6	0,5 ²⁷	0,8	1,9	0,7	0,4	2,2 ²⁵	2,2
Донецька	123,0 ¹	19,6	18,9	17,2	3,8	5,8	5,5	4,6	4,6	15,9	1,9	2,1	2,2	3,0	1,7	2,6	4,3	5,1
Житомирська	13,3	112,1	111,4	2,0	3,5	3,3	4,3	3,2	2,3	0,8	1,5	13,8	15,1	15,5	1,4	11,8	6,9	6,9
Закарпатська	-	-	-	-	128,7 ¹	3,5	3,6	1,9	0,3 ²⁷	19,1	114,4 ¹	111,9	113,4	115,5 ¹	18,4	14,6	11,5	X
Запорізька	4,8	2,3	4,1	5,5	19,9	19,5	19,2	6,6	18,3	4,2	3,1	3,2	2,2	2,3	1,7	12,7	6	6
Івано-Франківська	1,3	0,8 ²⁷	0,8 ²⁷	2,0	3,3	3,1	1,7	4,2	5,2	17,2	2,3	15,2	17,5	14,3	13,8	1,3	18,8	X
Київська	5,2	4,3	4,8	4,2	3,5	3,0	3,0	2,9	2,8	2,3	2,1	2,3	1,7	2,4	2,2	0,8	4,7	X
Кіровоградська	1,2	1,5	2,4	17,2	19,3	17,0	113,0	19,6	17,1	15,7	15,2	15,3	2,8	16,4	12,9	12,3	8,5	8,5
Луганська	3,3	1,6	2,3	3,1	4,8	4,3	9,6	114,9	117,6	111,0	19,5	2,7	13,4	2,1	0,2 ²⁵	11,8	5,8	X
Львівська	4,2	4,7	18,0	15,9	4,3	3,4	3,3	6,5	3,1	3,5	1,6	1,5	2,1	3,0	2,1	11,9	3,7	X
Миколаївська	3,5	6,5	17,7	5,1	15,9	19,2	4,7	0,5 ²⁷	1,2	3,1	18,5	3,3	0,9	3,0	1,5	0,3 ²⁵	6,5	X
Одеська	0,7 ²⁷	4,4	3,5	15,7	5,7	114,9	115,4	113,3	1,3	0,5 ²⁷	0,8	2,2	13,6	13,6	2,4	1,2	4,7	4,7
Полтавська	111,8	2,5	6,4	1,4	1,3	1,6	1,4	3,1	0,6	18,2	110,4	124,3 ¹	114,4 ¹	16,5	18,9	11,9	125,6 ¹	25,6
Рівненська	5,5	4,9	6,0	1,3	2,1	1,2	0,4 ²⁷	1,2	1,1	1,0	0,7	0,9	0,6	0,8	0,8	0,4	3,3	X
Сумська	116,5	11,9	121,2	112,7 ¹	111,0	118,9 ¹	110,8	18,8	18,6	18,8	18,8	12,4	110,6	110,4	110,4 ¹	17,1 ¹	115,5	X
Тернопільська	3,2	4,6	6,4	2,3	2,3	2,3	0,5	5,7	16,0	113,1 ¹	15,6	17,6	17,4	2,6	1,7	12,8	114,1	14,1
Харківська	-	117,8	110,6	5,3	19,7	19,8	18,3	6,2	17,4	4,7	3,1	2,4	14,8	14,8	13,8	13,4	5,2	X
Херсонська	120,0	18,5	121,5	17,5	16,4	4,9	4,7	4,5	4,2	3,6	16,2	14,9	15,6	14,0	15,4	1,4	18,9	8,9
Хмельницька	5,3	6,3	3,8	3,0	3,9	4,0	1,9	1,2	0,6	0,5 ²⁷	0,3 ²⁷	2,1	2,3	1,6	0,9	0,7	4,1	X
Черкаська	6,7	5,9	112,7	0,6 ²⁷	1,2 ²⁷	1,5	1,9	4,1	113,6	17,1	17,7	13,8	1,2	2,0	1,6	0,7	17,7	X
Чернівецька	9,3	110,9	17,0	110,5	17,9	6,0	5,5	113,0	7,1	16,6	15,0	14,9	13,5	2,6	2,0	12,4	19,3	X
Чернігівська	110,4	122,7 ¹	17,0	1,8	4,3	4,6	2,7	4,8	1,8	19,3	19,4	1,7	1,4	0,9	1,0	0,5	2,4	X
м. Київ	5,9	3,9	4,5	19,0	114,0	116,0	115,5	112,9	19,9	4,5	17,7	14,9	14,4	14,4	2,0	0,4	11,0	X
м. Севастополь	X	1,8	X	X	X	X	0,8	X	X	X	0,4	19,3	0,6 ²⁷	0,2 ²⁷	X	X	117,8	X
Довідково: розриви між лініями та аутсайдами (рази)	32,9	28,4	30,8	21,2	22,6	21,0	61,5	74,0	82,3	26,2	48	48,6	24,0	77,5	52	23,7	11,6	X

Примітка: складено та розраховано авторами за даними ДССУ, ДСРР-2020, РСР.

Таблиця Б.16.

Рівень безробіття (за методологією МОП) (%)

Україна, регіони / роки	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2020 ^о	2020 ^{оо}
Україна	6,4	8,8	8,1	7,9	7,5	7,2	9,3	9,1	6,8	X
АР Крим	↑4,7	↑6,8	↑6,2	↑6,1	↑5,8	↑5,7	X	X	↑5,6	X
Вінницька	↑6,4	10,6	10,0	9,7	8,8	8,4	10,5	↑8,9	7,8	7,8
Волинська	8,3	9,4	8,5	8,3	8,1	7,8	9,9	9,8	7,5	7,5
Дніпропетровська	↑5,1	↑7,8	↑7,1	↑6,8	↑6,6	↑6,5	↑8,0	↑7,2	↑6,3	6,3
Донецька	↑5,7	9,4	8,4	8,2	8,0	7,8	11,0	13,8 ²⁵	7,2	8,5
Житомирська	8,7	10,7	9,8	10,0	9,7	9,3	11,5 ²⁵	11,3	8,7	8,7
Закарпатська	↑6,4	9,9	8,7	9,6	8,7	7,8	↑9,2	9,2	7,7	7,7
Запорізька	↑6,0	↑8,1	↑7,5	↑7,2	↑7,0	↑6,6	↑8,4	9,7	↑6,4	6,4
Івано-Франківська	7,9	9,0	8,2	8,7	7,9	↑7,2	↑8,1	↑8,4	7	X
Київська	↑5,8	↑8,1	↑7,3	↑6,7	↑6,3	↑6,1	↑8,0	6,4 ¹	↑5,9	X
Кіровоградська	8,0	9,9	8,9	8,6	8,4	7,9	11,2	11,4	7,7	7,7
Луганська	6,6	↑7,7	↑7,2	↑6,6	↑6,4	↑6,2	11,4	15,6	↑5,9	8,6/9,2 ²
Львівська	7,6	↑8,5	↑7,8	↑7,7	↑7,5	↑7,1	↑8,6	↑8,2	↑6,8	6,8
Миколаївська	8,3	9,3	8,4	8,1	7,9	7,4	↑9,1	↑8,9	7,1	X
Одеська	↑4,5	↑6,8	↑6,1	↑6,0	↑5,8	↑5,3	↑6,7	↑6,5	↑5,2	5,2
Полтавська	6,5	10,2	9,7	9,2	8,6	8,2	11,5 ²⁵	12,1	7,7	7,7
Рівненська	8,8 ²⁷	12,7 ²⁷	11,4 ²⁷	10,4 ²⁷	9,8 ²⁷	9,4 ²⁷	10,6	9,9	8,9 ²⁷	X
Сумська	7,4	11,1	10,6	9,1	8,6	7,7	9,5	10,1	7,3	X
Тернопільська	8,8 ²⁷	11,3	10,5	10,4	9,8 ²⁷	9,4 ²⁷	11,3	11,8	8,8	8,8
Харківська	↑5,3	↑7,7	↑7,2	↑7,0	↑6,8	↑6,4	7,8	↑7,1	↑6	X
Херсонська	8,3	9,5	8,6	9,0	8,7	8,5	9,9	10,2	8	8
Хмельницька	8,0	9,5	8,6	8,8	8,6	8	9,4	10,2	7,4	X
Черкаська	8,2	10,8	9,9	9,2	9,0	8,9	10,2	9,8	8,3	X
Чернівецька	8,4	9,4	8,5	8,2	8,0	7,4	↑9,0	9,3	7	X
Чернігівська	7,6	11,1	10,5	10,4 ²⁷	9,8 ²⁷	9,3	11,2	10,7	8,5	X
м.Київ	↑3,1 ¹	↑6,5 ¹	↑5,8 ¹	↑5,6 ¹	↑5,5 ¹	↑5,2 ¹	↑6,7 ¹	↑7,0	↑5,1 ¹	X
м. Севастополь	↑3,7	↑6,7	↑6,0	↑6,2	↑5,9	↑5,7	X	X	↑5,6	X
Довідково: розриви між лідерами та аутсайдерми (рази)	2,8	2,0	2,0	1,9	1,8	1,8	1,7	2,2	1,7	X

Примітка: складено та розраховано авторами за даними ДССУ, ДСРР-2020, РСР.

Умовне позначення: 2 – прогноз розвитку Луганської області на 2016-2019 рр. за оптимістичним та песимістичним сценаріями.

Таблиця Б.17.

**Номінальна середньомісячна заробітна плата у розрахунку
на одного штатного працівника (грн)**

Україна, регіони	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2020*	2020**
Україна	73	126	143	153	178	230	311	376	462	590	806	1041	1351	1806	1906	2239	2633	3026	3265	3480*	4195*	5514	X
АР Крим	70	118	134	143	168	225	301	358	433	543	730	952	1220	1609	1707	1991	2295	2654	2850	X	X	5027	X
Вінницька	58	100	112	115	129	159	215	265	334	435	597	793	1028	1404	1511	1782	2074	2432	2651	2810	3396	4634	4634
Волинська	53	90	103	105	118	150	201	253	319	412	591	773	1013	1380	1427	1692	1994	2339	2580	2721	3291	4578	4578
Дніпропетровська	191	1159	1179	1189	1209	1273	1370	1438	1526	1667	1913	11139	11455	11876	11963	12369	12790	13138	13336	13641	14366	16026	6026
Донецька	197	1158	1180	1195	1220	1292	1383	1452	1550	1712	1962	1202	11535	12015	12116	12549	13063	13496	13755	13858	14980	16593	6225
Житомирська	61	102	114	118	134	164	220	268	334	434	602	793	1033	1404	1493	1785	2071	2369	2561	2763	3271	4634	4634
Закарпатська	50 ²⁷	86 ²⁷	100 ²⁷	108	130	172	238	295	379	479	665	868	1091	1453	1562	1846	2069	2351	2553	2744	3381	4689	4689
Запорізька	184	1146	1163	1183	1215	1289	1379	1445	1541	1671	1860	11091	11394	11812	1843	2187	2607	2927	3142	3432	14200	15581	5581
Івано-Франківська	65	105	116	120	140	188	259	318	402	510	718	923	1180	1543	1627	1927	2213	2539	2679	2875	3402	4968	X
Київська	178	1128	1145	151	1179	1241	1317	1378	1470	1592	1811	11058	11362	11852	11987	12295	12761	13157	13351	13489	14153	15924	X
Кіровоградська	58	103	127	119	153	170	231	282	353	455	624	819	1054	1428	1537	1815	2114	2428	2608	2789	3282	4578	4578
Луганська	182	1132	1151	1163	1184	1232	1320	1393	1474	1596	805	1022	1323	1769	1873	12271	12742	13090	13337	13377	13427	15920	X
Львівська	62	107	122	132	152	196	272	339	419	523	713	923	1183	1570	1667	1941	2244	2578	2789	2961	3646	4912	4912
Миколаївська	68	116	131	145	169	227	327	398	470	565	744	955	1202	1621	1806	2122	2448	2822	3094	3344	3984	5358	X
Одеська	66	117	134	146	1183	1236	306	1379	454	566	768	966	1226	1633	1787	2046	2387	2700	2947	3129	3897	5362	5362
Полтавська	176	1130	142	150	173	220	292	354	437	560	758	961	1243	1661	1733	2102	2481	2850	2988	3179	3783	15530	5530
Рівненська	61	105	117	120	135	173	245	312	390	506	685	888	1133	1523	1614	1960	2211	2575	2844	3033	3573	5024	X
Сумська	66	115	127	130	150	194	259	307	379	473	663	857	1098	1472	1593	1866	2177	2503	2702	2877	3449	4856	X
Тернопільська	53	90	102	104 ²⁷	112 ²⁷	135 ²⁷	190 ²⁷	237 ²⁷	304 ²⁷	388 ²⁷	553 ²⁷	727 ²⁷	943 ²⁷	1313 ²⁷	1412 ²⁷	1659 ²⁷	1871 ²⁷	2185 ²⁷	2359 ²⁷	2527 ²⁵	2994 ²⁵	4411 ²¹	4411
Харківська	72	1127	1149	1159	1184	1230	310	370	455	569	759	974	1251	1679	1804	2060	2407	2753	2975	3143	3697	5302	X
Херсонська	59	102	120	125	143	173	233	289	356	451	625	800	1017	1375	1482	1733	1970	2269	2464	2617	3123	4522	4522
Хмельницька	55	95	109	114	127	156	211	258	323	419	584	792	1045	1429	1531	1786	2075	2425	2641	2878	3371	4745	X
Черкаська	63	111	122	127	146	175	229	276	350	465	642	846	1085	1459	1522	1835	2155	2508	2682	2829	3360	4745	X
Чернівецька	55	94	108	106	123	157	218	271	344	441	621	819	1051	1402	1523	1772	1985	2329	2484	2578	3050	4634	X
Чернігівська	57	104	116	122	141	177	235	277	342	438	602	790	1016	1370	1465	1711	1974	2308	2504	2690	3295	4578	X
м.Київ	1100 ¹	1177 ¹	1215 ¹	1247 ¹	1303 ¹	1405 ¹	1549 ¹	1643 ¹	1761 ¹	1967 ¹	11314 ¹	11729 ¹	12300 ¹	13074 ¹	13161 ¹	13431 ¹	14012 ¹	14607 ¹	15007 ¹	15376 ¹	16732 ¹	18825 ¹	X
м.Севастополь	183	1131	1153	1159	1187	1251	1325	1391	1486	1594	803	1005	1302	1726	1882	2167	2476	2891	3114	X	X	16088	X
Довідково: розрив між ліберами та аутистами (рази)	2,0	2,1	2,2	2,4	2,7	3	2,9	2,7	2,5	2,5	2,4	2,4	2,4	2,4	2,2	2,1	2,1	2,1	2,1	2,1	2,2	2,0	X

Примітка: складено та розраховано авторами за за даними ДССУ, ДСРР-2020 р., РСР; дані наведено до 2009 р. включно по юридичних особах та їх відокремлених підрозділах, крім статистично малих підприємств, з 2010 р. – по юридичних особах та їх відокремлених підрозділах із кількістю працівників 10 і більше осіб.

Таблиця Б.18.
Кількість малих та середніх підприємств у розрахунку на 10 тис. наявного населення (од.)

Україна, регіони	Малі підприємства						Середні підприємства						
	2010	2011	2012	2013	2014	2020 ^{оо}	2010	2011	2012	2013	2014	2020 ^{оо}	
Україна	78	77	76	82	76*	93	X	5	4	4	4*	8	X
АР Крим	71	63	67	79	X	88	X	4	↑4	↑4	X	18	X
Вінниця	45	45	50	54	55	63 ²⁷	63	4	↑4	3	3	18	8
Волинська	47	44	46	50	50	65	65	4	↑4	3	3	6	6
Дніпропетровська	77	76	↑78	81	↑76	86	86	↑5	↑5	↑4	↑4	19	9
Донецька	58	61	60	62	24	72	69	4	↑4	↑4	2	7	6
Житомирська	45	45	45	49	49	67	67	4	↑4	↑4	↑4	18	8
Закарпатська	44	42	43	46	46	74	X	3	2 ²⁷	2 ²⁷	2	5 ²⁷	X
Запорізька	76	↑79	↑76	79	↑78	91	91	4	↑4	↑4	↑4	18	8
Івано-Франківська	53	53	53	56	55	78	X	2 ²⁷	3	2 ²⁷	2	6	X
Київська	182	190	↑96	↑102	↑98	↑94	X	↑6	↑6	↑6	↑6	19	X
Кіровоградська	63	62	66	71	74	75	75	4	↑4	↑4	↑4	18	8
Луганська	44	45	44	48	13 ²⁷	74	X	3	3	3	1 ¹	6	
Львівська	76	62	64	70	70	92	92	4	↑4	↑4	3	7	7
Миколаївська	↑91	68	↑84	↑89	↑87	90	X	4	4	3	3	18	X
Одеська	↑100	↑94	↑99	↑105	↑96	↑98	98	↑5	↑5	↑4	↑4	18	8
Полтавська	59	60	62	65	65	84	84	↑5	↑4	↑4	↑4	7	7
Рівненська	41 ²⁷	39 ²⁷	40 ²⁷	42 ²⁷	42	73	X	3	3	3	3	7	X
Сумська	42	43	44	48	49	74	X	4	4	3	3	18	X
Тернопільська	41 ²⁷	43	42	46	45	70	70	3	3	3	3	5 ²⁷	5
Харківська	↑89	↑89	↑86	↑91	↑87	↑95	X	↑5	↑5	↑4	↑4	18	X
Херсонська	62	58	68	72	73	78	78	4	4	3	3	6	6
Хмельницька	45	45	47	50	51	69	X	3	3	3	3	6	X
Черкаська	52	52	52	59	61	75	X	4	↑4	↑4	↑4	6	X
Чернівецька	56	39	42	44	43	73	X	3	2 ²⁷	2 ²⁷	2	5 ²⁷	X
Чернігівська	43	47	50	54	53	63	X	4	↑4	↑4	↑4	7	X
м.Київ	↑295 ¹	↑314 ¹	↑252 ¹	↑290 ¹	↑291 ¹	↑311 ¹	X	↑14 ¹	↑14 ¹	↑13	↑13 ¹	↑18 ¹	X
м.Севастополь	↑97	↑97	↑97	↑107	X	↑105	X	↑6	↑5	↑4	X	↑8	X
Довідково: розриви між лідерами та аутсайдерми (рази)	7,2	8,1	6,3	6,9	22,4	4,9	X	7	7	6,5	13	3,6	X

Примітка: складно та розраховано авторами за збірниками ДССУ "Регіони України" за 2015 р., ДСРР-2020, РСР.

Таблиця Б.19.

Основні умови та результати застосування СпРЕД в СЕЗ України (1995-2015 рр.)

Регіони	СЕЗ (місце)	Площа (га)	Строк дії СпРЕД	Основні стимули системи заохочень										Загальні результати (станом на 01.10.2015 р.)			
				17.11.1995-31.03.2005					30.11.2005-21.05.2012		27.09.2014-п.с			період реалізації проєктів (роки)	заявлені інвестиції (млн дол. США)	створені нові робочі місця (од.)	платежі до бюджетів та ДЦФ (млн грн)
				режим СМЗ	вільного візита	ПДВ	акцизного збору	податку на прибуток	податку за землю	відстрочка зі сплати ввізної мита та ПДВ	до 90 днів	режим ВМЗ	звільнення від сплати всіх державних зобов'язань				
АР Крим	Сиваш (Красноперекопський район, м. Красноперекопськ та Армянськ)	126920	17.11.1995-27.12.2001	⊗	⊕	⊕	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	дію СпРЕД завершено	1996-2001	X	X	X	
				⊕	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊕	⊕	дію СпРЕД завершено	2004-2009	0,9	4	6,4	
АР Крим	Порт Крим (в м. Керч)	27	01.01.2000-27.09.2014	⊕	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	СпРЕД не запроваджено	2014-п.с.	X	X	X	
				⊕	⊗	⊗	⊗	⊗	⊗	⊕	⊕	дію СпРЕД завершено	2001-2012	23,1	228	78,1	
Донецька	Крим (АР Крим та м. Севастополь)	2610000	27.09.2014-27.09.2024	⊕	⊗	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊗	2001-2012	6,8	6953	174,43	
				⊕	⊗	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊗	2000-2015	352,4	92983	5088,23	
Донецька	Азов (в м. Маріуполь)	314,8	21.07.1998-21.07.2058	⊕	⊗	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊗	1999-2015	261,7	64893	1291,43	
				⊕	⊗	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊗	2000-2011	116,7	1442	106,5	
Закарпатська	Донецьк (в м. Донецьк)	466	21.07.1998-21.07.2058	⊕	⊗	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊗	1999-2015	49,7	1204	142,6	
				⊕	⊗	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊗	2001-2015	65,5	756	785,8	
Закарпатська	Занерпаття (Ужгородський та Мукачівський р-ни)	737,9	09.01.1999-09.01.2029	⊕	⊗	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊗	2001-2015	66,8	4763	382,93	
				⊕	⊗	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊗	2001-2015	14,3	1973	22,23	
Львівська	Яворів (Яворівський р-н)	116	17.02.1999-01.01.2020	⊕	⊗	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊗	1996-п.с.	957,9	207873	8623,82	
				⊕	⊗	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊗	2001-2015	66,8	4763	382,93	
Львівська	Курортні Трускавець (м. Трускавець)	774	01.01.2000-01.01.2020	⊕	⊗	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊗	2001-2015	14,3	1973	22,23	
				⊕	⊗	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊗	2001-2015	14,3	1973	22,23	
Київська	Славутич (м. Славутич)	2000	30.06.1999 01.01.2020	⊕	⊗	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊗	1999-2014	49,7	1204	142,6	
				⊕	⊗	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊗	2001-2015	66,8	4763	382,93	
Волинська	Інтерпорт Ковель (Ковельський р-н та м. Ковель)	56,77	01.01.2000-01.01.2020	⊕	⊗	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊗	1999-2014	49,7	1204	142,6	
				⊕	⊗	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊗	2001-2015	66,8	4763	382,93	
Миколаївська	Мінолаів (м. Миколаїв)	865	01.01.2000-01.01.2030	⊕	⊗	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊗	2001-2009	65,5	756	785,8	
				⊕	⊗	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊗	2001-2015	66,8	4763	382,93	
Одеська	Порто-франко (м. Одеса)	32,5	01.01.2000-01.01.2025	⊕	⊗	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊗	2001-2015	66,8	4763	382,93	
				⊕	⊗	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊗	2001-2015	14,3	1973	22,23	
Одеська	Рені (м. Рені)	94,36	17.05.2000-17.05.2030	⊕	⊗	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊗	2001-2015	14,3	1973	22,23	
				⊕	⊗	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊗	2001-2015	14,3	1973	22,23	
Загалом	8 13	2615457,33	17.11.1995-21.07.2058	⊕/-	76,1	213,3	⊕	59,03	26,18	⊕/⊗	⊕/⊗	⊕/⊗	1996-п.с.	957,9	207873	8623,82	

Примітка: складено авторами на основі нормативно-правових актів щодо СЕЗ та даних Державної служби статистики України.

Умовне позначення: ² – з урахуванням узагальненого показника по платежам по 5 СЕЗ за 9 місяців 2015 р.; ³ – дані станом на 1.1.2015 р.

Таблиця Б.20.

Основні умови та результати застосування СпРЕД в ТПР України

Регіони	ТПР	Площа (км ²)	Строк дії СпРЕД	Основні стимули системи заохочення (21.07.1998-31.03.2005 р.): звільнення від сплати			Загальні результати станом на 01.10.2015 р.			
				податку на прибуток	ввізного мито	ПДВ	фактичний період реалізації проєктів (роки)	залучені інвестиції (млн дол. США)	створені нові ролі місяця (од.)	платежі до бюджетів та ДЦФ (млн грн)
Донецька	м. Вугледар	5,3	21.07.1998-20.07.2028	н/з	н/з	н/з	н/з	н/з	н/з	н/з
	м. Горлівка	422		80,2	16,9	17,2	1999-2007	46,9	2031	571,3
	м. Дзержинськ	62		34,5	∅	∅	2001-2007	9,5	207	65,1
	м. Димитров	23		1,4	0,3	0,02	2001-2005	1,2	31	0,3
	м. Добропілля	11,9		0,8	2	2,4	2000-2009	6,3	343	7,6
	м. Донецьк	353,3		241,2	1627,8	194,3	1999-2015	895,5	11870 ³	2336,9 ³
	м. Єнакієве	42,5		389,8	19234,1	45,6	2000-2007	193	437	169,1
	м. Жданівка	2		н/з	н/з	н/з	н/з	н/з	н/з	н/з
	м. Кіровське	7,3		Х	Х	Х	1999-2004	7,47	Х	Х
	м. Красноармійськ	39,3		55,5	1,1	3,7	1999-2015	458	1464 ²	1352,5 ³
	м. Макіївка	426		15,9	463,9	10,4	1999-2012	23,3	643	105,9
	м. Маріуполь	240,8		9	11,4	80	1999-2012	753,6	1171	459,1
	м. Новогродівка	6		н/з	н/з	н/з	н/з	н/з	н/з	н/з
	м. Селидове	11,4		2,2	∅	∅	2003-2005	4	164	5,1
	м. Сніжне	18,9		0,3	1	4,1	2001-2010	9,5	406	18,3
	м. Торез	105		2,4	∅	∅	2003-2007	1	200	2,9
	м. Шахтарськ	51		0	0,04	1,9	2003-2007	3,4	0	0
	Волноваський р-н	1850		1,3	0,1	∅	1999-2010	10,6	44	11,7
	Мар'їнський р-н	1350,5		∅	0,6	1,9	1999-2015	82,2	393 ²	109,3 ³
	м. Костянтинівка	66		∅	0,9	5,2	2000-2008	36	134	6,6
	Костянтинівський р-н	1172		2,3	35	1,6	2002-2015	10,2	609 ³	20 ³
	м. Артемівськ	74		2,5	121,9	7,4	2000-2015	252,3	865 ³	333,6 ³
	м. Краматорськ	305,2		213,1	27,4	34,8	2000-2008	71,6	246	921,3
	м. Красний Лиман	20		н/з	н/з	н/з	н/з	н/з	н/з	н/з
	м. Слов'янськ	74		∅	6,6	14,8	2002-2012	43,5	291	59,6
	Амвросіївський р-н	500		Х	Х	Х	2000-2002	0,7	Х	Х
	Слов'янський р-н	1274		0,7	1,3	3	2001-2015	2,8	11 ³	9,9 ³
	м. Дружківка	34		∅	1,3	1,3	2003-2008	27,1	160	46,2
	м. Зугрес	14,5		н/з	н/з	н/з	н/з	н/з	н/з	н/з
	м. Іловайськ	10,8		н/з	н/з	н/з	н/з	н/з	н/з	н/з
м. Харцизьк	19,3	∅	0,3	1,4	2004-2012	26	4	363,4		
Старобешівський р-н	1282	∅	4,4	42,4	2003-2012	65,2	0	12,6		
Шахтарський р-н	1100	Х	Х	Х	2002	Х	Х	Х		
Закарпатська	Закарпатська область	12040	29.01.1999-28.01.2015	10,1	7,9	59,4	1999-2014	189,3	7666	413,2
Волинська	м. Нововолинська смт. Жовтневе	17	01.01.2000-01.01.2029	9,9	178,7	6,8	2000-2013	41,4	2116	277,4
Сумська	м. Шостка	43,7	01.01.2000-31.12.2029	∅	0,1	0,2	2001-2010	1	112	3,69
Житомирська	м. Бердичів	35,3	01.01.2000-31.12.2029	2,8	5,5	5,6	2000-2015	25,8	797 ³	116,4 ³
	м. Коростень	33,9		0,07	1,8	2,1	2000-2013	3,1	136	12,7
	м. Новоград-Волинський	26,7		0,8	∅	∅	2001-2012	43	1406	145,8
	Коростенський р-н	1764		∅	∅	∅	2004-2012	0,7	48	0,4
	Новоград-Волинський р-н	2098		0,003	0,005	0,02	2004-2007	0,2	12	0,2
	Лугинський р-н	994		н/з	н/з	н/з	н/з	н/з	н/з	н/з
	Народицький р-н	1284		н/з	н/з	н/з	н/з	н/з	н/з	н/з
	Овруцький р-н	3222		1,9	0,6	1	2000-2005	1,9	60	20,5
	Олевський р-н	2248		∅	0,03	0,04	2003-2009	0,6	64	2,75
	Малинський р-н	1406		Х	Х	Х	2001	0	Х	Х
	Ємільчинський р-н	2112		0,9	0,003	0,04	2003-2007	1,1	80	1,3
	Володарсько-Волинський р-н	869,8		3,7	0,1	0,6	2000-2012	21,3	532	244,6

Харківська	м. Харків	350	01.01.2000-31.12.2029	53	40,8	78,7	2000-2014	207,7	9373	1047
Чернігівська	Городнянський р-н	1566	01.01.2000-31.12.2029	∅	0,02	0,08	2002-2007	0,2	10	0,2
	Корюківський р-н	1424		0,4	4,9	13,9	2000-2007	18,4	191	35
	Новгород-Сіверський р-н	1804		6,5	0,005	1,1	2002-2007	3,4	17	8,3
	Ріпкинський р-н	2105		7,1	0,06	1,2	2002-2008	12,8	308	9,9
	Семенівський р-н	1470		∅	0,004	0,05	2001-2007	1,4	11	0,2
	Чернігівський р-н	2547		1,1	0,4	0,9	2001-2007	2,8	152	1
Луганська	Щорський р-н	1283	04.02.1999-03.02.2029	0,005	0,003	0,08	2003-2005	0,3	24	0,05
	м. Брянна	63,5		X	X	X	1999-2011	1,4	16	1
	м. Первомайськ	8,9		0,2	0,09	0,4	2000-2007	0,9	131	3,3
	м. Стаханів	91,8	07.08.1999-03.02.2029	5,7	0,03	0	1999-2008	7,5	1158	21,5
	м. Красний Луч	153,6		∅	0,5	1,2	2000-2006	2,9	97	1,7
	Антрацитівський р-н	1700	0,3	0,5	1,2	2003-2009	1,6	37	4	
	м. Краснодон	77,3	7.12.1999-03.02.2029	∅	0,2	2	2000-2013	14	330	6,8
	м. Свердловськ	83,8		5,4	0,5	2,5	1999-2011	17,3	99	9,4
	Кремінський р-н	1627		0,8	1,6	0,7	2001-2006	4	256	5,1
Краснодонський р-н	1400	н/з		н/з	н/з	н/з	н/з	н/з	н/з	
АР Крим	«Велика Ялта»	282,9	01.01.2000-27.09.2014	2,1	8,2	18,9	2000-2013	78,6	1273	121,1
	«Алушта»	60		3	4	6,1	2001-2009	65,7	964	58,1
	«Судак»	539		0,5	1,8	4,8	2001-2006	9,9	55	6,1
	«Феодосія»	350		0,2	0,08	0,7	2001-2014	3,1	17	15,9
	«Сиваш»	1269,6		57	16,2	8,8	2000-2012	342,8	1225	1716,5
	м. Керч	107,7		2,2	2,7	3,5	2000-2009	14,9	184	35,7
	«Східний Крим»	2919	0,1	0,1	0,2	2001-2009	1,6	29	3,2	
Загалом	9	72	21.07.1998-31.12.2029	1228,9	21835,8	696,2	1999-2014	4183,5	50810³	11376²

Примітка: складено авторами на основі чинних нормативно-правових актів щодо ТПР та даних Державної служби статистики України.

Умовні позначення: ² – з урахуванням узагальненого показника по платежам по 6 ТПР Донецької області за 2014 р. та 7 ТПР (6 ТПР донецької області та 1 ТПР Житомирської області) за 9 місяців 2015 р.; ³ – дані станом на 1.1.2015 р.

Таблиця Б.21.

Основні умови та результати застосування СпРЕД для ТП в Україні

Регіони	Назва (місце розташування головного офісу)	Строк дії СпРЕД	Основні стимули системи заохочень (млн грн)										Фактичний період реалізації проєкту (роки)				Загальні результати (станом на 1.1.2014 р.)			
			1.1.2000-31.03.2005		1.2.2006-31.12.2010		1.2.2006-п.с						1.1.2000-п.с.		залучені інвестиції (млн грн)	створені нові рої (млн грн)	платені до бюджету та ДПФ (млн грн)	обсяг реалізованих інноваційних продуктів		
			умовне нарахування ПДВ	ввізного податку мита	звільнення від сплати податку на прибуток	податку на прибуток	амортизація приписана організація	безвистоткове кредитування	компенсація процентів за кредити	Фінансування інновацій з бюджету										
Київська	Інститут електрозварювання імені Є.О. Патона (м. Київ)	4.07.2000-4.07.2015	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	54,4	1762	679,1	11,2		
	Напівпровідникові технології матеріалів оптоелектроніки та сенсорна техніка (м. Київ)	22.06.2001-22.06.2016	7,9	3,2	5,8	2,7	4,8	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	26,1	426	36,9	495,2		
	Інститут технічної теплофізики (м. Київ)	3.09.2002-3.09.2017	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	4,9	
	Українофотек (м. Київ)	1.11.2002-1.11.2017	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	14	
	Київська політехніка (м. Київ)	17.06.2003-17.06.2018	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	30,1	
	Інтелектуальні інформаційні технології (м. Київ)	25.12.2003-25.12.2018	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	
	Агротехнопарк (м. Київ)	9.10.2007-9.10.2022	СпРЕД не запроваджено	СпРЕД не запроваджено	СпРЕД не запроваджено	СпРЕД не запроваджено	СпРЕД не запроваджено	СпРЕД не запроваджено	СпРЕД не запроваджено	СпРЕД не запроваджено	СпРЕД не запроваджено	СпРЕД не запроваджено	СпРЕД не запроваджено	СпРЕД не запроваджено	СпРЕД не запроваджено	СпРЕД не запроваджено	СпРЕД не запроваджено	СпРЕД не запроваджено	СпРЕД не запроваджено	
Харківська	Інститут Монофосфатів (м. Харків)	4.07.2000-4.07.2015	209,6	35,8	40,8	69,1	10,7	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	449	1133	292,6	3456		
Донецька	Вуглемаш (м. Донецьк)	14.11.2001-14.11.2016	2,9	0,5	1,5	0,2	0,18	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	6,9	181	12	136,4		
	Еко-Україна (м. Донецьк)	СпРЕД не активовано	СпРЕД не активовано	СпРЕД не активовано	СпРЕД не активовано	СпРЕД не активовано	СпРЕД не активовано	СпРЕД не активовано	СпРЕД не активовано	СпРЕД не активовано	СпРЕД не активовано	СпРЕД не активовано	СпРЕД не активовано	СпРЕД не активовано	СпРЕД не активовано	СпРЕД не активовано	СпРЕД не активовано	СпРЕД не активовано	СпРЕД не активовано	
	Ресурси Донбасу (м. Донецьк)	СпРЕД не активовано	СпРЕД не активовано	СпРЕД не активовано	СпРЕД не активовано	СпРЕД не активовано	СпРЕД не активовано	СпРЕД не активовано	СпРЕД не активовано	СпРЕД не активовано	СпРЕД не активовано	СпРЕД не активовано	СпРЕД не активовано	СпРЕД не активовано	СпРЕД не активовано	СпРЕД не активовано	СпРЕД не активовано	СпРЕД не активовано	СпРЕД не активовано	
Львівська	Яворів (Львівська область)	16.08.2007-16.08.2022	СпРЕД не запроваджено	СпРЕД не запроваджено	СпРЕД не запроваджено	СпРЕД не запроваджено	СпРЕД не запроваджено	СпРЕД не запроваджено	СпРЕД не запроваджено	СпРЕД не запроваджено	СпРЕД не запроваджено	СпРЕД не запроваджено	СпРЕД не запроваджено	СпРЕД не запроваджено	СпРЕД не запроваджено	СпРЕД не запроваджено	СпРЕД не запроваджено	СпРЕД не запроваджено	СпРЕД не запроваджено	
Херсонська	Текстиль (м. Херсон)	4.12.2007-4.12.2022	СпРЕД не запроваджено	СпРЕД не запроваджено	СпРЕД не запроваджено	СпРЕД не запроваджено	СпРЕД не запроваджено	СпРЕД не запроваджено	СпРЕД не запроваджено	СпРЕД не запроваджено	СпРЕД не запроваджено	СпРЕД не запроваджено	СпРЕД не запроваджено	СпРЕД не запроваджено	СпРЕД не запроваджено	СпРЕД не запроваджено	СпРЕД не запроваджено	СпРЕД не запроваджено	СпРЕД не запроваджено	
Дніпропетровська	Машинобудівні технології (м. Дніпропетровськ)	17.11.2008-17.11.2023	СпРЕД не запроваджено	СпРЕД не запроваджено	СпРЕД не запроваджено	СпРЕД не запроваджено	СпРЕД не запроваджено	СпРЕД не запроваджено	СпРЕД не запроваджено	СпРЕД не запроваджено	СпРЕД не запроваджено	СпРЕД не запроваджено	СпРЕД не запроваджено	СпРЕД не запроваджено	СпРЕД не запроваджено	СпРЕД не запроваджено	СпРЕД не запроваджено	СпРЕД не запроваджено	СпРЕД не запроваджено	
Одеська	Український мікробіологічний центр синтезу нанотехнологій (м. Одеса)	СпРЕД не активовано	СпРЕД не активовано	СпРЕД не активовано	СпРЕД не активовано	СпРЕД не активовано	СпРЕД не активовано	СпРЕД не активовано	СпРЕД не активовано	СпРЕД не активовано	СпРЕД не активовано	СпРЕД не активовано	СпРЕД не активовано	СпРЕД не активовано	СпРЕД не активовано	СпРЕД не активовано	СпРЕД не активовано	СпРЕД не активовано	СпРЕД не активовано	
Сумська	Наукові і навчальні прилади (м. Суми)	СпРЕД не активовано	СпРЕД не активовано	СпРЕД не активовано	СпРЕД не активовано	СпРЕД не активовано	СпРЕД не активовано	СпРЕД не активовано	СпРЕД не активовано	СпРЕД не активовано	СпРЕД не активовано	СпРЕД не активовано	СпРЕД не активовано	СпРЕД не активовано	СпРЕД не активовано	СпРЕД не активовано	СпРЕД не активовано	СпРЕД не активовано	СпРЕД не активовано	
Загалом	8	16	253,6 ²	56,8 ²	111 ²	73,1 ¹	20,3 ²	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	⊕	533,8 ²	3568 ²	1027,8 ²	9113,8 ²		

Примітка: складено авторами за положеннями нормативно-правових актів щодо ТП, матеріалів Державного агентства з питань науки, інновацій та інформації України, МОН України.

Умовне позначення:² – узагальнений показник з урахування результатів усіх ТП; СпРЕД не активовано – застосування СпРЕД поширено законом “Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків”, але не активовано з огляду на те, що вони не здійснили процедуру державної реєстрації.

Таблиця Б.21.

Результати функціонування СЕЗ, ТПР та ТП за показниками складових економічної безпеки держави

Показники та індикатори	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	СпРЕД
1) Обсяг залучених ПІІ (млн грн)	X								6,5	10,7	0	0	0	135,3	0	СЕЗ
	X								17,0	0,9	2,4	8,1	19,3	0	0	ТПР
Відношення чистого приросту ПІІ до ВВП, %2	X	X	X	X	X	X	X	X	0,0007	0,001	0	0	0	0,009	0	СЕЗ/Укр.
	X	X	X	X	X	X	X	X	0,002	0,0001	0,0002	0,0006	0,001	0	0	ТПР/Укр.
	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	X	Україна
Довідково: Питома вага залучених ПІІ в СЕЗ і ТПР в чистому прирості ПІІ в Україні (%)	X								0,02	0,04	0	0	0	1	0	СЕЗ
	X								0,06	0,002	0,007	0,02	0,05	0	0	ТПР
2) Кількість діючих ТП / його учасників, спільних і дочірніх підприємств (од.)	2/Х	4/Х	6/120	8/70	8/67	8/73	8/73	8/32	8/15	8/20	8/16	8/12	3/6	2/4	1/2	ТП
Питома вага підприємств, що впроваджують інновації, в загальній кількості промислових підприємств (%)3	X	X	1,2	0,9	0,8	0,8	0,8	0,4	0,2	0,3	0,1	0,2	0,09	0,06	0,03	ТП/Укр.
	14,8	14,3	14,6	11,5	10,0	8,2	10,0	11,5	10,8	10,7	11,5	10,5	13,6	12,9	12,1	Україна
Довідково: Питома вага ТП (включаючи їх спільних і дочірніх підприємств) в загальній кількості підприємств, що впроваджували інновації (%)	X	X	8,4	7,7	7,8	10	8,1	3,4	2,0	2,4	2,0	1,5	0,6	0,5	0,2	ТП/Укр.
3) Обсяг реалізованої інноваційної продукції (млн грн)	177,0		617,9	1284,5	1787,5	1600	1100	870	851,5	341,7	454,9	7,8	15,7	5	X	ТП
Питома вага реалізованої інноваційної продукції в загальному обсязі промислової продукції (%)4	X	X	0,3	0,4	0,4	0,3	0,2	0,1	0,1	0,04	0,04	0,0006	0,001	0,0004	X	ТП/Укр.
	9,4	6,8	7,0	5,6	5,8	6,5	6,7	6,7	5,9	4,8	3,8	3,8	3,3	3,3	2,5*	Україна
Довідково: питома вага реалізованої інноваційної продукції ТП в загальному обсязі реалізованої інноваційної продукції України (%)	X	1,7	4,9	10,0	9,5	6,4	3,6	2,2	1,9	1,1	1,3	0,02	0,04	0,01	X	ТП/Укр.
4) Рентабельність операційної діяльності (%)5	X					4,8	2,8	5,9	-1	0,1	0,1	5,3	3,8	X	X	СЕЗ
	X					12,7	11,3	10,4	3,7	-6,6	4,3	8,6	2,5	X	X	ТПР
	X					5,5	5,8	5,8	4,9	1,8	3,6	4,7	3,4	3,0	X	Україна ⁸
5) Середньомісячна заробітна плата (грн)	X					816,2	1031,1	1221,8	1794,1	1897,1	2294,0	2684,0	2819,9	3537,9	4031,3	СЕЗ
	X					1063,5	1466,9	1682,5	1971,9	1971,1	2906,7	2912,7	3384,1	2876,3	2646,3	ТПР

ДОДАТКИ

Відношення середньомісячної номінальної заробітної плати до прожиткового мінімуму на одну працездатну особу, разів ⁶	X		1,8	2,0	2,2	2,7	2,5	2,5	2,7	2,5	2,9	3,3	СЄЗ/Укр.		
	X		2,3	2,9	3,0	2,9	2,6	3,2	2,9	3,0	2,4	2,2	ТПР/Укр.		
	X		1,8	2,1	2,4	2,7	2,6	2,4	2,6	2,7	2,7	2,9	Україна		
<i>Довідково: прожитковий мінімум на одну працездатну (на кінець року, грн)</i>	X		453	505	568	669	744	922	1004	1134	1218	1218	Україна		
6) Платежі до бюджетів та державних цільових фондів (млн грн)	X		191,1	245,7	546,5	776,0	1027,9	1294,4	587,3	556,7	798	798,6	616,6	566,5	СЄЗ
	X		797,2	1227,9	1726,4	1409,9	1561,5	1524,1	745,8	939,2	540	444,3	65,2	46,9	ТПР
	7,2	37,2	91,0	116,5	148,6	230,0	209,2	66,2	37,6	77,7	2,7	2,6	1,3	X	ТП
Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет (%) ⁷	X	26,7	28,4	29,4	32,1	32,2	31,4	32,6	34	35,1	32,4	35,1	34,5	33,4	Україна
<i>Довідково: Питома вага платежів СЄЗ і ТПР в доходах зведеного бюджету України (%)</i>	X	X	0,3	0,3	0,4	0,5	0,5	0,4	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1	СЄЗ/Укр.
	X	X	1,1	1,3	1,3	0,8	0,7	0,5	0,3	0,3	0,1	0,1	0,01	0,01	ТПР/Укр.
	X	X	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1	0,02	0,01	0,02	0,0007	0,0006	0,0003	X	ТП/Укр.

Примітка: складено та розраховано авторами за даними ДССУ, МОН, Законів України про державний бюджет на відповідні роки.

Умовні позначення: оптимальні значення: ²⁻ ≥ 7 , ³⁻ ≥ 35 , ⁴⁻ ≥ 25 , ⁵⁻ 6-9 %, ⁶⁻ ≥ 3 рази, ⁷⁻ 25-28 %; ⁸⁻ – промислові підприємства.

Таблиця Б.2.2.

Фінансування УРР (орієнтовне / фактичне) (млн грн)

УРР	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	Загалом
Донецька	1060,4/765,6	1264,9/176,6	1603,42/476,6	1531,00/759,9					4410,72/2178,7
	800,4/699,1	1071,4/46,8	1479,22/419,7	1423,9/619,2					Загалом, з них з:
	66,3/59,8	58,5/103,9	114,82/26,6	85,4/23,8					державного бюджету
	193,7/6,7	135,0/25,9	9,4/2/30,3	21,7/116,9					місцевих бюджетів
Львівська	600,1/421,5	1091,9/229,6	762,6/734,5	477,9/365,2	323,6/223,7				3256,1/1974,5
	325,4/336,3	410,7/113,2	414,8/600,7	400,3/313,9	290,9/173,8				Загалом, з них з:
	264,9/84,3	648,9/77,7	333,1/120,8	66,5/47,9	25,7/48,2				державного бюджету
	9,8/0,9	32,3/38,7	14,7/13,0	11,1/3,4	7,0/1,7				місцевих бюджетів
Волинська	130,6/34,6	215,1/146,2	318,7/98,6	318,7/98,6	659,9/174,5	617,5/61,03			1941,8/514,9
	46,5/3,4	85,9/83,7	113,0/12,2	440,2/103,2	494,3/30,63				Загалом, з них з:
	55,8/30,8	55,8/62,0	60,7/85,5	59,6/68,6	65,2/1,13				державного бюджету
	28,6/0,4	73,4/0,5	145,0/0,9	160,1/2,7	58,0/29,33				місцевих бюджетів
Вінницька	185,7/110,0	472,6/162,3	591,1/149,4	584,4/106,8	552,0/48,493	465,8/Х			2851,6/576,99
	137,3/66,1	278,6/54,1	344,2/107,8	313,7/34,9	297,8/0,093	253,4/Х			Загалом, з них з:
	33,6/15,6	70,5/22,9	99,4/23,4	108,2/23,0	106,7/2,53	79,3/Х			державного бюджету
	14,8/28,3	123,5/85,3	147,5/18,2	162,5/48,9	147,5/45,93	133,1/Х			місцевих бюджетів
Івано-Франківська	99,3/49,2	97,5/37,5	101,3/16,7	112,0/16,4	650,5/Х				1060,6/119,8
	38,1/40,2	62,0/12,6	57,4/9,9	61,3/10,2	375,5/Х				Загалом, з них з:
	17,6/7,5	35,5/11,4	43,9/6,8	50,7/6,2	90,0/Х				державного бюджету
	43,6/1,5	0/13,5	0/0	0/0	185,0/Х				місцевих бюджетів
Херсонська	320,9/218,6	382,8/119,4	409,5/96,3						1113,2/434,3
	57,0/13,0	62,9/14,0	53,6/19,1						Загалом, з них з:
	41,9/0,7	47,9/0,4	33,9/0,3						державного бюджету
	222,0/204,9	272,0/105,0	322,0/76,9						місцевих бюджетів
Загалом	1060,4/765,6	1865,0/598,1	3011,62/850,8	3401,5/2070,7	1868,0/770,1	2078,7/618,0	1281,5/125,89	1116,3/Х	14634,02/5879,19
	800,4/699,1	1396,8/383,1	2073,7/602,4	2298,3/1410,9	982,4/460,5	1155,8/340,9	853,4/40,89	628,9/Х	9175,31/3937,79
	66,3/59,8	323,4/188,2	852,8/150,7	604,3/237,7	310/168,6	271,3/146,9	222,6/9,8	169,3/Х	2822,91/961,7
	193,7/6,7	144,8/26,8	85,1/97,7	498,9/422,1	575,6/141,1	651,6/130,2	205,5/75,2	318,1/Х	2635,81/899,7

Примітка: складено автором за рішеннями Вінницької, Волинської, Донецької, Івано-Франківської, Львівської та Херсонської обласних рад. Умовні позначення:² – Орієнтовні обсяги фінансування з урахуванням змін, внесених додатковою УРР між КМУ та Донецькою областною радою;³ – дані станом на 1.07.2014 р.

Таблиця Б.23.

Орієнтовне фінансування в проектах УРР (млн грн)

Проекти УРР	2011	2012	2013	2014	2015	Загалом	
Закарпатська	237,2	391,3	361,8	—	—	990,2	Загалом, з них:
	103,2	185,3	188,7			477,2	державного бюджету
	39,7	51,5	52,2			143,3	місцевих бюджетів
	94,3	154,5	120,9			369,7	інших джерел
Житомирська	—	295,2	305,7	283,9	—	884,8	Загалом, з них:
		127,9	154,2	134,7		416,7	державного бюджету
		49,5	33,5	31,2		114,2	місцевих бюджетів
		117,8	118	118		353,8	інших джерел
Запорізька	—	X	X	X	—	9802,3	Загалом, з них:
		X	X	X		7170,6	державного бюджету
		X	X	X		40,4	місцевих бюджетів
		X	X	X=		2591,3	інших джерел
Кіровоградська	—	567,2	607,4	546,2	—	1720,8	Загалом, з них:
		440,4	470,9	383,5		1294,8	державного бюджету
		30,8	33,7	33,7		98,2	місцевих бюджетів
		96,0	102,8	129,0		327,7	інших джерел
Одеська	—	1103	889,4	670,4	—	2662,8	Загалом, з них:
		839,5	571,1	172		1582,6	державного бюджету
		29,9	17,8	12,9		60,6	місцевих бюджетів
		233,6	300,5	485,5		1019,6	інших джерел
Полтавська	—	105,5	54,74	32,5	—	192,74	Загалом, з них:
		71,9	38,4	23,1		133,4	державного бюджету
		33,5	16,3	9,4		59,2	місцевих бюджетів
		0,1	0,04	0		0,14	інших джерел
Рівненська	—	305,3	527,0	438,6	—	1270,9	Загалом, з них:
		160	147,7	180,5		488,2	державного бюджету
		26,8	70,5	87,4		184,7	місцевих бюджетів
		118,5	308,8	170,7		598,0	інших джерел
Тернопільська	—	382,2	559,4	399,1	—	1340,7	Загалом, з них:
		289	409,2	271,9		970,1	державного бюджету
		66,9	100,4	69,2		236,5	місцевих бюджетів
		26,3	49,8	58		134,1	інших джерел
Дніпропетровська	—	8641,6	5343	5561,7	3891,2	23437,5	Загалом, з них:
		3852,0	3031,8	2899,8	1689,2	11472,8	державного бюджету
		406,7	404	325,8	128	1264,5	місцевих бюджетів
		4382,9	1907,2	2336,1	2074	10700,2	інших джерел
Сумська	—	—	568,4	683,1	996,8	2248,4	Загалом, з них:
			191,1	202,8	449,5	843,4	державного бюджету
			152	188,6	172	512,7	місцевих бюджетів
			225,3	291,7	375,3	892,3	інших джерел
Загалом	237,2	11791,3	9216,84	8615,5	4888	44550,94 ²	Загалом, з них:
	103,2	5966	5203,1	4268,3	2138,7	24849,8 ²	державного бюджету
	39,7	695,6	880,4	758,2	300	2714,3 ²	місцевих бюджетів
	94,3	5129,7	3131,34	3589	2449,3	16986,84 ²	інших джерел

Примітка: складено авторами за матеріалами Дніпропетровської, Житомирської, Закарпатської, Запорізької, Кіровоградської, Одеської, Полтавської, Рівненської, Сумської та Тернопільської ОДА.

Умовне позначення: 2 – з урахуванням орієнтовних загальних обсягів фінансування в проекті УРР між КМУ та Запорізькою ОДА.

Таблиця Б.24.

Основні показники підприємництва в Україні

Рік	Велике	Середнє		Мале (без мікро)		Мікро		Разом
	підприємство	підприємство	ФОП	підприємство	ФОП	підприємство	ФОП	
Кількість суб'єктів господарювання, од.								
2010**	586	20983	355	56796	11520	300445	1793243	2183928
2011**	659	20753	306	58468	12615	295815	1313004	1701620
2012**	698	20189	361	57587	10516	286461	1224315	1600127
2013**	659	18859	351	55332	9689	318477	1318703	1722070
2014**	497	15906	712	45676	9483	278922	1580965	1932161
2015**	423	15203	307	43573	3982	284241	1626589	1974318
2016**	383	14832	281	43459	5839	247695	1553041	1865530
Кількість зайнятих працівників, тис. осіб								
2010**	2400,3	3393,3	20,5	1332	85,9	832,6	2708,1	10772,7
2011**	2449,0	3252,6	20,9	1302,6	109	788,9	2241,5	10164,5
2012**	2484,2	3144,2	44,0	1263,1	171,1	788,2	2062,8	9957,6
2013**	2383,7	3012,1	42,1	1215,4	160,7	795,3	2119,8	9729,1
2014**	1915,1	2696,5	69,9	963,4	174,9	723,5	2253,4	8796,7
2015**	1708,6	2604,7	28,0	885	75,1	691,4	2187,2	8180,0
2016**	1586,6	2622,8	27,1	949	108,1	642,7	2172,0	8108,3
Кількість найманих працівників, тис. осіб								
2010**	2400,3	3392,4	20,1	1281,7	74,4	762,0	914,9	8845,8
2011**	2449,0	3251,6	20,7	1254,4	96,3	757,4	928,5	8757,9
2012**	2484,1	3141,9	43,6	1215,1	160,7	736,5	838,4	8620,3
2013**	2383,7	3010,1	41,7	1157,4	151	734,4	801,1	8279,4
2014**	1915,1	2694,9	69,2	956,4	165,3	626,6	672,5	7100
2015**	1708,6	2603,2	27,7	878,5	71,2	587,8	560,6	6437,6
2016**	1586,6	2621,4	26,8	939,8	102,2	565,2	619,0	6461
Обсяг реалізованої продукції, (товарів, послуг), млн грн								
2010**	1401596,8	1396364,3	19487,5	386364	20875,4	181903,1	190055,3	3596646,4
2011**	1775829,0	1607628,0	11221,2	417983,3	18296,8	189799,1	181697,8	4202455,2
2012**	1761086,0	1769430,2	13015,4	460002,2	18184,7	212651,2	225449,1	4459818,8
2013**	1717391,3	1662565,2	20778,9	454147,1	18913,2	216111,4	244546,0	4334453,1
2014**	1742507,9	1723151,5	12742,7	474271,2	20393,6	230729,3	255906,0	4459702,2
2015**	2053189,5	2168764,8	15612,0	629662,8	23585,5	307450,0	358275,8	5556540,4
2016**	2391454,3	2668695,7	14607,8	815601,2	24834,4	361784,0	449762,4	6726739,8
Загальна додана вартість за витратами виробництва, млн грн								
2013**	416121,0	410647,5	3661,3	108212,3	4960,9	42164,2	52644,1	1038411,3
2014**	530792,4	486547,5	2989,3	135690,4	4903,1	81059,8	51613,0	1293595,5
2015**	585131,8	537956,0	2259,7	143628	3999,1	62548,7	60762,9	1396286,2
2016**	680193,2	738338,3	3079,5	192271,6	5531,8	91867,4	94307,3	1805589,1

Примітка: складено автором за статистичним збірником Державної служби статистики України «Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва. 2016».

Таблиця Б.25.
Основні показники підприємництва в Європейському Союзі (%)

Суб'єкти підприємництва	Кількість суб'єктів господарювання				Кількість зайнятих працівників				Додана вартість за витратами виробництва			
	ЄС	Німеччина	Польща	Україна	ЄС	Німеччина	Польща	Україна	ЄС	Німеччина	Польща	Україна
Суб'єкти мікропідприємництва	92,7	82,16	95,03	96,78	29,2	18,93	36,26	35,19	21,1	15,41	17,94	8,92
Суб'єкти малого підприємництва (без урахування суб'єктів мікропідприємництва)	6,1	14,87	3,82	2,41	20,4	23,43	14,47	11,74	18,2	18,07	14,19	10,68
Суб'єкти середнього підприємництва	1	2,48	0,95	0,79	17,3	20,41	18,2	32,18	18,5	19,66	20,19	39,4
Суб'єкти малого і середнього підприємництва	99,8	99,51	99,8	99,98	66,9	62,77	68,93	79,11	57,8	53,41	52,32	58,99
Суб'єкти великого підприємництва	0,2	0,48	0,2	0,02	33,1	37,23	31,08	20,89	42,2	46,86	47,68	41,01

Примітка: для 28 країн - членів ЄС наведено дані за 2014 рік, для України, Польщі та Німеччини - 2015 рік.

Таблиця Б.26.
Питома вага суб'єктів середнього та малого підприємництва у загальних показниках по суб'єктах господарювання в окремих країнах (%)

Країни	Роки	Кількість суб'єктів господарювання	Обсяг реалізованої продукції (товарів, послуг)	Кількість зайнятих працівників	Додана вартість за витратами виробництва
Болгарія	2012	99,8	68,4	75,5	62,3
	2013	99,8	68,4	75,2	64,8
	2014	99,8	69,5	74,6	65,2
	2015	99,8	69,9	74,8	64,5
Естонія	2012	99,7	77,6	78,1	74,9
	2013	99,7	77,4	78,0	74,9
	2014	99,7	77,8	78,0	74,8
	2015	99,7	77,5	78,2	75,6
Німеччина	2012	99,5	48,2	62,5	53,3
	2013	99,5	47,2	62,3	53,6
	2014	99,5	47,1	63,1	54,2
	2015	99,5	47,5	62,9	54,3
Латвія	2012	99,8	77,4	78,8	69,2
	2013	99,8	78,1	78,0	70,2
	2014	99,8	77,6	79,2	70,6
	2015	99,8	77,8	79,4	70,0
Литва	2012	99,8	65,1	76,2	68,5
	2013	99,8	65,1	76,0	69,0
	2014	99,8	66,6	75,5	69,4
	2015	99,8	68,5	75,9	68,3
Польща	2012	99,8	55,4	68,9	50,1
	2013	99,8	55,8	68,7	51,6
	2014	99,8	55,9	68,4	52,3
	2015	99,8	56,0	68,3	51,1
Словаччина	2012	99,9	54,7	69,7	60,5
	2013	99,9	54,6	69,9	58,7
	2014	99,9	54,8	71,3	54,6
	2015	99,9	56,7	71,8	53,1
Чехія	2012	99,9	56,8	69,8	56,0
	2013	99,9	58,4	69,2	55,1
	2014	99,9	57,7	68,6	55,0
	2015	99,8	56,9	67,6	55,1

Примітка: складено автором за <http://ec.europa.eu/eurostat/data/database>.

Таблиця Б.27.

**Динаміка основних індикаторів економічної безпеки
підприємництва України**

Індикатори	2012	2013	2014	2015	2016
Питома вага прибуткових підприємств у загальній кількості підприємств (%)	63,0	65,0	65,5	73,3	73,0
Рентабельність операційної діяльності підприємств, %, зокрема за окремими видами економічної діяльності:	5,0	3,9	-4,1	1	7,4
рентабельність операційної діяльності підприємств в сільському, лісовому та рибному господарстві	21,7	11,3	20,6	41,7	32,4
рентабельність операційної діяльності промислових підприємств, %	3,4	3,0	1,6	0,9	4,2
рентабельність операційної діяльності підприємств будівництва, %	-0,1	0,0	5,8	-7,6	-0,4
рентабельність операційної діяльності підприємств в оптовій та роздрібній торгівлі; ремонті автотранспортних засобів і мотоциклів, %	12,2	10,2	-12,8	-0,9	15,8
рентабельність операційної діяльності підприємств транспорту, складського господарство, поштової та кур'єрської діяльності, %	5,4	3,5	-1,7	1,1	5,1
Ступінь зносу основних засобів підприємств, %, зокрема за окремими видами економічної діяльності:	76,7	77,3	83,5	60,1	58,1
ступінь зносу основних засобів у сільському господарстві, мисливстві та лісовому господарстві, %	34,6	35,8	38,8	38,9	37,3
ступінь зносу основних засобів промисловості, %	57,3	56,9	60,3	76,9	69,4
ступінь зносу основних засобів у будівництві, %	55,1	51,9	54,4	53,0	36,0
ступінь зносу основних засобів на підприємствах в оптовій та роздрібній торгівлі; ремонту автотранспортних засобів і мотоциклів, %	42,0	39,5	37,3	44,7	39,3
ступінь зносу основних засобів на підприємствах транспорту, складського господарство, поштової та кур'єрської діяльності, %	96,0	96,7	97,9	51,7	50,6
Частка підприємств, які впроваджують інновації (%)	13,6	13,6	12,1	15,2	16,6
Питома вага реалізованої інноваційної продукції в обсязі промислової, %	3,3	3,3	2,5	1,4	
Витрати на інноваційний розвиток відносно ВВП (%)	0,8	0,7	0,5	0,7	1

Примітка: складено автором за даними Державної служби статистики України.

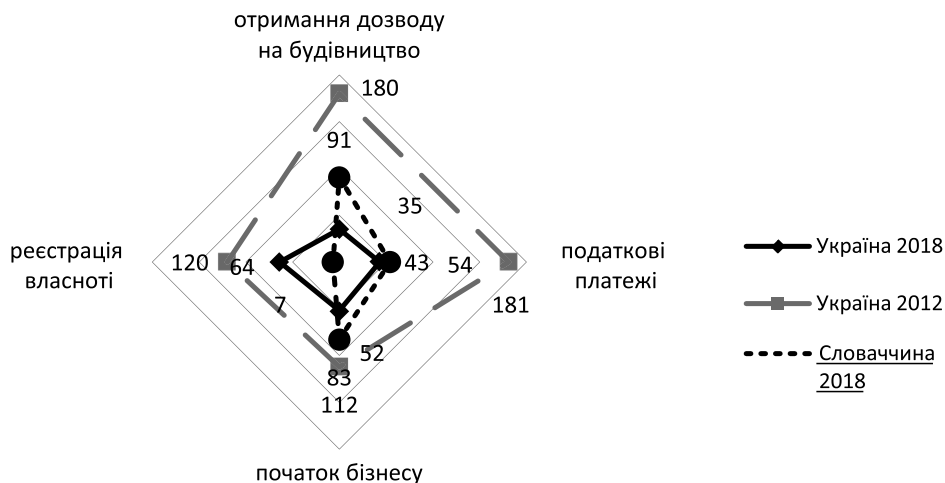

Рис. Б.1 Індикатори щодо підприємництва Індексу легкості ведення бізнесу України та Словаччини

Примітка: сформовано автором за Звітами щодо легкості ведення бізнесу 2012 та 2018.

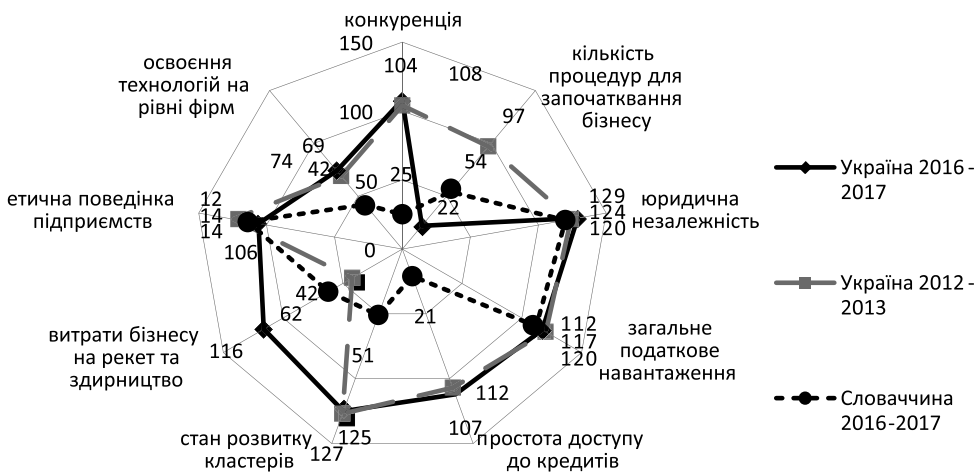

Рис. Б. 2. Індикатори щодо підприємництва Індексу глобальної конкурентоспроможності України та Словаччини

Примітка: сформовано автором за Звітами щодо глобальної конкурентоспроможності 2012-2013 та 2016-2017 рр.

Рис. Б. 3. Індекс економічної політики у сфері малого і середнього підприємництва в Україні (2012, 2016 роки)

Джерело: SME Policy Index: Eastern Partner Country 2016 // OECD Publishing. – 2016.

Таблиця Б.28

**Результати оцінювання України в Індексі економічної політики
у сфері малого і середнього підприємництва (2016 рік)**

(бали)

Критерії (напрями)	Україна	Країни Східного партнерства	Кращі бали (країни-лідери)
1. Навчання навичкам підприємливості та жіноче підприємництво	2,25	2,52	2,7 (Грузія)
2. Банкрутство та надання "другого шансу" для малого і середнього підприємництва	2,05	2,71	3,16 (Вірменія)
3. Нормативно-правова база формування політики щодо малого і середнього підприємництва	2,45	2,95	3,51 (Молдова)
4. Середовище діяльності малого і середнього підприємництва	3,81	4,01	4,33 (Грузія)
5 А. Підтримка малого і середнього підприємництва і нових організацій	1,84	3,13	3,93 (Вірменія)
5 В. Державні закупівлі	2,73	3,12	4,04 (Грузія)
6. Доступ малого і середнього підприємництва до фінансування	3,22	3,28	3,76 (Грузія)
7. Стандарти і технічне регулювання	4,34	3,76	Україна
8 А. Навички підприємливості	2,56	2,66	3 (Грузія)
8 Б. Інновації	1,86	2,57	2,91 (Вірменія і Білорусь)
9. Мале і середнє підприємництво у "зеленій" економіці	1,22	1,99	2,48 (Грузія)
10. Інтернаціоналізація малого і середнього підприємництва	1,63	2,79	3,6 (Грузія)

Джерело: SME Policy Index: Eastern Partner Country 2016 // OECD Publishing. – 2016.

ЛІТЕРАТУРА І ДЖЕРЕЛА

1. Гоббс Т. Сочинения: в 2 т.: пер. с англ. / сост. В.В. Соколов. – М. : Мысль, 1982. – Т. 1. – 621 с.; 1991. – Т.2. – 731 с.
2. Гончаренко О. Громадянський контроль і система національної безпеки / О. Гончаренко, Р. Джангужин, Е. Лиснцин // Національна безпека України. – 2003. – № 1. – С. 39-46.
3. Приходько В. П. Роль економічної безпеки у запобіганні кризовим явищам в економічній системі України / В. П. Приходько // Інвестиції: практика та досвід. – 2013. – № 13. – С. 10-13.
4. International economic security : Resolution of the General Assembly № A/RES/40/173 / the United Nations Organisation [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/RES/40/173.
5. Пастернак-Таранущенко Г. Економічна безпека держави. Статика процесу забезпечення : підручник // За ред. проф. Б. Кравченка / Пастернак-Таранущенко Г. — К.: Кондор, 2002. — 302 с.
6. Илларионов А. Критерии экономической безопасности / Илларионов А. // Вопросы экономики. – 1998. – № 10. – С. 49-56.
7. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. №1277 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=MetodichniRekomendatsii>.
8. Абалкин Л. Экономическая безопасность России: угрозы и их отражение / Абалкин Л. // Вопросы экономики. – 1994. – № 12. – С. 17-26.
9. Афонцев С. А. Национальная экономическая безопасность: на пути к теоретическому консенсусу / Афонцев С. А. // МЭиМО. – 2002. – № 10. – С. 30-39.
10. Жаліло Я. А. Економічна стратегія держави: теорія, методологія, практика: Монографія. – К. : НІСД, 2003. – 368 с. – (Сер. «Економічні стратегії»; Вип. 8).
11. Власюк О. С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку / О. С. Власюк; Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України. – К. : Вид-во «Лібра», 2008. – 48 с.
12. Экономическая безопасность: учеб. пособие для студентов вузов, обучающихся по специальностям экономики и управления / [В. А. Богомолов и

- др.]; под ред. В. А. Богомолова. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2009. – 295 с.
13. Антикризове управління економічною безпекою в умовах викликів фінансовоекономічної глобалізації (державний і регіональний виміри) : монографія / М. А. Хвесик, А. В. Степаненко, О. М. Ральчук, Й. М. Дорош. – К., 2010. – 309 с.
 14. Генціаж Я. Інституційні механізми регіонального розвитку України: шлях до майбутнього / Я. Генціаж, М. Гнидюк // Зб. наук. праць УАДУ. – К., 2002. – Вип. 2: ч. 1. – С. 66-73.
 15. Гранберг А. Г. Региональное развитие: опыт России и Европейского Союза / А. Г. Гранберг // Российский экономический журнал. – 2001 – № 3. – С. 86-89.
 16. Башлай С. В. Необхідність та основні засади формування регіональної мережі банківських установ на сучасному етапі розвитку фінансовогосподарських відносин в Україні / С. В. Башлай // Регіональна економіка. – 2002. – № 4. – С. 220-227.
 17. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 26.05.2015 р. №287/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.
 18. Питання Національного інституту стратегічних досліджень : Указ Президента України від 16.12.2002 р. № 1158/2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1158/2002>.
 19. Конституція України : закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.
 20. Про Регламент Верховної Ради України : закон України від 10.02.2010 р. № 1861-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1861-17>.
 21. Про Кабінет Міністрів України : закон України від 27.02.2014 р. № 794-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/794-18>.
 22. Про Раду національної безпеки і оборони України : закон України від 05.03.1998 р. № 183/98-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/183/98-вр>.
 23. Земельний кодекс України : закон України від 25.10.2001 № 2768-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/2768-14.
 24. Водний кодекс України : закон України від 06.06.1995 р. № 213/95-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/213/95-вр.
 25. Господарський кодекс України : закон від 16.01.2003 р. № 436-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15.
 26. Податковий кодекс України : закон України від 02.12.2010 р. № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/2755-17.
 27. Сімейний кодекс України : закон України від 10.01.2002 р. № 2947-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2947-14>.

28. Про основи національної безпеки України : закон України від 19.06.2003 р. № 964-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/964-15>.
29. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : закон України від 01.07.2010 р. № 2411-VI. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>.
30. Про схвалення Концепції забезпечення національної безпеки у фінансовій сфері : розпорядження КМУ від 15.08.2012 № 569-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/569-2012-р>.
31. Економічний енциклопедичний словник : у 2 т., т. 1 / За ред. С. В. Мочерного. – Львів: Світ, 2005. – 616 с.
32. Дарнопих Г. Ю. Економічна безпека держави в умовах трансформаційної економіки: Автореф. дис... канд. екон. наук: 08.01.01 / Г. Ю. Дарнопих ; Харк. держ. ун-т. – Х., 1999. – 22 с.
33. Большой экономический словарь / Под. ред. А.Н. Азрилияна. – 7-е изд., доп. – М. : Институт новой экономики, 2008. – 1472 с.
34. Цыганов С.И. Понятие «экономическая безопасность» // Бизнес, Менеджмент и Право. – 2008. – №1. – С.106-110.
35. Геєць В. М. Концепція економічної безпеки України / В. М. Геєць та ін. ; НАН України, Інститут економічного прогнозування. – К., 1999. – 56 с.
36. Власюк О. С. Економічна безпека України в умовах ринкових трансформацій та антикризового регулювання / О. С. Власюк. – К. : ДННУ “Акад. фін. управління”, 2011. – 474 с.
37. Шлемко В. Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення / В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько : Монографія. – К. : НІСД, 1997. – 144 с. – (Сер. «Нац. безпека»; Вип. 2).
38. Соціальна безпека: сутність та вимір : наук. доп. / О. П. Коваль. – К. : НІСД, 2016. – 34 с.
39. Цвігун І. А. Демографічна безпека України та напрями її регулювання: монографія / І. А. Цвігун. – Кам'янець-Подільський: Видавець ПП Зволейко Д.Г., 2013. – 400 с.
40. Програма діяльності Кабінету Міністрів України «Відкритість, дієвість, результативність» // Урядовий кур'єр від 17.09.2003 — № 173.
41. Dealing with macroeconomic imbalances [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ec.europa.eu/info/business-economy-euro/economic-and-fiscal-policy-coordination/eu-economic-governance-monitoring-prevention-correction/macro-economic-imbalance-procedure/dealing-macro-economic-imbbalances_en.
42. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року : Постанова Правління НБУ від 18.06.2015 р. № 391 [Електронний ресурс]. Режим доступу –<https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=43352266>.
43. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2016 році». – К. : НІСД, 2016. – 688 с.
44. Економічна безпека України в умовах гібридної агресії : аналіт. доп. / Я. Б. Базиліук, С. В. Давиденко, Д. Ю. Венцковський та ін. – К. : НІСД, 2017. – 84 с. (Сер. «Економіка», вип.25).

45. Про державно-приватне партнерство : Закон України від 01.07.2010 р. № 2404-V [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/2404-17
46. Паспорт спеціальності «21.04.01 – економічна безпека держави (економічні науки)» : Постанова президії ВАК України від 15.12.2004 р. № 11–10/11т.
47. Спільне обстеження продовольчої безпеки, вересень 2017 року: Основні висновки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://fscluster.org/sites/default/files/documents/ukr_fslc_joint_food_security_assessment_gcangca_12_09_2017_0.pdf.
48. Деякі питання продовольчої безпеки, затверджена Постанова КМУ від 05.12.2007р. №1379 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1379-2007-%D0%BF>.
49. FAO. 2017. The future of food and agriculture – Trends and challenges. Rome [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fao.org/3/a-i6583e.pdf>.
50. Енергоємність за 2007 – 2015 роки // Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2016/sg/ekolog/xls/enem_u.zip.
51. Бодрук О. С. Структура воєнної безпеки: національний та міжнародний аспекти / О. С. Бодрук. – К. : Національний інститут проблем міжнародної безпеки, 2001. – 299 с.
52. Геополитика, международная и национальная безопасность : словарь справочник / сост. : М. М. Абдурахманов, В. А. Баришполец, Д. В. Баришполец, В. Л. Манилов. – М. : Пробел, 1999. – 375 с.
53. Мунтян В. І. Економічна безпека України / В. І. Мунтян. – К. : КИИЦ, 1999. – 463 с.
54. Качинський А. Б. Екологічна безпека України: системний аналіз перспектив покращення / А. Б. Качинський. – К. : НІСД, 2001. – 312 с.
55. Сенчагов В. К. Экономическая безопасность: геополитика, глобализация, самосохранение и развитие (книга четвертая) / В. К. Сенчагов; Ин-т экономики РАН. – М. : Финстатинформ, 2002. – 128 с.
56. Різник Н. С. Теоретичні засади формування системи діагностики економічної безпеки банку / Н. С. Різник // Вісник Харк. нац. техн. ун-ту сільського господарства : Економічні науки. – Х. : ХНТУСГ, 2007. – Вип. 66. – С. 118-123.
57. Астапова Г. В. Организационно экономический механизм корпоративного управления в современных условиях реформирования экономики Украины / Г. В. Астапова, Е. А. Астапова, Д. П. Лойко. – Донецк, 2001. – С. 279.
58. Атаманчук Г. В. Теория государственного управления : курс лекций / Г.В. Атаманчук. – М. : Юридическая литература, 1997. – С. 86.
59. Цікановська Н. А. Інтерпретація понять “виклик”, небезпека, “загроза” та ризик” у теорії фінансової безпеки / Н. А. Цікановська // Фінансовий простір. – 2013. – №3 (11). – С. 110-114.
60. Великий тлумачний словник сучасної української мови / Уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. : Ірпінь : ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
61. Сергунин А. А. Международная безопасность: новые подходы и концепты / А. А. Сергунин // Политические исследования. – 2005. – No 6. – С. 126-137.
62. Брега А. В. Риск в системе категорий, характеризующих антитезу национальной безопасности / А. В. Брега // Национальная безопасность: науч-

- ное и государственное управленческое содержание : материалы Всерос. научн. конф., 4 дек. 2009 г, Москва / Центр пробл. анал. и гос.-упр. проект. – М. : Научный эксперт, 2010. – С. 737-752.
63. Неклесса А. И. Логика глобальной трансформации [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://mcgpi.narod.ru/MCGPI10.htm>.
 64. «Щодо вдосконалення методології інтегрального оцінювання рівня економічної безпеки України». Аналітична записка // НІСД [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1358>.
 65. Економічна енциклопедія: у 3 т. / відп. ред. С.В. Мочерний. – К. : Академія, 2001. – Т. 2. – С. 355-372.
 66. Ткачова Н. Н. Экономический механизм регулирования инновационных процессов / Н. Н. Ткачова, С. А. Чернов // 36. наук. Пр. ІЕП НАН України «Економіка промисловості». – Донецьк, 2000. – С. 188-193.
 67. Ткачова Н. М. Механізм державного регулювання інноваційного ринку в Україні / Н. М. Ткачова, С. О. Чернов // 36. наук. пр. ДонДУУ, т. IV, серія «Державне управління процесами життєдіяльності і галузевого розвитку регіону». – Донецьк, 2003. – С. 162-168.
 68. Світова гібридна війна: український фронт : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна. – Харків : Фоліо, 2017. – 496 с.
 69. Christopher Snowdon «Selfishness, Greed and Capitalism. Debunking Myths about the Free Market», The Institute of Economic Affairs, London, 2015 – 223 p. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://iea.org.uk/wp-content/uploads/2016/07/Selfishness,%20Greed%20and%20Capitalism.pdf>.
 70. Давиденко С. В. Актуальні проблеми та перспективи оптимізації імпортозалежності України // Стратегічна панорама. – 2009. – №1 – С.109-116.
 71. Венцовський Д. Ю. Імпортозалежність внутрішнього товарного ринку у контексті загроз економічної безпеки України / Д. Ю. Венцовський // Ефективна економіка. – 2015. № 10 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/pdf/10_2015/34.pdf.
 72. National Security Act of 1947 : закон США від 1947 р. / National Archives Catalog [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://catalog.archives.gov/id/299856>.
 73. National Security Strategy. May 2010 / National Security Strategy Archive [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://nssarchive.us/NSSR/2010.pdf>
 74. National Security Strategy. February 2015 / United States Congress [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.whitehouse.gov/sites/default/files/docs/2015_national_security_strategy.pdf.
 75. О Государственной стратегии экономической безопасности Российской Федерации (Основных положениях) : Указ Президента Російської Федерації від 29.04.1996 р. № 608 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kremlin.ru/acts/bank/9261>.
 76. О Стратегии национальной безопасности Российской Федерации : Указ Президента Російської Федерації від 31.12.2015 р. № 683 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://kremlin.ru/acts/bank/40391>.
 77. О законодательном обеспечении экономической безопасности Российской Федерации : Постановление Ради Федерації Федерального зібрання Російської

- Федерації від 08.08.1996 р. № 327-СФ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docview&page=1&print=1&nd=102042887&rdk=0&&empire=>.
78. Про державні цільові програми : Закон України від 18.03.2004 р. № 1621-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1621-15>.
79. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо проведення оцінки економічної і соціальної ефективності виконання державних цільових програм : наказ Міністерства економіки України від 24.06.2010 р. № 742. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/ME100608.html.
80. Про склад робочої групи з розроблення проектів Стратегії забезпечення економічної безпеки України та Національної програми забезпечення економічної безпеки України на період до 2005 року : Розпорядження КМУ від 25.05.1998 р. № 345-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/345-98-р>.
81. Про затвердження складу робочої групи з розроблення проекту Національної програми забезпечення економічної безпеки України на період до 2005 року : Розпорядження КМУ від 13.12.2000 р. № 492-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/en/492-2000-р>.
82. Урядовий комітет з питань економічної політики 05.04.2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/meetings/agenda?mid=128912>.
83. Урядовий комітет з питань економічної політики 23.07.2001 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/meetings/agenda?mid=128758>.
84. Про ліквідацію деяких комісій, рад та робочих груп, утворених актами Кабінету Міністрів України, і визнання такими, що втратили чинність, деяких актів Кабінету Міністрів України : постанова КМУ від 18.08.2005 р. № 753 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/en/753-2005-п>.
85. Концепція економічної безпеки України / Ін-т екон. прогнозування; кер. проекту В. М. Геєць. – К.: Логос, 1999. – 56 с.
86. Методичні рекомендації щодо оцінки рівня економічної безпеки України / за ред. Пирожкова С. І. – К.: НІПМБ, 2003. – 42 с.
87. Методики розрахунку рівня економічної безпеки України : Наказ Міністерства економіки України № 60 від 02.03.2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://consultant.parus.ua/?doc=03WN62B99B>.
88. Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» : Указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.
89. Про схвалення Стратегії подолання бідності : Розпорядження КМУ від 16.03.2016 р. № 161-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [zakon.rada.gov.ua/go/161-2016-р](http://zakon5.rada.gov.ua/go/161-2016-р).
90. Про схвалення Стратегії розвитку системи запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню

- тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення на період до 2020 року : Розпорядження КМУ від 30.12.2015 р. № 1407-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1407-2015-p>.
91. Стратегія залучення, використання та моніторингу міжнародної технічної допомоги і співробітництва з міжнародними фінансовими організаціями на 2013-2016 роки : Розпорядження КМУ від 11.09.2013 р. № 697-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/697-2013-p.
 92. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року : Постанова Кабінету Міністрів України № 385 від 06.08.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-%D0%BF>.
 93. Про схвалення Стратегії розвитку вітчизняної авіаційної промисловості на період до 2020 року : Розпорядження КМУ від 27.12.2008 р. № 1656-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1656-2008-p>.
 94. Про схвалення Стратегії розвитку суднобудування на період до 2020 року : Розпорядження КМУ від 06.05.2009 р. № 581-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/581-2009-p>.
 95. Про схвалення Стратегії розвитку залізничного транспорту на період до 2020 року : Розпорядження КМУ від 16.12.2009 р. № 1555-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1555-2009-p>.
 96. Про схвалення Стратегії розвитку туризму і курортів на період до 2026 р. : Розпорядження КМУ від 16.03.2017 р. № 168-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/168-2017-p>.
 97. Про затвердження Плану пріоритетних дій Уряду на 2016 р. : Розпорядження КМУ від 27.05.2016 р. № 418 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/418-2016-p>.
 98. Про схвалення Стратегії розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року : Розпорядження КМУ від 17.10.2013 р. № 806-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-p>.
 99. План заходів на 2015-2017 роки з реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року : постанова КМУ від 7.10.2015 р. № 821 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/821-2015-p>.
 100. План заходів з виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України та Стратегії сталого розвитку “Україна-2020” у 2015 році : Розпорядження КМУ від 4.03.2013 р. №213-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/document/248017544/R0213.doc>
 101. Стан виконання державних цільових програм у 2015 р. без урахування програм, які містять інформацію, що становить державну таємницю [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/Download?id=526e8758-3bdf-4e9d-ad35-aef2da78dd5f>.
 102. Про схвалення Прогнозу економічного і соціального розвитку України на 2016 рік та основних макропоказників економічного і соціального роз-

- вितку України на 2017-2019 роки : Постанова КМУ від 5.08.2015 р. № 558 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/558-2015-p>.
103. Про державне стратегічне планування : проект Закону України від 03.11.2011 р. № 9407 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_2?%20pf3516=9407&skl=7.
 104. Про затвердження Порядку розроблення Державної стратегії регіонального розвитку України і плану заходів з її реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених Стратегії і плану заходів : Постанова КМУ від 11.11.2015 р. №931 [Електронний ресурс]. – Режим доступу:<http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/931-2015-p>.
 105. Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України : Закон України від 23.03.2000 р. № 1602-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1602-14>
 106. Порядок розроблення і виконання державних цільових програм : постанова КМУ від 31.01.2007 р. № 106 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/106-2007-p.
 107. President of the United States [Електронний ресурс]. – Режим доступу: whitehouse.gov/president.
 108. Blocking Property of Certain Persons Contributing to the Situation in Ukraine : Executive Order, 06.03.2014 № 13660 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2014/03/06/executive-order-blocking-property-certain-persons-contributing-situation>.
 109. Blocking Property of Additional Persons Contributing to the Situation in Ukraine : Executive Order, 17.03.2014 № 13661 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2014/03/17/executive-order-blocking-property-additional-persons-contributing-situat>.
 110. Blocking Property of Additional Persons Contributing to the Situation in Ukraine : Executive Order, 20.03.2014 № 13661 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2014/03/20/executive-order-blocking-property-additional-persons-contributing-situat>.
 111. Presidential Memorandum – Assistance to Ukraine 24.09.2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.whitehouse.gov/the-press-office/2014/09/24/presidential-memorandum-assistance-ukraine>.
 112. National Security Council : офіц. веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.whitehouse.gov/administration/eop/nsc>.
 113. Homeland Security Council : офіц. веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/hsc/>.
 114. Establishing the Office of Homeland Security and the Homeland Security Council : Executive Order 13228 by President of the United States [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.presidency.ucsb.edu/ws/index.php?pid=61509>.
 115. Council of Economic advisers : офіц. веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.whitehouse.gov/administration/eop/cea>.
 116. Employment Act of 1946, Pub. L. 79-304, ch. 33, 60 Stat. 23 (1946). Quoted in Bailey (1950), p. 228.

117. Economic Report of the President Together with the Annual Report of the Council of Aconomic Advisers. – 2016. – 430 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.whitehouse.gov/sites/default/files/docs/ERP_2016_Book_Complete%20JA.pdf
118. National Economic Council : офіц. веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.whitehouse.gov/administration/eop/nec>.
119. United States Congress : офіц. веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.congress.gov>.
120. Constitution of the United States [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.senate.gov/civics/constitution_item/constitution.htm.
121. National Security Strategy 2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.whitehouse.gov/sites/default/files/docs/2015_national_security_strategy.pdf
122. H.R. 5859, the Ukraine Freedom Support Act of 2014 : від 18.12.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.congress.gov/113/plaws/publ272/PLAW-113publ272.pdf>
123. Bureau of Industry and Security : офіц. веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bis.doc.gov>.
124. The National Security Council : офіц. веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.gov.uk/government/groups/national-security-council>.
125. Securing Britain in an Age of Uncertainty: The Strategic Defence and Security Review. 2010. – 75 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/62482/strategic-defence-security-review.pdf.
126. Прем'єр Британії скликає Раду національної безпеки щодо України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ipress.ua/news/uryad_brytani_i_sklykaie_radu_natsionalnoi_bezpeky_shchodo_ukrainy_51726.html.
127. A Strong Britain in an Age of Uncertainty: The National Security Strategy [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/61936/national-security-strategy.pdf.
128. National Security Strategy and Strategic Defence and Security Review 2015 : A Secure and Prosperous United Kingdom / Уряд Великобританії. – 2015. – 98 с.
129. Парламент Великобританії : офіц. веб-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.parliament.uk.
130. Joint Committee on the National Security Strategy [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.parliament.uk/business/committees/committees-a-z/joint-select/national-security-strategy/>.
131. Office of Financial Sanctions Implementation [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.gov.uk/government/organisations/office-of-financial-sanctions-implementation>.
132. Конституция Российской Федерации : конституція від 12.12.1993 р. зі змінами від 21.07.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102027595&intelsearch=%EA%EЕ%ED%F1%F2%E8%F2%F3%F6%E8%FF+>.
133. О государственной стратегии экономической безопасности Российской Федерации (Основные положения) : указ Президента РФ від 29.04.1996

- р. № 608 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://kremlin.ru/acts/bank/9261>.
134. Вопросы Совета Безопасности Российской Федерации : указ Президента Російської Федерації від 6.05.2011 р. № 590 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&prevDoc=102087168&backlink=1&nd=102147410>.
135. О межведомственных комиссиях Совета Безопасности Российской Федерации : указ Президента Російської Федерації [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://pravo.gov.ru>.
136. Об образовании научного совета при Совете безопасности Российской Федерации : указ Президента Російської Федерації від 1.11.1993 р. № 1807 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102026936&rdk=&intelsearch=%F1%EE%E2%E5%F2+%E1%E5%E7%EE%EF%E0%F1%ED%EE%F1%F2%E8>.
137. Федеральное собрание Российской Федерации : офіц. веб-сайт [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.gosduma.net>
138. Комитет Государственной думы по экономической политике, инновационному развитию и предпринимательству : офіційний веб-сайт. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.komitet2-7.km.duma.gov.ru>.
139. Комитет Государственной думы по безопасности и противодействию коррупции : офіц. веб-сайт. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.komitet2-16.km.duma.gov.ru>.
140. Комитет Государственной думы по бюджету и налогам : офіц. веб-сайт. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.komitet-bn.km.duma.gov.ru>.
141. Комитет Государственной думы по науке и наукоемным технологиям : офіційний веб-сайт. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.komitet2-8.km.duma.gov.ru>.
142. О безопасности : Федеральный Закон Російської Республики від 28.12.2010 р. № 390-ФЗ зі змінами від 5.10.2015 р. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&prevDoc=102385609&backlink=1&nd=102144301>.
143. Об использовании Вооруженных Сил Российской Федерации на территории Украины : постановление Совета Федерации Федерального Собрания РФ от 1.03.2014 р. № 48-ФЗ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: – <http://images.garant.ru/navigation.dsp?PHPSESSID=3c42a880113ac4d3f112f1b73e06de16&number=0&page=1>.
144. Об отмене постановления Совета Федерации Федерального Собрания Российской Федерации от 1 марта 2014 года № 48-СФ «Об использовании Вооруженных Сил Российской Федерации на территории Украины» : Постановление Ради Федерації Федерального зібрання Російської Федерації від 25.06.2014 р. № 296-СФ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://council.gov.ru/activity/documents/44424/>
145. О ратификации Договора между Российской Федерацией и Республикой Крым о принятии в Российскую Федерацию Республики Крым и образовании в составе Российской Федерации новых субъектов : Федеральный

- Закон Російської Федерації від 21.03 2014 р. № 68-СФ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?doc_itself=&nd=102171921&page=1&rdk=0&intelsearch=%CA%EE%ED%F1%F2%E8%F2%F3%F6%E8%E5%E9+%D0%EE%F1%F1%E8%E9%F1%EA%EE%E9+%D4%E5%E4%E5%F0%E0%F6%E8%E8#I0.
146. О принятии в Российскую Федерацию Республики Крым и образовании в составе Российской Федерации новых субъектов — Республики Крым и города федерального значения Севастополя : Федеральный конституционный закон від 21.03 2014 р. № 6-ФКЗ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_160618/.
147. Правительство Российской Федерации : офіц. веб.-сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу: government.ru/.
148. О первоочередных мерах по реализации государственной стратегии экономической безопасности Российской Федерации (Основные положения) : Постановва Уряду Російської Федерації від 27.12.1996 р. №1569 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: «<http://pravo.gov.ru/>».
149. Министерство экономического развития Российской Федерации [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://economy.gov.ru/mines/main>.
150. Главное управление экономической безопасности и противодействия коррупции Министерства внутренних дел РФ : офіц. веб.-сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://мвд.рф/мвд/structure1/Glavnie_upravlenija/Glavnoe_upravlenie_jekonomicheskoy_bezop.
151. Об утверждении Положения о Департаменте уголовного, административного и процессуального законодательства : наказ Міністерства юстиції РФ № 23 від 02.02.2015 р. : офіц. веб.-сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minjust.ru/ru/node/118415>.
152. Министерство юстиции РФ : офіц. веб.-сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://minjust.ru/ru/node/118416>.
153. Федеральная служба по финансовому мониторингу : офіц. веб.-сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.fedsfm.ru/about/administration>.
154. National Diet : офіц. веб.-сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.sangiin.go.jp/eng/index.htm>.
155. The government of Japan : офіц. веб.-сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.japan.go.jp/index.html>.
156. National Security Council of Japan : офіц. веб.-сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.kantei.go.jp/jp/singi/anzenhousyokaigi/index.html.
157. Ministry of Economy, Trade and Industry : офіц. веб.-сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.meti.go.jp/english/index.html>.
158. Ministry of Education, Culture, Sport, Science and Technology : офіц. веб.-сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mext.go.jp/en/>.
159. Japan Science and Technology Agency : офіц. веб.-сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.jst.go.jp/EN/>.
160. Рада з економічної та фінансової політики Японії : офіц. веб.-сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www5.cao.go.jp/keizai-shimon/index_en.html.

161. President of the Slovak Republic : офіц. веб-сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.prezident.sk/en/>.
162. Úrad vlády : офіц. веб-сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vlada.gov.sk>.
163. Národná rada : офіц. веб-сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.nrsr.sk/web/>.
164. Ministerstvo hospodárstva : офіц. веб-сайт. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.gov.sk>.
165. Holonič J., Social Security in EU / Jan Holonič. In: Vyrobníčko-ekspozitnyj potencijal nacionalnoj ekonomiky. Mižnarodna naukovo-praktična konferencija, Užgorod 2014.
166. Kopinec P., Legal framework of unaccompanied minors in EU / Pavol Kopinec // Zdroj. dok.: The risk group of unaccompanied minors: protection measures in an enlarged European Union. – Koper : University of Primorska, Science and Research Centre, 2007. – P. 25-32.
167. Mačkinová M., Globalizačný vplyv na jedinca a jeho fungovanie v spoločnosti / Monika Mačkinová, J. Tuma, V. Masaryk, P. Matyšák. In: Eniologie člověka : vědecko-odborný časopis nejen pro vědu a odbornost, ale i pro každého, kdo se chce dozvědět více. – Roč.6, č.5 (2015), S. 11-14.
168. Колесніченко І. М. Інституціональна економіка : навчальний посібник / І. М. Колесніченко, А. В. Литвиненко ; за заг. ред. канд. екон. наук, доцента І. М. Колесніченко. – Х. : ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2015. – 236 с.
169. Буркальцева Д. Д. Інституціональне забезпечення економічної безпеки України : монографія / Д. Д. Буркальцева. – К. : Знання України, 2012. – 347 с.
170. The Global Competitiveness Index 2017-2018, Appendix A: Methodology and Computation of the GCI 2017-2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://reports.weforum.org/global-competitiveness-index-2017-2018/appendix-a-methodology-and-computation-of-the-global-competitiveness-index-2017-2018/>.
171. Ukraine, Key indicators, 2016 The Global Competitiveness Index 2017-2018 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://reports.weforum.org/pdf/gci-2017-2018/WEF_GCI_2017_2018_Profile_UKR.pdf.
172. Карпінський Б. А. Інвестиційний клімат України / Б. А. Карпінський // Фінанси України. – 2001. – №7 – С. 139-148.
173. Гончаров А. Б. Інвестування = Investment: Навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.] / А. Б. Гончаров; Харк. держ. екон. ун-т. – Х.: ІНЖЕК, 2004. – 239 с.
174. Носова О.В. Інвестиційний клімат в Україні: основні напрями поліпшення // Стратегічні пріоритети.– 2008. – №1. – С. 59-65.
175. Філіпенко А.С. Міжнародні економічні відносини: історія : підруч. / А.С. Філіпенко. – К. : Либідь, 2006. – 392 с.
176. Удалих О. О. Управління інвестиційною діяльністю промислового підприємства : навч. посіб. / О. О. Удалих. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 292 с.
177. Іваненко–Свинцицька І. Є. Інвестиційний клімат в Україні: його формування, ключові моменти та характеристики / І. Є. Іваненко–Свинцицька // Формування ринкових відносин України 2002. – №9. – С. 63-65.

178. Конвенція про порядок вирішення інвестиційних спорів між державами та іноземними особами : Міжнародний документ від 18.05.1965 р. [Електронний ресурс]. – режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_060.
179. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : міжнародний документ від 27.06.2014 р. [Електронний ресурс]. – режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
180. Про інвестиційну діяльність : Закон України від 18.09.1991 р. № 1560-XII [Електронний ресурс].- Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1560-12>.
181. Про режим іноземного інвестування : Закон України від 19.03.1996 р. № 93/96-ВР [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/93/96-%D0%B2%D1%80>.
182. Про особливий порядок місцевого самоврядування в окремих районах Донецької та Луганської областей : Закон України від 16.09.2014 р. №1680-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1680-18>.
183. Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць : Закон України від 06.09.2012 р. № 5205-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5205-17>.
184. Про індустриальні парки : Закон України від 21.06.2012 р. № 5018-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5018-17>.
185. Про інститути спільного інвестування : закон України від 05.07.2012 р. № 5080-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5080-17>.
186. Про підготовку та реалізацію інвестиційних проектів за принципом «єдиного вікна» : Закон України від 21.10.2010 р. № 2623-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2623-17>.
187. 2017 A.T. Kearney Global Services Location Index. The Widening Impact of Automation // A.T. Kearney. -2017. – 19 p.
188. The Global Innovation Index 2017: Innovation Feeding the World / Soumitra Dutta, Bruno Lanvin, Sacha Wunsch-Vincent // Cornell University, INSEAD, World Intellectual Property Organization. – 2017. – 434 p.
189. Doing Business 2018. Reforming to Create Jobs /The World Bank. 2017. – 305 p.
190. The Global Competitiveness Report 2017–2018 / World Economic Forum. – 2017. – 394 p.
191. BDO International Business Compass 2017. Update and in-depth look at openness / Hendrik Hüning, Konstantin Poensgen, André Wolf // Humburgisches WeltWirtschafts Institute. – 2017. – 52 p.
192. Global Peace Index 2017: Measuring Peace in a Complex World / The Institute for Economics and Peace. – 2017. – 140 p.
193. 2017 Index of Economic Freedom / Terry Miller, Anthony B. Kim // Institute for Economic Freedom and Opportunity, The Wall Street Journal. – 2017. – 492 p.

194. The 2007 A.T. Kearney Global Services Location Index. Offshoring for Long-Term Advantage // A.T. Kearney. – 2007. – p. 19.
195. The power of Innovation / Soumitra Dutta, Simon Caulkin // World Business. – 2007. – 26-31 p.
196. The Global Innovation Index 2009-10/ Soumitra Dutta // INSEAD. – 2010. – 455 p.
197. The Global Innovation Index 2011: Accelerating Growth and Development / Soumitra Dutta // INSEAD. – 2011. – 381 p.
198. The Global Innovation Index 2015: Effective Innovation Policies for Development / Soumitra Dutta, Bruno Lanvin, Sacha Wunsch-Vincent // Cornell University, INSEAD, World Intellectual Property Organization. – 2015. – 453 p.
199. Doing Business 2006. Creating Jobs / The World Bank. 2006. – 196 p.
200. Doing Business 2011. Making a Difference for Entrepreneurs / The World Bank. 2010. – 212 p.
201. Excerpt from The Global Competitiveness Report 2004/2005 / World Economic Forum, IESE Business School. – 2004. – 48 p.
202. 2016 Index of Economic Freedom: Promoting Economic Opportunity and Prosperity / Terry Miller, Anthony B. Kim // Institute for Economic Freedom and Opportunity, The Wall Street Journal. – 2016. – 500 p.
203. Global Peace Index 2008 / The Institute for Economics and Peace. – 2008. – 58 p.
204. Doing Business 2014. Understanding Regulations for Small and Medium-Size Enterprises / The World Bank. 2014. – 316 p.
205. The 2017 Foreign Direct Investment Confidence Index: Glass Half Full / AT Kearney [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.atkearney.com/documents/10192/12116059/2017+FDI+Confidence+Index+++Glass+Half+Full.pdf/5dced533-c150-4984-acc9-da561b4d96b4>.
206. World Investment Report 2016 / UNCTAD. – 2015. – 253 p.
207. World Investment Report 2016 / UNCTAD. – 2016. – 232 p.
208. Investments / Robert Bosch GmbH [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.bosch.com/en/com/bosch_group/bosch_figures/investments/investments.php.
209. What Countries Attract More Foreign Investments? (Hint: not USA) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://howmuch.net/articles/foreign-direct-investment-map#/img0>.
210. Illicit Financial Flows from Developing Countries: 2004-2013 / Global Financial Integrity [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.gfintegrity.org/wp-content/uploads/2015/12/IFF-Update_2015-Final.pdf.
211. Моніторинг соціально-економічного розвитку регіонів за 2016 рік / Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minregion.gov.ua/wp-content/uploads/2017/05/Reytingova-otsinka-za-2016-rik-prezentatsiyi-materiali.pdf>
212. Про утворення Ради бізнес-омбудсмена : Постанова КМУ від 26.11.2014 р. № 691 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/691-2014-p>.
213. Рада бізнес-омбудсмена отримала 1000 скарг від українських підприємців // Рада бізнес-омбудсмена [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://>

- boi.org.ua/publications/news/73-rada-bznes-ombudsmena-otrimala-1000-skarg-vd-ukran.
214. Зменшення корупційних ризиків та створення умов для залучення інвестицій в будівництві: системний звіт / Рада бізнес-омбудсмена [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://boi.org.ua/media/uploads/q2_2016/system_01_ua.pdf.
 215. Природні монополії vs. конкурентний бізнес : системний звіт // Рада бізнес-омбудсмена [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://boi.org.ua/media/uploads/sysrep_monopolies_ukr_final.pdf.
 216. Проблеми адміністрування податків для бізнесу в Україні : системний звіт // Рада бізнес-омбудсмена [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://boi.org.ua/media/uploads/q3report/sysrep_tax_ukr_pdf.pdf.
 217. Проблемні питання регулювання зовнішньо-економічної діяльності в Україні : системний звіт // Рада бізнес-омбудсмена [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://boi.org.ua/media/uploads/sysrep_trade_ukr_pdf.pdf.
 218. Вибрані проблеми підприємницької діяльності, які безпосередньо пов'язані з воєнними діями на Сході України та анексією АР Крим : системний звіт // Рада бізнес-омбудсмена [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://boi.org.ua/media/uploads/report_on_systemic_problem_eng_ukr.pdf.
 219. Деякі питання управління державними інвестиціями : Постанова КМУ від 22.07.2015 р. № 571 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/571-2015-п>.
 220. Про затвердження плану дій щодо імплементації кращих практик якісного та ефективного регулювання, відображених Групою Світового банку у методології рейтингу “Ведення бізнесу” на 2016 рік : Розпорядження КМУ від 16.12.2015 р. № 1406 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1406-2015-р>.
 221. “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо захисту прав інвесторів” : Закон України від 07.04.2015 р. № 289-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/289-viii>.
 222. Про технічні регламенти та оцінку відповідності : Закон України від 15.01.2015 р. № 124-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/124-19>.
 223. Про внесення змін до деяких законів України щодо усунення регуляторних бар'єрів для розвитку державно-приватного партнерства та стимулювання інвестицій в Україні : Закон України від 24.11.2015 р. № 817 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/817-19>.
 224. Деякі питання реалізації принципу «єдиного вікна» під час здійснення митного, санітарно-епідеміологічного, ветеринарно-санітарного, фітосанітарного, екологічного, радіологічного та інших видів державного контролю : Постанова КМУ від 25.05.2016 р. № 364 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/364-2016-п>.
 225. Аналітична доповідь Національного інституту стратегічних досліджень до позачергового Послання Президента України до Верховної ради України «Про внутрішнє і зовнішнє становище України у сфері національної безпеки». -К: НІСД, 2014. – с.148.

226. Приходько В. П. Інвестиційна безпека як важливий чинник подолання фінансово-економічної кризи. – К: Інвестиції: практика і досвід, №16, серпень 2013 р. – с. 6-9.
227. Жером Ваше : «Економічний потенціал завжди спокусливий у скрутні часи, але з цього ніколи не виходило нічого путнього ні в Україні, ні в інших країнах» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/economics/147038>.
228. Сухоруков А. І. Моделювання та прогнозування соціально-економічного розвитку регіонів України: монографія / А. І. Сухоруков, Ю. М. Харкішвілі. – К. : НІСД, 2012. – 368 с.
229. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2015 році». – К. : НІСД, 2015. – 684 с.
230. Державна служба статистики України : офіц. веб. сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
231. Багатостороннє агентство з гарантування інвестицій : офіц. веб. сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.miga.org>.
232. Національний банк України : офіц. веб. сайт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.bank.gov.ua>.
233. Заручниця світу / Тиждень.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tyzhden.ua/economics/155447/page1>.
234. Виступ Міністра фінансів України Н. Яресько на 12 інвестиційній конференції інвестиційної компанії «Драгон Капітал» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : Interfax.com.ua/news/economic/329819html.
235. Порятунком потопаючого. Що перешкоджає залученню інвестицій в Україну / Тиждень.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://tyzhden.ua/economics/14933/page2>.
236. Trading Economics [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.tradingeconomics.com>.
237. Гальчинський А. С. Ліберальні уроки для України : науково-популярне есе / А. С. Гальчинський. – К : Либідь, 2011. – 288 с.
238. Федорин В. Гудбай імперіє. Розмови з Кахою Бенукідзе / Володимир Федорин. – Львів : Видавництво Старого Лева, 2015. – 530 с.
239. Національна рада реформ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://reforms.in.ua/>.
240. Іван Міклош : “Вимоги МВФ необхідні, але недостатні” / Тиждень.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/economics/130703>.
241. Стабілізація на дні / Тиждень.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/economics/155274/page1>.
242. Україна у глобальних рейтингах: підсумки 2015 / Українська правда. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.pravda.com.ua/cdn/graphics/ratingstory.
243. Бочі А. Україна у світових рейтингах / А. Бочі // Вісник : офіційне видання державної фіскальної служби України. – 01.12.2015. – №45. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.visnuk.com.ua/a/pubs/id/9160.
244. Індекс інвестиційної привабливості України у 4му кварталі 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.eba.com.ua/uk/information-support/eba-news/item/33277-2015-12-28-1013>.

245. Міжнародна конференція підтримки України. Київ 28 квітня 2015 року. Комюніке. Розділ 1. Бізнес-клімат та інвестиційні можливості. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://supportforukraine.com/ua>.
246. Шанс на зростання. Як вивести економіку з кризи / Тиждень.ua [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://tyzhden.ua/economics/138860/page3>.
247. Японська «Fujikura» побудує завод на Львівщині [Електронний ресурс]. – Режим доступу: Forbes.net.ua/ua/news/1402059.
248. Приходько В.П. Світова кон'юнктура та інвестиційна безпека української економіки / В.П. Приходько, П. Матішак // Україна в системі європейської інтеграції : Монографія. Навчальний посібник / М. Палінчак, В. Приходько, В. Химинець та ін. – Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2016. – с. 120-129.
249. Про схвалення Концепції реформування державної політики в інноваційній сфері : Розпорядження КМУ від № 691-р. 10.09.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/691-2012-%D1%80/para9#n9>.
250. Про затвердження плану заходів з реалізації Концепції реформування державної політики в інноваційній сфері на 2015-2019 роки : Розпорядження КМУ від 4.06.2015 р. № 575-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/575-2015-%D1%80>.
251. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році». – К. : НІСД, 2017. – 928 с.
252. Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017-2020 роки : Розпорядження КМУ від 8.02.2017 р. № 142-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/142-2017-%D1%80>.
253. Про стимулювання розвитку регіонів : Закон України від 08.09.2005 р. № 2850-IV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2850-15/>.
254. Про засади державної регіональної політики : закон України № 156-VIII від 05.02.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/156-19/para64#n64>.
255. Про затвердження Порядку розроблення регіональних стратегій розвитку і планів заходів з їх реалізації, а також проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації зазначених регіональних стратегій і планів заходів : Постанова КМУ від 11.11.2015 р. № 932. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/932-2015-p>.
256. Про затвердження Методики розроблення, проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації : Наказ Мінрегіону від 31.03.2016 р. № 79. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0632-16>.
257. Про розроблення прогнозних і програмних документів економічного і соціального розвитку та складання проекту державного бюджету : постанова КМУ від 26.04.2003 р. № 621. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/621-2003-p>.

258. Про Стратегію економічного та соціального розвитку України «Шляхом європейської інтеграції» на 2004-2015 роки : Указ Президента України від 28.04.2004 р. № 493/2004. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/493/2004>.
259. Про Стратегію національної безпеки України : Указ Президента України від 12.02.2007 р. № 105 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/105/2007>.
260. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року: Постанова КМУ від 21.07.2006 р. № 1001. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/1001-2006-п>.
261. Про затвердження плану заходів на 2008 рік щодо реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року : Розпорядження КМУ від 19.09.2007 р. № 745-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/745-2007-р>.
262. Про затвердження плану заходів на 2009 рік щодо реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року : Розпорядження КМУ від 3.09.2008 р. № 1163-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1163-2008-р>.
263. Про затвердження плану заходів на 2010 рік щодо реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року : розпорядження КМУ від 29.07.2009 р. № 891-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/891-2009-р>.
264. Про затвердження плану заходів на 2011 рік щодо реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року : Розпорядження КМУ від 8.09.2010 р. № 1794-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1794-2010-р>.
265. Про затвердження плану заходів на 2012 рік щодо реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року : Розпорядження КМУ від 7.12.2011 р. № 1237-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1237-2011-р>.
266. Про затвердження плану заходів на 2013 рік щодо реалізації Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2015 року : Розпорядження КМУ від 22.08.2012 р. № 627-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/627-2012-р>.
267. Про Державну програму економічного і соціального розвитку України на 2010 рік : Закон України від 20.05.2010 р. № 2278-VI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2278-17>.
268. Про державну програму соціально-економічного розвитку м. Києва на період до 2010 року : Постанова КМУ від 15.12.97 р. № 1409. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1409-97-п>.
269. Про затвердження Програми сталого соціально-економічного, екологічного і культурного розвитку м. Севастополя на період до 2015 року : Постанова КМУ від 27.07.2006 р. № 1017 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1017-2006-п>.
270. Про затвердження Державної програми соціально-економічного розвитку Автономної Республіки Крим на період до 2017 року : Постанова КМУ

- від 30.08.2007 р. № 1067 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1067-2007-п>.
271. Про Прогноз економічного і соціального розвитку України на 2006 рік : Постанова КМУ від 15.09.2005 р. № 927 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/927-2005-п>.
272. Про схвалення Прогнозу показників зведеного бюджету за основними видами доходів, видатків і фінансування на 2006-2008 роки та довгострокову перспективу : Постанова КМУ від 14.09.2004 р. № 1202 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1202-2004-п>.
273. Про схвалення прогнозу економічного і соціального розвитку України на 2007 рік : Постанова КМУ від 14.08.2006 р. № 1194 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1194-2006-п>.
274. Про схвалення Прогнозу показників зведеного бюджету України за основними видами доходів, видатків і фінансування на 2009-2011 роки : Постанова КМУ від 10.10.2007 № 1216 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1216-2007-п>.
275. Про схвалення основних прогнозних макропоказників економічного і соціального розвитку України на 2011 рік : Постанова КМУ від 11.08.2010 р. № 701 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/701-2010-п/ed20110609>.
276. Про схвалення Прогнозу показників зведеного бюджету України за основними видами доходів, видатків і фінансування на 2011-2013 роки : Постанова КМУ від 12.09.2009 р. № 988 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/988-2009-п>.
277. Про схвалення Прогнозу економічного і соціального розвитку України на 2012 рік та основних макропоказників економічного і соціального розвитку України на 2013 і 2014 роки : Постанова КМУ від 31.08.2011 р. № 907 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/907-2011-п/ed20110831>.
278. Про схвалення основних прогнозних макропоказників економічного і соціального розвитку України на 2013 рік та внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 31 серпня 2011 р. № 907 : Постанова КМУ від 28.11.2012 р. № 1125. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1125-2012-п>.
279. Про схвалення основних прогнозних макропоказників економічного і соціального розвитку України на 2014 рік : Постанова КМУ від 18.12.2013 р. № 978. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/978-2013-п>.
280. Про схвалення Прогнозу економічного і соціального розвитку України на 2015 рік та основних макропоказників економічного і соціального розвитку України на 2016 і 2017 роки та визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України : Постанова КМУ від 27.08.2014 р. № 404 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/404-2014-п>.
281. Про схвалення Прогнозу економічного і соціального розвитку України на 2017 рік та основних макропоказників економічного і соціального розвит-

- ку України на 2018 і 2019 роки : Постанова від 01.07.2016 р. № 399 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ru/399-2016-p>.
282. О Стратегии экономического и социального развития Автономной Республики Крым на 2011-2020 годы : Постанова Верховної Ради АР Крим від 22.12.2010 р. № 121-6/10. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/krym/show/rb0121002-10>.
283. Об утверждении федеральной целевой программы “Социально-экономическое развитие Республики Крым и г. Севастополя до 2020 г. : постановление правительства РФ от 11.08.2014 г. №790 (ред. от 27.12.2014 г.) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://government.ru/media/files/41d4fa3a896280aaadfa.pdf>.
284. Про Стратегію збалансованого регіонального розвитку Вінницької області на період до 2020 року : Рішення Вінницької обласної ради від 24.06.2015 р. № 893 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://vinrada.gov.ua/>.
285. Про стратегію розвитку Луганської області на період до 2020 року : розпорядження Луганської обласної військово-цивільної адміністрації від 26.06.2015 р. № 272 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: loga.gov.ua/.
286. Про Стратегію розвитку Харківської області на період до 2020 року : Рішення Харківської обласної ради від 05.03.2015 р. № 1151-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: oblrada.kharkov.ua/.
287. Про Стратегію регіонального розвитку Черкаської області на період до 2020 року : Рішення Черкаської обласної ради від 5.03.2015 р. № №38-1/VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.oblradack.gov.ua/.
288. Про Стратегію розвитку Чернівецької області на період до 2020 року : Рішення Чернівецької обласної ради від 18.06.2015 р. № 63-31/15 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: oblrada.cv.ua/.
289. Про стратегію економічного та соціального розвитку Одеської області до 2020 року : Рішення Одеської обласної ради від 21.12.2015 р. № 32-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: oblrada.odessa.gov.ua/.
290. Про Стратегію регіонального розвитку Запорізької області на період до 2020 року : Рішення Запорізької обласної ради від 25.02.2016 № 1 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rada.zp.ua/.
291. Про затвердження Стратегії розвитку Львівської області на період до 2020 року : Рішення Львівської обласної ради від 29.03.2016 р. № 146 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.oblrada.lviv.ua/.
292. Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон : Закон України від 13.10.1992 р. [№ 2673-XII Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2673-12>.
293. Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків : Закон України від 16.07.1999 р. № 991-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/991-14>.
294. Про наукові парки : Закон України № 1563-VI від 25.06.2009 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1563-17>.
295. Про спеціальні економічні зони та спеціальний режим інвестиційної діяльності в Донецькій області : Закон України від 24.12.98 р. № 356-XIV

- [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/356-14>.
296. Про спеціальний режим інвестиційної діяльності у Закарпатській області : Закон України від 24.12.1998 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/357-14>.
297. Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку в Луганській області: Закон України від 15.07.1999 р. № 970-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/970-14>.
298. Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку в Житомирській області: Закон України від 3.12.1999 р. № 1276-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1276-14>.
299. Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на території міста Харкова : Закон України 11.05.2000 р. № 1714-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1714-14>.
300. Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку та спеціальну економічну зону «Порт Крим» в Автономній Республіці Крим : Закон України від 21.12.2000. р. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2189-14>.
301. Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на території пріоритетного розвитку у Волинській області : Закон України від 05.04.2001 р. [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2354-14>.
302. Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на територіях пріоритетного розвитку в Чернігівській області : Закон України від 18.11.2003 р. № 1250-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1250-15>.
303. Про спеціальний режим інвестиційної діяльності на території міста Шостки Сумської області : Закон України від 18.11.2003 р. № 1251-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1251-15>.
304. Щодо заходів стимулювання створення та функціонування індустриальних парків в Україні. Аналітична записка / Національний інститут стратегічних досліджень [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1340/>.
305. Про внесення змін до Закону України «Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків» та інших законів України : Закон України від 12.01.2006 р. № 3333-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/3333-15>.
306. Про визнання такими, що втратили чинність, деяких постанов Кабінету Міністрів України : Постанова КМУ від 24.06.2016 р. № 382 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/382-2016-p>.
307. Перелік показників щодо визначення ефективності функціонування спеціальних (вільних) економічних зон і територій із спеціальним режимом інвестиційної діяльності : Наказ Міністерства економіки та з питань європейської інтеграції та інших органів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0217-05>.

308. Про затвердження Нормативів вартості створення одного робочого місця у різних галузях економіки : Наказ Державного комітету України з будівництва та архітектури від 19.07.2002 із змінами від 09.11.2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0628-02>.
309. Інвестиційні проекти / Державна служба статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/publinvest_u.htm.
310. Про затвердження Порядку підготовки, укладення та виконання угоди щодо регіонального розвитку і відповідної типової угоди : Постанова КМУ від 23.05.2007 № 751 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/751-2007-п>.
311. Про запровадження оцінки ефективності здійснення спільних заходів, передбачених угодою щодо регіонального розвитку : Постанова КМУ № 1187 від 16.11.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1187-2011-п/print1480155183800664>.
312. Угода щодо регіонального розвитку Донецької області між Кабінетом Міністрів України та Донецькою обласною радою [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/n0001120-07.
313. Угода щодо соціально-економічного розвитку Львівської області між Кабінетом Міністрів України та Львівською обласною радою : Розпорядження КМУ від 17.06.2009 р. № 681-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/681-2009-р.
314. Угода щодо регіонального розвитку Волинської області між Кабінетом Міністрів України та Волинською обласною радою [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/n0001120-10>.
315. Угода щодо регіонального розвитку Вінницької області між Кабінетом Міністрів України та Вінницькою обласною радою : Розпорядження КМУ від 27.01.2010 р. № 319-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npras/243305139>.
316. Угода щодо регіонального розвитку Івано-Франківської області між Кабінетом Міністрів України та Івано-Франківською обласною радою [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/n0003120-10.
317. Угода щодо регіонального розвитку Херсонської області між Кабінетом Міністрів України та Херсонською обласною радою [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/n0005120-10.
318. Про укладення Угоди щодо регіонального розвитку Закарпатської області між Кабінетом Міністрів України та Закарпатською обласною радою : Рішення Закарпатської обласної ради № 121 від 28.12.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakarpat-rada.gov.ua/.
319. Угода щодо регіонального розвитку Житомирської області між Кабінетом Міністрів України та Житомирською обласною радою : Проект / Житомирська обласна державна адміністрація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: oda.zt.gov.ua.
320. Угода щодо регіонального розвитку Запорізької області між Кабінетом Міністрів України та Запорізькою обласною радою : Проект / Запорізька

- обласна державна адміністрація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.zoda.gov.ua/.
321. Угода щодо регіонального розвитку Кіровоградської області між Кабінетом Міністрів України та Кіровоградською обласною радою : Проект / Кіровоградська обласна державна адміністрація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.kr-admin.gov.ua/.
322. Угода щодо регіонального розвитку Одеської області між Кабінетом Міністрів України та Одеською обласною радою : Проект / Одеська обласна державна адміністрація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://oda.odessa.gov.ua/>.
323. Угода щодо регіонального розвитку Полтавської області між Кабінетом Міністрів України та Полтавською обласною радою : Проект / Полтавська обласна державна адміністрація. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.adm-pl.gov.ua/.
324. Угода щодо регіонального розвитку Рівненської області між Кабінетом Міністрів України та Рівненською обласною радою : Проект / Рівненська обласна державна адміністрація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rv.gov.ua/sitenew/main/ua/publication/print/9546.htm>.
325. Угода щодо регіонального розвитку Тернопільської області між Кабінетом Міністрів України та Тернопільською обласною радою : Проект / Тернопільська обласна державна адміністрація [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.oda.te.gov.ua/.
326. Про схвалення проекту угоди щодо регіонального розвитку Дніпропетровської області між Кабінетом Міністрів України та Дніпропетровською обласною радою : Рішення Дніпропетровської обласної ради № 168-8/VI від 12.08.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: oblrada.dp.gov.ua/.
327. Про схвалення Угоди щодо регіонального розвитку Сумської області між Кабінетом Міністрів України та Сумською обласною радою : Розпорядження КМУ від 25.05.2011 р. № 451-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/451-2011-p>.
328. Про подання адміністративного позову : рішення Донецької обласної ради Р/Н від 28.12.2009 р. № 953-9 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zadonbass.org/news/hot/message_4918.
329. Регіональний розвиток має хороший закон, та не має вправних виконавців : Рахункова палата України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/publish/article/16738797>.
330. Звіти про виконання угод регіонального розвитку / Мінекономіки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/List?lang=uk-UA&tag=ZvitiProVikonanniaUgodRegionalnogoRozvitku>.
331. Про затвердження Порядку здійснення моніторингу показників розвитку регіонів, районів, міст республіканського в Автономній Республіці Крим і обласного значення для визнання територій депресивними постановою КМУ від 24.06.2006 № 860 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/860-2006-p>.
332. Про затвердження Порядку здійснення моніторингу соціально-економічних показників розвитку регіонів, районів та міст обласного, республі-

- канського в Автономній Республіці Крим значення для визнання територій депресивними : Постанова КМУ від 2.03.2010 р. № 235 зі змінами від 08.08.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/235-2010-п/ed20150725>.
333. Барановський М. Депресивні території України: особливості делімітації в умовах реформування законодавчої бази [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Chseg/2011_10/Baranovsky.pdf.
334. Про надання статусу депресивних територій деяким містам обласного значення у 2011 році : Постанова КМУ № 1108 від 26.10.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP111108.html.
335. Витяг з Протоколу № 37 засідання КМУ від 11.6.2014 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP111108.html.
336. Про погодження пропозиції щодо надання місту Ізюм статусу депресивної території : рішення Ізюмської міської ради № 0706 від 30.09.2011 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: city-izyum.gov.ua/.
337. Про визначення таким, що втратило актуальність рішення 15 сесії Ізюмської міської ради 6 скликання від 30 вересня 2011 року № 0706 «Про погодження пропозиції щодо надання місту Ізюм статусу депресивної території»: рішення Ізюмської міської ради №0631 від 27.10.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: city-izyum.gov.ua/.
338. Нові підходи в розвитку депресивних регіонів України // Засідання комітетських слухань 21 квітня 2010 р. – Київ: Верховна рада України, 2010. – 88 с.
339. Бюджет / Міністерство фінансів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.minfin.gov.ua/news/bjudzhet>.
340. Про затвердження Концепції індустріального парку «Бурштин» : рішення Бурштинської міської ради від 21.03.2016 р. № 169.
341. Президент України підписав Закон України «Про індустріальні парки», який радикально підвищить привабливість України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrproject.gov.ua/news/prezident-ukraini-pidpisav-zakon-pro-industrialni-parki-yakii-radikalno-pidvishchit-investitsii>.
342. Проект Закону про загальні засади створення та функціонування промислових парків 5363 від 05.04.2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=17705.
343. Проект Закону про індустріальні (промислові) парки 3744 від 27.06.2007 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=30506.
344. Проект Закону про основи створення індустріальних парків 3536 від 23.12.2008 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=34022.
345. Проект Закону про індустріальні (промислові) парки 3071 від 27.04.2009 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=33158.
346. Про схвалення Концепції створення індустріальних (промислових) парків : розпорядження КМУ від 01.08.2006 р. № 447-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/447-2006-%D1%80>.

347. Митний кодекс України : кодекс від 13.03.2012 р. № 4495-VI. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4495-17/print1382955501422849>.
348. Про затвердження Порядку ввезення на митну територію України ініціаторами створення індустріальних (промислових) парків – суб'єктами господарювання, керуючими компаніями таких парків для їх облаштування та учасниками індустріальних (промислових) парків для провадження господарської діяльності у межах зазначених парків устаткування, обладнання та комплектувальних виробів до них, матеріалів, що не виробляються в Україні, які не є підакцизними товарами і звільняються від оподаткування митом : постанова Кабінету Міністрів України від 19.06.2013 р. № 558. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/558-2013-%D0%BF>.
349. Про затвердження форми Типового договору про створення та функціонування індустріального парку : наказ Міністерства економічного розвитку та торгівлі України від 15.04.2013 р. № 386. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0733-13>.
350. Про затвердження Порядку прийняття рішення про включення індустріального (промислового) парку до Реєстру індустріальних (промислових) парків : постанова Кабінету Міністрів України від 16.01.2013 р. № 216. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/216-2013-%D0%BF>.
351. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо усунення регуляторних бар'єрів для розвитку мережі індустріальних парків в Україні : закон України № 818-VIII від 24.11.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/818-19>.
352. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з проведенням адміністративної реформи : Закон України від 04.07.2013 № 406-VII. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/406-18/page>.
353. Про внесення змін до постанов Кабінету Міністрів України від 16 січня 2013 р. № 216 і від 19 червня 2013 : Постанова КМУ від 26.06.2015 № 430 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/430-2015-p/paran9#n9>.
354. Про внесення змін до Порядку прийняття рішення про включення індустріального (промислового) парку до Реєстру індустріальних (промислових) парків : постанова КМУ від 24.06.2016 р. № 381 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/381-2016-p>.
355. Про затвердження Змін до форми Типового договору про створення та функціонування індустріального парку : Наказ Мінекономіки України від 02.03.2016 р. № 366 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0412-16>.
356. Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо розвитку вітчизняного виробництва шляхом стимулювання залучення інвестицій в реальний сектор економіки через індустріальні парки : Проект Закону від 31.08.2015 р. №2554а [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=56327.

357. Про внесення змін до Митного кодексу України щодо розвитку вітчизняного виробництва шляхом стимулювання залучення інвестицій в реальний сектор економіки через індустріальні парки : Проект Закону України від 31.08.2015 р. № 2555а [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=56328.
358. про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо вимог до земельної ділянки у межах індустріального парку) : Проект Закону № 2514а від 19.08.2015 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=56277.
359. Про внесення зміни до статті 287 Митного кодексу України (щодо створення і функціонування індустріальних парків) : закон України від 19.09.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/588-vii>.
360. про експериментальний промисловий парк «Київщина» : Проект Закону № 5364 від 05.04.2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=17711.
361. Про затвердження Державної цільової програми розвитку індустріального (промислового) парку «Свема» в м. Шостці Сумської області на 2012-2015 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.11.2011 р. № 1265. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1265-2011-%D0%BF>.
362. Інформація про індустріальні (промислові) парки, включені до Реєстру індустріальних (промислових) парків. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=b7c98e95-35ef-4e4b-a612-88a0404ac6d2&title=InformatsiiaProIndustrialni-promislovi-Parki-VkliucheniDoRestruIndustrialnikh-promislovikh-Parkiv>.
363. Концепція індустріального парку “Павлоград” : Розпорядження голови Дніпропетровської ОДА від 05.02.2014 р. № Р-78/0/3-14.
364. Про затвердження концепції Кам’янка-Бузького індустріального парку : рішення Кам’янка-Бузької міської ради від 22.10.2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: kb-mr.org.ua/wp/wp-content/.../10/№3-Затвердження-Концепції.doc
365. Концепція Яворівського індустріального парку : рішення Яворівської районної ради [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://yavoriv-rajrada.org.ua/sites/default/files/docs/Rizne/YavorivIP.pdf>.
366. Про затвердження концепції індустріального парку «Новороздільський індустріальний парк» : рішення Новороздільської міської ради від 24.07.2015 р. №810 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.novyrozdil.lviv.ua/index.php?option=com_content&task=view&id=20261&Itemid=45.
367. Про затвердження Концепції індустріального парку «Бурштин» : Рішення Бурштинської міської ради від 21.03.2016 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://burshtyn-rada.if.gov.ua/wp-content/uploads/2015/12/169.pdf>.
368. План заходів на 2015-2017 роки з реалізації Стратегії розвитку Житомирської області на період до 2020 року : Рішення Житомирської обласної ради від 10.09.2015 р. № 1585 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://oda.zt.gov.ua/images/golovna/strategia_rozvtuky/plan%20realizacii.pdf.

369. План заходів з реалізації у 2015 – 2017 роках Стратегії розвитку Івано-Франківської області на період до 2020 року. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.if.gov.ua/files/ROP_Ivano-Frankivska_19.03.15_UKR.doc.
370. Про План заходів з реалізації у 2015 – 2017 роках Стратегії розвитку Чернівецької області на період до 2020 року : Рішення сесії обласної ради від 15.03.2016 р. №17-4/16 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://oblrada.cv.ua/document/list/2798/>.
371. План заходів на 2016-2018 роки з реалізації Стратегії регіонального розвитку Запорізької області на період до 2020 року 25.02.2016 р. № 2. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zoda.gov.ua/images/article/original/000058/58683/plan.pdf>.
372. Програма залучення інвестицій та поліпшення інвестиційного клімату в Київській області на 2016-2018 роки рішення Київської обласної ради від 07.06.2016 № 141-05-VII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.kor.gov.ua/sites/default/files/programa_investicij.doc.
373. План заходів з реалізації у 2015 – 2017 роках Стратегії розвитку Миколаївської області на період до 2020 року : рішення обласної ради від 30.07.2015 р. № 7 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mk.gov.ua/ua/economy/strateg>.
374. Прозатвердження Концепції Вінницького індустріального парку : Рішення Вінницької міської ради від 24.04.2015 р. № 2120 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.vmr.gov.ua/Docs/CityCouncilDecisions/2015/№2120%2024-04-2015%20Про%20затвердження.pdf>.
375. Концепція індустріального (промислового) парку “Славута” : Рішення Славутської міської ради від 1.03.2013 р. №6- 27/2013 (із змінами від 20.09.2013 р. №12-33/2013). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.slavuta-mvk.info/syte/text/invest/industrial_park/2.doc.
376. Про створення індустріального парку «Коростень» : Рішення Коростенської міської ради від 28.08.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.korosten.in.ua/images/Proekt_Rishen/31/13.03.2014__.pdf.
377. Про концепцію індустріального парку “Свема” : Рішення Шосткинської міської ради від 25.01.2013 р. № 1159 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://drive.google.com/file/d/0B-d0b00EYrbXNFQ5SG5qVFVscW8/edit>.
378. Про концепцію індустріального парку «Долина» : Рішення Долинської міської ради від 31.10.2013 р. № 1270-35/2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://rada.dolyna.info/doc/rishennya-sesiji/pro-kontseptsiyu-industrialnoho-parku-dolyna-2/>.
379. Про внесення змін та доповнень до рішення Кременчуцької міської ради від 25 грудня 2012 року «Про затвердження концепції індустріального парку «ЦЕНТРАЛЬНИЙ» в м. Кременчук» : Рішення Кременчуцької міської ради від 25.12.2012 р. (редакція від 30.07.2013 р.). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kremen.gov.ua/downloadtmp/cloud/245715-06-17-15-58-16-182.pdf>.
380. Індустріальні парки в Україні : інформаційний вісник мережі регіональних центрів з інвестицій та розвитку // Національне агенство з інвестицій та управління національними проєктами України. – червень, 2014 р. – с. 64.

381. Розвиток індустріального парку «Долина» в місті Долині Івано-Франківської області. Реєстраційна картка програми і проекту / Державний фонд регіонального розвитку. URL: <http://dfrf.minregion.gov.ua/Project-annotation-full?PROJT=495>.
382. Розбудова інфраструктури Новороздільського індустріального парку (НРІП) та прилеглих територій для залучення інвесторів та керуючої компанії НРІП. Етап 1 / Державний фонд регіонального розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dfrf.minregion.gov.ua/Project-annotation?PROJT=940>.
383. Деякі питання реалізації у 2015-2017 роках Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року : Постанова КМУ від 7.10. 2015 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/821-2015-%D0%BF/print1452518732027988>.
384. Grant Contracts Awarded and Contracted during 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://www.huskroua-cbc.net/uploads/editors/e11_publication_en_%20CBC_HUSKROUA_2010\(1\).pdf](http://www.huskroua-cbc.net/uploads/editors/e11_publication_en_%20CBC_HUSKROUA_2010(1).pdf).
385. European Small Business Alliance [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.esba-europe.org>.
386. Васильців Т. Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення : Монографія. Львів: Арсенал, 2008. – 386 с.
387. Shawn F. Peppers. Entrepreneurial Security: A Free-Market Model for National Economic Security / Shawn F. Peppers. // Homeland Security Affairs: The Journal of the NPS Center for Homeland Defense and Security [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.hsaj.org/articles/245>.
388. Akpan N.U. Entrepreneurship guidance: A tool for Economic Security in Nigeria / NU Akpan, CS Uwah // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ajol.info/index.php/coun/article/view/109397>.
389. Гладченко Т. М. Науково-методичні основи створення механізму державного управління і регулювання системи безпеки підприємницької діяльності: регіональний аспект: Автореф. дис. канд. наук з держ. управління: 25.00.02 / Т. М. Гладченко; Донець. держ. акад. упр. – Донецьк, 2004. – 19 с.
390. Воротін В. Є. Макроекономічне регулювання в умовах глобальних трансформацій: моногр. / Валерій Євгенович Воротін. — К. : Вид-во НАДУ, 2002. — 392 с.
391. Договір про заснування Європейської Спільноти. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_017.
392. Holonič J., Stričk, M.: Economic development of the region with an impact on the quality of life, reviewed Proceedings of the scientific – technical conference. Lira print Uzhgorod, 2016,
393. Економічна безпека: навч. посіб. / [З. С. Варналій, П. В. Мельник, Л. Л. Тарангун та ін.]; за ред. д-ра екон. наук, проф. З. С. Варналія. – К. : Знання, 2009. – 647 с.
394. Greer B. European economic security / Greer B. // Securing Europe`s future / Ed. By Flanagan. St., Hampson F. – L., – 1986.- P.221-242.
395. Jacob S. Hacker Economic Security at Risk / Jacob S. Hacker, Gregory A. Huber, Philipp Rehm, Mark Schlesinger, Rob Valletta // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economicsecurityindex.org>.

396. Козак Л. Формування економічної безпеки підприємництва як об'єктивна передумова розвитку національної економіки / Л. С. Козак, О. В. Федорук // Вісник економіки транспорту і промисловості No 49, 2015. – С. 106-114.
397. Japan's 5th Science and Technology Basic Plan (2016-2020). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www8.cao.go.jp/cstp/english/basic/5thbasicplan.pdf>.
398. Kopinec, P., Maškinová, M. Slovakia country data (elektronický zdroj). Trnava: Faculty of the Social Sciences UCM in Trnava, 2016. S. 148-160.
399. Дулеба А. Енергетична безпека Словаччини: можливості співпраці з Україною : SUREC Policy Paper / А. Дулеба // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://archiv.vlada.gov.sk/eeagrants/data/att/24874_subor.pdf.
400. Танцюра М. Ю. Забезпечення ефективності системи інформаційного забезпечення підприємства (на прикладі туристичних підприємств АР Крим) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.04 / М. Ю. Танцюра. – Сімферополь, 2012. – 21 с.
401. Інформаційно-аналітичне забезпечення безпеки підприємництва (збір та пошук інформації) : навч. посіб. Кн. 2 / під заг. ред. Є. В. Позднишева. – К. : Видавець Позднишев, 2007. – 74 с.
402. Cyber Security Concept of the Slovak Republic for 2015-2020 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.enisa.europa.eu/topics/national-cyber-security-strategies/nccs-map/cyber-security-concept-of-the-slovak-republic-1>.
403. Економічна безпека: навч. посіб. / [Франчук В.І., Герасименко Л.В., Гончарова В.О. та ін.]; за ред. В.І. Франчука. – Л.: ЛьвДУВС, 2010. – 243 с.
404. Commission Regulation (EC) No 70/2001 of 12 January 2001 on the application of Articles 87 and 88 of the EC Treaty to State aid to small and medium-sized enterprises [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32001R0070:EN:HTML>.
405. 2016 SBA Fact Sheet Slovakia [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://ec.europa.eu/docsroom/documents/22382/attachments/31/translations/en/renditions/pdf>.
406. Голонич Я. Пріоритети партнерства ЄС та України: можливості українсько-словацького міждержавного та транскордонного співробітництва / Я. Голонич // Україна в системі європейської інтеграції : Монографія. Навчальний посібник / М. Палінчак, В. Приходько, В. Химинець та ін. – Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2016. – С. 223-250.
407. Волошин В. І. Пріоритети та методи забезпечення економічної безпеки малого і середнього підприємництва : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03 «економіка та управління національним господарством» / Володимир Іванович Волошин ; [Ін-т регіональних досліджень НАН України]. – Л., 2008. – С.45-46.
408. Про схвалення Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року : Розпорядження КМУ від 24.05.2017 р. № 504-р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/504-2017-p>.
409. Шлыков В.В. Комплексное обеспечение экономической безопасности предприятия. – СПб: "Алетейя", 1999, с. 59.
410. Global Entrepreneurship Monitoring [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.gemconsortium.org>.

411. Matyšák P. Politika trhu práce v Slovenskej republike / P. Matyšák. In: Vizualizácia sociálnej práce II. [Zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou] / Rec.: Szaniszló, I.-M.V., Keketiová, J. – Sládkovičovo : Vysoká škola Danubius, 2016. – S. 49-74.
412. Mačkinová, M. Dlhodobá nezamestnanosť a jej vplyv na znížený sociálny status občana. In Vizualizácia sociálnej práce II. Sládkovičovo : Vysoká škola Danubius, 2016, s. 20-38.
413. Kopinec P. Country report: Slovak republic / Pavol Kopinec // Zdroj. dok.: Integrating refugee and asylum-seeking children in the educational systems of EU member states [elektronický zdroj]. – Sofia : Center for the study of democracy, 2012. – CD-ROM, S. 1-18
414. Small Business Act for Europe [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://ec.europa.eu/growth/smes/business-friendly-environment/small-business-act_en.
415. Concept Note: Revision of the SME Policy Index Methodology For the Small Business Act for Europe Assessment in the EU pre-accession region and the Eastern Partnership Countries / OECD GRS South East Europe Division and Eurasia Division. – 2014 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.oecd.org/globalrelations/SME%20Policy%20Index%20Methodology_Concept%20Note.pdf.
416. OECD (2003): Business Tendency Surveys: A Handbook [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.ciret.org/>.
417. Матковський С. О. Система показників статистичного вивчення підприємництва / С. О. Матковський, О. С. Гринькевич // Статистика України. – 2014. – №4. – с. 38-44.
418. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності : закон України 11.09.2003 р. № 1160-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1160-15>.
419. Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України від 05.04.2007 р. 877-16. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/877-16>.
420. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань : Закон України від 15.05.2003 р. № 755-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/755-15/ed20141014>.
421. Про фермерське господарство : закон України від 19.06.2003 р. № 973-IV. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/973-15>.
422. Про тимчасові особливості здійснення заходів державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності : Закон України від 03.11.2016 р. № 1728-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1728-19>.
423. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо організації і проведення моніторингу умов ведення бізнесу : Наказ Мінеконміки від 19.07.2013 № 849 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://search.ligazakon.ua/Ldoc2.nsf/link1/ME131009.html>.

424. Про Національну програму сприяння розвитку малого підприємництва в Україні : Закон України від 21.12.2000 р. № 2157-III [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2157-14>.
425. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні : закон України від 22.03.2012 р. № 4618-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>.
426. Про державну допомогу суб'єктам господарювання : закон України від 01.07.2014 р. 1555-18 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1555-18>.
427. Про Український фонд підтримки підприємництва : постанова КМУ від 27.08.1995 р. № 687 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/687-95-p.
428. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для мікрокредитування суб'єктів малого підприємництва : постанова КМУ від 27.07.2011 р. № 794. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/794-2011-p.
429. Про затвердження Порядку використання коштів, передбачених у державному бюджеті для здійснення заходів з виконання Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва в Україні : Постанова Кабінету Міністрів України від 27.07.2011 р. № 795. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/795-2011-p>.
430. Європейська хартія малих підприємств від 19.06.2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_860.
431. Угода про вільну торгівлю між Україною та Канадою : міжнародний документ Угоди ратифіковано Законом України від 14.03.2017 р. № 1917-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/124_052-16/paran2#n2.
432. Коментар Президента щодо ратифікації Угоди про вільну торгівлю між Україною та Канадою [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.president.gov.ua/news/komentar-prezidenta-shodo-ratifikaciyi-ugodi-pro-vilnu-torgi-40350>.
433. Про затвердження плану дій щодо імплементації кращих практик якісного та ефективного регулювання, відображених Групою Світового банку у методології рейтингу “Ведення бізнесу” : Розпорядження КМУ від 16.12.2015 р. № 1406. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1406-2015-p>.
434. Про Рекомендації парламентських слухань на тему: “Розвиток підприємництва в Україні та підтримка малого і середнього бізнесу” : Постанова Верховної Ради України від 13.04.2016 р. № 1090-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/1090-19.
435. Питання Державної інноваційної фінансово-кредитної установи : постанова КМУ від 15.06.2000 р. № 979 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/979-2000-p>.
436. Питання діяльності Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб : постанова КМУ від 20.04.2016 р. № 299 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248982208>.

437. Mačkinová, M. Long-term unemployment and its impact on reduction of social status of slovak citizens / M. Mačkinová. In Aspects of cross-border cooperation in the field of volunteering, Uzhorod, Ukrajina, 2016. Uzhorod : Uzhorod National University, 2016. – S. 133-149.
438. Kopinec, P. Kvalita života v zariadení sociálnych služieb v Slovenskej republike / Pavol Kopinec// Zdroj. dok.: Opieka, edukacja, profilaktyka i resocjalizacja. – Lubin : Uczelnia Zawodowa Zagłębia Miedziowego w Lubinie, 2013. S. 157-176.
439. Про Державну регуляторну службу України : Постанова КМУ від 30.04.2014 р. № 252. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/laws/show/252-2014-p.
440. Деякі питання Державної регуляторної служби України : Постанова КМУ від 24.12.2014 р. № 724. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua/go/724-2014-p.
441. Кристиняк М. Теоретичні аспекти забезпечення економічної безпеки суб'єктів малого підприємництва в Україні / Кристиняк М. // Економічна безпека держави та суб'єктів підприємницької діяльності в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення : Мат. III Всеукраїн. наук.-практ. конф. (18–20 травн. 2016 р., м. Львів) / упоряд. А. М. Штангрет; редкол. : О. І. Копилюк, В. В. Мартинів, Є. М. Палига та ін. – Львів: Укр. акад. друкарства, 2016. – С. 51-53.
442. Черновская В. Предпринимательские организации и гражданское общество / Черновская В. // МЭ и МО. — 1997. — № 2. — С. 92—114.
443. Щодо дотримання вимог законодавства про державну регуляторну політику / Державна регуляторна служба України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.drs.gov.ua/regulatory_policy/shhodo-dotrymannyayumog-zakonodavstva-pro-derzhavnu-regulyatornu-polityku/.
444. Діяльність суб'єктів великого, середнього, малого та мікропідприємництва. 2016 : статистичний збірник // Державна служба статистики України. – 2017. – 624 с.
445. Matyšák, P. Unemployment as current serious problem of the society in the Slovak Republic / P. Matyšák. In: Aspects of cross-border cooperation in the field of volunteering, Uzhorod, Ukrajina, 2016 [Proceedings of the scientific – technical conference]. – Uzhorod : Uzhorod National University, 2016. – S. 159-170.
446. Покришка Д. С. Розвиток експортного потенціалу малих та середніх підприємств як чинник компенсації втрати традиційних зовнішніх ринків збуту [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/eksporniy_potensial-69e44.pdf.
447. Аналітичний звіт за 2016 рік / Державна регуляторна служба України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.drs.gov.ua/wp-content/uploads/2017/02/ZVIT_DRS_za_2016rik-1-1.pdf.
448. 2016 Anway Global Etreoreneurship Report [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://cms.amway.com.au/media/PDF/ANZ/business-meterials/1611150209/global-ager-2016-report-anz.pdf>.
449. SME Policy Index: Eastern Partner Countries 2016. Assessing the Implementation of the Small Business Act for Europe [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dx.doi.org/10.1787/9789264246249-en>.
450. Українські підприємці запустили власний Індекс свобод і можливостей [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dkpr.gov.ua/info/5131>.

451. Аналітичний звіт про діяльність Державної регуляторної служби України у 2015 році. – К., 2016. – 60 с.
452. Донбас і Крим: ціна повернення : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна, О. С. Власюка, Е. М. Лібанової, О. М. Ляшенко. – К. : НІСД, 2015. – 474 с.
453. Про затвердження Основних напрямів розв'язання проблем зайнятості внутрішньо переміщених осіб на 2015-2016 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 08.07.2015 р. № 505 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kmu.gov.ua/control/ru/cardnpd?docid=248359035>.
454. Новікова О. Шлях переселенця: від адаптації до інтеграції [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://dt.ua/macrolevel/shlyah-pereselencya-vid-adaptaciyi-do-integraciyi-247131_.html.
455. Парламентські слухання «Розвиток підприємництва в Україні та підтримка малого і середнього бізнесу» : Стенограма [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://static.rada.gov.ua/zakon/new/par_sl/sl3009115.htm.
456. Варналій З. С. Детермінанти державної політики забезпечення економічної безпеки підприємництва в Україні / З. С. Варналій // Економічна безпека України: стан, проблеми та перспективи : тези доповідей учасників Всеукраїнської науково-практичної конференції (22 квітня 2016 р.) / упор. Л. М. Томаневич. – Львів: ЛьвДУВС, 2016. – С. 5-10.

Частина II.

**НАВЧАЛЬНИЙ
ПОСІБНИК-ПРАКТИКУМ**

ВСТУП

Навчальна дисципліна „Економіка та економічна безпека” є складовою освітньо-професійної програми підготовки фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем „магістр”.

Мета та завдання дисципліни – надання майбутнім фахівцям з економіки, державного управління та міжнародних економічних відносин системи теоретичних знань, вмінь та практичних навичок у сфері економічної безпеки, форм, методів та механізмів її забезпечення.

Метою навчального посібника-практикуму у поєднанні з монографією є формування системи теоретичних знань та практичних навичок в поглибленому освоєнні засад розвитку економіки та економічної безпеки держави через управлінський, інституційний, регуляторний, регіональний та інвестиційний аспекти.

Основними завданнями навчального посібника-практикуму є:

- ознайомлення з етимологією та змістом основних понять, категорій та термінів, фактологічним матеріалом;
- формування системних знань щодо сучасної системи економічної безпеки держави, методології визначення її рівня та механізмів забезпечення;
- набуття практичних навичок щодо теоретичного дослідження окремих складових економічної безпеки держави;
- набуття практичних навичок щодо аналізу економічних процесів та вироблення власної позиції з точки зору їх впливу на економічну безпеку держави.

Навчальний посібник-практикум складається з 8 частин, в яких представлено тематику та плани лекційних завдань; плани семінарських занять і пошукові завдання; питання, що виносяться на самостійне опрацювання студентами; щоразки тестових завдань; перелік контрольних питань, рекомендована література (базова та допоміжна); термінологічний словник; список презентацій та відеоматеріалів.

У короткому термінологічному словнику подано тлумачення основних термінів щодо економічної діяльності та економічної безпеки згідно чинного законодавства та / або авторського бачення.

Інформаційні джерела. Базові підручники, навчальні посібники, підручники, монографії, наукові статті, словники, науково-методичні розробки (додаткова література).

Навчальний посібник-практикум розрахований на студентів, аспірантів, викладачів спеціальностей економіка, державне управління та міжнародні економічні відносини та усіх зацікавлених проблематикою економічної безпеки держави.

1. ТЕМАТИКА ТА ПЛАНИ ЛЕКЦІЙНИХ ЗАВДАНЬ

Тема 1. Економічна безпека в системі державного регулювання розвитку країни

- 1.1. Теоретико-правові засади економічної безпеки держави.
- 1.2. Структурна модель економічної безпеки держави.
- 1.3. Система загроз національним економічним інтересам держави.

Основний понятійний апарат (безпека, загроза, небезпека, ризик, виклик, інтерес, економічна безпека та інші). Економічна безпека держави. Суб'єкти та об'єкти забезпечення економічної безпеки держави. Складові економічної безпеки держави. Рівні економічної безпеки. Взаємовплив складових і рівнів економічної безпеки. Роль економічної безпеки держави в системі національної безпеки. Нормативно-правові засади забезпечення економічної безпеки держави. Система забезпечення економічної безпеки держави. Класифікація загроз економічній безпеці. Класифікація інтересів економічній безпеці.

Тема 2. Методичні підходи визначення рівня економічної безпеки держави

- 2.1. Алгоритм визначення інтегрального рівня економічної безпеки.
- 2.2. Показники, індикатори та інтегральні індикатори оцінки економічної безпеки держави.
- 2.3. Оцінка економічної безпеки України.

Основний понятійний апарат (показник, індикатор, інтегральний індекс, ваговий коефіцієнт, порогове (критичне) значення та інші). Алгоритм визначення інтегрального індексу економічної безпеки. Рівень економічної безпеки. Методи прогнозування.

Тема 3. Інституційна інфраструктура (архітектура) управління та забезпечення економічної безпеки держави

- 3.1. Міжнародна практика інституційної інфраструктури реалізації політики забезпечення економічної безпеки держави.

3.2. Інституційна інфраструктура забезпечення економічної безпеки України.

Інституційна інфраструктура реалізації політики забезпечення економічної безпеки (структура, функції). Основні інституційні елементи забезпечення економічної безпеки окремих країн світу (США, Великобританії, Росії).

Тема 4. Механізми державного регулювання забезпечення економічної безпеки держави

- 4.1. Механізми реалізації та захисту національних економічних інтересів.
- 4.2. Механізми державного регулювання забезпечення економічної безпеки держави.
- 4.3. Стратегії та програми реалізації завдань державної політики у сфері економічної безпеки.

Механізми державного управління. Механізми державного регулювання. Механізм державного регулювання забезпечення економічної безпеки держави. Світовий досвід забезпечення економічної безпеки країни. Система документів стратегічного планування у сфері економічної безпеки. Основні стратегічні та прогнозні економічні індикатори.

Тема 5. Фінансова безпека держави

- 5.1. Сутність та характеристика фінансової безпеки держави.
- 5.2. Основні індикатори фінансової безпеки держави.
- 5.3. Оцінка фінансової безпеки України.

Фінансова безпека держави. Структура фінансової безпеки держави (бюджетна, валютна та інші). Механізм і засади фінансової безпеки держави. Грошово-кредитна політика. Індикатори фінансової безпеки держави. Оцінка фінансової безпеки України.

Тема 6. Інвестиційно-інноваційна безпека держави

- 6.1. Сутність та характеристика інвестиційно-інноваційної безпеки держави.
- 6.2. Основні індикатори інвестиційно-інноваційної безпеки держави.

- 6.3. Практика країн щодо контролю за іноземними інвестиціями.
- 6.4. Оцінка інвестиційно-інноваційної безпеки України.

Інвестиційно-інноваційна безпека. Індикатори інвестиційно-інноваційної безпеки. Інвестиційний клімат. Міжнародні та національні оцінки інвестиційного клімату України. Пріоритетні галузі. Державна політика стимулювання інноваційно-інвестиційного розвитку. Оцінки інвестиційного клімату та результати інвестиційної діяльності України. Заходи з покращення інвестиційного клімату в Україні.

Тема 7. Зовнішньоекономічна безпека держави

- 7.1. Сутність та характеристика зовнішньоекономічної безпеки.
- 7.2. Основні індикатори зовнішньоекономічної безпеки держави.
- 7.3. Практика країн у стимулюванні експорту як чинник зміцнення зовнішньоекономічної безпеки.
- 7.4. Оцінка рівня зовнішньоекономічної безпеки України.

Зовнішньоекономічна безпека. Експортна Безпека. Імпортна безпека. Зовнішньоекономічна кон'юнктура. Конкурентоздатність. Безпека у сфері міжнародного руху капіталу. «Відтік капіталу».

Тема 8. Виробнича безпека держави

- 8.1. Сутність та характеристика виробничої безпеки держави.
- 8.2. Основні індикатори виробничої безпеки держави.
- 8.3. Оцінка виробничої безпеки України.

Виробнича безпека. Виробничий комплекс. Виробничі потужності. Виробничий аутсорсинг. Рівень інноваційності виробництва. Індикатори виробничої безпеки. Оцінка виробничої безпеки України.

Тема 9. Економічна безпека регіонів

- 9.1. Сутність економічної безпеки регіонів.
- 9.2. Суб'єкти стратегічного планування та прогнозування розвитку регіонів
- 9.3. Потенціал інструментів стимулювання регіонального розвитку у контексті впливу на економічну безпеку держави
- 9.4. Оцінка рівня економічної безпеки регіонів України.

Економічна безпека регіонів. Суб'єкти стратегічного планування та прогнозування розвитку регіонів. Система стратегічних, програмних і прогнозних документів розвитку регіонів. Взаємоузгодженість стратегічних документів забезпечення національної безпеки та розвитку регіонів України. Інструменти стимулювання регіонального розвитку. Спеціальний режим економічної діяльності. Спеціальна економічна зона. Територія пріоритетного розвитку. Технологічний парк. Науковий парк. Індустріальний (промисловий) парк. Угода регіонального розвитку. Програма подолання стану депресивності території. Державний фонд регіонального розвитку. Оцінка рівня економічної безпеки регіонів України.

Тема 10. Економічна безпека підприємництва

- 10.1. Сутність економічної безпеки підприємництва.
- 10.2. Методичні засади оцінки рівня економічної безпеки підприємництва.
- 10.3. Світовий досвід забезпечення економічної безпеки підприємницької діяльності.
- 10.4. Оцінка економічної безпеки підприємництва в Україні.

Основний понятійний апарат (підприємство, підприємницька діяльність, підприємництво). Економічна безпека підприємництва. Система економічної безпеки підприємництва (складові, загрози, суб'єкти та ін.) Методичні засади оцінки економічної безпеки підприємництва. Критерії економічної безпеки підприємництва. Показники-індикатори рівня економічної безпеки підприємництва. Державне регулювання підприємництва. Законодавчі засади державного регулювання та стимулювання підприємництва в Україні. Оцінка економічної безпеки підприємництва в Україні.

2. ПЛАНИ СЕМІНАРСЬКИХ ЗАНЯТТЬ ТА ПОШУКОВІ ЗАВДАННЯ

Тема 1. Економічна безпека України

- 1.1. Нормативно-правова база забезпечення економічної безпеки України.
- 1.2. Національні економічні інтереси та загрози економічній безпеці України.
- 1.3. Методичні підходи до визначення рівня економічної безпеки України.
- 1.4. Стан та тенденції забезпечення економічної безпеки України.

Пошукові завдання:

1. Оновні положення Стратегії національної безпеки України щодо забезпечення безпеки в економічній сфері.
2. Джерела даних для розрахунку показників та індикаторів рівня економічної безпеки.
3. Основні проблеми економічної безпеки України.

Література:

1. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році». – К. : НІСД, 2017. – 928 с.
2. Економічна безпека України в умовах гібридної агресії: аналіт. доп. / Я. Б. Базиліук, С. В. Давиденко, Д. Ю. Венцковський та ін. – К. : НІСД, 2017. – 84 с. – (Сер. «Економіка», вип. 25).
3. Про засади внутрішньої і зовнішньої політики : закон України від 01.07.2010 № 2411-VI. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2411-17>.
4. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України : наказ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України від 29.10.2013 р. №1277.
5. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року “Про Стратегію національної безпеки України” : указ Президента України від 26.05.2015 р. №287/2015. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.

Тема 2. Інституційна інфраструктура (архітектура) управління та забезпечення економічної безпеки України

- 2.1. Основні суб'єкти забезпечення економічної безпеки України.
- 2.2. Основні напрями державної політики по забезпеченню економічної безпеки України.
- 2.3. Особливості забезпечення економічної безпеки України в умовах гібридної агресії.

Пошукові завдання:

1. *Основні елементи системи стратегічного планування і прогнозування України.*
2. *Основні принципи розроблення документів державного стратегічного планування економічного спрямування.*
3. *Основні проблеми стратегічного програмування в Україні.*

Література:

1. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році». – К. : НІСД, 2017. – 928 с.
2. Економічна безпека України в умовах гібридної агресії: аналіт. доп. / Я. Б. Базиліук, С. В. Давиденко, Д. Ю. Венцковський та ін. – К. : НІСД, 2017. – 84 с. – (Сер. «Економіка», вип. 25).
3. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 6 травня 2015 року “Про Стратегію національної безпеки України” : указ Президента України від 26.05.2015 р. №287/2015. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/287/2015>.
4. Про Стратегію сталого розвитку “Україна – 2020” : Указ Президента України від 12.01.2015 р. № 5/2015. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015>.
5. Про державне прогнозування та розроблення програм соціально-економічного розвитку України: закон України від 20.03.2000 р. №1602-III. URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1602-14>.

Тема 3. Інвестиційно-інноваційна безпека України

- 1.1. Стан та тенденції забезпечення інвестиційно-інноваційної безпеки України.
- 1.2. Державна політика стимулювання інноваційно-інвестиційного розвитку України.
- 1.3. Інвестиційний клімат України за міжнародними та національними оцінками.

Пошукові завдання:

1. *Пріоритети інвестиційної політики України в умовах загострення конкуренції.*
2. *Останні кроки Уряду України для покращення інвестиційного клімату України.*
3. *Протидія України легалізації коштів через офшорні зони.*

Література:

1. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році». – К. : НІСД, 2017. – 928 с.
2. *Метафізика інвестицій. Інноваційно-інвестиційний розвиток економіки регіонів : моногр. навч. посіб. / В. Приходько, О. Єгорова, Л. Казакова ; Ужгород. нац. ун-т, Ф-т міжнар. відносин, Ін-т держ. упр. та регіон. розвитку. – Ужгород : АУТДОР-ШАРК, 2015. – 349 с.*
3. *Про індустриальні парки : закон України від 21.06.2012 № 5018-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5018-17>.*
4. *Про підготовку та реалізацію інвестиційних проектів за принципом «єдиного вікна» : закон України № 2623-VI від 21.10.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2623-17>.*
5. *Про стимулювання інвестиційної діяльності у пріоритетних галузях економіки з метою створення нових робочих місць : закон України № 5205-VI від 06.09.2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/5205-17>.*

Тема 4. Зовнішньоекономічна безпека України

- 4.1. Стан та тенденції забезпечення інвестиційно-інноваційної безпеки України.
- 4.2. Можливості забезпечення зовнішньоекономічної безпеки України в умовах зміни світової кон'юнктури.
- 4.3. Санкційна політика проти Російської Федерації та її ефективність.

Пошукові завдання:

1. *Пріоритети зовнішньоекономічної політики України.*
2. *Вплив виходу Великої Британії з ЄС на зовнішньоекономічну політику України.*
3. *Формування “трикутника” вільної торгівлі Україна-ЄС-Канада.*

Література:

1. Близький Схід: міжнародна безпека, регіональні відносини та перспективи для України [Текст] : монографія / [Власюк О. С. та ін. ; відп. ред. Б. О. Парахонський] ; Рада нац. безпеки і оборони України, Нац. ін-т проблем міжнар. безпеки. – Київ : Фоліант, 2008. – 589 с.
2. Економічна безпека України в умовах гібридної агресії: аналіт. доп. / Я. Б. Базилюк, С. В. Давиденко, Д. Ю. Венцковський та ін. – К. : НІСД, 2017. – 84 с. – (Сер. «Економіка», вип. 25).
3. Україна в системі європейської інтеграції [Текст]: Монографія. Навчальний посібник / М. Палінчак, В. Приходько, В. Химинець та ін. – Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2016. – 344 с.: табл., рис. – (Серія «Кафедральна бібліотека. Міжнародні економічні відносини». Випуск 3).
4. Угода про Асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони : міжнародний документ від 27.06.2014 р. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/984_011.
5. Угода про вільну торгівлю між Україною та Канадою : міжнародний документ від 11.07.2016 р. URL: zakon.rada.gov.ua/laws/show/en/124_052-16.

Тема 5. Економічна безпека регіонів України

- 5.1. Система стратегічних, програмних і прогнозних документів розвитку регіонів України.
- 5.2. Основні загрози економічній безпеці регіонів України.
- 5.3. Інструменти стимулювання регіонального розвитку України
- 5.4. Деокупація та реінтеграція регіонів України.

Пошукові завдання:

1. *Інвестиційний клімат України в регіональному розрізі.*
2. *Індустріальні парки в регіонах як чинник забезпечення економічної безпеки України.*
3. *Соціально-економічний розвиток постконфліктних територій (Донецька і Луганька області).*

Література:

1. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України «Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році». – К. : НІСД, 2017. – 928 с.
2. Донбас і Крим: ціна повернення : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна, О. С. Власюка, Е. М. Лібанової, О. М. Лященко. – К. : НІСД, 2015. – 474 с.

3. Метафізика інвестицій. Інноваційно-інвестиційний розвиток економіки регіонів : моногр. навч. посіб. / В. Приходько, О. Єгорова, Л. Казакова ; Ужгород. нац. ун-т, Ф-т міжнар. відносин, Ін-т держ. упр. та регіон. розвитку. – Ужгород : АУТДОР-ШАРК, 2015. – 349 с.

4. Питання діяльності Міністерства з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб ” : постанова КМУ від 20.04.2016 р. № 299. URL: <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248982208>.

5. Тимчасове припинення переміщення вантажів через лінію зіткнення у межах Донецької та Луганської областей: оцінки, наслідки, рішення: аналіт. оцінки НІСД / В.П. Горбулін, О.С. Власюк, О.М. Ляшенко та ін. – К. : НІСД, 2017. – 64 с.

Тема 6. Економічна безпека підприємництва в Україні

- 5.1. Стан та тенденції забезпечення економічної безпека підприємництва в Україні.
- 5.2. Законодавчі засади державного регулювання та стимулювання підприємництва в Україні.
- 5.3. Державне регулювання підприємництва в Україні в контексті забезпечення конкурентного та безпекового середовища.

Пошукові завдання:

1. *Проблеми взаємоузгодженості державного регулювання та економічної безпеки підприємництва в Україні.*
2. *Основні загрози економічній безпеці підприємництва в Україні.*
3. *Основні положення Європейської хартії малих підприємств.*

Література:

1. Васильців Т. Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення : Монографія. Львів: Арсенал, 2008. – 386 с.
2. Волошин В. І. Пріоритети та методи забезпечення економічної безпеки малого і середнього підприємництва : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03 « економіка та управління національним господарством» / Володимир Іванович Волошин ; [Ін-т регіональних досліджень НАН України]. – Л., 2008. – С.45-46.
3. Економічна безпека України в умовах гібридної агресії: аналіт. доп. / Я. Б. Базиліюк, С. В. Давиденко, Д. Ю. Венцовський та ін. – К. : НІСД, 2017. – 84 с. – (Сер. «Економіка», вип. 25).
4. Європейська хартія малих підприємств : міжнародний документ 19.06.2000 р. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_860/print.

5. Про затвердження плану дій щодо імплементації кращих практик якісного та ефективного регулювання, відображених Групою Світового банку у методології рейтингу “Ведення бізнесу” : розпорядження КМУ від 16.12.2015 р. № 1406. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1406-2015-p>.

6. Про розвиток та державну підтримку малого і середнього підприємництва в Україні : закон України від 22.03.2012 р. № 4618-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4618-17>.

7. Про схвалення Стратегії розвитку малого і середнього підприємництва в Україні на період до 2020 року : озпорядження КМУ від 24.05.2017 р. № 504-р. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/504-2017-p>.

3. ПИТАННЯ, ЩО ВІНОСЯТЬСЯ НА САМОСТІЙНЕ ОПРАЦЮВАННЯ СТУДЕНТАМИ

1. Тінізація економіки України.
2. Соціально-економічний розвиток постконфліктних територій (Донецька і Луганька області).
3. Спеціальний режим економічної діяльності як інструмент стимулювання регіонального розвитку та забезпечення економічної безпеки держави.
4. Спеціальна економічна зона як інструмент стимулювання регіонального розвитку та забезпечення економічної безпеки держави.
5. Територія пріоритетного розвитку як інструмент стимулювання регіонального розвитку та забезпечення економічної безпеки держави.
6. Технологічний парк як інструмент стимулювання регіонального розвитку та забезпечення економічної безпеки держави.
7. Науковий парк як інструмент стимулювання регіонального розвитку та забезпечення економічної безпеки держави.
8. Угода регіонального розвитку як інструмент стимулювання регіонального розвитку та забезпечення економічної безпеки держави.
9. Програма подолання стану депресивності території як інструмент стимулювання регіонального розвитку та забезпечення економічної безпеки держави.
10. Державний фонд регіонального розвитку як інструмент стимулювання регіонального розвитку та забезпечення економічної безпеки держави.

4. ЗРАЗКИ ТЕСТОВИХ ЗАВДАНЬ¹

1. Економічна безпека – це:

- а) захист майнових інтересів населення держави;
- б) розвиток національної економіки з урахуванням внутрішніх та зовнішніх факторів економічної діяльності держави;
- в) стан, в якому народ може суверенно, без втручання і тиску ззовні визначати шляхи і форми свого економічного розвитку;
- г) немає жодної правильної відповіді.

2. Жаліло Я. А. трактує поняття «економічна безпека держави» як:

- а) складну багатофакторну категорію, що характеризує здатність національної економіки до розширеного самовідтворення з метою задоволення на визначеному рівні потреб власного населення і держави, протистояння дестабілізуючій дії чинників, що створюють загрозу нормальному розвитку країни, забезпечення конкурентоспроможності національної економіки у світовій системі господарювання;
- б) не тільки захищеність національних інтересів, а і готовність, здатність інститутів влади створювати механізми реалізації та захисту національних інтересів розвитку вітчизняної економіки, підтримання соціально-політичної стабільності суспільства;
- г) сукупність умов, за яких забезпечується захист національних економічних інтересів, можливість утримання параметрів економіки в межах нормативних значень, здатність економіки задовольняти у довгостроковому режимі потреби суспільства, генерувати інноваційні зрушення та реалізувати конкурентні переваги на світових ринках;
- д) немає жодної правильної відповіді.

3. Як стан поняття «економічна безпека держава» трактує (трактують):

- а) Шнипко О.;
- б) Чернодід І.;
- в) Белоусова І.;
- г) Сухоруков А., Харазішвілі Ю.;
- д) Жаліло Я.;
- е) немає жодної правильної відповіді.

¹ Вірними можуть бути декілька варіантів відповідей.

4. Як сукупність умов поняття «економічна безпека держава» трактує (трактують):

- а) Шнипко О.;
- б) Чорнодід І.;
- в) Белоусова І.;
- г) Сухоруков А., Харазішвілі Ю.;
- д) Жаліло Я.;
- г) немає жодної правильної відповіді.

5. Термін «міжнародна економічна безпека» вживається з:

- а) 1640 р.;
- б) 1760 р.;
- в) 1985 р.;
- г) 1999 р.;
- д) немає жодної правильної відповіді.

6. Об'єктами економічної безпеки виступають:

- а) економічна система загалом, та її різні складові;
- б) державні фінанси, корпоративні фінанси, фінанси домогосподарств;
- в) галузі національної економіки;
- г) немає жодної правильної відповіді.

7. Суб'єктами економічної безпеки виступають:

- а) державні та приватні підприємства;
- б) приватні корпорації, органи державної влади, населення та інші фінансові інститути;
- в) держава, підприємства, а також працівники, які приймають управлінські рішення;
- г) держава та її інститути, підприємства, установи й організації державної та приватної форми власності.
- д) немає жодної правильної відповіді.

8. Складовими системи економічної безпеки є:

- а) національна безпека;
- б) фінансова безпека;
- в) енергетична безпека;
- г) зовнішньоекономічна;
- д) немає жодної правильної відповіді.

9. Стан відповідності зовнішньоекономічної діяльності національним економічним інтересам, що забезпечує мінімізацію збитків держави від дії негативних зовнішніх економічних чинників та створення сприятливих умов для розвитку економіки завдяки її активній участі у світовому розподілі праці – це:

- а) принцип відкритості національної економіки;
- б) зовнішньоекономічна безпека;

- в) зовнішньоекономічна діяльність держави;
 - г) немає жодної правильної відповіді.
10. За ступенем небезпеки загрози класифікують на такі види:
- а) особливо небезпечні, небезпечні;
 - б) тимчасові, постійні;
 - в) всі перераховні види;
 - г) немає правильної відповіді.
11. Основними загрозами економічній безпеці України є:
- а) монопольно-олігархічна, низькотехнологічна, ресурсовитратна економічна модель;
 - б) руйнування економіки та систем життєзабезпечення на тимчасово окупованих територіях;
 - в) забезпечення інтеграції України до ЄС;
 - г) надмірна залежність національної економіки від зовнішніх ринків.
 - д) немає жодної правильної відповіді.
12. Національні інтереси України – це:
- а) наявні та потенційно можливі явища і чинники, що створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам України;
 - б) документ, який визначає напрямки та пріоритети розвитку України на період до 2020 року.
 - в) життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності Українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток
 - г) немає жодної правильної відповіді.
13. За рівнями економічні інтереси класифікуються на такі види:
- а) об'єктивні, суб'єктивні;
 - б) національно-державні, групові, блокові інтереси.
 - в) всі перераховні види;
 - г) немає жодної правильної відповіді.
14. Оптимальними значеннями індикаторів інвестиційно-інноваційної безпеки є:
- а) валове нагромадження основного капіталу, яке складає 20 % ВВП;
 - б) відношення чистого приросту іноземних інвестицій, яке складає 7 % ВВП;
 - г) відношення вартості нововведених основних засобів до обсягу капітальних інвестицій, яке складає 55 %;
 - д) відношення витрат на наукові та науково-технічні роботи за рахунок держбюджету, яке складає 1 % ВВП;
 - е) немає жодної правильної відповіді.
15. Оптимальними значеннями індикаторів зовнішньоекономічної безпеки є:

- а) відкритість економіка, яка складає 95 %;
 - б) коефіцієнт покриття експортом імпорту, який коливається в межах 1-1,2;
 - в) частка імпорту у внутрішньому споживання країни, яка коливається в межах 15-17 %;
 - г) питома вага сировинного та низького ступеня переробки експорту промисловості в загальному обсязі експорту товарів, яка становить 50 %;
 - д) немає жодної правильної відповіді.
16. *Оптимальними значеннями індикаторів виробничої безпеки є:*
- а) ступінь зносу основних засобів промисловості, який становить 35 %;
 - б) рентабельність операційної діяльності промислових підприємств, яка становить 8%;
 - г) частка високотехнологічної продукції в загальному обсязі реалізованої промислової продукції, яка становить 3 %;
 - д) немає жодної правильної відповіді.
17. *Оптимальними значеннями індикаторів демографічної безпеки є:*
- а) демографічне навантаження непрацездатного населення на працездатне, яке коливається в межах 53-55 %;
 - б) коефіцієнт природного приросту на одну тисячу наявного населення, який дорівнює 1;
 - в) Очікувана тривалість життя на рівні 85 років;
 - г) немає жодної правильної відповіді.
18. *Оптимальними значеннями індикаторів макроекономічної безпеки є:*
- а) рівень «тінізації» економіки, який складає 20 % ВВП;
 - б) рівень безробіття (за методологією Міжнародної організації праці), який становить 3 %;
 - в) відношення наявного доходу населення до ВВП, яке складає 54 %;
 - г) немає жодної правильної відповіді.
19. *Оптимальними значеннями індикаторів виробничої безпеки є:*
- а) виробництво зерна на одну особу на рік, яке становить 0,6 тонн;
 - б) добова калорійність харчування людини 2900 тис. ккал;
 - в) співвідношення обсягів виробництва та споживання м'ясних продуктів на одну особу, яке складає більше 105 %.
 - г) немає жодної правильної відповіді.
20. *Оптимальними значеннями індикаторів соціальної безпеки є:*
- а) частка витрат на продовольчі товари в споживчих грошових витратах домогосподарств, яка дорівнює 3 %;
 - б) обсяг видатків зведеного бюджету на освіту на рівні 10 %;
 - в) рівень зайнятості населення у віці 15-70 років, який становить 80 %; населення відповідної вікової групи;
 - г) немає жодної правильної відповіді.

21. *Оптимальними значеннями індикаторів фінансової безпеки є:*
- а) частка активів п'яти найбільших банків у сукупних активах банківської системи, яка складає менше 30 %;
 - б) відношення обсягу державного та гарантованого державою боргу до ВВП, яке становить 55-60 %;
 - в) відношення дефіциту державного бюджету, яке складає 1 % ВВП;
 - г) питома вага готівки поза банками в загальному обсязі грошової маси (М0/М3), яка складає 35 %.
 - д) немає жодної правильної відповіді.
22. *Актуальна Стратегія національної безпеки України затверджена:*
- а) Указом Президента України;
 - б) Законом Верховної Ради України;
 - в) Постановою Кабінету Міністрів України.
 - г) немає жодної правильної відповіді.
23. *Критерієм депресивності регіону в Україні є:*
- а) Рівень зареєстрованого безробіття (%);
 - б) обсяг реалізованої промислової продукції (робіт, послуг) на одну особу (грн);
 - в) обсяг ВРП у розрахунку на одну особу у фактичних цінах (грн).
 - г) немає жодної правильної відповіді.
24. *Основними напрямками державної політики з питань національної безпеки України в економічній сфері визначені:*
- а) стимулювання випереджувального розвитку наукоємних високотехнологічних виробництв;
 - б) вдосконалення антимонопольної політики; створення ефективного механізму державного регулювання природних монополій;
 - в) подолання "тінізації" економіки;
 - г) здійснення виваженої політики внутрішніх та зовнішніх запозичень;
 - г) немає жодної правильної відповіді.
25. *Основні шляхи забезпечення Стратегії національної безпеки України:*
- а) системна протидія організованій економічній злочинності та «тінізації» економіки;
 - б) забезпечення готовності економіки до відбиття Україною збройної агресії;
 - в) формування сприятливого бізнес-клімату та умов для прискореного інноваційного розвитку;
 - г) немає жодної правильної відповіді.
26. *Основними проблемами розвитку регіонів України є:*
- а) руйнування об'єктів соціальної, виробничої та дорожньо-транспортної інфраструктури на території Донецької та Луганської областей;

- б) високі показники рівня концентрації та монополізація окремих регіональних товарних ринків;
 - в) диверсифікація джерел енергопостачання та підвищення рівня енергоефективності в регіонах.
 - г) немає жодної правильної відповіді.
27. *Правовий акт, який укладається на певний строк між органами влади та іншими зацікавленими сторонами і передбачає об'єднання фінансових та інших ресурсів з метою реалізації спільних заходів за пріоритетними напрямків розвитку регіонів та держави – це:*
- а) програма подолання стану депресивності території;
 - б) угода регіонального розвитку;
 - в) стратегія регіонального розвитку;
 - г) немає жодної правильної відповіді.
28. *Глобальний індекс аутсорсингової привабливості оцінює:*
- а) загальний соціально-економічний розвиток країн, що робить можливим їх ранжування з точки зору їх інвестиційного потенціалу;
 - б) привабливість розміщення виробничих потужностей в країнах для іноземних компаній;
 - в) легкість відкриття та ведення бізнесу з б'юрократичної точки зору;
 - г) можливість застосування людиною фундаментального права управляти її власною працею та майном;
 - д) немає жодної правильної відповіді.
29. *Індекс економічної свободи оцінює:*
- а) загальний соціально-економічний розвиток країн, що робить можливим їх ранжування з точки зору їх інвестиційного потенціалу;
 - б) привабливість розміщення виробничих потужностей в країнах для іноземних компаній;
 - в) легкість відкриття та ведення бізнесу з б'юрократично точки зору;
 - г) можливість застосування людиною фундаментального права управляти її власною працею та майном.
 - д) немає жодної правильної відповіді.
30. *Індекс легкості ведення бізнесу оцінює:*
- а) загальний соціально-економічний розвиток країн, що робить можливим їх ранжування з точки зору їх інвестиційного потенціалу;
 - б) привабливість розміщення виробничих потужностей в країнах для іноземних компаній;
 - в) легкість відкриття та ведення бізнесу з б'юрократично точки зору;
 - г) можливість застосування людиною фундаментального права управляти її власною працею та майном.
 - д) немає жодної правильної відповіді.

5. ПЕРЕЛІК КОНТРОЛЬНИХ ПИТАНЬ

1. Сутність та основний понятійно-категоріальний апарат економічної безпеки.
4. Місце економічної безпеки в системі національної безпеки.
5. Рівні та складові економічної безпеки.
6. Взаємозв'язки між складовими економічної безпеки
7. Класифікація складових економічної безпеки держави.
8. Сутність національних економічних інтересів.
9. Класифікація економічних інтересів.
10. Підходи до визначення та закріплення національних економічних інтересів.
11. Стратегічні національні економічні інтереси.
12. Актуальні (пріоритети) економічних інтересів.
13. Механізми державного регулювання та забезпечення національних економічних інтересів.
14. Особливості захисту національних економічних інтересів в умовах реалізації угоди про Асоціацію з ЄС.
15. Сутність загроз економічній безпеці держави.
16. Класифікація загроз економічній безпеці.
17. Екзогенні та ендогенні загрози і небезпеки.
18. Взаємозв'язок між національними економічними інтересами та загрозами.
19. Національні економічні інтереси України та загрози економічній безпеці України.
20. Основні суб'єкти та об'єкти забезпечення економічної безпеки держави.
21. Принципи побудови структури економічної безпеки держави.
22. Система забезпечення економічної безпеки держави.
23. Інституційна система забезпечення міжнародної економічної безпеки держави.
24. Основні інституційні елементи забезпечення економічної безпеки окремих країн світу (США, Великобританія Росія).
25. Сутність рівня економічної безпеки держави.
26. Основні завдання оцінки рівня економічної безпеки держави.
27. Показники, індикатори та інтегральні індикатори оцінки економічної безпеки.
28. Підходи до визначення порогових значень індикаторів економічної безпеки.

29. Алгоритм визначення інтегрального рівня економічної безпеки.
30. Індикатори оцінки поточного стану економічної безпеки держави.
31. Джерела даних для розрахунку показників та індикаторів рівня економічної безпеки.
32. Методичні підходи до визначення рівня економічної безпеки України.
33. Методи прогнозування рівня економічної безпеки держави.
34. Основні принципи розроблення документів державного стратегічного планування економічного спрямування.
35. Основні елементи системи стратегічного планування і прогнозування України.
36. Актуальні нормативно-правові засади розроблення системи документів стратегічного планування і прогнозування України.
37. Основні принципи розроблення документів державного стратегічного планування економічного спрямування.
38. Нормативно-правова база забезпечення економічної безпеки України.
39. Основні напрями державної політики по забезпеченню економічної безпеки України.
40. Перспективи розвитку економіки України відповідно до індикаторів основних стратегічних документів.
41. Основні проблеми стратегічного програмування в Україні.
42. Оцінка економічної безпеки України.
43. Стан та тенденції забезпечення економічної безпеки України.
44. Сутність та характеристика фінансової безпеки держави.
45. Основні індикатори фінансової безпеки держави.
46. Оцінка фінансової безпеки України.
47. Сутність та характеристика інвестиційно-інноваційної безпеки держави.
48. Стимулювання інвестиційної активності зорієнтованої на інноваційне оновлення.
49. Інвестиційний клімат України за міжнародними та національними оцінками.
50. Інвестиційний клімат України в регіональному розрізі.
51. Державна політика стимулювання інноваційно-інвестиційного розвитку України.
52. Пріоритети інвестиційної політики України в умовах загострення конкуренції.
53. Останні кроки Уряду України для покращення інвестиційного клімату України.
54. Практика країн щодо контролю за іноземними інвестиціями.
55. Оцінка інвестиційно-інноваційної безпеки України.
56. Основні індикатори інвестиційно-інноваційної безпеки України.

57. Сутність та характеристика зовнішньоекономічної безпеки.
58. Основні індикатори зовнішньоекономічної безпеки України.
59. Оцінка зовнішньоекономічної безпеки України.
60. Практика країн у стимулюванні експорту як чинник зміцнення зовнішньоекономічної безпеки.
61. Санкційна політика проти Російської Федерації та її ефективність.
62. Сутність та характеристика виробничої безпеки держави.
63. Основні індикатори виробничої безпеки держави.
64. Оцінка виробничої безпеки України.
65. Основні суб'єкти стратегічного планування і прогнозування розвитку регіонів України.
66. Система стратегічних, програмних і прогнозних документів розвитку регіонів України.
67. Взаємоузгодженість сутнісного наповнення стратегічних документів розвитку регіонів та Стратегії національної безпеки України.
68. Основні проблеми сутнісного наповнення стратегічного планування державного та регіонального рівнів.
69. Оцінка економічної безпеки регіонів України.
70. Спеціальні режими економічної діяльності в регіонах як чинник забезпечення економічної безпеки країни
71. Запровадження та функціонування індустриальних парків як чинник впливу на економічну безпеку держави.
72. Основні критерії оцінки ефективності економічної політики по запровадженню та функціонуванню індустриальних парків.
73. Вплив підготовчого етапу запровадження та функціонування індустриальних парків на економічну безпеку держави.
74. Спеціальний режим економічної діяльності як інструмент стимулювання регіонального розвитку та забезпечення економічної безпеки держави.
75. Спеціальна економічна зона як інструмент стимулювання регіонального розвитку та забезпечення економічної безпеки держави.
76. Територія пріоритетного розвитку як інструмент стимулювання регіонального розвитку та забезпечення економічної безпеки держави.
77. Технологічний парк як інструмент стимулювання регіонального розвитку та забезпечення економічної безпеки держави.
78. Науковий парк як інструмент стимулювання регіонального розвитку та забезпечення економічної безпеки держави.
79. Угода регіонального розвитку як інструмент стимулювання регіонального розвитку та забезпечення економічної безпеки держави.
80. Програма подолання стану депресивності території як інструмент стимулювання регіонального розвитку та забезпечення економічної безпеки держави.

81. Державний фонд регіонального розвитку як інструмент стимулювання регіонального розвитку та забезпечення економічної безпеки держави.
82. Деокупація та реінтеграція регіонів України.
83. Сутність та характеристика економічної безпеки підприємництва.
84. Система економічної безпеки підприємництва.
85. Основні індикатори економічної безпеки підприємництва.
86. Методичні засади оцінки рівня економічної безпеки підприємництва.
87. Оцінка економічної безпеки підприємництва в Україні
88. Державне регулювання підприємництва в контексті забезпечення конкурентного та безпекового середовища.

6. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

Базова:

1. Васильців Т. Г. Економічна безпека підприємництва України: стратегія та механізми зміцнення : Монографія. Львів: Арсенал, 2008. – 386 с.
2. Власюк О.С. Теорія і практика економічної безпеки в системі науки про економіку / О.С. Власюк; Нац. ін-т пробл. міжнар. безпеки при Раді нац. безпеки і оборони України. – К. : Вид-во «Лібра», 2008. – 48 с.
3. Волошин В. І. Пріоритети та методи забезпечення економічної безпеки малого і середнього підприємництва : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.03 « економіка та управління національним господарством» / Володимир Іванович Волошин ; [Ін-т регіональних досліджень НАН України]. – Л., 2008. – С.45-46.
4. Близький Схід: міжнародна безпека, регіональні відносини та перспективи для України [Текст] : монографія / [Власюк О. С. та ін. ; відп. ред. Б. О. Парохонський] ; Рада нац. безпеки і оборони України, Нац. ін-т проблем міжнар. безпеки. – Київ : Фоліант, 2008. – 589 с.
5. Донбас і Крим: ціна повернення : монографія / за заг. ред. В. П. Горбуліна, О. С. Власюка, Е. М. Лібанової, О. М. Ляшенко. – К. : НІСД, 2015. – 474 с.
6. Економічна безпека: навч. посіб. / О. Є. Користін, О. І. Барановський, Л. В. Герасименко та ін.; за ред. О. М. Джужі. – К.: Алерта; КНТ ; Центр учбової літератури, 2010. – 368 с.
7. Економічна безпека України в умовах гібридної агресії: аналіт. доп. / Я. Б. Базиліук, С. В. Давиденко, Д. Ю. Венцковський та ін. – К. : НІСД, 2017. – 84 с. – (Сер. «Економіка», вип. 25).
8. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення / В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько : Монографія. – К. : НІСД, 1997. – 144 с.
9. Камлик М. І. Економічна безпека підприємницької діяльності. Економіко-правовий аспект: Навчальний посібник. – К.: Атіка, 2005. – 432 с.
10. Ліпкан В.А. Національна і міжнародна безпека у визначеннях та поняттях [Текст] / В. А. Ліпкан, О. С. Ліпкан. – Вид. 2-ге, доп. і переробл. – К. : Текст, 2008. – 400 с.
11. Мала енциклопедія міжнародної безпеки / Київ. ун-т права НАН України ; за заг. ред.: Ю. Л. Бошицького, О. В. Потехіна ; [авт.-упоряд.: Потехін О. В., Тодоров І. Я.]. – Київ : Вид-во Європейського ун-ту, 2012. – 367 с.
12. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство : моногр. / за ред. В. М. Гсйця. – Х. : ВД «ШЖЕК», 2006. – 240 с.
13. Метафізика інвестицій. Інноваційно-інвестиційний розвиток економіки регіонів : моногр. навч. посіб. / В. Приходько, О. Єгорова, Л. Казакова ; Ужгород. нац. ун-т, Ф-т міжнар. відносин, Ін-т держ. упр. та регіон. розвитку. – Ужгород : АУТДОР-ШАРК, 2015. – 349 с.

14. Ржевська В.С. Право держави на самооборону і міжнародна безпека / В. С. Ржевська; Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. Інститут міжнародних відносин. – К. : Видавничий дім «Промені», 2005. – 254 с.
15. Тіньова економіка: сутність, особливості та шляхи легалізації / За ред. З. С. Варналія. – К.: НІСД, 2006. – 675 с.
16. Тіньова економіка в Україні: масштаби та напрями подолання: аналіт. доп. / Т. А. Тищук, Ю. М. Харазішвілі, О. В. Іванов; за заг. ред. Я. А. Жаліла. – К. : НІСД, 2011. – 96 с.
17. Україна в системі європейської інтеграції : Монографія. Навчальний посібник / М. Палінчак, В. Приходько, В. Химинець та ін. – Ужгород: ТОВ «РІК-У», 2016. – 344 с.: табл., рис. – (Серія «Кафедральна бібліотека. Міжнародні економічні відносини». Випуск 3).
18. Holonič, J. Social Security in EU / Vyrobníčo- eksportnyj potencijal nacional'noj ekonomiky. Mižnarodna naukovo-praktična konferencija, Užgorod, 2014.
19. Mačkinová M. Long-term unemployment and its impact on reduction of social status of slovak citizens // Aspects of cross-border cooperation in the field of volunteering, Uzhorod, Ukrajina, 2016. Uzhorod : Uzhorod National University, 2016, S. 133-149.
20. Matyšák P. Unemployment as current serious problem of the society in the Slovak Republic / P. Matyšák // Aspects of cross-border cooperation in the field of volunteering, Uzhorod, Ukrajina, 2016 [Proceedings of the scientific – technical conference]. – Uzhorod : Uzhorod National University, 2016. S. 159-170.
21. Matyšák P. Vplyv hospodárskej krízy na pracovnú migráciu obyvateľstva v Slovenskej republike / P. Matyšák // Imigranti v Európskej únii, Piešťany, 15. 12. 2015 [Zborník príspevkov z konferencie s medzinárodnou účasťou]. – Sládkovičovo : Vysoká škola Danubius, 2015. – S. 138-156.

Допоміжна:

1. Григоруk С.С. Механізм управління економічною безпекою підприємства в умовах глобальних трансформацій / С.С. Григоруk // Україна в системі міжнародних відносин в умовах глобалізації: наук.- практ. конф.: тези доп., 9 лют. 2005 р., Київ, Європ. У-т, 2005. – С. 70-72.
2. Економічна безпека держави та суб'єктів підприємницької діяльності в Україні: проблеми та шляхи їх вирішення : Мат. III Всеукраїн. наук.-практ. конф. (18-20 травн. 2016 р., м. Львів) / упоряд. А. М. Штангрет; редкол. : О. І. Копилук, В. В. Мартинів, Є. М. Палига та ін. – Львів: Укр. акад. друкарства, 2016. – 124 с.
3. Ильяшенко С. Н. Оценка составляющих экономической безопасности предприятия / Сергей Николаевич Ильяшенко // Науч. тр. ДонНТУ. – Донецк, 2002. – №48. – С. 16-22.
4. Косолапов Н. Безопасность международная, национальная, глобальная: взаимодополняемость или противоречивость? / Н. Косолапов // Международная экономика и международные отношения. – 2006. – №9. – С. 3-13.
5. Парламентські слухання «Розвиток підприємництва в Україні та підтримка малого і середнього бізнесу» : стенограма. URL: http://static.rada.gov.ua/zakon/new/par_sl/sl3009115.htm

6. Сухоруков А. І. Теоретико-методологічний підхід до інтегральної оцінки та регулювання рівня економічної безпеки держави / А. І. Сухоруков, Ю. М. Харазішвілі // Банківська справа. – 2011. – No 4. – С. 13-32.
7. Сухоруков. А. І. Формування вітчизняних транснаціональних структур у контексті забезпечення інноваційної безпеки України / А. І. Сухоруков. О. О. Олейніков // Стратегічна панорама. -2005. No 4. – С. 104– 112.
8. Тамбовцев В. Л. Экономическая безопасность хозяйственных систем: структура, проблемы / В. Л. Тамбовцев // Вестник МГУ. Серия 6 «Экономика». – 1995. – No3. – С. 56-60.
9. Тимчасове припинення переміщення вантажів через лінію зіткнення у межах Донецької та Луганської областей: оцінки, наслідки, рішення: аналіт. оцінки НІСД / В.П. Горбулін, О.С. Власюк, О.М. Ляшенко та ін. – К. : НІСД, 2017. – 64 с.
10. Штангрет А.М. Антикризисное управління підприємством. – Л.: «Знання», 2008. – 396 с.
11. Цыганов С.И. Понятие «экономическая безопасность» // Бизнес, Менеджмент и Право. – 2008. №1. – С.106-110.
12. Gennaioli N. Neglected risks, financial innovation and financial fragility / N. Gennaioli, A. Shleifer, R. Vishny // Journal of Financial Economics. – 2012. – No 104. – P. 452–468.
13. Holonič, J. Economic development of the region with an impact on the quality of life / J. Holonič, M. Stričík // Proceedings of the scientific – technical conference. Uzhgorod : Lira print, 2016.
14. Kopinec P. Legal framework of unaccompanied minors in EU / Pavol Kopinec // The risk group of unaccompanied minors: protection measures in an enlarged European Union. – Koper : University of Primorska, Science and Research Centre, 2007. – S. 25-32.
15. Kopinec P. Slovakia country data (elektronický zdroj) / P. Kopinec, M. Mačkinová, // Recenzované. – Trnava: Faculty of the Social Sciences UCM in Trnava, 2016. s. 148-160 (cd-rom).
16. Mačkinová M. Globalizačný vplyv na jedinca a jeho fungovanie v spoločnosti / M. Mačkinová, J. Tuma, V. Masaryk, P. Matyšák // Eniologie člověka : vědecko-odborný časopis nejen pro vědu a odbornost, ale i pro každého, kdo se chce dozvědět více. – Roč.6, č.5 (2015), s. 11-14.
17. Mačkinová M. Dlhodobá nezamestnanosť a jej vplyv na znížený sociálny status občana. In Vizualizácia sociálnej práce II. Sládkovičovo : Vysoká škola Danubius, 2016, S. 20-38.
18. Matyšák P. Politika trhu práce v Slovenskej republike / P. Matyšák // Vizualizácia sociálnej práce II. [Zborník príspevkov z vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou] / Rec.: Szaniszló, I.-M.V., Keketiová, J. – Sládkovičovo : Vysoká škola Danubius, 2016. – S. 49-74.
19. Matyšák P. Právo na prácu – právo na dôstojný život / P. Matyšák // Svetový deň sociálnej práce II. [Zborník vedeckých prác] / Rec.: Szaniszló, I.-M.V., Keketiová, J. – Sládkovičovo : Vysoká škola Danubius, 2016. – S. 27-34.

7. ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК

Термін	Тлумачення	Джерела, автори
Бюджет	план формування та використання фінансових ресурсів для забезпечення завдань і функцій, які здійснюються відповідно органами державної влади, органами влади АРК та органами місцевого самоврядування протягом бюджетного періоду.	<i>Бюджетний кодекс України</i>
Витрати бюджету	кошти, що спрямовуються на здійснення програм і заходів, передбачених відповідним бюджетом, надання кредитів з бюджету, погашення боргу та розміщення бюджетних коштів на депозитах, придбання цінних паперів.	<i>Бюджетний кодекс України</i>
Виконавці (державної цільової програми)	підприємства, установи та організації незалежно від форм власності, що визначаються державним замовником для виконання заходів і завдань програми на конкурсних засадах.	<i>Закон України "Про державні цільові програми" від 18.03.2004 р.</i>
Державна цільова програма	комплекс взаємопов'язаних завдань і заходів, які спрямовані на розв'язання найважливіших проблем розвитку держави, окремих галузей економіки або адміністративно-територіальних одиниць, здійснюються з використанням коштів Державного бюджету України та узгоджені за строками виконання, складом виконавців, ресурсним забезпеченням.	<i>Закон України "Про державні цільові програми" від 18.03.2004 р.</i>
Державна регіональна політика	система цілей, заходів, засобів та узгоджених дій центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб для забезпечення високого рівня якості життя людей на всій території України з урахуванням природних, історичних, екологічних, економічних, географічних, демографічних та інших особливостей регіонів, їх етнічної і культурної самобутності.	<i>Закон України "Про засади державної регіональної політики" від 05.02.2015 р.</i>

- Державне прогнозування економічного і соціального розвитку** науково обґрунтоване передбачення напрямів розвитку країни, окремих галузей економіки або окремих адміністративно-територіальних одиниць, можливого стану економіки та соціальної сфери в майбутньому, а також альтернативних шляхів і строків досягнення параметрів економічного і соціального розвитку. *Закон України “Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України” від від 23.03.2000 р.*
- Державне стратегічне планування** функція державного управління з визначення цілей та напрямів розвитку, з урахуванням наявних ресурсів, обрання пріоритетів, розроблення та виконання взаємозв'язаних завдань і заходів соціально-економічного розвитку. *Проект Закону “Про державне стратегічне планування” від 03.11.2011 р.*
- Державний інвестиційний проект** інвестиційний проект, що реалізується шляхом державного інвестування в об'єкти державної власності з використанням державних капітальних вкладень та/або кредитів (позик), залучених державою або під державні гарантії *Бюджетний кодекс України*
- Державні заомовники (державної цільові програми)** центральні органи виконавчої влади, Національна академія наук України, Рада міністрів АР Крим або обласні, Київська та Севастопольська міські державні адміністрації, які здійснюють загальне керівництво і контроль за розробленням державної цільової програми та виконанням її заходів і завдань. *Закон України “Про державні цільові програми” від 18.03.2004*
- Державні капітальні вкладення** капітальні видатки державного бюджету (надання кредитів з державного бюджету), що спрямовуються на створення (придбання), реконструкцію, технічне переоснащення основних засобів державної власності, очікуваний строк корисної експлуатації яких перевищує один рік. *Бюджетний кодекс України*
- Економічний суверенітет** можливість розширеного відтворення національної економічної системи і, перш за все, прогресу продуктивних сил у інтересах людини, сучасної адаптації до можливих несприятливих внутрішніх і зовнішніх умов, особливо до умов глобалізації. *Мочерний С. В.*

Загально-державна програма	програма, яка охоплює всю територію держави або значну кількість її регіонів, має довгостроковий період виконання і здійснюються центральними та місцевими органами виконавчої влади.	<i>Закон України “Про державні цільові програми” від 18.03.2004 р.</i>
Загрози національній безпеці	наявні та потенційно можливі явища і чинники, що створюють небезпеку життєво важливим національним інтересам України;	<i>Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 р.</i>
Індикатор	провідний вимірник структурних характеристик, функціональних властивостей соціально-економічної системи, її стану чи зміни, який використовують з метою аналізування та прогнозування напрямів її розвитку у певних умовах функціонування.	<i>Фещур Р. В, Шишковський С. В., Яворська Н. Р.</i>
Індустріальний (промисловий) парк	визначена ініціатором створення ІП відповідно до містобудівної документації облаштована відповідною інфраструктурою територія, у межах якої учасники ІП можуть здійснювати господарську діяльність у сфері переробної промисловості, а також науково-дослідну діяльність, діяльність у сфері інформації і телекомунікацій на умовах, визначених законом та договором про здійснення господарської діяльності у межах ІП.	<i>Закон України “Про індустріальні парки” від 21.06.2012 р.</i>
Ініціатор створення індустріального парку	орган державної влади, орган місцевого самоврядування, який згідно з Конституцією України здійснює право власника на землю від імені Українського народу і відповідно до закону наділений повноваженнями розпорядження землею, а також юридична або фізична особа – власник чи орендар земельної ділянки, яка може бути використана та пропонується ним для створення індустріального парку.	<i>Закон України “Про індустріальні парки” від 21.06.2012 р.</i>
Іноземні інвестиції	цінності, що вкладаються іноземними інвесторами в об’єкти інвестиційної діяльності відповідно до законодавства України з метою отримання прибутку або досягнення соціального ефекту.	<i>Закон України “Про режим іноземного інвестування” від 19.03.1996 р.</i>

- Малі підприємства** підприємства, в яких середньооблікова чисельність працюючих за звітний (фінансовий) рік не перевищує п'ятдесяти осіб, а обсяг валового доходу від реалізації продукції (робіт, послуг) за цей період не перевищує сімдесяти мільйонів гривень. *Господарський кодекс України*
- Моніторинг** збір, систематизація, проведення аналізу і узагальнення звітів та іншої інформації про хід виконання документів державного стратегічного планування для забезпечення належного та своєчасного досягнення очікуваних результатів. *Проект Закону про державне стратегічне планування від 03.11.2011 р.*
- Надходження бюджету** доходи бюджету, повернення кредитів до бюджету, кошти від державних (місцевих) запозичень, кошти від приватизації державного майна (щодо державного бюджету), повернення бюджетних коштів з депозитів, надходження внаслідок продажу/ пред'явлення цінних паперів. *Бюджетний кодекс України*
- Науковий парк** юридична особа, що створюється з ініціативи вищого навчального закладу та/ або наукової установи шляхом об'єднання внесків засновників для організації, координації, контролю процесу розроблення і виконання проектів наукового парку. *Закон України «Про наукові парки» від 25.06.2009 р.*
- Національні інтереси** життєво важливі матеріальні, інтелектуальні і духовні цінності Українського народу як носія суверенітету і єдиного джерела влади в Україні, визначальні потреби суспільства і держави, реалізація яких гарантує державний суверенітет України та її прогресивний розвиток. *Закон України «Про основи національної безпеки України» від 19.06.2003 р.*
- Організовні індустріальні зони Туреччини** виділені та загороджені земельні ділянки, які оснащені необхідною адміністративною, соціальною та технічною інфраструктурою, необхідною для здійснення резидентами виробничої діяльності та надання послуг, та завдяки яким здійснюється запланована індустріалізація та урбанізація, забезпечується раціональне використання ресурсів, доступ до інформації і технологій, запобігаються екологічні проблеми та гарантується *Закон Туреччини «Про організовані індустріальні зони» від 15.04.2000 р.*

розміщення підприємств певних галузей промисловості відповідно до затверджених планів.

- Оцінка результативності виконання документів державного стратегічного планування** визначення ступеня досягнення результатів (цілей) з урахуванням витрат. *Проект Закону про державне стратегічне планування від 03.11.2011 р.*
- План** документ, в якому визначаються цілі, пріоритети розвитку та напрями реалізації державної політики з конкретизацією основних завдань і заходів, їх виконавців та строків виконання, потреба у фінансовому забезпеченні заходів на плановий період. *Проект Закону про державне стратегічне планування від 03.11.2011 р.*
- План діяльності центрального органу виконавчої влади** – документ планування діяльності відповідного центрального органу виконавчої влади на плановий та два наступні роки, що визначає завдання, заходи та очікувані результати діяльності такого органу, спрямовані на досягнення цілей, визначених документами державного стратегічного планування вищого рівня. *Проект Закону про державне стратегічне планування від 03.11.2011 р.*
- План заходів з реалізації регіональної стратегії** інструмент реалізації регіональної стратегії, який передбачає заходи у середньостроковій перспективі (від трьох до чотирьох років) та у рамках передбачених регіональною стратегією завдань, відповідальних виконавців, строки виконання, обсяги і джерела фінансування з визначенням індикаторів результативності їх виконання, та є основою для розроблення інвестиційних програм (проектів), спрямованих на розвиток регіонів. *Наказ Мінрегіону “Про затвердження Методики розроблення, проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації” від 31.03.2016 р.*
- Прогноз** документ, що містить визначені на базі сценарних припущень основні прогнозні макропоказники та характеристики соціально-економічного розвитку країни, окремих видів економічної діяльності, адміністративно-територіальних одиниць у *Проект Закону про державне стратегічне планування від 03.11.2011 р.*

прогнозованому періоді та використовується для обґрунтування і прийняття конкретних управлінських рішень органами державної влади та органами місцевого самоврядування.

Програма регіонального розвитку	комплекс взаємопов'язаних заходів та заходів довготривалого характеру, спрямованих на досягнення визначених цілей регіонального розвитку, оформлений як документ, що готується та затверджується у встановленому законодавством порядку та реалізується через проекти регіонального розвитку, об'єднані спільною метою.	<i>Закон України "Про засади державної регіональної політики" від 05.02.2015 р.</i>
Програма подолання стану депресивності території	взаємопов'язаний за змістом, термінами виконання, можливостями і виконавцями комплекс заходів (робіт) правового, організаційного, економічного, фінансового, соціального спрямування, орієнтованих на подолання депресивності конкретної території, у забезпеченні яких задіяні фінансові та інші ресурси держави і регіону.	<i>Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» від 8.09.2005 р.</i>
Програми економічного і соціального розвитку	державні цільові програми економічного, соціального розвитку, програми економічного, соціального розвитку Автономної Республіки Крим, областей, районів, міст.	<i>Закон України «Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України» від 23.03.2000 р.</i>
Проект регіонального розвитку	комплекс взаємопов'язаних заходів для розв'язання окремих проблем регіонального розвитку, оформлений як документ за встановленою законодавством формою, яким визначаються спільні дії учасників проекту, а також ресурси, необхідні для досягнення цілей проекту протягом установлених строків	<i>Наказ Мінрегіону «Про затвердження Методики розроблення, проведення моніторингу та оцінки результативності реалізації регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації» від 31.03.2016 р.</i>

Промисловий район	район, в якому частка зайнятих у промисловості перевищує частку зайнятих у сільському господарстві, а також райони, на території яких перебувають у стадії закриття вугледобувні та вуглепереробні підприємства	<i>Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» від 08.09.2005 р.</i>
Регіон	територія Автономної Республіки Крим, області, міст Києва та Севастополя.	<i>Закон України “Про засади державної регіональної політики” від 05.02.2015 р.</i>
Регіональна стратегія розвитку	документ, що визначає тенденції та основні проблеми соціально-економічного розвитку АР Крим, областей, міст Києва та Севастополя, стратегічні та оперативні цілі, пріоритети розвитку регіону на відповідний період, основні завдання, етапи та механізми їх реалізації, систему моніторингу та оцінки результативності.	<i>Наказ Мінрегіону “Про затвердження Методики розроблення, проведено моніторингу та оцінки результативності реалізації регіональних стратегій розвитку та планів заходів з їх реалізації” від 31.03.2016 р.</i>
Рівень безробіття (за методологією МОП)	відношення (у відсотках) кількості безробітних віком 15–70 років до економічно активного населення зазначеного віку або відповідної соціально-демографічної групи.	<i>Наказ ДССУ «Методологічні положення щодо класифікації та аналізу економічної активності населення» від 19.01.2011р.</i>
Розроблення документів державного стратегічного планування	процес аналізу, моделювання, формування бачення та визначення стратегічних цілей, напрямів, пріоритетів, завдань та заходів, шляхів їх досягнення та ресурсного забезпечення.	<i>Проект Закону про державне стратегічне планування від 03.11.2011 р.</i>
Середньо- і довгострокове планування	функція державного управління з обрання пріоритетів, визначення з урахуванням наявних ресурсів цілей та напрямів розвитку, розроблення та виконання взаємопов'язаних завдань і заходів соціально-економічного розвитку на середньо- (від трьох до п'яти років) і довгостроковий (понад п'ять років) періоди.	<i>Закон України “Про засади державної регіональної політики” від 05.02.2015 р.</i>

- Спеціальна (вільна) економічна зона** частина території України, на якій встановлюються і діють спеціальний правовий режим економічної діяльності та порядок застосування і дії законодавства України. На території СЕЗ запроваджуються пільгові митні, валютно фінансові, податкові та інші умови економічної діяльності національних та іноземних юридичних і фізичних осіб. *Закон України «Про загальні засади створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон» від 13.10.1992 р.*
- Стимулювання розвитку регіонів** комплекс правових, організаційних, наукових, фінансових та інших заходів, спрямованих на досягнення сталого розвитку регіонів на основі поєднання економічних, соціальних та екологічних інтересів на загальнодержавному та регіональному рівнях, максимально ефективного використання потенціалу регіонів в інтересах їх жителів та держави в цілому. *Закон України «Про стимулювання розвитку регіонів» від 08.09.2005 р.*
- Стратегія** документ, в якому визначаються стратегічні цілі, пріоритети та напрями розвитку країни, окремих видів економічної діяльності та адміністративно-територіальних одиниць на довгострокову перспективу. *Проект Закону про державне стратегічне планування від 03.11.2011 р.*
- Стратегія економічної безпеки** відносно постійна складова політики економічної безпеки і передбачає визначення мети і завдань системи забезпечення національної економічної безпеки, напрямів їх вирішення, а також форм і способів застосування відповідних сил і засобів, можливість їх перегрупування, створення необхідних резервів для нейтралізації та локалізації можливих загроз. *Шлемко В. Т, Бінько І. Ф.*
- Тактика забезпечення економічної безпеки** найбільш рухлива частина політики економічної безпеки, яка змінюється залежно від дії внутрішніх і зовнішніх загроз, зміни пріоритетності національних економічних інтересів тощо. *Шлемко В. Т, Бінько І. Ф.*
- Територія пріоритетного розвитку** частини території України в межах однієї або кількох адміністративно-територіальних одиниць одного регіону, на якій склалися несприятливі соціально-економічні умови та на якій запроваджується спеціальний режим інвестиційної діяльності з метою створення нових робочих місць. *Єгорова О. О.*

- Технологічний парк** – юридична особа або група юридичних осіб, що діють відповідно до договору про спільну діяльність без створення юридичної особи та без об'єднання вкладів з метою створення організаційних засад виконання проєктів ТП з виробничого впровадження наукоємних розробок, високих технологій та забезпечення промислового випуску конкурентоспроможної на світовому ринку продукції. *Закон України “Про спеціальний режим інноваційної діяльності технологічних парків” від 16.07.1999 р.*
- Учасник ІП** – суб'єкт господарювання будь-якої форми власності, зареєстрований на території адміністративно-територіальної одиниці України, в межах якої розташований ІП, який згідно із законодавством набув право на земельну ділянку та/або інший об'єкт (частину об'єкта) нерухомого майна у межах індустріального парку та уклав з керуючою компанією договір про здійснення господарської діяльності у межах ІП відповідно до концепції ІП. *Закон України “Про індустріальні парки” від 21.06.2012 р.*
- Учасники державного прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку** – органи державної влади, які розробляють, затверджують і здійснюють прогностичні та програмні документи економічного і соціального розвитку, а саме: Кабінет Міністрів України, центральні органи виконавчої влади, що забезпечують формування та реалізують державну політику у сфері економічного і соціального розвитку, інші центральні органи виконавчої влади, Рада міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації та органи місцевого самоврядування. *Закон України “Про державне прогнозування та розроблення програм економічного і соціального розвитку України” від від 23.03.2000 р.*

Примітка: складено авторами за вказаними нормативно-правовими актами, проєктами законів, науковими публікаціями (Єгорова О. О. Території пріоритетного розвитку в Україні: проблеми та перспективи / О. О. Єгорова // Науковий вісник Ужгородського університету : Серія: Економіка / редкол. В.П. Мікловда, М.І. Пітюлич, Н.М. Гапак та ін. – Ужгород: Видавництво УжНУ «Говерла», 2011. – Вип. 32. – С. 76–79; Мочерний С. В. Національний та економічний суверенітет країни / С.В. Мочерний // Економіка України. – 2005. – № 10. – С. 4 – 13.; Фещур Р. В. Сутність та класифікація індикаторів соціально-економічного розвитку підприємства / Р. В. Фещур, С. В. Шишковський, Н. Р. Яворська // Вісн. Нац. ун-ту «Львів. політехніка». – 2012. – № С. 497-500; Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення / В. Т. Шлемко, І. Ф. Бінько : Монографія. – К. : НІСД, 1997. – 144 с. – (Сер. «Нац. безпека»; Вип. 2).

8. СПИСОК ПРЕЗЕНТАЦІЙ ТА ВІДЕОМАТЕРІАЛІВ

1. Основи економічної безпеки : презентаційний матеріал / Маковоз О. С. – Режим доступу: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/18100>.
2. Інституціональні деформації як загрози економічній безпеці України : презентаційний матеріал / Варналій З. С. – Режим доступу: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/18099>
3. Стратегія дерегуляції економіки країни : інфографіка / Мінекономіки. – Режим доступу: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/18105>.
4. Стан виконання Державних цільових програм в 2015 р. : інфографіка / Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України. – Режим доступу: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/18104>.
5. Прогноз економічного і соціального розвитку України : інфографіка / Мінекономіки. – Режим доступу: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/18101>.
6. Invest Ukraine / Мінекономіки. – Режим доступу: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/18107>.
7. Моніторинг соціально-економічного розвитку регіонів за 2015 р. : презентаційний матеріал / Мінрегіон. – Режим доступу: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/18106>.
8. Моніторинг соціально-економічного розвитку регіонів за 2016 р. : презентаційний матеріал / Мінрегіон. – Режим доступу: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/>
9. План заходів щодо дерегуляції господарської діяльності в Україні : презентаційний матеріал / Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. – Режим доступу: <http://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/7749>.
10. Україна: з третього світу в перший : відео / Київський Економічний Форум. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=DXTro00d5js>.
11. LET'S MAKE IT EASY: Або як створити умови для успішного та легкого ведення бізнесу : відео / Easy Business. – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=GgiZKWurBbM&feature=youtu.be>.
12. Відновлення України. План дій : презентаційний матеріал / КМУ. – Режим доступу: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/18108>.
13. Рік реформ – 2015 : презентаційний матеріал / Мінрегіон. – Режим доступу: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/18110>.
14. Децентралізація – нові можливості для регіонального розвитку : презентаційний матеріал / Проект ЄС «Підтримка політики регіонального розвитку в Україні» – Режим доступу: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/handle/lib/18109>.
15. Створення індустріальних парків на земельних ділянках державної та комунальної власності / Мінекономіки.– Режим доступу: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/7762>.
16. Індустріальні парки в Україні. 2016 рік / Мінекономіки.– Режим доступу: <https://dspace.uzhnu.edu.ua/>

АВТОРИ

Давиденко Сергій Васильович

Кандидат економічних наук, доцент, завідувач сектору макроекономічного регулювання відділу економічної безпеки Національного інституту стратегічних досліджень. Працював у вищих навчальних закладах, наукових установах, органах влади. Наукові праці в галузі економічної безпеки держави, макроекономічного регулювання, зовнішньоекономічного співробітництва.

Єгорова Ольга Олександрівна
Викладач факультету міжнародних економічних відносин Ужгородського національного університету. Працювала в наукових та громадських організаціях. Наукові праці у галузі економічної безпеки, регіонального розвитку, інвестиційної діяльності. Співавтор Послань Президента України до Верховної Ради України у 2010, 2011, 2013 та 2015 рр. Лауреат IV та VI Всеукраїнських конкурсів наукових робіт молодих вчених в галузі економіки ім. М. І. Туган-Барановського.

Приходько Володимир Панасович

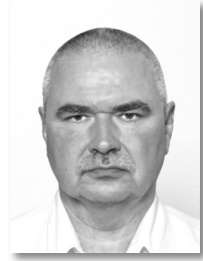
Професор, доктор економічних наук, завідувач кафедри міжнародних економічних відносин Ужгородського національного університету. Працював у реальному секторі економіки, вищих навчальних закладах, органах влади. Заслужений працівник освіти України. Наукові праці у галузі розвитку продуктивних сил, регіональної економіки та інвестиційного процесу, зовнішньоекономічних зв'язків і державного управління.

Кушнір Любов Михайлівна
Студентка факультету міжнародних економічних відносин Ужгородського національного університету. Наукові інтереси: інвестиційни клімат, податкові режими, офшорні зони.

Матишак Петер (Matyšák Peter)

Доктор філософії (Ing., PhD, MBA), викладач Університету здоров'я та соціальної роботи Св. Єлизавети (м. Братислава, Словацька Республіка). Наукові праці у галузі кризовий та соціальний менеджмент, технології та медіація переговорного процесу, національного та корпоративного примирення.

Голонич Ян (Holonič Ján)

Доктор філософії (PhDr., PhD, MBA), викладач кафедри соціальної роботи педагогічного факультету Університету ім. Коменського (м. Братислава, Словацька Республіка). Наукові праці у галузі транскордонного співробітництва, кластерного розвитку, управління неприбутковими організаціями, міжнародної співпраці територіальних громад у соціальній та гуманітарній сферах, соціальної роботи з ромською національною меншиною, людьми похилого віку та і з важкими інвалідами.

Копінець Павол (Kopínes Pavol)

Доктор філософії (PhDr., PhD), викладач кафедри соціальної роботи педагогічного факультету Університету ім. Коменського (м. Братислава, Словацька Республіка). Представив першу систему всебічної опіки біженців та шукачів притулку в Словаччині. Співпрацював з Верховним комісаром ООН з питань біженців, був консультантом з розвитку потенціалу Міжнародної організації з міграції, членом Європейської мережі «Зберегти дітей», консультантом в Бюро консультацій громадян у Манчестері. Наукові праці в галузі захисту прав уразливих груп населення, моніторингу та оцінці послуг та регіональному розвитку.

Мачкінова Моніка (Mačkinová Moníca)

Доктор філософії (Prof., PhDr. PhD), професор кафедри соціальної роботи Педагогічного факультету Університету Коменського (м. Братислава, Словацька Республіка). Наукові праці в галузі проблем громадянського суспільства, менеджменту гуманітарної сфери, міжнародної допомоги та соціального розвитку, міграції.

Добровольська Мартіна (Dobrovolská Martina)

(Dr, MBA), працівник компанії соціального страхування, професійно бере участь у регіональному державному управлінні. Наукові праці в галузі державного управління.

INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Davydenko Serhiy V., PhD, Associate Professor, Macroeconomic Regulation Section, Economic Security Department, National Institute for Strategic Studies. Worked in higher education institutions, scientific institutions, state authorities. Scientific papers on economic security of the state, macroeconomic regulation, foreign economic cooperation.

Yehorova Olha O., Lecturer, International Economic Relations Faculty, Uzhgorod National University. Work experience in scientific and public organizations. Scientific papers on economic security, regional development, investment activity. Co-author of the President's Annual Message to Verkhovna Rada of Ukraine in 2010, 2011, 2013, and 2015. Laureate, IV and VI All – Ukrainian Competition of Scientific Works of Young Scientists named after M. Tugan-Baranovsky.

Prykhodko Volodymyr P., Doctor of Economics, Professor. Head, International Economic Relations Department, Uzhgorod National University. Work experience in the real economy, higher education institutions, and government. Honored Worker of Education of Ukraine. Scientific papers on development of productive forces, regional economy, investment process, foreign economic relations and public administration.

Kushnir Lyubov M. Student, International Economic Relations Faculty, Uzhgorod National University. Scientific interests: investment climate, tax regimes, offshore zones.

Matyšák Peter, Ph.D., Ing. PhD, MBA. Lecturer, St. Elizabeth University of Health and Social Work in Bratislava (Slovak Republic, Bratislava). Scientific papers on crisis and social management, technology and mediation of negotiations, national and corporate reconciliation.

Holonič Ján, PhDr., PhD, MBA, Lecturer, Social Work Department, Pedagogy Faculty, the Comenius University in Bratislava. Scientific papers on cross-border cooperation, cluster development, management of non-profit organizations, international cooperation of territorial communities in the social and humanitarian spheres, social work with the Roma minority, elderly people and those with severe disabilities.

Kopinec Pavol, PhDr., PhD, Lecturer, Social Work Department, Pedagogical Faculty, the Comenius University in Bratislava. He introduced the first system of comprehensive care for refugees and asylum seekers in Slovakia. He worked with the United Nations High Commissioner for Refugees, was a consultant on the development of the potential of the International Organization for Migration and a member of the Save the Children European Network, a consultant at the Citizens Advice Bureau in Manchester. Scientific papers on the protection of the rights of vulnerable groups of population, monitoring and evaluation of services and regional development.

Mačkinová Monica, Prof., PhDr. PhD, Professor, Social Work Department, Pedagogical Faculty, the Comenius University in Bratislava (Slovak Republic, Bratislava). Scientific papers on civil society problems, humanitarian sector management, international aid and social development, migration

Dobrovolská Martina, Dr, MBA, employee, the social insurance company. Work experience in regional government. Scientific papers in the fields of public administration.

Щиросердечна подяка

*Доктору філософії **Яну Галоничу** (Словаччина),*

НДІ «Інститут державного управління

та регіонального розвитку» УжНУ

*(директор **В. Приходько**),*

зя сприяння яких видана ця книга.

Науково-навчальне видання

Давиденко Сергій Васильович,
Єгорова Ольга Олександрівна,
Приходько Володимир Панасович,
Матішак Петер,
Голонич Ян,
Копинець Павол,
Мачкінова Моніка,
Доброволска Мартіна *та ін.*

ЕКОНОМІКА ТА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА ДЕРЖАВИ. ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА

Серія «Кафедральна бібліотека. Міжнародні економічні відносини»

Випуск 4

Монографічний навчальний посібник

ЧАСТИНА I. Монографія
ЧАСТИНА II. Навчальний посібник-практикум

В авторській редакції

Редактори-упорядники – *Приходько Володимир, Єгорова Ольга*

Дизайн обкладинки – *Манайло-Приходько Владислав*

Верстка – *Кокіна Рената*

Підписано до друку 28.12.2017 р. Гарнітура Sabria. Ум. друк. арк. 31,3.
Формат 70x100/16. Тираж 1000 прим. Зам. №494.

Оригінал-макет виготовлено та віддруковано: ТОВ «РІК-У»
88000, м. Ужгород, вул. Гагаріна, 36. тел.: 66-00-80, e-mail: print@rik.com.ua

Свідоцтво Серія ДК 5040 від 21 січня 2016 року

Е-45 Економіка та економічна безпека держави. Теорія та практика : Монографічний навчальний посібник / С. Давиденко, О. Єгорова, В. Приходько, П. Матішак, Я. Голоніч, П. Копінець, М. Мачкінова, М. Доброволська та ін. – Ужгород: РІК-У, 2017. – 388 с. – (Серія «Кафедральна бібліотека. Міжнародні економічні відносини». Випуск 4)
ISBN 978-617-7404-58-2

Монографічний навчальний посібник містить монографію та навчальний посібник-практикум з актуальних проблем теорії та практики економіки та економічної безпеки. У монографії в логічній послідовності «теоретичні основи – практика – власні оцінки – дискусійні питання» розглянуто управлінський, інституційний, регіональний та інвестиційний аспекти економічної безпеки держави. У додатках наведені інформаційно-статистичні матеріали. У навчальному посібнику-практикумі подані тематики та плани лекцій та семінарських занять, завдання та контрольні запитання та інші матеріали, які дають можливість самостійного освоєння дисципліни “Економіка та економічна безпека”.

Для політиків, державних службовців, науковців, фахівців з питань економічної безпеки, а також аспірантів, викладачів та студентів спеціальностей економіка, державне управління та міжнародні економічні відносини та усіх зацікавлених проблематикою економічної безпеки держави.

УДК 330-049.5(477)(075.8)

Scientific and Educational Edition

Davydenko Serhiy V.,
Yehorova Olha O.,
Prikhodko Volodymyr P.,
Matyšák Peter,
Holonič Ján,
Kopinec Pavol,
Mačkinová Monica,
Dobrovolská Martina *and others.*

ECONOMY AND ECONOMIC SECURITY OF THE STATE. THEORY AND PRACTICE

Series «Cathedral Library. International Economic Relations»

Issue 4

Monographic Tutorial

PART I. Monograph

PART II. Practical Textbook

В авторській редакції

Editors and Compilers – *Phykhodko Volodymyr, Yehorova Olha*

Cover Design – *Manaylo-Prykhodko Vladyslav*

Page-proofs – *Kokina Renata*

Signed for printing 28.12.2017 p. Typeface Cabria. Con. print pages 31,3.
Format 70x100/16. Circulation 1000 copies. Order №494.

The original layout is made by: RIK-U Ltd
88000, Uzhgorod, 36 Haharina St. tel.: 66-00-80, e-mail: print@rik.com.ua

Licence of government registration ДК 5040 from January 21, 2016

E-45 **Economy and Economic Security of the State. Theory and Practice** : Monographic Tutorial / S. Davydenko, O. Yehorova, V. Prykhodko, Matyšák Peter, Holonič Ján, Kopinec Pavol, Mačkinová Monica, Dobrovolská Martina and others. – Uzhgorod, Rick-U, 2017. – 388 p. – (Series "Cathedral Library. International economic relations". Issue 4).

ISBN 978-617-7404-58-2

Monographic Tutorial includes monograph and textbook on the actual theoretical and practical issues of economy and economic security. The monograph presents managerial, institutional, regional and investment aspects of the economic security of the state in the logical sequence "theoretical bases - practice - own estimations - discussion issues". The annexes contain informational and statistical materials. The textbook provides the topics and plans for lectures and seminars, tasks and control questions and other materials that give the possibility of proper development of the discipline "Economics and economic security of the state".

For the politicians, civil servants, scientists, experts in the field of economic security, as well as postgraduate students, teachers and students of economics, public administration and international economic relations specialties and all interested in the issues of economic security of the state.

UDC 330-049.5(477)(075.8)

